КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2010

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(21–22 КВІТНЯ 2010 РОКУ)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА X

КИЇВський ВПЦ 2010 УНІВЕРСИТЕТ

Редакційна колегія: А.Є. Конверський, д-р філос. наук, проф., чл.-кор. НАН України (голова); **С.В. Руденко,** канд. філос. наук (відповідальний секретар); **І.С. Добронравова,** д-р філос. наук, проф.; **В.Ф. Цвих,** д-р політ. наук, проф.; **А.М. Лой,** д-р філос. наук, проф.; **В.І. Лубський,** д-р філос. наук, проф.; **В.І. Панченко,** д-р філос. наук, проф.; **А.О. Приятельчук,** канд.. філос. наук, доц.; **М.Ю. Русин,** канд. філос. наук, проф.; **П.П. Шляхтун,** д-р філос. наук, проф.; **В.І. Ярошовець,** д-р філос. наук, проф.

Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 6 від 29 березня 2010 року)

Дні науки філософського факультету – 2010 : Міжнародна наукова конференція (21–22 квітня 2010 року) : Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – Ч. Х. – 223 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2010

Секція
"ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція
"ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

М.О. Андрущенко, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
g0d3y@ukr.net

КОНЦЕПТ *TIMESPACE REALITIES* І. ВАЛЕРСТАЙНА: ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕМПОРАЛЬНИЙ ВИМІР ПОЛІТИКИ

Проблема темпорального виміру політики є досить новою в політичній науці, незважаючи на той незаперечний факт, що "*політична реальність" є темпоральною за своєю суттю* [*Якубін О.Л.* До концептуалізації поняття політичного часу // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філософія. Політологія. – 2008. – № 90].

Відомий американський вчений, що є адептом неомарксистського напряму та представником світ-системної теорії сучасної політичної науки, І. Валерстайн пропонує свою специфічну концепцію хронополітики, що знаходить свій вияв в його концепті TimeSpace Realities [*Wallerstain I*. The Inventions of TimeSpace Realities: Towards an Understanding of Our Historical Systems // Geography. – 1988. – Vol. LXXIII, №4 (Oct.)]. Вчений пропонує розглядати органічну єдність простору та часу.

І. Валерстайн вважає, що Простір-Час (SpaceTime) є "базисом соціогуманітарного знання" [*Wallerstain I*. SpaceTime as the Basis of Knowledge // http://fbc.binghamton.edu/iwsptm.htm]. Цікавим видається і те, що, окреслюючи свою концепцію TimeSpace Realities, І.Валерстайн не редукує хронополітику до вивчення лише політичного часу, часу в політиці чи політики часу, а розширює предметне поле хронополітики як самостійної дисципліни соціальних наук.

І предмет хронополітики, на думку американського вченого, розширюється до вивчення різноманітних політичних "турбулентних" змін, що відбуваються в сучасному світі, розвитку та якісної зміни політичних та економічних систем, дослідження кризових та біфуркаційних ситуацій світ-системи [*Валлерстайн И*. Социальное изменение вечно? Ничто никогда не изменяется? // Социологические исследования. – 1997. – № 1 – С. 8-21].

І. Валерстайн пропонує свою модель п'яти видів TimeSpace – *епізодичний геополітичний час-простір, циклічно-ідеологічний час-простір, структурний час-простір, вічний час-простір та трансформаційний час-простір*

[*Wallerstain I*. The Inventions of TimeSpace Realities: Towards an Understanding of Our Historical Systems // Geography. – 1988. – Vol. LXXIII, №4 (Oct.)].

Під *епізодичним геополітичним часом-простором* вчений розуміє миттєві інтеракції, що відбуваються в політичній реальності, наприклад події, що кожного дня висвітлюються в газетах. Ключовим є чітке розуміння того, що цей час-простір характеризується короткочасовістю в контексті тих подій, що відбуваються в ньому [*Wallerstain I*. The Time of Space and The Space of Time: The future of Social Science // Political Geography. – 1998. – Vol. 17, № 1. – P. 72].

Під *циклічно-ідеологічним часом-простором* І. Валерстайн розуміє моменти ритмів, що змінюються. Американський дослідник наголошує, що *циклічно-ідеологічний час-простір* не потрібно пов'язувати із циклічними теоріями історії. Вчений радше говорить про цикли, що виникають під час функціонування конкретних історичних систем (по суті цей вид часу І. Валерстайна корелюється з кон'юнктурним часом Ф. Броделя і часова протяжність його складає приблизно 50-60 років), і ці цикли є регуляторними механізмами систем.

Вчений вважає, що циклічному часу відповідає "ідеологічний простір". Таку позицію І. Валерстайн обгрунтовує за допомогою просторової категорії "Схід – Захід", що панувала до кінця 80' років XX століття. Однак, в той же час, вчений наголошує на тому, що вже в 60' роках XX століття серед вчених, що досліджували проблематику світ-системного аналізу, категорія "Схід -Захід" змінилася категорією "Північ – Південь". І. Валерстайн наголошує, що "Схід – Захід" та "Північ – Південь" – це соціально сконструйовані категорії географії, що мають фундаментальне значення для нашого розуміння сучасного світу [*Валлерстайн И*. Изобретение реальностей времени-пространства: к пониманию наших исторических систем // Время мира, Альманах современных исследований по теоретической истории, макросоциологии, геополитике, анализу мировых систем и цивилизаций. Вып. 2: Структуры истории. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. – С. 108-109].

Під *структурним часом-простором* розуміється довготривалий час (по суті концепт *longue durée* Ф.Броделя), якому відповідає структурний (широкомасштабний) простір. І. Валерстайн підкреслює, що структурний час-простір є ключовим концептом в соціальній науці [*Wallerstain I*. SpaceTime as the Basis of Knowledge // http://fbc.binghamton.edu/iwsptm.htm]. Вчений зазначає, що коли ми імплементуємо даний концепт в теорію світ-системи, то маємо евристичну одиницю аналізу політичної тяглості (political continuity) та політичної зміни (political change), тобто, маємо базові параметри за допомогою яких політичні взаємодії та конфлікти відбуваються. *Структурний час-простір* чітко акцентує увагу на тому, що ми не можемо змінити (систему за короткий час), що дійсно зміниться (та ж система, але в перспективі великої тривалості) та на тому, чому система не змінюється за короткий проміжок часу (циклічні ритми), але чому, по суті, вона дійсно змінюється в довготривалій перспективі (секулярні тренди, що істотно віддаляють еквілібріум, рівновагу системи) [Ibidem].

Згідно із І. Валерстайном, на концепті *вічного простору-часу* грунтуються класичні соціальні теорії, пов'язані з пошуком загальних законів соціально-історичного розвитку. І. Валерстайн робить висновок, що *вічний та епізоди-*

чний простори-часи – це дві поширені концепції часу, які, на його думку, лежать в основі всіх сучасних суспільних наук.

Нам залишилось розглянути останній вид часу-простору, запропонований І. Валерстайном. Це час, про який теологи кажуть *kairos. "*Якщо хронос – це "формальний час", то кайрос – "справжній час", момент, наповнений змісту. Для того, хто усвідомлює динамічний творчий характер життя, час наповнений розвитком, змінами, можливостями, він володіє якісним характером та сповнений змісту" [*Тиллих П.* Избранное. Теология Культуры. – М., 1995. – С. 216-235].

Справжні зміни, фундаментальні зміни, структурні зміни, на думку американського дослідника, відбуваються у світ-системі, і вони пов'язані з концептом *структурного часу-простору.* Структурний час-простір має відношення до актуальних геоісторичних соціальних систем.

Власне, коли очевидним стає загибель системи, вона перебуває в ситуації кризи, а отже, повинна перебувати у стані трансформації до чогось іншого. Це і є, на думку І. Валерстайна, "правильним часом" та "правильним місцем", що так грунтовно пояснює нам *kairos*. Власне цей *kairos* є ключовим моментом історії, що визначає подальший розвиток як світ-системи, так і окремих інститутів політики, долі того чи іншого політичного діяча. Саме І. Валерстайн вперше тематизував цей різновид часу та, що головне, його важливість для політичної реальності в хронополітичній перспективі [*Валлерстайн И*. Изобретение реальностей времени-пространства: к пониманию наших исторических систем // Время мира, Альманах современных исследований по теоретической истории, макросоциологии, геополитике, анализу мировых систем и цивилизаций. Вып. 2: Структуры истории. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. – С. 114].

Структурний час-простір – це час морального вибору людством свого подальшого розвитку. В політиці – це, відповідно, час вибору політиками майбутнього якісного розвитку політичної системи, її інститутів та відносин між ними. Саме у *структурному часі-просторі,* говорячи мовою І. Пригожина, "каскад біфуркацій" забезпечує "перехід до хаосу", а з цього хаосу виникає новий непередбачуаний порядок [*Prigogine I., Stengers I.* Order Out of Chaos. – New York: Bantam Books, 1984].

Концепт *TimeSpace Realities* дозволив І. Валерстайну якісно переосмислити методологічну настанову Ф. Броделя про три діапазони (форми, рівні) темпоральності, що істотно вплинуло на подальший розвиток хронополітичного знання, поставивши на порядок денний нові проблеми політичної науки, які потребують свого вирішення.

О.В. Батрименко, канд. політ. наук, доц., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

СПОСОБИ КОНТРОЛЮ НАД БЮРОКРАТИЧНИМИ СТРУКТУРАМИ

Проблема можливості встановлення ефективного контролю над бюрократичними управлінськими структурами є найбільш актуальною в сучасній демократичній теорії й практиці.

У сучасній управлінській і правознавчій теорії прийнято виділяти два види здійснення контролю над діяльністю державної служби – державний (що включає політичний, адміністративний і судовий підвиди) і соціальний (з боку суспільства) [*Лукьяненко В.И.* Контроль в системе государственной службы. – М.: РАГС, 1995. – 29 с.]. Державний контроль передбачає нагляд за відповідністю діяльності апарату управління законодавчим актам, які цю діяльність регулюють. Здійсненням даного виду контролю займаються органи політичної влади (парламент, місцева виборна влада й т.п.), виконавчі органи всіх гілок влади, судові органи (конституційний, загальні, військові, арбітражні суди). Державний контроль у такому вигляді можна позначити як контроль "зверху". Суспільний контроль покликаний реалізовувати двосторонній зв'язок "держава – громадянське суспільство" (зворотній зв'язок, необхідний для функціонування будь-якої відкритої системи) з метою інформування громадян про результати діяльності управлінських структур і повідомлення до апарату відомостей про процеси, що відбуваються в суспільстві. Суспільний контроль забезпечується за допомогою діяльності різного роду суспільних рухів і об'єднань, висвітленням реалізації політичних рішень апаратом управління засобами масової інформації, окремими проявами демократичної ініціативи громадян. Подібного роду контроль є контролем "знизу"; незважаючи на більшу його значимість для дотримання демократичних принципів існування сучасної держави. Засоби, якими він оперує, носять обмежений характер.

Цікавою є класифікація Ф.Наделя й Ф.Рурка, у якій різняться формальні й неформальні способи контролю над бюрократією. Неформальні у свою чергу поділяються на зовнішні й внутрішні. До формальних відносяться: політичне керівництво з боку міністрів, міністерських радників, парламентський контроль, судовий контроль, суспільний контроль. До неформальних зовнішніх – засоби масової інформації, громадська думка, заінтересовані групи; до неформальних внутрішніх – професійні стандарти, корпоративна етика, контроль із боку вищих за рангом чиновників [*Голосов Г.В.* Сравнительная политология. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1994. – С. 156]. Але за визнанням самих творців даної класифікації, не один зі згаданих способів контролю над бюрократичними структурами, і навіть, їхнє спільне використання не можуть гарантувати повного ефекту запобігання бюрократичних зловживань.

Над проблемою відсутності дієвих механізмів контролю над діяльністю бюрократичного апарату міркував М.Вебер. Він вважав, що концепція ліберальної демократії не забезпечена реальною практикою існування демократичних суспільств. Тому він відкидав можливість здійснення дієвого народного контролю (контролю "знизу") над бюрократією. "Питання завжди полягає в тім, хто контролює існуючу бюрократичну машину. А такий контроль з боку неспеціалістів можливий лише в обмеженій формі" [*Макаренко В.П.* Вера, власть и бюрократия: Критика социологии М. Вебера. – Ростов н/Д.: Изд-во Рост. ун-та, 1988. – С. 214].

Дієвий контроль над бюрократією, стверджує М.Вебер, можливий лише "зверху": або з боку плебісцитарно вибраного політичного вождя, або з боку парламенту. Але на певному етапі розвитку відносин лідера з апаратом їхня

мета й інтереси починають збігатися. Через це *лише парламент, у якому завжди існує опозиція діючому уряду, може гарантувати хоч якийсь контроль над державною бюрократією.* Комітетська діяльність парламентаріїв спеціалізує їх за різними напрямками державної політики, створює передумови для набуття ними відповідної компетентності. У зв'язку з цим М.Вебер писав, що "... досить розвинена система комітетської роботи в англійському парламенті відкриває можливість і навіть примушує кожного політика, теж працювати в комітетах. У всіх відомих міністрів останніх десятиліть за плечима реальна й діюча виучка такої роботи, а практика звітності таких нарад і їх суспільної критики приводить до того, що ця школа означає справжній відбір політиків і виключає просто демагогів" [*Вебер М.* Политика как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения. М., 1990. – С. 680]. Компетентність парламентаріїв, у свою чергу, збільшує дієвість контролюючих заходів. Але не слід перебільшувати ступінь такої дієвості.

Професіоналізм чиновників, їхнє знання всіх тонкощів, всіх підводних течій апаратної роботи завжди буде достатньою основою для того, щоб можливості детального аналізу результатів діяльності держапарату й оцінки її ефективності були сильно обмежені. Бюрократія зацікавлена в демонізації своєї роботи, і сама здатна творити атмосферу таємничості, замутнювати прозорі, на перший погляд, канали проходження управлінських рішень, тим самим, полегшуючи собі відхід з під контролюючого ока парламенту або ревізійних органів. Однак скептицизм відносно можливості здійснення дієвого контролю над державно-бюрократичними організаціями не означає, що всі дії в цьому напрямі безглузді й тому не потрібні. Індивідуальні ревізійні акції, нехай вони не мають сил охопити всі сторони й вникнути в усі деталі управління, необхідні хоча б тому, що створюють прецедент, перешкоджають появі або, як мінімум, укоріненню в чиновника почуття безконтрольності. Показові акції, які застосовуються час від часу, гарні вже тим, що не дають апарату, розслабитися. Але це не знімає з порядку денного необхідність знаходження нових більш дієвих методів нагляду й контролю.

О.М. Березенська, студ., КПНУ ім. І. Огієнка, Кам'янець-Подільський
Kyslyak_igor@mail.ru

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ВЛАДНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ

Найважливішою запорукою прогресивного демократичного розвитку новітньої України є не лише формування власної нової, національно зорієнтованої еліти, а й сутність активності такої еліти у вирішенні питань національного державотворення. Сучасні трансформаційні процеси, що відбуваються в межах політичної системи суспільства зумовлюють зміни, в тому числі в політичній культурі. Значимість владної еліти в світлі суспільних процесів зумовлює необхідність дослідження політичної культури носіїв владних функцій, зокрема їх ціннісних орієнтацій та політичних мотивів [*Головатий М.* Кому служить політична еліта // Персонал. – 2006. – №21(172) 24-30 травня. – С. 4-5].

В сучасній політології є два основні підходи до визначення поняття "політична еліта" та її ролі в суспільстві – функціональний і цілісний [Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шумшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид. доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 183]. Перший пов'язаний з формальним соціальним статусом представника еліти в суспільстві. Другий визначає еліту на основі своєрідного духовного аристократизму, культури, освіти, волі тощо. Іншими словами, поділ еліти України на регіональну і національну можливий, передусім, за компетенцією, функціональними її особливостями, діапазоном конкретних питань, які їй доводиться вирішувати. Тут цілком можна погодитися з думкою В. Бакірова, який зазначає, що коли певні рішення "мають загальнонаціональне значення й від них залежить подальша доля народу, країни, то йдеться про національні політичні еліти. Коли ж рішення мають загальнорегіональне значення, маємо справу з регіональними елітами" [Політологія: Підр. для вищ. навч. закладів / За заг. ред. канд. філос. наук *Ю.І. Кулагіна*, д-ра іст. наук, проф. *В.І. Полуріза*. – К.: Альтерпрес, 2002. – С. 243].

Звичайно, розподіл на еліту регіональну і загальнонаціональну можна здійснювати і за істотними відмінностями між загальнонаціональною (столична, обласна) і регіональною (провінційна) елітами. Тут маємо брати до уваги такі ознаки: рівень освіти, інтелекту; функціональний вплив на соціально-економічну і політичну ситуацію в Україні (ступінь можливостей і реальних дій).

Феномен політичної еліти як значного суб'єкта суспільних процесів є об'єктом численних досліджень політологів і розглядається ними в різних ракурсах, і це не випадково, оскільки успіх будь-яких суспільних реформ залежить певною мірою від професіоналізму та політичної культури владної еліти. З іншого боку, зміни в політичній системі суспільства стимулюють зміни в структурі, тенденціях розвитку, сутнісних та якісних характеристиках еліти.

Чи не найважливіша особливість української еліти – відсутність всередині еліти консенсусу щодо зовнішньополітичної орієнтації країни. Сьогодні в межах владної еліти й досі нечітко сформульована ні зовнішньополітична, ні внутрішньополітична стратегії розвитку. Україна однаково енергійно "заграє" і з Заходом та Росією, що обумовлено не державними інтересами, а економічними інтересами певних осіб, що представляють "владний олімп [*Головатий М*. Політична еліта сучасної України: регіональний і національний контекст // http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1332].

Структурна особливість вітчизняної владної еліти полягає в тому, що її частиною є власники великого капіталу – олігархії, відмінною рисою якої є нестримне бажання бути в політиці та лобіювати бізнес інтереси через політику, що в свою чергу перетворить політику в доволі успішний вид бізнесу. Отже, як зазначається в літературі еліта є основним суб'єктом політичного процесу і поведінка цього суб'єкта, як і детермінанти його поводження, стають важливим фактором, що впливає на хід розвитку політичної системи Зазначені явища, безсумнівно впливаючи на зміст і характер сучасних політичних процесів спонукає до наукового політичного аналізу, політичної культури і свідомості сучасної правлячої еліти та вивчення їх позицій, прагнень

(мотивів) в процесі політичної діяльності. Політична культура влади української еліти виявляється спрямованою не тільки на постійне та переважне використання адміністративних важелів влади, але й однобічне відображення особистих інтересів. Право як управлінська цінність було й залишається за межами функцій елітарної політичної культури. Адже в демократичному суспільстві право "диктує" політичній поведінці певні правила. А це, у свою чергу, пов'язане з невизначеністю її наслідків для конкретних лідерів, партій, політиків [*Марчук Р.* Характерні риси владної еліти та особливості її політичної культури // http://narodna.pravda.com.ua/politics/475d6c094c7c3/].

Ціннісні орієнтації становлять один із найважливіших компонентів політичної культури. Оскільки сучасне українське суспільство продовжує перебувати у процесі руйнації системи ціннісних орієнтацій. Сьогодні можна констатувати, що Україна вступила в період нової політичної біфуркації, коли поділ течій політичних процесів може вивести нас або в об'єднану Європу, або в стан стабільної нестабільності.

Саме тому стан політичної культури суспільства має турбувати всіх, кому дорогі ідеали незалежності й демократії. Успіхи у справі її трансформації прямо залежатимуть як мінімум від чотирьох чинників: темпів становлення нових економічних відносин і нової ідентичності, динаміки зміни поколінь, характеру політичної соціалізації молоді, здатності суб'єктів політики до консолідації своїх зусиль. А для формування такого усвідомлення потрібні чималі організаційні і пропагандистські зусилля [Сучасна українська політика: політики і політологи про неї / Ред. кол. *І.Ф.Курас, М.І.Михальченко, Ф.М.Рудич, В.П.Горбатенко, І.О.Кресіна, Є.В.Щербенко* (вчен.секретар). – К.: ІДП ім. В.М. Корецького НАН України. – С. 5].

Поки що ж, із розколотості масової свідомості випливають серйозні небезпеки для стабільності в державі і для самої незалежності. У таких умовах компетентність і професіоналізм політичної еліти, насамперед політиків-професіоналів, виростає в серйозну проблему здатності чи нездатності суспільства до самоорганізації. Дотримання норм політичної етики, відповідальність за резонанс і політичні наслідки своїх дій мають стати безумовним обов'язком усіх суб'єктів політики. А нехтування етичними нормами – предметом загального громадського осуду.

А.П. Бойко, канд. филос. наук, доц., МГумУ, Москва, Россия
alboiko@yahoo.com

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЛОГИКИ ПРИНЯТИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Процесс принятия политического решения состоит из трех этапов: выработка альтернативных вариантов политического решения социальной проблемы; выбор конкретного варианта политического решения социальной проблемы; реализация политического решения. На этапе выработки альтернативных вариантов формируются политические цели и средства их дос-

тижения в виде определенных требований к различным субъектам и институтам власти. Поскольку различные субъекты власти обычно имеют далеко не совпадающее видение политических проблем, политические цели формулируются, как правило, в виде альтернатив, предполагающих несколько вариантов, способов достижения необходимого результата. На этом этапе важную роль играет процедура обсуждения альтернативных предложений (открытая или закрытая) с целью выявить достоинства и недостатки имеющихся вариантов политического действия и определить наиболее предпочтительные среди них, с учетом вероятностных последствий их реализации.

Процесс принятия политического решения ограничен теми или иными временными рамками, за пределами которых решение (будь оно оперативное или стратегическое) либо неуместно, либо обречено на провал. В основе политического решения лежит определенная социально значимая проблема. В этой связи политическое решение есть альтернативный вариант (способ) практического применения политической власти с целью разрешения той или иной социально значимой проблемы.

Рассматривания проблемы принятия политических решений в политической практике нельзя обойти стороной систему образования. Проведенные социологические исследования Институтом деловой карьеры (г. Москва) с участием автора в семи субъектах РФ в 2009 г. (опрошено 3100 респондентов управленцев различных уровней власти) подтвердили гипотезу, что на принятие политических решений огромную роль играет компетентность, обусловленная уровнем образования субъекта принимающего решение.

Несомненно, что уровень образования человека, находящегося у власти, влияет и на стиль принятия политического решения и на форму этого решения. Под стилем принятия политических решений понимаются индивидуальные методы принятия решения, конкретного человека. Рассматривая стиль принятия решений, следует обратить внимание на его составляющие компоненты: подход к получению новой информации; характеристики мышления; когнитивная сложность, то есть способность к анализу и синтезу; информационные процессы; способность противостоять двойственности, а также минимизировать манипулятивную составляющую.

Можно выделить три наиболее распространенных варианта: получение и восприятие информации сходной с мнением человека; получение всесторонней информации, включая ту, которая не совпадает с мнением объекта; получение всей информации (с разных точек зрения) в сжатой форме в зависимости от образованности субъекта.

Возможно, что первый подход опасен и непродуктивен, способен привести политика к провалу. Тем не менее, он очень распространён в современной политической практике. Подобная склонность, как правило, возникает под воздействием стресса, например, в период острых социально-политических кризисов. Во время которого субъект получает огромное количество самой противоречивой информации, ощущает бремя принятия решения, связанного с риском, физическую усталость и дискомфорт. Все это в сочетании с плохой аналитической способностью или слабым уровнем вос-

приятия информации, обусловленного уровнем компетенции, искажает действительность, что в итоге может привести к необоснованным решениям.

Второй вариант, можно назвать наиболее интересным и правильным. Он позволяет субъекту, принимающему политические решения, иметь наиболее полный объем информации о ситуации. Это поможет максимально приблизиться к социально-политической реальности. Противоречащая его позиции информация ещё раз заставит проанализировать социально-политическую действительность, скорректировать собственную точку зрения, если человек действительно способен к глубокому логическому анализу. Кроме того, такой информационный подход даёт политику возможность не быть зависимым от своих экспертов-советников. Следует отметить, что склонность к получению максимальной информации обо всех сторонах вопроса не обязательно полностью застрахует субъекта от возможных ошибок при принятии решений.

Третий вариант состоит в стремлении получить субъектом объективную, но сжатую до предела информацию. В принципе такой подход имеет право на существование. В условиях современного глобального мира с его мощнейшими информационными потоками политику просто элементарно не хватает времени, чтобы комплексно и детально изучить социально-политическую проблему. С одной стороны, он вынужден опираться на советников, собирающих информацию – здесь есть негативный момент, так как политический лидер становится в некотором роде заложником предложенных ему технологий разрешения проблемы, основанных на не проверенных им статистических данных. С другой стороны, стремление оценить и проанализировать все возможные точки зрения характеризует политического лидера, находящегося на уровне принятия политических решений с хорошей стороны. Адекватный выбор политическим лидером советников, во-первых, позволяет оперативно собирать информацию и давать первичную аналитическую оценку, во-вторых, часто подобный подход можно встретить у людей, привыкших к взаимодействию с пирамидой бюрократического аппарата, доверяющего людям, "профильтровывающим" информацию на нижних уровнях.

О.С. Бояр, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

Проблема вивчення політичних та суспільних трансформацій має важливе теоретичне та практичне значення для суспільств. Трансформація політичних режимів одна з найактуальніших проблем. Трансформація- це перетворення політичних режимів,певний перехід, цей перехід може відбуватися від тоталітаризму та авторитаризму до демократії, так і в зворотньому напрямку. Але навіть країни, які мають високий рівень демократичних механізмів здійснення державної влади,не застраховані від проявів авторитаризму. Тобто постає проблема побудови чистого режиму, а саме демократичного.

Провідною тенденцією світового політичного розвитку у другій половині ХХст.,особливо в останні десятиліття, є перехід від тоталітаризму та автори-

таризму до демократії. Про це наочно свідчать крах фашистських режимів в Іспанії, та Португалії, військових диктатур в Аргентині, Бразилії, Греції, Південній Кореї, перехід у минулому соціалістичних країн Центральної і Східної Європи від комуністичного тоталітаризму до демократії, намагання більшості молодих незалежних держав, що утворилися на теренах колишнього СРСР, розбудувати демократичну державність. Вивчення цих процесів дало можливість політологам зробити певні узагальнюючі висновки щодо демократичної трансформації політичних режимів. Так, польський соціолог і політолог Є.Вятр, узагальнюючи досвід руху авторитарних режимів до демократії на прикладах Туреччини, Греції, Іспанії, Португалії, Аргентини, Бразилії, Чилі, Південної Кореї, Філіппін, східноєвропейських країн, дійшов висновку, що "перехід до демократії є найбільш імовірним в умовах мирних змін і відбувається у трьох формах: реформа згори; швидкий розпад; реформа, узгоджена між владою та опозицією" [*Вятр Е*. Трансформация тоталитарных и авторитарных режимов в современные демократии // Лекции по политологии: В 2 т. – Таллинн, 1991. – Т. 1. – С. 73-83]. Що стосується переходу від тоталітаризму до демократії тут є свої особливості. Якщо перехід від авторитаризму до демократії – це головним чином зміна політичного режиму, то демократична трансформація тоталітаризму вимагає перетворень у всіх сферах суспільного життя, зміни соціально-економічного ладу. Перехід до демократії істотно полегшується за сприятливого стану економіки й утруднюється в умовах її кризи. Найсприятливішою для переходу до демократичного політичного режиму є децентралізована економіка з обмеженим державним контролем. Відповідно, найменш сприятливі умови складаються за жорсткої системи державного управління економікою. Проте, такий шлях демократичних перетворень має й безумовні переваги порівняно з іншими, тому що є поступовим і найменш радикальним, отже, і найменш болісним для суспільства. Відомі випадки як успішного здійснення подібних перетворень, наприклад, у Бразилії, Туреччині, Чилі, так і безуспішного (хрущовська "відлига").

Що Стосується України, то у сучасних дискусіях довкола сутності української моделі політичного режиму стала модною теза про особливий перехідний режим. Розмаїття підходів до визначення сучасного українського політичного режиму як різновиду нетоталітарного ґрунтується на двох взаємопов'язаних припущеннях: 1) тоталітарний режим уже зруйнований; 2) на його місці новий тоталітаризм – неототалітаризм не виник. Іншими словами, суспільство буцімто відмовилося від тоталітаризму не як від форми (комунізму), а як від типу (від будь-яких його форм), а тому тоталітарна альтернатива в Україні спростована історією. Демократичний режим в Україні порівняно з західними моделями ще недостатньо розвинений і перебуває на стадії якщо не становлення, то усталення, тобто завершення процесу формування. Тому в цілому демократію в Україні слід сприймати не стільки як статичний стан, скільки як рух політичного режиму. Сучасна дискусія довкола української моделі політичного режиму висвітлила нерозв'язаність таких проблем: 1) співвідношення класичних і некласичних елементів у структурі політичного режиму (характер його "чистоти" чи "змішаності"); 2) з'ясування моменту, коли кількісні зміни переходять у якіс-

ні, тобто коли один тип політичного режиму змінюється іншим; 3) чим відрізняється трансформація форм режиму (в межах одного типу) від трансформації типів; 4) якими є чинники еволюції політичних режимів та співвідношення формально-інституціональних і формально не оформлених чинників еволюції. Отже, вирішальною передумовою забезпечення національної державності є дотримання законів, створення передумов для природного функціонування, запобігання дестабілізації. Пошук демократичного шляху розвитку громадянського суспільства на грунті внутрішніх передумов і врахування сучасних здобутків людської цивілізації та створення для нього простору – важлива передумова неантагоністичного розвитку української державності.

Отже у жодній країні політичний режим не може залишатися незмінним, відбувається постійна зміна елементів режиму.Оскільки режим залежить від соціальної бази і методів здійснення державної влади. Тому, щоб визначити політичний режим будь-якої країни, до уваги слід брати конкретно-історичний етап її розвитку. Основне значення для встановлення характеру режиму має властива йому соціальна база та наявність безпосередньо владної структури. Саме від них залежать засоби і методи здійснення влади, властиві тому чи іншому режиму.

Ю.А. Вербова, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
verbova1990@ukr.net

ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА У ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

У сучасному світі немає сфери більш неоднозначної і цинічної, ніж сфера рекламної діяльності. Причому ця неоднозначність присутня майже завжди, з якого б боку ми не почали розглядати процес створення реклами. Реклама вже давно є невід'ємною частиною повсякденного життя, вона пропонується нашій увазі в різних видах: друкарському, телевізійному і, у вигляді аудіоінформації, в широкому масштабі або всього в декількох проявах. Одним з видів реклами є політична реклама. Політичну рекламу можна розглядати в різних площинах. Вона є досить складним явищем, зумовленим її інтенсивним характером, метою якої є досягнення конкретних результатів у стислі терміни.Дана реклама також максимально вільна щодо змісту і форми.."Реклама сьогодні визначає не тільки покупку зубної пасти, але і вибір політичного кандидата" [*Феофанов О.А.* Реклама: новые технологии в России. – СПб.: Питер, 2000]. Політична реклама – це один із засобів передвиборної агітації оплачений за рахунок коштів виборчих фондів партій (блоків), розміщена за допомогою рекламних засобів, яка спонукає виборців голосувати за або проти певного суб'єкта виборчого процесу. Специфіка політичної реклами полягає в чіткому визначенні її завдань і предмета, в активному характері її комунікативного впливу. Попри спільні риси з комерційною рекламою, вона відрізняється двома принциповими відмінностями: обмежений час рекламної кампанії та спрямованість на перемогу над конкурентами. Також вона виконує істотну роль в передвиборній ситуації. Вона здатна інтегрувати дії різних чинників, що впливають на

електоральну поведінку, організувати цей вплив і підпорядкувати його виборчій стратегії даної партії або кандидата. "Цілями все ж політичної реклами є, перш за все, вплив на цілісний світогляд особистості, формування, закріплення чи зміна установок відношення людей до дійсності" [*Гринберг Т.Є.* Политические технологии: ПР и реклама. – М., 1998]. Саме в цьому аспекті варто говорити і про позитивний вплив політичної реклами, тому що вона здатна відображати і формувати ціннісні, моральні та етичні сторони життя суспільства, створити емоційну напругу навколо конкретних проблем, зробити людей дійсно причетними до вирішення майбутнього держави. Це могутня зброя розвитку, яку потрібно правильно та цілеспрямовано використовувати не лише в індивідуальних інтересах, як здобуття підтримки електорату, а як сферу виховання та формування особистості.

Сьогодні перемогти на виборах можна лише завдяки вмілій і доцільній рекламній, інформаційній та психологічній обробці електорату. Політична реклама має бути не лише засобом маніпуляції свідомістю під час виборів, а й як форма організації суспільства в одне якісне ціле. Технології реклами дають ефект обізнаності, причетності, важливості кожного в системі. Отже,на сьогодні ця тема є досить дискусійною і потребує реального аналізу для впровадження бажаного в дійсне, тому що сама постановка цієї проблеми стимулює до спроби вирішення її лише в рамках наукових досліджень.

Ю.С. Вяльцева, студ., КНУ ім. Т. Шевченка
julia_vyaltseva@hotmail.com

РОЛЬ РЕЛІГІЙНОГО ФАКТОРУ В ЕТНОПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТАХ

У етнополітичному конфлікті не найменшу роль відіграє релігійний (конфесійний) фактор. Релігійні гасла поруч з етнічними забезпечують мобілізацію населення, використовуються для виправдання методів і цілей цього руху. Релігійний зміст конфліктів не є виключно феноменом посткомуністичного світу і світу, що розвивається. Разом з тим в останній час особливо активно поводять себе різного роду ісламські угрупування. За умови кризи радикальних світських ідеологій і режимів вони взяли на себе функцію реалізації "ісламського проекту", який покликаний здолати соціально-економічну і політичну відсталість, забезпечити на базі створення ісламської держави справедливість для всіх громадян. Ісламське відродження і ріст впливу політичного ісламу мають як загальні, так і специфічні причини (які залежать від динаміки того чи іншого конфлікту, загальної ситуації на локальному чи регіональному рівні, особливостей місцевої політичної культури).

Мова йде про намагання реалізувати масштабну глобальну утопію, в якій певним чином переплітаються досягнення сучасної цивілізації з цінностями ісламських ортодоксальних цінностей. Прикладом може послугувати ситуація з Аль-Каїдою, що базувалася в Афганістані.

Що стосовно ісламських організацій, які діють в полі етнополітичних конфліктів, то, "на відміну від Аль-Каїди, вони мають не глобальний, а регіона-

льний, місцевий характер. Наприклад, палестинська ХАМАС бореться за справедливе урегулювання палестинської проблеми, до якого вона підходить з куди більш радикальних позицій, ніж представники світського "Фатха", але при цьому зовсім не висуває загальносвітові цілі. В рамках палестинсько-ізраїльського конфлікту посилення ролі радикальних ісламських організацій і їх впливу в суспільстві, було зумовлене відсутністю реальних перспектив рішення палестинської проблеми, кризою очікування після підписання "Домовленості Осло", ростом недовіри до світських палестинських лідерів".

В пост радянських країнах і в Югославії причиною посилення релігійного фактору зокрема, і в контексті чисельних конфліктів, стала системна криза, кардинальні зміни політичних режимів, економічної системи і національно-державного устрою.

Процес ісламського відродження на посткомуністичному просторі є частиною пошуку національної ідентичності. Він диктувався з одного боку, досить виправданими намаганнями відродити культурний спадок і традиції; з іншого – в рамках суверенізації титульності (тобто, приналежність до титульної етнічної групи або народу) стала приносити прибуток, оскільки виявилася тісно пов'язана з проблемою розподілу владних повноважень. Як відомо, іслам є не лише релігією, але і способом життя: він вбирає в себе місцеві традиції, підпорядковуючи їх певним моделям поведінки, крім того, він генетично пов'язаний з політикою. Там, де мусульмани створюють етнічні меншини, їх конфесійна самоідентифікація є найважливішою частиною національної самоідентифікації. В цьому зв'язку приналежність до ісламу і приналежність до етносу виявляються найважливішою відмінною рисою, що консолідує етнічність. Тісний зв'язок ісламу з етнічністю визначив слабку вираженість ісламської солідарності, превалювання елементів місцевої політичної культури і традицій.

Формуванню ісламського чинника, безумовно, сприяли загальні економічні і соціальні проблеми перехідного періоду. Падіння рівня життя, пауперизація і маргиналізація населення, ріст безробіття, поява депресивних зон в тих районах, де скоротилися об'єми виробництва підприємств, – все це в комплексі сприяло не лише політизації ісламу, але і його радикалізації.

Зовнішня допомога і вплив стали ще однією причиною, що сприяли формуванню ісламського фактора в країнах СНД. Міжнародні ісламські фонди і окремі режими активно фінансували ідеологічне проникнення, що стало важливою причиною особливого сприйняття частини мусульман до нових для них радикальних ідей. Перервана в роки радянської влади ісламська традиція попередньо визначила некритичне відношення до потоку мусульманської літератури, наданим можливостям навчання за кордоном. В мусульманських державах Сходу давно функціонували радикальні мусульманські групи і течії, що були зацікавлені в розширенні свого впливу на єдиновірців в СРСР. Саме в рамках таких ідеологій формувалися ідеї, що виправдовували насилля в якості головного способу реалізації поставлених цілей. В той же час далеко не всі радикальні вчення формувалися за кордоном.

Слушно зауважено, що "іслам за відсутності сильної світської політичної переваги намагався не лиши утвердитися в ролі регулятора духовного життя

і соціальних відносин, але і повністю зайняти той ідеологічний вакуум, що виник". Це означало появу ісламізму, як сукупності суспільно-політичних сил (рухів, груп, партій), що виступали за перевлаштування суспільства і держави на основі відповідних принципів ісламу (шаріату). Серед ісламістів ніколи не існувало єдиного уявлення про конкретні форми, темпи і методи ісламізації. З практичної точки зору головним предметом конфліктів було відношення до насилля (в тому числі і збройного), як засобу досягнення соціальних і політичних стандартів "ісламського порядку".

У конфліктах на Північному Кавказі, в Таджикистані, Нагорному Карабасі, в Косово релігійний фактор, як елемент ідентичності, відігравав досить важливу роль. У конфлікті в колишній Югославії протистояння між сербами і албанцями було за своєю природою етноконфесійним, причому включення релігійного чинника визначила деяку безкомпромісність радикалів, які прагнули викорчувати все, що пов'язане з чужою для них культурою і історією. Релігія в етнополітичному конфлікті є конфліктогенним чинником і відіграє досить важливу роль: вона широко використовується різними політичними силами для обґрунтування територіальних чи інших претензій, для виправдання і підкріплення насильницьких методів, які застосовуються. Саме політизація релігії в конфліктному контексті може представляти додаткову загрозу стабільності чи ускладнювати пошуки політичних консенсусних рішень.

В.А. Гапоненко, канд. політ. наук, доц., МАУП, Київ

СПЕЦИФІКА ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАД В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Принцип поділу влад є одним з фундаментальних у теорії демократії та політичній науці. Він закріплений у політичній практиці та нормативних актах всіх сучасних демократичних держав. Безперечним є факт, що в сучасних умовах принцип поділу влад має певну особливість порівняно з баченням теоретиків 17-18 століття.

Стале законодавство, наявність певних традицій політичного життя, і водночас, ускладнення політичних явищ, необхідність швидкого реагування на поточні проблеми роблять виконавчу гілку влади домінуючою. Крім того "...Характерна риса виконавчої влади полягає в тому, що вона здійснює свою діяльність переважно "за зачиненими дверима". В силу цієї обставини, за браком належних стримувань, виконавча влада може підім'яти під себе і законодавчу, і судову влади" [*Ладиченко В.В.* Поділ влади: теорія і практика. – К.: Україна, 1998. – С. 26].

Також сутність та практика застосування принципу поділу влад змінюється з часів утвердження статусу політичної партії в якості основного суб'єкта політики. Так, у парламентських демократіях визначальну роль у структурі органів державної влади відіграють прем'єр-міністр та уряд, сформований в результаті перемоги на виборах однієї партії або створення коаліції партій. Для посилення свого впливу на представницький орган уряд може розігрува-

ти інформаційну перевагу над парламентом або погрожувати відставкою [*Кречмер Г.* Фракції. Партії в парламенті. – К.: Заповіт, 1999. – С. 103-104].

У президентських республіках переважаючий вплив на всі державні структури здійснює президент. В умовах жорсткого поділу влади вплив президента на представницький законодавчий орган конституційно обмежений. Але якщо президент та парламентська більшість належать до однієї і тієї ж політичної партії виконавча влада фактично ні чим не стримується і координується волею однієї особи.

З рештою функціонування всього державного апарату на основі партійної більшості нагадує диктатуру однієї партії. Як пише М.Дюверже: "Одна партія володіє абсолютною більшістю в парламенті; одна партія займає всі пости в уряді – ця партія встановлює дуже тісний звязок між тим та іншим" [*Дюверже М.* Политические партии / Пер. с фр. Л.А. Зиминой. – 4-е изд. – М.: Академический Проект; Трикста, 2007. – С. 402].

Згідно з логікою таких розмірковувань принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову у ряді демократичних держав сучасності зведені нанівець. Проте, такий висновок має поверховий характер з декількох причин. Насамперед, вищеописаний порядок взаємодії владних структур дає змогу забезпечити злагодженість, однакову спрямованість, а отже і ефективність діяльності органів влади. Новосформований уряд не витрачає час на укладання коаліційних угод, досягнення компромісу у виробленні спільної з партнерами стратегії державної програми. Ніщо не заважає уряду більшості реалізувати свою передвиборчу програму, а тому він несе повну відповідальність за виконання поставлених завдань. У разі невдач у ході політичної діяльності, відхилень від запропонованого курсу опозиція та інститути громадянського суспільства отримують цілком обгрунтовані підстави для звинувачення уряду у недієвості та неефективності, тиску на владу через громадську думку і загрозу втратити електорат на чергових виборах.

Саме остання теза дає змогу говорити про новий зріз поділу влади у демократичній країні. Це взаємодія, взаємостримування та взаємовплив держави та громадянського суспільства, правлячої партії та опозиції. "Спроби ввести електорат в оману, видати уявні досягнення за дійсні або обмежити інформацію про справжній стан речей не можуть слугувати основою тривалої політики. Запорукою тому – наявність опозиції, вільної преси, інших інститутів громадянського суспільства" [*Оксак О.* Відповідальність проти популізму: виборці, партії та уряд у демократичному суспільстві // Нова політика. – 2000. – № 1. – С. 23].

Насамкінець зазначимо, що будь-які системи правління в умовах керівництва партійної більшості, яким б теоретично досконалими не були механізми розмежування повноважень між різними гілками влади, за певних обставин виявляються схильними до авторитаризму або ж, навпаки, виявляють слабкість та нестабільність. Тому часто важливішими виявляються не конституційні і правові, а політичні та морально-етичні норми. Тобто, традиції, неписані норми поведінки та взаємодії, переконаність всіх представників політичної еліти в основних цінностях політичного правління, зорієнтованість

політичної партії на тривалий період свого існування, діяльність партійних лідерів в межах політичної плтформи своєї організації, створення коаліцій на ідеологічних засадах набагато ефективніше впливають на демократичних характер політичної системи аніж механізми стримувань та противаг.

Таким чином, зосередження владних важелів впливу у виконавчої гілки та принцип партійного керівництва слід вважати об'єктивною вимогою нашого часу, що сприяє максимальній ефективності діяльності державних органів та узгодженості суспільних інтересів. Сучасний механізм забезпечення системи стримувань та противаг базується, насамперед, на сприянні розвитку впливових громадських організацій, вільних ЗМІ, здатних сформувати громадську думку, законодавчому оформленні статусу та напрямів діяльності опозиції, вихованні свідомих громадян та відповідальних політиків.

Патрік Говін, викл., Варшавський університет, Варшава, Польща
patryk.gowin@gmail.com

ІДЕНТИЧНІСТЬ ДЕРЖАВИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРІ

Динамічні зміни яких зазнає міжнародний простір особливо в контексті формування ролі та обличчя держави, спонукають нас до головного питання. Чи можливо на сьогоднішні день створити багатовимірний образ держави який зможе бути пропозицією альтернативного розвитку в рамках міжнародної політичної та економічної співпраці? Завдання видається з одного боку важким, але також надзвичайно цікавим. З огляду на величезне значення проекту для самої держави, для її сусідів та для цілої міжнародної спільноти. Цікавим це завдання є також для усіх перед ставників суспільних наук тому що включає їх досвід та цілу семантику понять за допомогою яких описуємо та розуміємо міжнародне середовище держав. В процесах різноманітних стратегії творення ідентичності держави (state identity) завжди мислиться в категоріях простору.

Цей простір може включати багато цінностей які виключають або об'єднують в себе в рамках одної з підчастин та в загалі цілого простору.

Безліч таких відсилань вказує на існування *просторових цінностей* (space values), які є фактором зв'язку між всіма частинами простору, більше того за допомогою цих цінностей будуємо простір, створюючи карту понять яка грає роль м'якої сили (soft power).

Нове поняття простору запропоноване до аналізу атрибутики держави показує що простір не є жорстким, а його роль в фізичних подіях має своє віддзеркалення. Альберт Ейнштеін в своїх філософских листах вказує на ще один важіль зміни парадигми простору, тобто на тісне пов'язання простору з часом [*Einstein A*. Pisma Filozoficzne. – Warszawa, 2001].

Сучасність викликає багато великих культурно-політично-економічних просторів тому величезна рол ь в тому щоб ретельно та успішно вміти аналізувати які механізми відповідають за ідентичності наших держав і які стратегії можна прийняти щоб позиціонувати ідентичність нашої держави в міжнародному середовищі.

В.М. Головко, студ., ХНУ ім. В. Каразіна, Харків
golovko_vm@mail.ru

ПОЛІТИЧНА ФРАКЦІОНАЛІЗАЦІЯ У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВІДМІННОСТЕЙ КРАЇН ЄС

Поняття "фракціоналізація" поступово входить до наукового лексикону західних політологів та дедалі частіше застосовується при аналізі політичних процесів в ЄС. Безпосередньо сам термін "фракціоналізація" (*fractionalization*) у буквальному сенсі означає розділення певного цільного об'єкту на окремі частини або фракції. У контексті ж європейських студій слід розуміти це поняття як виникнення серед країн-членів ЄС неформальних політичних об'єднань та груп на основі спільних інтересів. Ці об'єднання або групи мають стійкий характер та певні інституціональні риси, зокрема, можуть бути оформлені у вигляді спільних партнерських програм, союзів, політичних коаліцій тощо. В даний момент цей процес політичної фракціоналізації (*political fractionalization*) виступає однією з визначальних рис політичного простору Європейського Союзу. В рамках цього поняття виділяють декілька категорій, найважливішою з яких, безумовно, є лінії або розломи фракціоналізації, тобто такі риси, що виокремлюють одні групи держав від інших та є причинами створення коаліцій і союзів. В сучасній Європі найголовнішою з таких ліній можна вважати цивілізаційну, або ж лінію "центр-периферія".

Історично, геополітичним центром середньовічної Європи був т.зв. "пояс міст" – в теорії С. Роккана, умовна вертикальна лінія від Північного моря до Апеннін, що була розташована уздовж Рейну на території Ельзас-Лотарингії, німецьких князівств, Швейцарії Ломбардії, а також Південних і Північних Нідерландів. Навколо цього поясу відбувається формування потужних національних держав – Англії, Франції, Німеччини. У епоху промислової революції XVII-XIX ст. саме в цьому регіоні формуються перші центри капіталістичної економіки, концентруються фінансові ресурси, створюються потужні виробничі бази, відбувається інтенсивна урбанізація. В той же час, території Центральної і Східної Європи, зокрема нинішні Польща, Литва, Латвія, Естонія, Румунія та ін. залишаються за рамками цих процесів, і, як наслідок, переходять в область периферії, поступово потрапляючи до сфери впливу трьох континентальних імперій – Австро-Угорщині, Росії і Німеччини. У епоху Просвітництва ці території не завжди включалися навіть до складу "європейського цивілізаційного простору" як такого. Наприклад, американським дослідником Л. Вулфом наводиться приклад, як французький дипломат, що пересікав Віслу в XVIII столітті на шляху з Парижу до Санкт-Петербурга вважав, що потрапив до цілком невідомої країни, ба навіть іншої цивілізаційної матриці, оскільки на східному березі цієї польської річки його зустрічали засніжені пустелі і похмурі ліси, з рідкими людськими поселеннями, позаяк на західному було безліч міст та селищ, торговельних шляхів. Уявний "ментальний" кордон Європи в ті часи проходив по приблизній лінії Гданськ – Краків – Бєлград [*Вулф Л.* Изобретая Восточную Европу. – М.: Век Просвещения, 2006. – 257 с.].

Подальший хід історичних подій лише поглибив розрив між західною континентальною Європою і її східними територіями. У XX столітті Польща, Румунія, Чехія і Словаччина входили в зону радянського впливу, будучи членами Організації Варшавського Договору, а Прибалтика була територією безпосереднього суверенітету СРСР. Лише оксамитова революція 1989 року і розпад соціалістичної системи дозволили державами Центральної і Східної Європи повернутися до побудови своєї європейської ідентичності.

Врешті-решт, подібна логіка цивілізаційного розвитку Європи багато в чому зумовила нинішній внутрішній устрій ЄС. Сьогодні більшість науковців схильна описувати стосунки всередині нинішнього Європейського Союзу за допомогою моделі "центр-периферія". Серед прибічників даного підходу можна виділити як російських (зокрема, І. Бусигіна [*Бусыгина И.* Расширение Европейского союза с точки зрения подхода "центр-периферия" // Космополис. – № 1(7). – 2004. – С. 46-55]), так і зарубіжних (наприклад, Т.Г. Гроссе [*Grosse T.G.* Europa na rozdrożu. – Warszawa: Instutyt spraw publicznych, 2008. – 488 s.]) дослідників. При цьому ядром – центром виступають держави Західної Європи – Франція, Великобританія, Німеччина, Італія і країни Бенілюксу з високою концентрацією фінансових, економічних, соціальних і політичних ресурсів, фактичні засновники ЄС, т.зв. "держави Старої Європи". Країни Південно-західної Європи і держави Середземноморського басейну, такі як Португалія, Іспанія, Греція, Кіпр серйозно відстають в плані, в першу чергу, власної політичної значущості, а також економічних можливостей, промислового і людського потенціалу. Периферійність ж країн Центральної і Східної Європи визначається цілою сукупністю географічних чинників разом з політичними і економіко-соціальними показниками, в першу чергу, такими як об'єм ВВП на душу населення, доля сільського господарства в економіці, доля зайнятих в сільському господарстві працівників і так далі. При цьому сама східноєвропейська периферія вельми неоднорідна по своєму соціально-політичному та економічному розвитку, наприклад, такий показник як рівень безробіття в Польщі, Румунії, Литві або Естонії, істотно відрізняється. Країни Балтії не можуть похвалитися наявністю важкої промисловості, тоді як приміром Чехія має розташовані на своїй території одні з найпотужніших машинобудівних концернів у Європі.

В цілому, слід відмітити, що в ході своєї новітньої історії Європейський Союз перетворився з обмеженого в своїх кордонах досить компактного економічного і політичного блоку держав приблизно одного рівня розвитку в гетерогенне концентричне об'єднання з безліччю включених в нього територіальних структур. Масштабне розширення спільноти в 2004 і 2007 роках (включення 12 країн) додало до існуючої південно-західної периферії співтовариства ще й східну периферію і це включення в глобальний європейський простір країн, що відрізняються від ядра ЄС по цілому ряду характеристик, а також часткова периферізація співтовариства, що послідкувала за цим, привели до виникнення перших ліній фракціоналізації і структуризації цього феномену. Наразі у політичному просторі Європейського Союзу можна виділити декілька фракцій, створених за цивілізаційним принципом – східна і західна периферії, центр, країни Балтійсько-скандинавського регіону тощо. Подібний

розподіл не несе принципової загрози існуванню співтовариства, проте змушує глибше розглянути політичні процеси всередині нього, застосовуючи не тільки звичні методологічні принципи класичної політичної теорії, але й міждисциплінарні підходи, запозичуючи додатковий інструментарій дослідження у політичної антропології, політичної історії та інших наукових галузей.

О.К. Гончарова, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

МАСОВИЙ НАГЛЯД ЯК ВЛАДНИЙ ІНСТРУМЕНТ. ЦИФРОВИЙ ПАНОПТИКУМ

Суспільна поведінка людини визначається формами соціального контролю, такими як норми, закони, традиції, мораль. Влада, як керівна сила цього суспільства, використовує й інші форми впливу на діяльність особистості. Вона функціонує не силою (хоча легітимний примус залишається критерієм, що її визначає), бо тоді вона була б занадто нестабільною, "крихкою", а здійснюючи впливи на "рівні бажання й рівні знання" [*Мишель Фуко.* Интеллектуалы и власть: статьи и интервью 1970-1984. – М.: Праксис, 2002. – С. 165]. На думку Єремії Бентама, великим нововведенням для того, щоб легко і належним чином здійснювати владу є Паноптикум. Ідея тотальної прозорості мала бути реалізована у в'язниці, або школі, або лікарні, що мали форму кола з вежею посередині й келіями, за якими здійснювався постійний візуальний нагляд головним спостерігачем та його помічниками. Завдяки складній системі трубочок, кімнати, ізольовані одна від одної, також підслуховувалися. Такий нагляд забезпечує владу без насилля і спротиву, які виявляються непотрібними, бо в людей майже зникає бажання чинити зло, через відчуття постійного погляду. Знання про існування й можливості влади дозволяє людям керувати собою. Суспільний і архітектурний проект надихнув на побудову 24 реально існуючих в'язниць.

В сучасних умовах завдяки технологічному й політичному розвитку, паноптикум, як функціонування системи мікровлади реалізується завдяки цифровим технологіям. Політичний розвиток розуміємо в історичному досвіді тоталітарних і ліберальних держав. З одного боку – це досвід контролю на за всіма сферами життя завдяки страху, закону і терору, з іншого – таке бачення соціальної системи, яке дозволяє "висвітлювати" темні "куточки" життя суспільства завдяки демократичним інструментам, свободі, відкритості, суспільній думці. Термін "мікровлада" (micropouvoir) розуміємо у значенні яке було використано у лекції "Naissance de biopolitique" [*Michel Foucault*. Naissance de la biopolitique: leçon du 7 mars 1979 // http://www.cip-idf.org/], як засоби біополітики у опосередкованому впливі в освіті, медицині, вихованні, демографії, репродуктивній практиці. Влада виступає на захист життя, і вже не залякує смертю. У статті "Ви небезпечні" [*Michel Foucault*. Dits et écrits. 1954-1988. Tome IV: 1980-1988. – Paris: Éditions Gallimard, 1994]. Мішель Фуко зазначає, що суспільство виправдовує скоєний сьогодні злочин завтрашнім покаранням, тобто важливий не сам факт правопорушення, а факт виконання

владою своїх функцій, які ніби то необхідні цьому суспільству. Отже, така мета виправдовує засоби, серед яких масовий догляд чи не найгуманніший.

Так, наприклад, останні дослідження Privacy International, які охопили 47 країн показали розширення сфери нагляду і одночасне скорочення виконання гарантій конфіденційності, в порівнянні з минулим роком. Законодавчий орган ЄС прийняв Директиву щодо збереження даних, вона вимагає від операторів зв'язку здійснювати нагляд за спільнотою через збереження даних телекомунікацій і зберігати їх у розпорядженні різних державних органів не менш ніж 2 роки. Деякі програми масового нагляду фінансуються Європейською комісією у співробітництві з промисловими партнерами. Це стосується питань грошових переказів, товарообміну, відео- та аудіо спостереження (охоронне телебачення CCTV), використання систем супутникового спостереження. Комп'ютерний моніторинг автоматично записує статистику про роботу працівника, оператори вводу даних дозволяють роботодавцю розраховувати валову кількість натискання клавіш, кількість хвилин роботи за машиною, статистику відвідуваних сайтів та інших Інтернет-ресурсів.

Влада створює систему управління обґрунтовуючи необхідність захищати суспільство від зовнішньої небезпеки (тероризм, шпіонаж) й внутрішньої, яка здійснюється у правопорушеннях, що порушують цілісність існуючого зразка. Цей зразок має бути відтворений, і не тільки політика несе відповідальність за цю функцію у соціальній системі [*Толкот Парсонс*. Система современных обществ. – М., 1998. – С. 22].

Застереження "Ведеться відеоспостереження задля вашої безпеки" демонструють баланс між гарантіями які дає влада в суспільстві й рівнем особистої свободи індивіда. У діалозі "Око влади" Мішель Фуко попереджає про загрозу суспільства загального нагляду, де влада виступає "як перехресний і безкінечний шантаж" [*Мишель Фуко*. Интеллектуалы и власть: статьи и интервью 1970-1984. – М.: Праксис, 2002. – С. 238]. І якщо капіталізм виховав особистість активну, індивідуальну, творчу й незалежну шляхом її пригнічення, зневіри й абсолютної самотності [*Эрих Фромм*. Бегство от свободы. – М.: Прогрес, 1990. – С. 46], то ідеї загального нагляду і спостереження мали б свідчити про існування масової манії переслідування. З іншого боку, слідуючи думкою Маркузе можна стверджувати, що загальний нагляд є ще одним шляхом спрямування індивіда від принципу задоволення до принципу реальності [*Маркузе Г*. Эрос и цивилизация. – Киев: ИСА, 1995. – С. 31], й необхідність суспільної праці інтеріоризують особистість через культурні й психічні механізми. Але сучасні системи спостереження не тяжіють до афішування, навпаки, маса і не має здогадуватися про те, що за нею слідкують, навіть закон, залишає місце для його творчого переосмислення і як результат – порушення.

Мішель Фуко вважав ідеї Паноптикуму утопічними в сучасному йому суспільстві через існування четвертої влади – журналістики. Засоби масової інформації керують суспільною думкою, залишаючись під контролем певних груп, які мають економічний інтерес.

Зараз же ми маємо перспективу електронної поліцейської держави, яка не просто наглядає й утримує людину у межах закону – наприклад, практика

відеоспостереження на дорогах, яка здійснює "самосуд" над порушниками правил дорожнього руху, але й тяжіє до абсолютної деінституалізації. Тобто влада має існувати не в установах, які дозволили "бездушним", "об'єктивним", "незацікавленим" машинам наглядати за людиною, а між людьми, в їх усвідомленні існування влади, яка не спить. Організація суспільства є тим самим оком, бо ніхто насправді не знає хто доглядає, в цьому і полягає сутність справжнього цифрового паноптикуму.

В.П. Гончарук, канд. політ. наук, доц., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Vaho75@mail.ru

РОЛЬ ВИБОРЧОГО БАР'ЄРУ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В більшості випадків у вітчизняній науковій літературі виборчий бар'єр розглядається як певний обмежуючий чинник в пропорційних та змішаних виборчих системах, який впливає на кількість політичних сил представлених у парламенті країни. Такої думки дотримуються А.Білоус, В.Лисенко, П.Шляхтун.

В цьому випадку виборчий бар'єр трактується, як мінімальна кількість голосів виборців, яку повинна отримати політична партія (блок партій, виборче об'єднання) для допуску до розподілу депутатських мандатів.

За даним підходом вважається, що роль виборчого бар'єру може коливатися від стабілізаційної до дискримінаційної. Невеликий прохідний виборчий бар'єр стимулює до подрібнення політичних партій, широке кількісне представництво політичних сил в парламенті, що має наслідком ускладнення формування парламентської більшості, хиткість урядової коаліції та, відповідно, нестійкість уряду. Зависокий виборчий бар'єр, не допускає до потрапляння в парламент малих і середніх політичних сил, обмежує альтернативу політичного вибору, викривляє реальне представництво політичних сил в парламенті у співвідношенні до реального впливу партій у суспільстві.

Таким чином виборчий бар'єр виступає певним компромісом між великими і малими партіями та повинен забезпечувати представництво в парламенті тих політичних сил, які мають реальне представництво в суспільстві.

Роль виборчого бар'єру в даному сенсі є визначальною у визначенні спектру політичних альтернатив представлених в представницькому органі. Тобто виборчий бар'єр здатен вплинути, по-перше, на кількість політичних партій представлених в парламенті, та по-друге, на вагу кожної політичної сили, яка потрапляє до парламенту.

Зазвичай виборчий бар'єр визначається у відсотковому співвідношенні і коливається в межах 1-10 % (Ізраїль до 1992 р. – Туреччина), а найчастіше становить 4-5 % (Швеція, ФРН).

Проте в багатьох країнах ЄС виборчий бар'єр або ж взагалі відсутній (Португалія, Нідерланди, Фінляндія) або ж на нього покладається зовсім інша мета, а ніж обмеження представництва дрібних політичних сил в парламенті.

Розмір виборчого бар'єру, його наявність/відсутність не завжди є визначальними чинниками у кількісному представництві політичних сил в парламенті.

Так, наприклад, відсутність виборчого бар'єру в Португалії не призводить до розпорошення політичних сил. За результати виборів 2009 р. в парламенті Португалії представлені 5 політичних сил, дві з яких отримали майже 80% всіх депутатських мандатів. В Фінляндії, натомість представлені 8 політичних партій, а партії лідери отримують близько 25% голосів виборців [http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_election_results_by_country]

Виборчий бар'єр в країнах ЄС найчастіше є не єдиною умовою допуску політичних партій до розподілу депутатських мандатів, або ж законодавці акцентують увагу на інших самодостатніх умовах виконання яких дозволяє політичній партії брати участь у розподілі депутатських мандатів. Наприклад у ФРН до розподілу депутатських мандатів допускаються всі політичні партії, які виконали щонайменше 1 із 3 умов: 1) подолали 5% виборчий бар'єр; 2) отримали 3 мандати в мажоритарних округах; 3) є партіями національних меншин.

Таким чином в запропонованих випадках виборчий бар'єр не служить обмежувальним чинником в прямому сенсі, а є лише однією із умов набуття представництва у парламенті.

Більше того, обмежуюча роль виборчого бар'єру не має абсолютного характеру. Тобто поряд із виборчим бар'єром існують і інші механізми які здатні в більшій мірі впливати на кількісне представництво партій в парламенті. Серед таких механізмів слід виокремити:

1. Кількісне представництво депутатів від виборчого округу ("розміри" виборчого округу). Існує закономірність, чим більший округ (чим більше розподіляється в ньому депутатських мандатів) тим більший вплив виборчого бар'єру, зменшення розмірів виборчого округу нівелює вплив виборчого бар'єру як такого.

2. Виборча квота (метод), яка застосовується при розподілі депутатських мандатів. Різні виборчі квоти сприяють або великим або малим політичним силам. В найбільшій мірі великим партіям сприяє метод Імперіаллі, Д'онта, в найменшій – квота Хейра в поєднанні із правилом найбільшого залишку.

3. Додаткові пільги для партій-лідерів. Наприклад, надання приблизно 55 % депутатських мандатів в Італії для коаліції, яка виграла вибори, але не отримала абсолютної більшості місць в парламенті.

Окрім того, в переважній більшості країн ЄС депутатські мандати розподіляються на декількох рівнях – регіональному та загальнонаціональному (якщо залишилися нерозподілені мандати на регіональному рівні) і виборчий бар'єр в таких випадках застосовується лише на загальнонаціональному рівні по відношенню до відносно невеликої кількості депутатських мандатів.

В таких країнах як Данія і Швеція виборчий бар'єр стосується, по відношенню не всіх, а лише "компенсаційних" мандатів, (Данія – 40 мандатів із 179, Швеція 39 із 349), фактично право отримати компенсаційний мандат отримує будь-яка політична сила, яка має щонайменший вплив у суспільстві. В Данії запроваджений 2 % та існує ще 2 умови допуску до розподілу мандатів, в Швеції 4 % на загальнонаціональному рівні, а також до розподілу мандатів допускаються партії, які подолали 12 % в одному із регіональних округів.

Таким чином, приклад функціонування електоральної демократії в країнах ЄС, приводить до висновку, що виборчий бар'єр за звичай використовується не із метою обмежити політичне представництво для малих та середніх політичних партій, а навпаки є механізмом, завдяки якому відносно невеликі партії набувають інституційного представництва в парламенті. Виборчий бар'єр допомагає виправити диспропорційне представництво партій зумовлене різними розмірами регіональних виборчих округів, яке працює на користь великих партій. Виборчий бар'єр є технічним засобом, який забезпечує представництво на рівні парламенту для політичних партій "меншин" та регіональних політичних проектів.

О.В. Горбняк, асп., КНТШУ, Київ
oljahorbnjak@mail.ru

СОЦІАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЯК ЯКІСНИЙ ПОКАЗНИК ОЦІНКИ ПОЛІТИЧНОГО РИЗИКУ

Соціальний порядок – це стійка структура суспільних відносин, що базуються на інституційній основі, втілюються в принципах, нормативних правилах та забезпечують цілісність тієї чи іншої соцієтальної системи [*Баталов Э.Я.* Мировое развитие и мировой порядок (анализ современных американских концепций). – М.: Российская политологическая энциклопедия, РОССПЭП, 2005. – С. 93]. Проблему порядку розглядали у багатьох теоріях: суспільного договору Ж.-Ж. Руссо, ціннісної згоди О. Конта, соціокультурної динаміки П. Сорокіна, комунікативної дії Ю. Хабермаса, відкритого суспільства К. Поппера, "розширеного порядку людського співробітництва" Ф.А. Хайєка та проблему структурації Е. Гідденса тощо.

На думку Г. Сатарова, будь-який соціальний порядок містить вбудовані в нього підструктури (ролі, відносини, інститути тощо), які беруть на себе функцію "розхитування" порядку [*Сатаров Г.А.* Как возможны социальные изменения. Обсуждения одной гипотезы // Общественные науки и современность. – 2006. – № 3. – С. 23].

Сталий соціальний порядок, з якого породжується політичний порядок, це той, щодо якого в суспільстві є консенсус. Однак, якщо в суспільстві немає консенсусу щодо базових цінностей і цілей, узгодженого проекту майбутнього, зростає взаємна недовіра, то таке суспільство стає "суспільством ризику". На думку О. Яніцького, в "суспільстві ризику" соціальний порядок не може бути всезагальним. Він складається з "приватних" порядків, що формуються елітами і владними структурами, які конкурують між собою [*Яницкий О.Н.* "Критический случай": социальный порядок в "обществе риска" // http://sociologica.hse.ru/04sta1.pdf].

В Україні бракує суспільного консенсусу стосовно багатьох питань внутрішньої та зовнішньої політики. Відсутність єдності українського суспільства нині є актуальною проблемою, яка потребує розв'язання. Вона зумовлена

існуванням різних ідентичностей, відмінностями політичних субкультур, соціальною нерівністю особливо.

У розвинених демократичних країнах, розробляючи соціальну політику держави, зважають на рівень соціальної нерівності. Зростання розриву в доходах населення змушує владу вдаватися до перерозподілу багатства в суспільстві. Стабільним вважається суспільство, в якому частка середнього класу в структурі населення не нижча за 70 %. Неконтрольоване зростання нерівності є небезпечним для суспільства, а відовідно породжує непередбачувані ризики.

Неконтрольоване зростання нерівності посилює владні позиції небагатьох і перешкоджає участі в політиці більшості, тобто суперечить демократії і сприяє розвитку авторитарних тенденцій:

✓ відбувається поляризація суспільства: на одному полюсі концентруються апатія й пасивність, на другому – намагання монополізувати й закрити для громадян сферу прийняття політичного рішення;

✓ соціальна нерівність маргіналізує знедолені верстви, підштовхуючи їх до втечі від політики і нелегітимних форм протесту;

✓ соціальна нерівність культивує в суспільстві атмосферу, що сприяє руйнуванню підвалин соціальної справедливості і загального блага, моральних засад суспільної єдності [*Кіндратець О.* Ризики українського суспільства // http://www.viche.info/journal/1623/].

Отже, соціальна нерівність відтворюється в політичному житті. Той, хто має власність, отримує ключові позиції в елітній ієрархії, а також можливість політичного впливу.

Названі чинники призводять до формування олігархічної влади, усунення більшості громадян від процесу прийняття рішень, що породжує ризики демократичного правління. Одним з найважливіших елементів державності консолідації суспільства є національна ідея, втілена в реальність. Економічний і політичний фактори є механізмами реалізації національної ідеї. Українська національна ідея народжувалася в умовах феодалізму, розвивалася під час українських революцій і вдосконалюється в умовах демократії та ідейного плюралізму.

Вибори в державах, де демократичний транзит не завершився, створюють невизначеність іншого роду. В таких державах порушуються самі правила проведення виборів, результати виборів часто не відтворюють волевиявлення громадян. Невизначеність впливає на відчуття небезпеки, а безпека є однією з базових потреб людини. Незадоволеність цієї, як і інших базових потреб, призводить до зростання ризику політичного.

Ризик – це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої актуалізується можливість кількісної та якісної оцінки ймовірності отримання припустимого результату, невдачі або відхилення від поставленої мети.

Сьогодні в Україні ми маємо можливість спостерігати ряд політичних ризиків, породжених процесом демократизації, а саме, на думку М. Михальченка, відокремлення влади від народу, визрівання політичного та економічного конфліктів між ними, а в результаті – послаблення держави в цілому, що є загрозливими в умовах демократизації суспільства [*Михальченко М.* Полі-

тичні ризики в сучасній Україні: виклики й відповіді // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3(24). – С. 14]. Крім того, ризики в сучасній Україні безумовно пов'язані зі станом розвитку політичної, економічної, культурної систем, з відсутністю чіткої позиції представників влади у своїх вподобаннях, невизначеністю вектору розвитку на міжнародній арені.Отже, політичні ризики можна охарактеризувати як ситуацію можливої небезпеки чи невдачі політичної діяльності, що досить часто виявляються наслідком державної політики.

Таким чином, слід підкреслити, що найбільш значущими характеристиками порушення соціального порядку з точки зору політичного ризику є постійна можливість кардинальних якісних змін суспільства, а відповідно й іррітація (зміна відносин системи зі світом), що часто призводить до негативного впливу на економічну та політичну системи. Прогнозувати нестабільні політичні процеси, які породжують ситуацію ризику значно складніше, ніж стабільні політичні процеси, оскільки попередні розкривають більший спектр майбутніх альтернатив. Крім того, умови нестабільності значно поглиблюють вимоги до технології аналізу та оцінки політичних ризиків.

М.Г. Гордієнко, канд. політ. наук, доц., НУДПСУ, Ірпінь
mgordo@bigmir.net

КОНСЕРВАТИВНА ПРИРОДА ПОЛІТИЧНОГО МІФУ

Прискорений розвиток науково-технічного прогресу сучасної цивілізації задає відповідну динаміку людського мислення, покращує комфортність життя, прагне гармонізувати суспільні відносини. Однак помітним фактором буття людської спільноти сьогодні залишається міфологізований характер її політичної свідомості. Будучи універсальною формою свідомості, міф виникає в глибоку давнину і не втрачає актуальності навіть після того, як утверджуються релігія, ідеологія, наука. Схильність до міфотворчості є неодмінним атрибутом життя будь-якого народу. У міфі відтворюється ілюзорне знання соціальних явищ. Актуальність міфу в постіндустріальну добу зумовлена розвитком технологій, тотальною інформатизацією суспільства. Утвердження української державності наприкінці XX століття спричиняє не тільки конструювання нового формату політичної системи й перегляд ідейно-світоглядних цінностей, а й створює сприятливі умови для політичної міфотворчості як ефективної технології маніпулювання свідомістю людей та засобу легітимації влади.

Оцінка міфології в науковому середовищі має амбівалентний характер: одні вважають її реакційним баластом в духовному житті народу, інші, навпаки, – прогресивним фактором політичної динаміки суспільства. Саме політична реальність є найбільш сприятливим підґрунтям для поширення й реалізації міфологічних проектів. Головна мета політичного міфу – надання сенсу існування певної соціальної реальності шляхом створення своєрідного віртуального простору. Політична інтерпретація давніх міфів здійснюється у творчості Гомера і Гесіода. Фактично до XIX століття у європейському полі-

тичному просторі домінувала антична міфологія – розповіді давніх греків і римлян про надприродні істоти чи потойбічну реальність.

Класичні теорії міфу з'являються на рубежі XIX – XX століття. Природу політичного міфу пояснюють багато філософів, релігієзнавців, соціологів, використовуючи різні методологічні інструментарії, на основі яких здійснюється плюралістичне трактування цього феномену. Об'єктивне розуміння політичного міфу передбачає розмежування поняття "міф", "легенда" й "казка", які часто ототожнюються у політичній науці. Російський антрополог і етнограф С. Токарєв вважає, що легенда – це народна творчість про реально існуючі події, а міф – видумана оповідь, що не ґрунтується на реальних історичних фактах. Казка, за його логікою, є деградованим міфом. Вчений пише: "На відміну від народної легенди міф не прив'язується до якоїсь одиничної події, але дає пояснення якомусь загальному явищу природи або соціального життя, причому через уособлення. Ця пояснювальна (етіологічна) функція міфу відрізняє його від народної казки, яка не містить у собі ніяких пояснень, хоча зазвичай містить морально-повчальний елемент" [*Токарев С.* Ранние формы религии. – М.: Политиздат, 1990. – С. 550]. Маючи віртуальну основу, політичний міф зорієнтований на існуючу соціальну дійсність. У кожному міфі є доля істини, що визначає його соціальну корисність і політичну доцільність.

Політичний міф формується переважно "за мотивами" минулого, актуалізуючи здобутки чи невдачі народу у різних сферах буття впродовж історичного розвитку. В цьому уособлюється його консервативна сутність. Для реалізації державотворчої місії **політичний міф має бути провайдером національної традиції, духовності, патріотизму й демократичної системи цінностей**. Теоретик українського консерватизму **В. Липинський міфологічний меседж** до свого народу формулює так: "Скажіть їм, що Україна – це не рай земний, бо раю на землі не може бути – а найкраще виконаний обов'язок супроти Бога і людей… Скажіть їм, що Україна – це перш за все дух, а не матерія, і що тільки перемогою Духа може бути з хаосу матерії створено щось, що єсть, що має свою душу, що існує – власне Україна… Тільки великим хрестовим походом Духа на українське пекло тілесних пристрастей і хаосу матерії, можна сотворити Україну" [*Липинський В.* Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – К.; Філадельфія, 1995. – С. XIV]. Консервативна міфологема втілює не просто минуле, а особливу форму перетворення політичного досвіду чи першоджерел, що здобуваються впродовж історичної еволюції нації в цілісну систему державотворення.

Використання консервативного потенціалу міфу залежить від ідейних засад й концептуальної стратегії його здійснення. Сьогодні провідною концепцією визнана соціологічна парадигма міфу. Вона розглядає міфи як безпосереднє відображення зв'язку суспільства з оточуючою дійсністю. В даному напрямку здійснюють дослідження Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс, Е. Тайлор, Е. Кассірер, Б. Маліновський. Пріоритетними методами, що використовують ці вчені є соціокультурний і структурно-функціональний. За Маліновським, функцією міфу є утвердження законності обряду, що виконується тією або іншою соціальною групою, і захист її прав на таку обрядову практику

[*Malinowski B.* Myth in Primitive Psychology. – London, 1926. – P. 36, 52, 78]. К. Прейс вважав, що "міф є необхідною складовою частиною культу" [*Preuss K.* Der religiose Gehalt der Muthen. – Tubingen, 1933. – S. 31]. Враховуючи вищезгадані рефлексії можна стверджувати, що в міфі зосереджені **анімістичні уявлення** з яких живиться політична реальність.

Поряд із соціологічною концепцією природи міфу, зберігає свій вплив й психологічна парадигма його розуміння. Вона розглядає міф як породження подавлених підсвідомих сексуальних потягів людини, що чітко обґрунтовується в роботах З. Фрейда, К. Юнга, В. Райха, Т. Адорно, Г. Маркузе. Ця концепція деструктивні феномени політичної діяльності трактує як витіснення у підсвідомість негативної сексуальної енергії, або її придушення. Виходячи із принципу всевладдя лібідо К. Юнг пропонує свою теорію архетипів, тобто психологічних матриць чи форм, які визначають саму структуру і вид свідомого. Архетипи являють собою щось подібне до органів дораціональної психіки. Це початково вроджені символічні образи, формальні зразки на основі яких визначаються стереотипи поведінки людини. Архетипи культурної і політичної сублімації, що містяться у безсвідомій сфері людини, є джерелом її натхнення й розвитку. Політичний міф апріорі повинен базуватися на якомусь архитипічному підґрунті, що забезпечує його онтологічні засади й практичне значення.

Аксіологічне розуміння міфологізації політичних реалій пов'язане з можливостями актуалізації тих архетипів соціальної дійсності, які дозволяють задавати мотиви діяльності індивідів та соціальних груп, коригувати суспільні процеси шляхом інформаційного чи візуального впливу. Через архетип здійснюється апеляція до сакральних сутностей людської свідомості та душі. Міфологічна свідомість перебуває в полоні **бінарних архетипів**: "добро-зло", "ми-вони", "там-тут", "герой-ворог". Бінарність українського політичного простору конструюється в таких міфологемах: "поділ країни на Схід та Захід"; "диференціація політиків на наших та ваших"; "пошук внутрішніх та зовнішніх ворогів" тощо. Хибна практика української політики щодо дискредитації опонентів, використання міфологічних технологій, олігархізації політичного режиму приводить до абсолютної дискредитації інститутів влади і кризи довіри людей до держави. Демагогічні та популістські гасла української псевдоеліти штовхають до радикалізації політиків та суспільства. Основна маса вітчизняних політичних проектів, використовуючи ліберальні ідеї, пропонує дезорганізованому електорату міфи про вільний ринок, гіперболізовану свободу, індивідуалізм, культ споживання, слов'янську єдність. Ліберальні цінності в умовах незрілої демократії й всезагальної приватизації стали не тільки новим псевдоміфом, але й способом нелегітимного перерозподілу власності в країні. Політична стабільність можлива на засадах консервативної моделі міфотворення.

Домінування архетипу минулого над майбутнім, підтримка віри, ритуалів та символів надає політичному міфу ознак **іманентної консервативності** й історичної тяглості. Особливістю консервативної міфологеми є те, що вона зберігає в колективній пам'яті народу його соціальні відносини, імперативи духовно-культурних надбань й алгоритми національно-державного досвіду. Консервативна парадигма політичного міфу є дуже актуальною для новітньої

України, яка глибоко травмована комуністичним міфом, брутальною практикою імперського режиму, який здійснював свою агресивну політику шляхом асиміляції, репресій, війн, Голодоморів. Це штучно руйнувало генетичний код українського етносу. Тому нагальною потребою новітньої України є **реконструкція національної ідентичності**, адекватної новій соціально-політичній ситуації. Саме політичний міф національно-консервативного формату спроможний виконати терапевтичну функцію відновлення порушеної соціальної структури і гармонії духу нашого народу. **На основі консервативної доктрини, що апелює до вікових архетипів власного народу і зберігає в його пам'яті основні риси ментальності й культури, необхідно формувати новий політичний міф чи модернізовану національну ідею.** Вони покликані бути мотиваційною основою і рушійною силою сучасного процесу державотворення.

І. Горькава, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Ariana-lain@ukr.net

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПОЛІТИЧНОГО РИЗИКУ

Однією з важливих умов укріплення позицій держави в міжнародних відносинах та інтеграції в світове співтовариство є нормалізація в ній політичної ситуації. На даний час високим рівнем стабільних політичних відносин можуть похизуватися лише біля двох десятків держав у світі з більш ніж двох сотень. Політичний фактор чи не найчастіше містить потенціальну загрозу економічної стабілізації. Довгострокові інвестиції в економіку є необхідною умовою економічного підйому. У зв'язку з високим ступенем ризику, що генерується політичним середовищем, держави опиняються на периферії суспільного розвитку. Політичні ризики включають досить багато складових, зокрема, рівень корупції, характер взаємовідносин влади та опозиції, терористичні ризики, діяльність груп тиску, стабільність законодавства та ступінь його дієвості.

Що ж таке "політичний ризик"? Які види політичного ризику є? Які фактори сприяють розвитку чи стриманню політичних ризиків? Чи можна ними керувати? Як оцінювати та вимірювати політичні ризики? Усіма цими питаннями політична наука зацікавилась відносно недавно. Хоча спроби враховувати політичні ризики, викликані діями окремих державних діячів або уряду робилися ще в 19 столітті. Так, відомий банкір Ротшильд організував систему інформації про політичні події таким чином, що отримував повідомлення про них на декілька днів раніше ніж сам уряд. Це давало можливість упереджу вальних дій.

Вважається, що поняття "політичний ризик" з'явилося у лексиконі американських корпорацій в 1959 році. Після приходу до влади на Кубі Фіделя Кастро. Одна з перших праць стосовно цього питання – книга Ф. Рута "Бізнес США за кордоном і політичний ризик", де було здійснено аналіз політичних ризиків, які впливають на діяльність американських компаній в інших країнах.

Отже, *політичний ризик – це екстраординарна дія іноземних держав і політичні події за кордоном, котрі роблять неможливим виконання договірних зобов'язань (революція, громадянські заворушення, націоналізація,*

експропріація, конфіскація та мораторій) [*Горшкова А.А* Политический риск и методы его оптимизации // Актуальные проблемы политологии: Сборник научных работ студентов и аспирантов Российского университета дружбы народов. / Отв. ред.: д-р филос. наук, проф. В.Д. Зотов. – М.: МАКС Пресс, 2001. – С. 139-142]. Розрізняють такі види політичного ризику: а) екстра легальний ризик; б) легально – урядовий; в) нелегально – урядовий; г) екстра легітимний. Політичний ризик обумовлюється більшістю факторів невизначеності, викликаних в першу чергу недостатньою раціональністю політики, складністю цієї сфери. Умовно їх розподіляють на інформаційні, соціальні, персональні, правові, економічні, випадкові. Оскільки політичний ризик належить до подій, які можуть відбутися в майбутньому, точних методів його виміру не існує. Національний бізнес може ігнорувати політичний ризик навіть просто через те, що для нього він неминучий і його потрібно з ним змиритися. Проте, транснаціональні корпорації, якщо вони прагнуть оптимізувати ведення своїх операцій, мають намагатися виміряти відмінності в рівнях ймовірності політичних ризиків в різних країнах. Для всіх видів бізнесу і для всіх країн не існує уніфікованого методу вимірювання подібного типу ризиків. Один з варіантів оцінки політичних ризиків – аналіз його на макро- та мікро-рівнях. Оцінювання на макрорівні – це визначення політичного ризику для країни в її відносинах з іншими країнами. Оцінювання на мікрорівні – визначення політичного ризику в конкретній країні стосовно якоїсь окремої галузі діяльності або конкретного підприємства. Наприклад, компанії, які зайняті видобуванням невідновних мінеральних ресурсів схильні до політичного ризику більшою мірою, ніж ті, які займаються високотехнологічними виробництвами. Подібним чином ті підприємства, які орієнтовані на якусь конкретну країну, схильні потрапити під вплив політичного ризику більшою мірою, ніж транснаціональні компанії.

Глибина політичного ризику в Україні оцінюється експертами по десятибальній шкалі на рівні семи і визначається високим рівнем нестабільності. Про це на Прес-конференції заявила керівник політичних програм Українського незалежного центра політичних досліджень Світлана Конончук.

Не дивлячись на економічний ріст Україна й надалі продовжує залишатися країною з низькою економічною привабливістю, а зростаючий ріст політичних ризиків загрожує перетворитись в головну перешкоду для подальшого економічного і соціально-політичного розвитку.

Існує ціла низка факторів,перетворюючих проблему політичних ризиків в головну перепону для успішного розвитку країни. Річ у тім, що не дивлячись на загальну консервативність і обмеженість пострадянської еліти України, після проголошення незалежності вона змушена була стати на шлях економічних перетворень. Під тиском економічної кризи і вимог з боку міжнародних фінансових організацій, в Україні був реалізований, хоча і не послідовно, пакет стандартних перетворень в економіці – лібералізація, приватизація, фінансова стабілізація, ряд кроків, спрямованих на структурні перетворення в електроенергетиці, АПК і банківському секторі України. В той же час, Україна демонструє значне відставання в питаннях реформування політичної системи, розвитку "третього сектору" и реформування інститутів громадянського суспільства.

Таким чином, очевидна дряхлість діючої політичної системи і невизначеність механізмів збереження спадковості влади в державі провокую загальну невпевненість і ріст рівня політичних ризиків в Україні.

Довготривала відсутність теоретичного і практичного інтересу до проблеми ризиків позначилась не тільки на звуженні поля наукового пошуку в цій сфері, але спричинила очевидний збиток практиці державного управління. Процеси глобалізації (і пов'язані з ними проблеми забезпечення безпеки країни, підвищення її інвестиційної привабливості) роблять проблематику украй актуальною.

Необхідність дослідження проблеми можливостей оцінки політичних ризиків та мінімізації їхнього впливу на даний момент визнається провідними зарубіжнми та вітчизняними політологами, так як вивчення цього явища необхідно для удосконалення усього механізму державної політики, більш ефективного вирішення завдань та повноцінної взаємодії країн з міжнародним співтовариством. Минулий та теперішній досвід показує, що сьогодні відсутність належної уваги щодо питань політичного ризику знижує якість державних рішень, негативно позначається на практиці господарювання.

В.Р. Давыдова, асп., ТНУ им. В. Вернадского, Симферополь
dubrovskiy44@mail.ru

КАТЕГОРИЯ "ИСЛАМСКИЙ ФАКТОР" В НАУЧНОМ И ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Наблюдаемое в последние десятилетия заметное усиление роли религии в мировой политике привело к актуализации исследований религиозной направленности, особенно тех из них, которые касаются ислама. Полемика о том, как характеризовать несомненную активизацию исламского фактора в глобальном масштабе, – как проявление исламского фундаментализма, или экстремизма, или традиционализма или возрождения? – ставит вопрос наполнения понятия "исламский фактор" конкретным содержанием. Это обусловлено тем, что чёткого и общепризнанного определения понятия "исламский фатор", охватывающего все случаи его употребеления, не существует. Термин "фактор" означает движущую силу какого-либо процесса, определяющую его характер или отдельные черты [Большая Советская Энциклопедия: в 30 т. / Под. ред. А.М. Прохорова. – М: Советская Энциклопедия, 1977. – Том. 27. – С. 194]. Применение характеристики исламский задает особые параметры такому процессу.

Термин "дискурс" будем понимать в значении, предложенном исследователем Барыгиным Н.И., как "текст, погружённый в научную и политическую жизнь" [*Барыгин И.Н.* Международное регионоведение: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2009. – С. 60].

Чаще всего "исламский фактор" используется как обобщающая категория. Так, например, Швед В.А. характеризует его "как сложный, бушующий мир мусульманской цивилизации, всемирной исламской общины (уммы) с ее глав-

ными религиозно-нравственными принципами и ценностями, образом жизни, социально-экономическими, геополитическими, политико-правовыми требованиями и вызовами" [Швед В.Исламский фактор и стратегические интересы Украины // http://www.ca-c.org/journal/rus-05-2002/17.sveprimru.shtml]. Близкий подход демонстрирует немецкий исследователь Арне К. Зайферт, включая в данный термин ислам, политический ислам, мусульманское население, исламские организации, партии, движения и т.д. [*Зайферт Арне К.* Фактор ислама и стратегия стабилизации ОБСЕ в её Евроазиатском регионе // http://www.core-hamburg.de/documents/37_WP4_russian.pdf].

В соответствии с позицией Малашенко А.А., "исламский фактор" – это, во – первых, "воздействие ислама на общественное сознание и идеологию", во-вторых, "использование ислама как инструмента различными политическими силами, в том числе и теми, которые стоят у власти", в третьих, "действия тех сил, которые считают себя исламскими и целью которых является приход к власти и установление порядка, соответствующего их представлениям об исламе" [*Малашенко А.А.* Исламский фактор в Центральной Азии // http://www.cainfo.ru/article/actual.../544/]. Габриелян О.А. определяет "исламский фактор", делая упор на "активное участие мусульман в различных областях социальной жизни, при котором они проявляют себя как самоопределившиеся группы не только со своей, четко выраженной цивилизационной ориентацией, но, как следствие, и своими интересами" [*Габриелян О.А.* Политические процессы в Крыму. Последнее десятилетие XX века. – Симферополь: Таврия, 2000. – С. 67]. Близка к этому точка зрения Аршиновой С.Ф., которая предлагает определять данную категорию как "социально значимую деятельность субъектов ислама при условии, что они оказывают влияние на общество [*Аршинова С.Ф.* "Исламский фактор" в общественно-политической жизни современной России: диссертация на соиск. учён. степени канд. полит. наук: 23.00.02. – Саратов, 2005. – С. 25].

Ряд исследователей используют понятие "исламский фактор", ограничивая при этом его контекст какой-либо одной сферой. Например, сферой безопасности [*Халмухамедов А.В.* "Исламский фактор": узбекистанский вариант // http://www.tatmir.ru/article.shtml?]. В диссертации белорусского учёного Пузырёва В.А. "Исламский фактор" рассматривается в контексте "феномена, который начинает играть роль самостоятельного субъекта мировой политики" [*Пузырёв В.А.* Исламский радикализм в мировой политике: автореферат дис. на соиск. учён. степени канд. полит. наук: спец. 23.00.04. – Минск, 2009. – С. 15].

Таким образом, контексты употребления данного термина в современном научном дискурсе достаточно разнообразны и зависят во многом от степени воздействия ислама на общество и политику. Мы надеемся, что приведённые определения будут способствовать научному осмыслению исследуемого феномена и помогут отказаться от сложившегося стереотипа восприятия исламского фактора как "источника проблем и носителя конфликтов", а также направить усилия на то, чтобы не допускать отождествления исламского фактора с исламским экстремизмом.

В связи с этим представляется продуктивным использовать для применения характеристики исламский по отношению к субъектам политического действия, три критерия, предложенные Игнатенко А.А.:

1. Употребление в самоназвании тех понятий, которые имеют однозначные исламские коннотации.
2. Соотнесение характера деятельности субъекта с наследием исламской политической культуры.
3. Признание субъекта в качестве исламского со стороны самих мусульман.

Все эти критерии, по мнению исследователя, должны применяться одновременно, в противном случае, отнесение определения исламский к субъекту политического действия исключается [*Игнатенко А.А.* Исламский – что это значит? // http://viperson.ru/wind.php?ID=217143].

Н.М. Данилюк, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*
natasha57@mail.ru

ВОЛОДІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ ЯК ЧИННИК СПОВІЛЬНЕННЯ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ АВТОРИТАРНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ АФРИКИ

Початком політичного переходу від авторитаризму до демократії може виступити досить довгий період послаблення ресурсів життєздатності попередньої системи, ресурсів матеріально-силових та духовно-психологічних. Сформований і донедавна виконуючий свої задачі режим виявляється більше не здатним задовольняти найважливіші очікування основних соціальних груп. Ці очікування – особиста безпека, стійкість моралі, прийнятний рівень матеріального забезпечення та ін. – можуть різнитися від суспільства до суспільства, але їх невдоволення безперечно веде до внутрішнього підриву основ авторитарної влади.

Серед показників зміни авторитарних політичних режимів на демократичні дослідники виділяють: втрату легітимності, послаблення військово-економічних ресурсів, нездатність режиму задовольняти економічні потреби суспільства. Один з прикладів – падіння уряду Салазара, що стало природнім результатом голоду в Ефіопії на початку 1970-их років, що забрав життя мільйонів людей. Частіше за все переходи відбуваються на фоні економічного занепаду, з негативними чи близькими до негативних показниками зросту і високими темпами інфляції [*Циганков А.П.* Современные политические режимы. – Москва, 1995 // http://www.pravo.vuzlib.net/book_z761_page_23.html].

Що ж відбувається у зворотній ситуації, коли, навпаки, авторитарна країна знаходиться під впливом зовнішніх чи внутрішніх факторів, що сприяють демократизації, але кількість наявних природних ресурсів дозволяє лідерам такої країни підтримувати усталений режим. Який взаємозв'язок між забезпеченістю природними ресурсами та процесом демократизації в країні?

* Рецензент – канд. політ. наук Гончарук В.П.

Політичні економісти вважають рівень економічного розвитку, бідності та нерівномірних прибутків визначальними характеристиками політичних режимів. Поряд з тим, багато дослідників вважають ресурсне забезпечення не обов'язковою детермінантою демократичного транзиту, зокрема, якщо розглянути приклади спроб демократичної консолідації в Африці.

Результати впровадження демократичних реформ у період після "холодної війни" можна визначити як позитивні лише у бідних на природні ресурси країнах, таких як: Бенін, Малі та Мадагаскар. В той же час, багаті на природні ресурси країни, наприклад, Нігерія та Габон, можуть перетворитися з авторитарних на демократичні лише за впровадження сильного механізму горизонтальної та вертикальної відповідальності в межах держави.

На практиці виявилось, що економіки країн, забезпечених природними ресурсами були:

- ✓ більш схильними до авторитарності;
- ✓ виявляли більший рівень державних витрат;
- ✓ асоціювалися з гіршим управлінням;
- ✓ схильні до зриву демократичних процесів після "третьої хвилі" демократичного транзиту у 1990-ті роки.

Чому ж країни, що розташовані навколо пустелі Сахари з багатством природних ресурсів тяжіють до авторитаризму? Забезпечення природними ресурсами посилює боротьбу за урядовий контроль, що пов'язано із збільшенням рівня політичної жорстокості та використання природних ресурсів правлячою партією для підтримки встановленого політичного режиму. Бідні на природні ресурси країни виявили значно нижчий рівень конкурентної боротьби за вплив на прийняття політичних рішень, що сприяло об'єднанню та співпраці еліт та підтримці демократичного правління.

У авторитарних країнах багатство природних ресурсів дозволяє посадовим особам підтримувати та консолідувати їх політичну силу. Відповідно демократичний транзит виявляється більш складним для реалізації. Так, кореляція між неочікуваними позитивними результатами завдяки наявності природних ресурсів та зростанні диктатури постає очевидною на прикладі Нігерії. Як частина забезпечення країни нафтовими запасами спостерігається зростання ВВП з 1 % у 1960 році та 30 % у 1964 до більш ніж 90 % після 1979 року, паралельно уряд цієї країни ставав все більше централізованим та схожим на орган, що пригнічує [Nathan Jensen and Leonard Wantchekon. Resource wealth and political regimes in Africa // www.nyu.edu/gsas/dept/politics/faculty/wantchekon/.../regimes.pdf]. Нафтові прибутки дозволили уряду консолідувати владу на федеральному рівні шляхом створення фінансово залежних областей. Більше половини (55 %) нафтових прибутків прямо спрямовувалось до федерального уряду, що був відповідальний за розподіл додаткових 35 % доходів серед областей. У результаті, регіональна та етнічна конкурентна боротьба за нафтові прибутки була знищена побудовою політичної системи інституціоналізованого патронажу Нігерії.

Отже, залежність від наявності природних ресурсів може виявити серозний негативний вплив на здійснення демократичного транзиту та демократи-

чної консолідації. Після ініціативної хвилі демократизації, країни з великим рівнем забезпечення природними ресурсами виявили характерне відступництво назад до авторитарних правил. Співвідношення короткого часу після першої хвилі демократизації країн Африки до найбільш частих змін у політичному режимі виявляється приводом зацікавлення сучасних дослідників у вивченні нещодавніх змін таких політичних режимів.

З.С. Денисюк, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*
fraoula@mail.ru

СОЦІОЕТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АВТОРИТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

XX ст. дало світові два найбільших тоталітарних режими – націонал-соціалістів в Німеччині та комуністів за часів Сталіна. Закономірно постає питання, як такі режими могли знайти підтримку в широких мас населення та які саме особистості підтримували тоталітаризм. І навіть після падіння цих систем в нинішніх суспільствах зростає роль екстемістських та неофашистських угрупувань.

Метою нашої роботи є розглянути характерні соціальні та етико-психологічні риси авторитарної особистості, які уможливлюють існування тоталітарних режимів.

Уперше ввів поняття та визначив головні риси авторитарної особистості Е. Фромм у своїй роботі "Втеча від свободи". Згодом його концепцію підтримали та розвинули члени Франкфуртської школи: М. Хоркхаймер, Г. Маркузе та Т. Адорно, який присвятив цій проблемі працю "Дослідження авторитарної особистості". М.Хоркхаймер назвав авторитарну особистість новим специфічним антропологічним типом, який зародився в XX ст. Етикон даного типу особистості бере свої витоки з її підсвідомості, а саме з Едіпового комплексу, але трансформованого: дитина підсвідомо починає ототожнювати себе не з батьком, а із більш сильним авторитетом. Також вона переносить свою ненависть не на батька, а транспонує її на інших.

Е.Фромм визначає риси авторитарної особистості через механізми втечі від свободи, до якої прагне ізольований індивід. Одним із таких механізмів і є авторитаризм. "Людина, котра пристосовується до цього способу позбавлення свободи відмовляється від незалежності своєї особистості, намагається злитися із зовнішнім світом, таким чином вона намагається отримати певну силу, якої в неї немає" [*Фромм Э*. Побег от свободы. – Минск, 1997. – С. 67]. Авторитарна особистість прагне підкорятися сильнішому, зовнішній силі, яка подавлює індивідуальність. Для неї авторитетом є сильна влада. Це відбувається тому, що людина відчуває себе недосконалою, безпомічною, нездатною самостійно приймати рішення. Іншою стороною цього механізму є бажання панувати, підкорювати собі слабших. Це проявляється на трьох рівнях: намаганні повністю підкорити собі інших, бажанні використовувати та екс-

* Рецензент – канд. політ. наук, доц. Батрименко О.В.

плуатувати інших, прагненні завдавати іншим страждань. Ці два прагнення – підкорятися та панувати, які поєднуються в авторитарний характер, містять у собі садистські та мазохістські нахили. Е.Фромм стверджує, що "авторитарний характер визначається одночасною наявністю садистських та мазохістських прагнень. Садизм ми розуміємо як прагнення до необмеженої влади над іншими, більш або менш пов'язане із руйнівними тенденціями; мазохізм – як прагнення розчинитися в силі, яка подавлює, приєднуючись цим самим до її могутності та сили" [Там же. – С. 80]. Тому він на прикладі А.Гітлера аналізує психологію нацизму, який і базується на даному типові особистості. Е.Фромм зазначає, що людина з авторитарним характером прагне до влади за будь-яку ціну й вважає, що усі люди тяжіють до того, щоб ними керували.

Гітлерівська ідеологія містить ще один компонент характерної особливості авторитарної особистості – любов до сильних та ненависть до слабких. Будь-яка слабка особистість повинна підкоритися сильнішому. Людина боїться виявитися слабкою, тому всіляко зневажає таких людей. Саме авторитарна особистість позбавлена співчуття до бідних. Також авторитарна особистість схильна проявляти конформізм щодо свого лідера, групи, держави.

Т. Адорно в праці "Дослідження авторитарної особистості" визначає також інші риси авторитарної особистості. Це так званий авторитарний синдром, ознаками якого є рання агресивність, яка проектується на слабших або чужих. "Амбівалентність індивіда широка: вона проявляється одночасно в сліпій вірі в авторитет й готовності нападати на те, що здається слабким й прийнятне в якості жертви" [*Адорно Т.* Исследование авторитарной личности. – М.: Академия исследований культуры, 2001. – С. 281]. Поряд із захопленням грубою силою, авторитарна особистість часто є антисемітом. Вона звинувачує євреїв у тому, що сама робить або прагне зробити. Також тут центральне місце займає авторитарна ідея: євреї є загрозою, узурпаторами "влади". Водночас пропагується негативне ставлення до представників інших рас. Часто саме на них людина проектує свою ненависть до батька внаслідок Едипового комплексу.

Поряд із авторитарним синдромом для авторитарної особистості характерні також такі типи як бунтівник, психопат, фантазер та маніпулятор. Бунтівник може виступати проти сильного авторитету, але разом з тим він завжди на боці сильнішого й зневажає слабших. Психопат є асоціальним типом, який схильний до жорстокості, агресивності та руйнуванню. Фантазер нездатний пристосуватися до реальності, тому вони живуть в своєму світі. Це – фанатики, котрі дуже захоплюються релігією та містикою. Також інколи спостерігається певна стереотипність, що пов'язана із релігійною вірою. Найнебезпечнішим є синдром маніпулятивного типу, тобто "екстремальна стереотипія" [Там же. – С. 291]; до цього типу належать розсудливі, безжалісні антисеміти, які схильні розділяти світ на своїх та чужих.

Таким чином, можна визначити найголовніші соціальні та етико-психологічні риси авторитарної особистості: бажання панувати та підкорятися, схиляння перед сильнішим та авторитетнішим, ненависть до бідних та слабких, конформізм, агресивність, антисемітизм, схильність до стереотипів, релігії та містики.

В.В. Дзятківський, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
skreba25@gmail.com

ПРИНЦИП КОЛЕГІАЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ТА ФУНКЦІОНУВАННІ ВИЩИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Поняття "колегіальність" досить часто використовується в науковій літературі, відображаючи своєрідні аспекти різноманітних концепцій і теорій. З іншого боку, колегіальність є принципом багатьох видів суспільної діяльності, в тому числі – політичної (управління та керівництво, організація політичних інститутів, вирішення кадрового питання і т.д.). Звідси, принцип колегіальності постає як безпосередньо залучений до сфери політики на теоретичному та практичному рівнях. Теорія політики зробила найбільший внесок в дослідження даного положення, надаючи йому ґрунтовного визначення та суто політичного змісту, в контексті об'єднання різних методів наукового пізнання. Вивчення проблеми колегіальності зумовлене високим рівнем суспільного розвитку та потребами сьогодення. Сучасні політичні реалії вказують на те, що прямі та непрямі вибори, забезпечення народного представництва у формуванні органів державної влади, прийняття політичних рішень на основі суспільної думки, займають вагоме місце у процесі побудови внутрішньої структури держави. Цей процес так чи інакше залежить від дотримання принципу колегіальності, що впливає на здійснення та організацію державної влади.

Основна гіпотеза дослідження обраної теми полягає в тому, що колегіальність як принцип відіграє роль одного з основних положень у формуванні та функціонуванні вищих органів державної влади, на що вказують чисельні теоретичні дослідження, практичне застосування колегіальної форми владної діяльності й закономірні наслідки цього в політичному житті суспільства. Чому вищезазначений принцип є необхідним у побудові та реалізації функцій вищої ланки структури держави? Пояснення потрібно розпочати із визначення того, чим являється принцип колегіальності взагалі. Слово "колегіальний" є в більшості тлумачних словників, воно походить від латинського "collegium – збори, спільнота" і тлумачиться як той, що "здійснюється спільно, групою людей, колегією, суспільством(народом)…" [Современный толковый словар русского языка / Ред. *С.А. Кузнецов*. – СПб.: Норинт, 2006. – С. 278]. Принцип колегіальності є принципом управління, прийняття рішень, формування суб'єктів політичної влади, способом організації та відтворення політичної діяльності, приведення в дію політичної влади, її особливого виду – державної влади, що здійснюється групою осіб чи спеціальним органом, на основі представництва, рівних прав та обов'язків. Походження колегіальності як способу прийняття рішень та форми управління досить давнє. У владній системі Римської держави значну роль відігравали колегії – об'єднання громадян, жреців, ремісників: принцип колегіальності, як принцип управління державою, обмежував повноваження верховної влади, впливав на процес законотворчості та безпосереднього здійснення влади. Про все це нам повідомляє Цицерон: "Найважливіше в державі право, об'єднане з авторитетом, належить

авгурам…можливість відмінити закон, якщо він був проведений неправомірно, як це було із Тицієвим законом в силу постанови *колегії*…" [*Цицерон М.* Диалоги: О государстве; О законах. – М., 1994. – Кн. 2: О законах. – С. 120].

Розвиток колегіального здійснення влади та прийняття загальносуспільних рішень, в контексті історії політичної думки, вказує на його величезне значення у процесі формування станово-представницької державної системи пост-феодального періоду, побудові представницьких органів влади в Новий Час, організації революцій, формуванні політичних партій та вищих органів державної влади, таких як парламент. Ідея колегіальної форми здійснення влади була досліджена такими мислителями як Ж. Боден, Т. Пейн *(вважали, що принцип колегіальності в управлінні державою є кращим ніж одноосібна влада)*, вона широко використовувалась в російській політичній думці, політичних поглядах марксистів і т.д.

Розглядаючи принцип колегіальності як умову формування та функціонування вищих органів державної влади, необхідно відмітити, що він займає одне з провідних положень у діяльності парламенту: *"Парламент – це вищий колегіальний представницький постійно діючий орган законодавчої влади* держави…Керівні органи парламенту можуть бути одноосібними або колегіальними" [*Шляхтун П.П.* Парламентаризм: Словник-довідник. – К.: Парламентське вид-во, 2003. – С. 90]. Так, рішення парламенту приймаються на колегіальній основі, що відображається на законотворчості як визначальному факторі існування та розвитку держави. Цікавим є також процес формування парламенту як вищого органу законодавчої влади, що залежить від такого процесу як вибори – однопалатний парламент або нижні палати парламенту формуються шляхом прямих виборів. Навіть прями вибори у своїй сутності пов'язані з колегіальністю, адже в них переважає точка зору більшості, виборці становлять лише більшу часину, а отже – групу населення, що здійснює опосередковане управління державою. Тут принцип колегіальності переплітається з принципом представництва: "Політичні вибори – це формування керівних органів державної влади всіх рівнів…*Виборами треба називати також і прийняття колегіального рішення* (голосуванням чи то за принципом консенсусу), коли якась думка, її формулювання визнається всіма або більшістю спільною, правдивою, "обирається" як обов'язкова для всіх" [Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 1997. – С. 47].

Але найяскравіше "колегіальне" волевиявлення проявляється у понятті непрямих виборів, за яких воля виборця опосередковується спеціальним органом, що здійснює вибір кандидатів на посади у вищих органах державної влади, – іноді його називають колегією. Саме *колегія виборців* обирає президента США. Також цей принцип діє у процесі, коли парламент колегіально формує уряд, де важливу роль відіграють комісії або комітети. Таким чином уряд, особливо в умовах парламентаризму, формується та діє відповідно принципу колегіальності, є вищим колегіальним органом виконавчої влади. Рішення уряду приймаються колегіально, в міністерствах також створюються спеціальні комітети або колегії.

Хоча принцип колегіальності вважається важливим елементом демократії, тим не менш він також може використовуватись представниками вищого рівня структури держави для "вуалізування" тіньових процесів. В той же час, колегіальний орган може бути підданий зовнішньому впливу, при чому не з боку суспільної думки. Дослідник Міхельс звертає увагу, що ці явища потрібно і можна подолати: "Обмежений корпус чиновників та довірених осіб, які проводять нараду на *закритому засіданні* (де вони не відчувають впливу упереджених звітів газет), *будучи колегіальним*, може розраховувати на об'єктивне судження про себе" [Политология: хрестоматия / Сост. проф. *М.А. Василик*, доц. *М.С. Вершинин*. – М.:, 2000. – с.549]. Вирішальною в цьому відношенні постає та сама колегіальність, яка обмежує одноосібний інтерес у владній діяльності, але з іншого боку може стати причиною виникнення всередині органів державної влади групи осіб, що приймають рішення у вигідному для себе руслі. Водночас принцип колегіальності у здійсненні влади є показником професіоналізму управлінських кадрів: "Професійний компонент, проте, більш ефективно інституціоналізується у взаємодіях іншого роду – *в "колегіальній" формі асоціації*, членство в якій є не просто добровільною участю, але одночасно й "працею з її професійними ролями" [*Парсонс Т*. Система современных обществ. – М., 1998. – С. 131].

На мою думку, принцип колегіальності займає одне з провідних місць у теорії формування та функціонування вищих органів державної влади. Це доводять прямі та непрямі вибори, що впливають на розбудову парламенту та уряду, колегіальне прийняття рішень, що є загальнодержавними, діяльність комітетів або комісій парламенту, міністерств уряду. Важливим у правильному практичному застосуванні даного принципу, впровадженні його у життя, є ефективність колегіальності як важливого інструменту в існуванні системи органів державної влади, який базується на професійному чинникові.

Д.І. Дідух, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Qwer007@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА

Саме питання національної держави викликає безліч думок, особливо пов'язаних з поняттями нація і держава, як самостійних. Мало хто замислювався над питанням саме національної держави та й питанням саме у якій державі він мешкає. Історія цього складного питання сягає початку розвитку націоналізму у Європі, а саме 17 – 18 століть, колоніалізмом та національно-визвольними рухами 19 -го – першої половини 20 століття. Саме з 20 століття починається нова історія становлення держав з новою формою державної організації – національною державою. Це питання, питання національної держави, як не найбільше у світі торкається України. Період абсолютних монархій у деяких державах (Франція, Росія) призвів до сцементування цих народів у одну націю – державу. Того процесу сцілення Україна не перейшла. "Не будучи ніколи об'єднаною під своєю центральною владою, українці

не навчилися думати категоріями зрізничкованої цілості української нації" [*Цимбалістий Б.* Тавро бездержавності. – К., 1994. – С. 12]. Через брак власної держави не могло витворитись почуття довіри між громадянами і провідною верствою, не розвивались: громадянські чесноти, почуття лояльності до своєї влади, толерантність до різниць в ім'я національної згоди, готовність до співпраці, не зважаючи на всі розходження, тобто до компромісу, і вкінці – взаємна довіра між самими громадянами. Все це породжене бездержавністю і саме воно створювало, і створює перешкоди для створення справді національної держави. Беручи все це до уваги необхідне ще зауважити, що до ідеологічного розуміння українства, оскільки творення національної держави без чіткого визначення нації є неможливим. Найцікавіше визначення було окреслене Б. Цимбалістим, що приналежність до українського народу ідентифікувалось з визнанням тієї чи іншої партійної ідеології або програми. Можна провести паралелі з сучасністю, і сказати, що окреслене Б. Цимбалістим визначення української нації того часу є дійсним і в наш, з поправкою на час та нову політичну ситуацію. Хоча Україна більше і не перебуває під владою інших держав, однак вона є розділеною різним вихованням моральних та національних цінностей, що зумовлене довгим поділом українців. Можна зробити висновок, що українці не виявились досі політично зрілим народом, тобто народом здібним створити, а не лише проголосити, власну державу та її вдержати. Що до нації, то доречними стануть слова Б. Цимбалітого "Український нарід можна порівняти до паралітика, який живе, борсається, пробує встати, але внутрішній параліч не дозволяє стати на власні ноги і почати ходити" [Там само. – С. 26]. Отож залишається лише знайти ліки, які б допомогли нашій нації вилікуватись і створити по справжньому національну державу.

Л.Г. Долгоновська, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Наростання інтеграційних процесів насьогодні є незаперечною характеристикою розвитку людства, яка в свою чергу зумовлює посилення відцентрових тенденцій, прагнення до збереження етнічної самобутності. Для поліетнічного українського соціуму питання етнічної ідентичності залишається відкритим. З огляду на наявність великого масиву фахової літератури з даної проблематики, з одного боку, і відсутність чітких, загальноприйнятих наукових визначень та оцінок, з іншого, доцільною видається потреба в аналізі існуючих теоретичних підходів до вивчення етнічної ідентичності.

Етнічні питання знаходяться на перетині багатьох наукових дисциплін і напрямків досліджень [*Скляр В.* Етномовні процеси в українському просторі: 1989-2001 рр. – Харків: ЕКСЛЮЗИВ, 2009. – С. 8; *Лойко Л.І.* Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність. – К.: ПЦ "Фоліант", 2005. – С. 15; Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучас-

* Рецензент – д-р політ. наук, проф. Обушний М.І.

ність / За ред. *В. Наулка*. – К.: Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України, 2001. – С. 4]. Це змушує нас звернутися до цілого сегменту як вітчизняної, так і зарубіжної гуманітаристики. Однак, оскільки предметом дослідження є не історіографія проблеми етнічної ідентичності, а теоретико-методологічні засади її вивчення, то в центрі уваги опиняються концептуальні підходи. І в цьому контексті очевидною є необхідність чіткого з'ясування дефініцій базових понять "етнічності" та "ідентичності".

Стосовно поняття етнічності, то його наукове тлумачення ускладнюється трансформацією лексичного значення слова "етнос" і його похідних в часопросторовому вимірі. І ця проблема залишається актуальною не тільки в українській, а й у зарубіжній науці. Зокрема, на ній наголошують англійські науковці Е. Тонкін, М. Макдоналд, М. Чепмен [Націоналізм: Антологія / Упоряд. *О. Проценко, В. Лісовий*. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 449-453], американські вчені Т. Еріксен, Дж. Гатчінсон, Е. Сміт [Там само. – С. 458, 468], польська дослідниця Я. Конева [*Конева Я*. "Національне" та "етнічне" у польській термінології // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – К.: УНІСЕРВ, 2001. – Вип. 9. – С. 87].

Сам термін походить від давньогрецького слова "ethnos", яке в найдавніших писемних джерелах вживається для позначення великих однорідних груп тварин та воїнів, при цьому визначальними були такі якості, як чисельність, аморфність структури та загрозлива рухливість ("Іліада", 2.87, 2.91, 4.59-69, 12.330). Арістотель називає словом "етнос" чужі варварські народи, протиставляючи їх еллінам ("Політика", 1324. b. 10). Пізніше, наприклад, у грецькому Новому Завіті, цей термін вживається у стосунку до нехристиян та неіудеїв. На думку британського лінгвіста Р. Джаста, інверсія значення терміна "етнос" відбулася в оттоманський період, що пов'язано з перетворенням православних християн Греції на підпорядковану меншість в межах мусульманської Османської імперії [*Just R*. Some Problems for Mediterranean Anthropology // Journal of the Anthropological Society of Oxford. – 1978. – № 6:3. – P. 72]. Так, приблизно з XV ст. греки почали застосовувати слово "етнос" для самоідентифікації. А з початку XIX ст. з розвитком національно-визвольних рухів на Балканах воно почало символізувати самоутвердження і саме в такому значенні популяризувалося в Європі.

Звернення до етимології поняття "етнос" лише частково проливає світло на досить розмаїте наукове тлумачення поняття "етнічності". Як слушно зауважує американських дослідник Т. Еріксен, "спільним для всіх підходів є те, що вони розуміють поняття етнічності як таке, що пов'язане з класифікацією людей та взаєминами між людськими групами (group relationships)" [Націоналізм: Антологія / Упоряд. *О. Проценко, В. Лісовий*. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 458]. На мій погляд, абсолютно виправданою є класифікація наукових концепцій з етнічної проблематики, запропонована американськими дослідниками Дж. Гатчінсоном та Е. Смітом, за якою виділяється два великих напрямки та низка альтернативних підходів [Там само. – С. 472-475].

Перший напрямок – "примордіалізм" – розглядає етнічність як певний тип суспільних зв'язків, в основі яких лежать кровноспоріднені, расові, мовні,

релігійні та звичаєві ознаки (Е. Шілз, К. Гірц). Цей підхід наразився на шквал критики за статичне, натуралістичне розуміння етнічності й брак пояснювальної здатності. Однак в рамках соціобіології він є досить поширеним.

На противагу "примордіалістам", "інструменталісти" пояснюють етнічність як сукупність суспільних, політичних та культурних засобів для утвердження інтересів і групових статусів. Однією з вихідних ідей "інструменталізму" є думка про те, що етнічність за своєю природою є соціальним конструктом (Е. Гобсбаум, Б. Андерсон, Е. Ґелнер). Представникам цього напрямку закидають, що їх розуміння суспільних інтересів зводиться до матеріальних речей і нехтування емоційною складовою етнічності.

У сучасній гуманітаристиці існують послідовні спроби поєднати ці два підходи, до яких тяжіють й вітчизняні науковці. Трьома альтернативними традиціями є "трансакціоналістський" підхід Барта, "соціально-психологічний" Горовіца та "етносимволічний" Армстронга й Сміта.

Стосовно поняття "ідентичність", то воно є фактично однозначним і трактується, як стан процесу ідентифікації на певний момент часу, який полягає в усвідомленні індивідом, з одного боку, своєї індивідуальної неповторності, а з іншого – своєї схожості із членами групи, належності до неї на основі спільних цілей, цінностей та поглядів у рамках внутрішньогрупової та міжгрупової взаємодії. Якщо мова йде про етнічну ідентичність, то наголос має ставитись на її культурній складовій. Так, П. Брас зазначає: "Смисл етнічності міститься в етнічній ідентичності,... яка полягає в суб'єктивному, символічному або емблематичному застосуванні групою людей... деяких аспектів культури для того, щоб... творити внутрішню зв'язаність (cohesion) і відокремлювати себе від інших груп" [Там само. – С. 463]. Поняття "етнічна ідентичність", за Дж. Гатчінсоном та Е. Смітом, стосується індивідуального рівня ідентифікації з культурно визначеним колективом, коли вона чи він вважає себе належною(-им) до особливої культурної спільноти [Там само. – С. 468].

Таким чином, етнічну ідентичність можна визначити як усвідомлення належності до певної етнічної групи на основі спільних об'єктивних культурних ознак (самоназва; міф про спільне походження; спільна історична пам'ять; спільна релігія, звичаї, мова; прив'язаність до батьківщини; усвідомлення своєї єдності).

А.Г. Донська, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
anastazij@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПІДСИСТЕМ СУСПІЛЬСТВА

З середини XX століття вихідною одиницею аналізу політичної науки виступає політична система. Важливо враховувати її відкритість, яка проявляється у постійному зваємозв'язку з іншими підсистемами суспільства (економічною, культурною, соціальною). Вже протягом тривалого часу спостерігається посилення впливу зовнішніх чинників, особливо економічної підсисте-

ми суспільства на політичну підсистему. Існують різні точки зору щодо того, як вони співвідносяться між собою.

Згідно з традицією, що бере свої витоки від ідей Адама Сміта, економічна система має розвиватися абсолютно вільно, не будучи керованою політичними інститутами, зокрема державою. Економіка розвивається самоорганізовано та регулюється лише вільною конкуренцією. Згідно з таким баченням відпадає потреба в економічній політиці. Але тут можна додати декілька зауважень. По-перше, в будь-якій самоорганізованій системі, зокрема в економічній, має існувати елемент порядку, який визначає особливості даної системи. По-друге, особи або групи осіб, які володіють значними економічними ресурсами починають тиснути на владні інститути та визначати їх політику. По-третє, невірно вважати, що лише правової держави та вільного ринку достатньо для гарантування індивідам свободи, тому що така свобода буде обмежена економічною залежністю. В такій ситуації необхідно відмовитися від моделі вільного ринку, запропонованої Адамом Смітом, і повної автономії політичної та економічної систем, адже це стає інструментом позбавлення влади політичних інститутів, провокує політику інтервенціонізму та призводить до регулювання економічного та політичного життя владними угруповуваннями.

Альтернативою саморегульованої економічної системи є кейнсіанська модель, яка передбачає визначення перебігу економічних процесів політичними інститутами. Центральна влада, точніше група осіб, які її представляють, створює межі господарської діяльності для тих, хто знходиться в економічній залежності від неї. Так утверджується первинність політичної системи стосовно економічної. Централізоване державне регулювання економіки дозволяє збільшити елементи раціональності економічного регулювання, дати гарантії громадянам, розв'язати питання загальнонаціонального значення та уникнути проблем, "що виникають на місцевому рівні, проте мають загальнонаціональні наслідки" [*Віскузі В.К. та ін*. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика: Пер. с англ. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – С. 52]. Проте за регульованої економічної системи зникають самоорганізаційні елементи, які гарантують розвиток та еволюцію, сприяють її пристосуванню до зміни обставин. Також визначення економічного процесу відбувається відповідно до цілей тих, хто в даний момент встановлює форми існування політичної системи, ігноруючи тим самим справжні потреби та закони ринку.

Економічна та політична підсистеми суспільства розвиватимуться якнайефективніше за умови поєднання елементів державного регулювання та самоорганізації економічних процесів. Німецький економіст Вальтер Ойкен говорить про "інтердепенденцію порядків", тобто тісний взаємозв'язок економічного, політичного та суспільного порядків [*Ойкен В*. Основные принципы экономической политики государства. – М.: Прогресс, 1995. – С. 35]. Необхідно, щоб держава визначала лише форми, а розвиток економіки відбувався на основі конкуренції.Важливо не зловживати організаційними методами та впровадженням штучних схем, що може призвести до пригнічення самоорганізації, зростання ентропії та хаосу в підсистемах суспільства, а згодом і до занепаду самого суспільства. Впорядковуючий вплив державних

органів забезпечує добробут та мирне співжиття громадян. Владні відносини регулюють активність дезорганізаційних елементів різного роду і сприяють активній взаємодії політичної та економічної систем.

З огляду на всі наведені факти слід встановити конкурентний порядок, за якого інститутами політичної системи плануються форми, але не процес економічної діяльності. Необхідно відійти як від економіки вільної конкуренції, так і від централізованого регулювання та виробити необхідний баланс організації та самоорганізації в економічній та політичній підсистемах суспільства.

Н.А. Дубовик, канд. політ. наук
І.А. Лященко, магістр політології, ДУІКТ, Київ
iraL@ukr.net

ІГРОВИЙ АСПЕКТ ПОЛІТИЧНОЇ МОВИ І ПОЛІТИЧНОГО МОВЛЕННЯ

Зміст поняття "політика" постійно залишається відкритим піддаючись змінам і доповненням по мірі виникнення нових теоретичних моделей. Довизначення існуючих дефініцій альтернативними судженнями свідчить про відсутність однозначності в інтерпретації феномену політики і про небажання визначити її у межах єдиної логічної системи. Тому, проблема дослідження ігрового аспекту політичної мови і мовлення – актуальна у постмодерністському дискурсі започаткованому Й.Гейзінгою та продовженому М.Бахтіним, Р.Сеннетом, Р.Бартом, Ю.Крістевою, Е.Берном, Е.Гофманом, Е.Гіденсом, П.Бурдьє, Г.Дебором, Ж.Бодріяром, Л.Вітгенштейном, Ж.Ліотаром, Ж.Еллюлем, Т.Дайєм, З.Бжезінським.

"Після Платона вже знають: політика– це те, що приписує спільну міру, а отже, спричиняє існування спільноти. Але основна спільна міра – мова. Отже, тварина політична тією мірою, якою розмовляє" [*Крістева Ю*. Полілог. – К., 2004. – С. 9]. У Короткому оксфордському політичному словнику зазначено, що "академічна політологія фактично не спромоглася виробити свій узгоджений "нейтральний" словник, що існує, скажімо у фізиці чи економіці. Отож, дослідження політики, як і сама політика, – це великою мірою суперечка через слова, мовна гра [Короткий оксфордський політичний словник / За ред. *І.Макліна, А.Макмілана*. – К., 2006. – С. 419]. Слово – найбільш універсальний засіб самовираження і єдиний інструмент описання світу, а суб'єкти політики не напрацювавши оформлених у слові концепцій і доктрин, приречені на статус непомітних і невизнаних. Слова не тільки характеризують певну політику, а й самі є частиною цієї політики. Можна навіть вважати, що майже завжди, коли ми добираємо необхідні слова, беручи участь у розмові, ми здійснюємо певний політичний акт, політичну інтенцію.

Виявляється, що мова політики (політична мова), як інструмент описання тих або інших політичних явищ, вживає ігрову лексику. Наприклад, гра і політика, як гра; гравці і політичні гравці; спортивний суперник і політичний суперник; поле гри і "поле політики" (П.Бурд'є); ігровий майданчик і Майдан Незалежності; спортивна перемога і перемога на виборах чи в суді; тріумфато-

ри і Тріумфальна арка на честь перемоги; спортивна поразка і поразка на виборах чи в суді; біг і передвиборчі перегони чи марафон; спортивна команда, політична команда і військовий командир; апелювати до судді на спортивному майданчику і подавати апеляцію до суду; бути арбітром на футбольному полі і бути у ролі політичного арбітра, чи здійснювати правосуддя у арбітражному суді; отримати приз і отримати у якості призу перемогу на виборах; театральна програма і програма дій уряду.

Неписаний закон, визначив дитячу активність, змагання (спортивні змагання), акторську гру і політику спільною ігровою лексикою. Невже це просто метафори, образний прийом для прикрашання тексту? По-перше, це результат спільної кореневої морфеми граматичної будови слова, як от: гра, виграти, програти; тріумф, тріумфатори, Тріумфальна (арка); апеляція, апеляційний (суд), апелювати; арбітр, арбітражний (суд). По-друге, це дійсно результат такого художнього засобу мови як метафора. Такі поняття як "політичні гравці", "гра серйозних людей", "політичні перегони", "виборчий марафон", "політична шахівниця", "опозиція виграла в часі" – це лише результат усвідомленого перенесення значень з ігрової термінології, що може маркуватися лапками. Ці метафори настільки увійшла в політичну мову, що стали не помітними, тому не сприймаються як такі. Часто у політичній мові використовують не лише поняття з ігрової термінології, а й театральної гри, як от: політична сцена; політичні актори; маси як театральні декорації; закулісна політична діяльність.

Необхідно зауважити, що гра, а саме рольова гра присутня не лише в політичній мові та політичному мовленні. У кінці XIX століття Фердінан де Соссюр вперше розділив мову (langue) і мовлення (parole). Якщо політична мова забезпечує конвенційну, ідейну потенцію слова "гра", то політичне мовлення індивідуально реалізує і матеріалізує його. Таким чином, у мовленні досягається подвійна інтенція – інтенція слова "гра" та інтенція мовлення, як сходинки максимального наближення мовця до словесного, мовного вираження певного задуму через гру слів. Тобто, мова завдяки мовленню може розглядатися як цілеспрямована соціальна дія – як політичний дискурс. Сучасний французький дослідник Ліотар у роботі "Постмодерністський стан: доповідь про знання" (1979 р.) характеризує такий стан культури як "постмодерн" спираючись на концепцію "мовних ігор". Соціальність, як вважає Ліотар, не можна розглядати в категоріях функціональної єдності (Т.Парсонс) або діалектичних протилежностей (К.Маркс), вона носить характер дискурсивної різнорідності в основі якої лежать мовні ігри – "мінімальні відносини для існування суспільства" [*Лиотар Ж-Ф.* Состояние постмодерна // http://www.philosophy.ru/library/lyotard/postmoderne/html], які обмежують можливість його дезінтеграції. Мовні ігри позначають те, що "будь-яке висловлювання може бути визначене за допомогою правил, ці правила визначають характеристики і можливі використання цих висловлювань" [Там же]. Слово створює образи взагалі неіснуючих субстанцій, "рукотворних категорій", що конструюються у межах різноманітних, конкуруючих дискурсивних практик. Мова, мовлення не відображає політичну реальність, а створює її. Слово грає з реальністю, що відповідає дійсності і створює нову штучну реальність, що сприймається як реальність. Для

приховування реалій політичного життя, навпаки, відбувається гра в мовчанку, а найчастіше маскування реальності метафоричними образами.

Отже, "гра" присутня в політичній мові, як коренева частина споріднених слів, і як метафоричне перенесення назви з одного предмета на інший для підсилення емоційного сприйняття політичної реальності засобами риторики, а дотримання мовних правил гри у політичному мовленні або мовчанці конструює політичну дійсність.

О.Т. Заболотна, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
alyamaiskaya@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ АВТОРИТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Авторитарна особистість (лат. auctoritas – влада, вплив) – імовірно існуючий особливий тип особистості (особистісний синдром, або соціальний характер), що відрізняється специфічною конфігурацією базисних установок та потягів, що роблять людину особливим чином схильниою до конформізму, беззаперечного підкорення влади, прийняттю тоталітарних ідеологій і тоталітарного політичного режиму. Проблематика "авторитарної особистості" (як і саме це поняття) виникла в руслі осмислення феномену масового сприйняття нацистської ідеології в Німеччині; аналіз ж даної проблематики розгортався в основному в рамках психоаналітічного розуміння структури особистості та неомарксистської соціальної концепції Франкфуртської школи. Найбільш повне й закінчене втілення концепція авторитарної особистості отримала в наукових працях Фромма, Адорно, Френкель-Брунсвік, Левінсона і Сенфорд, Маркузе, Хоркхаймер.

Найголовніше у авторитарній особистості – відношення до сили та влади. "Для авторитарного характеру існують дві статі – сильні і безсилі. Сила автоматично викликає його любов і готовність підкоритися... Безсилі люди та організації автоматично викликають його презирство... Людина іншого типу жахається самої думки напасти на слабкого, але авторитарна особистість відчуває тим більшу лють, чим безпорадніша його жертва" [*Фромм Э.* Бегство от свободы. Человек для самого себя. – М.: Изида, 2004].

Основними рисами авторитарного типу особистості, на думку вище поданих авторів є:

✓ консерватизм: сувора прихильність традиційним цінностям середнього класу;

✓ авторитарне підпорядкування (мазохістський елемент): перебільшена, всеохоплююча емоційна пристрасть до підпорядкування (батькам, старшим, вождям); потреба в сильному лідері; плазування, схиляння перед державою; некритичне. ставлення до влади; залежність зовнішнього маніпулювання;

✓ авторитарна агресія (садистський компонент): схильність до засудження, відкидання і покарання людей, які не дотримуються традиційного встановлення;

✓ анти-інтрацепція: протидія суб'єктивності, творчості, придушення фантазії і уяви;

✓ упередженість і стереотипи: віра у зовнішні (містічні або фантастичні) детермінанти індивідуальної долі, схильність до забобонів, ригідність мислення;

✓ "комплекс влади": особлива схильність до мислення в категоріях "панування-підпорядкування", "сили-слабкості", перебільшення значимості сили і "твердості характеру";

✓ деструктивність і цинізм;

✓ схильність вірити в те, що світ злий і небезпечний;

✓ перебільшена заклопотаність сексуальним життям як своєї, так і оточуючих.

Концепція зародилася як "накладення" фрейдівської концепції особистості (соціологічно переосмисленої в дусі неофрейдизму) на особливість розвитку свідомості, що формується в умовах розпадання традиційних, зокрема сімейних, зв'язків. Остаточно оформляється вона як ліворадикальний варіант осмислення соціально-психологічних тенденцій, що полегшили перемогу фашизму в ряді європейських країн.

Згідно до Фромма, що пов'язував виникнення авторитарної особистості як з розпадом патріархально-сімейних зв'язків, так і з омасовлюючою урбанізацією сучасного суспільства, авторитарна особистість страждає від нестерпного почуття свободи, самітності, загубленості у складних соціальних утвореннях. Ці негативні почуття загострюють у ній інстинкт самозбереження та спрагу самоствердження. Воля до самореалізації особистості, котра, на думку Фромма, не може знайти виходу в демократично орієнтованій соціальній діяльності, реалізується на шляхах авторитаризму за допомогою самоідентифікації особистості з авторитетом групи, держави, з харизматичним лідером; цей авторитет заміщає для авторитарної особистості авторитет батька, що втрачається в родинах, котрі розпадаються.

Т. Адорно, що обстоював ідею "авторитарної особистості". На його думку: "…авторитарна особа відрізняється від інших не лише соціальнополітичними чи етнонаціональними орієнтаціями й установками, а й особистісними рисами", – їй він протиставляв демократичну, ліберальну особистість [*Адорно Т.* Исследование авторитарной личности. – М.: Серебряные нити, 2001. – 416 с.]

Головне питання полягало в тому, чи дійсно "авторитарні" риси належать до певного типу особистості, а не розсіюються по всіх існуючих типах.

Дослідження Адорно, Фромма та їх колег були сприйняті неоднозначно. Критиці були піддані як ряд теоретичних положень цього дослідження, так і застосовані в ньому емпірічні методи. Концепція мала і матиме неабиякий вплив на суспільство та залишається актуальною й сьогодні.

О.А. Зубчик, канд. філос. наук, КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

ЧАСОВІ ВИМІРИ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Хронополітика – комплекс досліджень, присвячених неоднорідності історичного та політичного часу, який включає: 1) моделювання односпрямованих стадіальних процесів в історії суспільств, 2) аналіз циклічних або хвилеподібних тенденцій в різних сферах життя суспільств. Моделювання стадіальних

процесів представлено в концепціях невідновних життєвих циклів (О. Шпенглер, Н. Данилевський, А. Тойнбі, Л. Гумільов) і в концепціях, які розглядають суспільно-економічні формації (К. Маркс), індустріальний лад (О. Тофлер), стадії економічного зростання (У. Ростоу). Вивчення циклічних або хвилеподібних тенденцій спричинило розрізнення цих змін за спрямованістю, за тривалістю, сферою та характером їхньої дії. Відомі такі дослідницькі напрями, як аналіз економічної кон'юнктури, де виявляються тривалі тренди і короткострокові коливання (50-60 річні двохвильові цикли М. Кондратьєва, цикли Дж. Модельскі), цикли сонячної активності О. Чижевського, мілітаристські хвилі, які відслідковують на матеріалі історії країн Заходу (К. Райт, А. Тойнбі, Дж. Голдстайн), хвилеподібні політичні зміни, іманентні історії окремих суспільств.

Вважається, що термін "хронополітика" одним з перших використав американський соціолог Дж. Уолліс. В опублікованій у 1971 р. статті "Хронополітика: вплив часових перспектив на динаміку змін" він вжив цей термін для зв'язку між політичною поведінкою індивідів та груп і їхнім сприйняттям часу (time-perspective). До наукового вжитку термін "хронополітика" увів французький дослідник П. Віріліо ("Криза вимірів", (1983), "Критичний простір" (1984), "Вразливість території" (1993). Основу концепції хронополітики П. Віріліо складає роль швидкості в сучасних соціальних процесах, перетворення швидкості в основу сучасних військових та політичних практик ("дромологія" – вивчення швидкості).

Також одним з перших поняття "хронополітика" використав й американський політолог польського походження Дж. Модельскі, автор теорії "довгих циклів" у глобальній політиці, які відображають закономірність зміни явищ у світовій політиці в межах чотирьох фаз. Першій фазі відповідає глобальний конфлікт, що завершується набуттям лідерства у світовій політиці державою, яка здатна оптимальним чином вирішити існуючі соціальні, економічні та культурні антагонізми у світі; визначенням періоду такого лідерства, котрий змінюється фазою делегітимації; появою якісно нової проблематики світового розвитку, а також вивищенням держав, що претендують на лідерські позиції і які формують нові виклики; потім наступає фаза деконцентрації лідерства, розпаду інфраструктури, що підтримує гегемонію наддержави у всіх сферах життєдіяльності глобальної спільноти, що переходить у новий макроконфлікт.

Хронополітика сьогодні – це наукова концепція політичного часу, як зміни політичних відносин та форм їх організації. Вона об'єднує методологічні засади дослідження даного феномена, а також стратегічні (прикладні, що керують політичною дією) принципи, засновані на пізнанні тимчасової визначеності політичного процесу. Розрізнення рівнів (форм, діапазонів) темпоральності: по-перше, реального часу (подій) – "політичної хроніки"; по-друге, ритмів, кон'юнктур, притаманних функціонуванню певних політичних систем – "політичний хронограф" (цикли зміни лідерства і структур балансу сил у світовому політичному процесі, чергування ліберальної і консервативної фаз в американській історії, реформ і контрреформ в історії Росії та ін..); по-третє, часу, обумовленого тривалістю існування певних політичних систем, виділенням якісно різних форм політичної організації; по-четверте, "вічного" часу, пов'язаного з включенням форм політичної організації в загальну логіку полі-

тичного розвитку, виявленням універсальних законів політики. Розгорнуте трактування цього принципу дав Ф. Бродель в праці "Історія та суспільні науки. Історична тривалість" (1977). Учений застосував цей принцип до дослідження економіки ("Час світу"). Подальшу розробку це положення, сприйняте світ-системним аналізом, отримало в теорії "просторово-часових реальностей" І. Валлерстайна. У його концепції просторово-часових реальностей принципам дискретності відповідає трансформаційний "простір-час". Політологічну його інтерпретацію запропонував М. Ільїн у своїй концепції "Повсякденності, Історії та Хроноса" як діапазонів темпоральності. Цей принцип дозволяє систематизувати сучасні концепції політичного часу. При цьому, якщо відштовхуватися від розуміння хронополітики як дисципліни, аналізуючої, за визначенням Ільїна, закономірні послідовності в динаміці політоморфологічних рельєфів – форми, періоди, цикли, ланцюги, хвилі активізації та пасивізації обміну політичною діяльністю, відтворення, переміщення.

Ключовим для хронополітики є виділення "перехідного" часу, часу трансформації однієї форми політичної організації в іншу. Принципове значення цього типу часу обумовлено постановкою проблеми в сучасній науці в цілому "вічного часу", пов'язаного з поняттями лінійності та детермінізму. А. Панарін (2000) обґрунтував розуміння часу в "методологічних презумпціях глобального політичного прогнозування", що виражається у невизначеності майбутнього, яка відповідає новій картині світу, роздвоєнні перебігу процесів по досягненні ними якоїсь критичної величини, після якої втрачається однозначна залежність між минулим і майбутнім станами системи, дискретності простору-часу, яка вказує на те, що в точках біфуркації утворюються передумови для якісно нових станів, що дають якісно інше майбутнє.

Таким чином, хронополітика розуміється не лише як філософсько-політична концепція дослідження часу, але й як оперативно-тактична діяльність, як політика швидкості, гри на випередження політичного супротивника; як тактико-стратегічна діяльність, яка базується на осягненні механізмів функціонування політичної системи, флуктуацій та вибудовуванні політики відповідно до вимог політичного часу, соціальної кон'юнктури; стратегічно-трансформаційна діяльність, яка базується на діагностиці біфуркаційних періодів у розвитку тієї чи іншої політичної системи і налаштованою на конструювання політичних інститутів.

Р.А. Ивашина, Е.В. Тарасевич, БелГУ, Белгород, Россия*

ИДЕЯ "ДЕМОКРАТИИ" – ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ, РОССИЙСКИЙ ФЕНОМЕН ДЕМОКРАТИИ

Неоспоримый факт того, что не только российская, но и любая другая современная "демократия" значительно отличается от своей прародительницы античной демократии. По этой причине приходится лишь говорить о ее чертах присутствующих в политических процессах России. Более того, под

* Рецензент – д-р філос. наук, проф. Бросова Н.З.

грифом "демократии" начинает существовать немало политических элементов не просто отличных, а противоречащих принципам своей первоосновы.

В Афинах впервые в истории человечества родилась политическая системе власти демократия – это первое цивилизационное достижение древних греков. Полисная демократия на всех этапах своей истории оставалась демократией меньшинства – свободных граждан. Основным институтом античной демократии выступало Народное собрание, в котором принимали участие все полноправные граждане. Народные собрания созывались регулярно, каждые 10 дней. Там решались все вопросы, относившиеся к внутренней и внешней политике города-государства. Дела текущего управления, или, в понятиях современных принципов государственной организации, функций исполнительной власти, принадлежали должностным лицам, избираемым Народным собранием: в Афинах это был совет 500. Еще одним важнейшим институтом античной демократии, отличавшим ее наиболее развитые формы, являлся Народный суд. По мнению Аристотеля, учреждение Народного суда означало решающий шаг к установлению в Афинах демократии. В имущественном положении, как и во всем, греки; ценят "золотую середину" и умеренность, поэтому на более богатых полис возлагал значительные по размерам денежные и всякие иные повинности в пользу полиса. Таким образом, античная демократия была демократией средних и мелких земельных собственников.

Аристотель, в труде "Политика" сформулировал главный принцип демократии: "самая справедливая форма правления – та, что не нуждается, в отличие от всех остальных, ни в каком оправдании, это именно та форма, при которой граждане по очереди правят друг над другом и признают над собой власть других таких же, как и они, граждан" [*Аристотель*. Сочинения: В 4 т. Т. 4: Политика: Пер. с древнегреч. / Под общ. ред. А.И. Доватура. – М.: Мысль, 1984. – 830 с.].

В тезисной форме выделяют следующие четыре основных признака демократии:

- ✓ суверенитет народа (источником власти является народ);
- ✓ выборность основных органов государственной власти;
- ✓ равенство прав (равноправие граждан);
- ✓ принцип большинства (подчинение меньшинства большинству).

Перечисленные признаки являются общими для всех видов демократий, как для античной, так и для современной российской. Однако, современному демократическому режиму присущи и такие признаки, которых не было и не могло быть в античной демократии.

Современная демократия – это не власть народа и даже не власть большинства, это власть меньшинства над большинством, власть элиты над массой, предполагающая политическое равноправие граждан лишь в плоскости избирательной процедуры и в момент выборов. Такое понимание демократии фактически является преобладающим в современной политологии. Классическое определение ей дал Й. Шумпетер, считавший, что демократия – это не более чем правительство, одобряемое народом.

Главные демократические свободы – это свобода обсуждать действия властей и влияние общественного мнения на политику действующего правительства. Однако современные политические технологии достигли такого совершенства, что симпатии и предпочтения рядовых избирателей все больше становятся результатом весьма изощренных манипуляций (прежде всего через СМИ) – "выброс" определённой информации способен вызвать прогнозируемую реакцию, что приводит к манипулированию сознанием масс со стороны правительства.

Всеобщая воинская повинность, которая была и в античности для всех свободных граждан, еще сохраняется. В настоящее время идут попытки к переходу армии на контрактную основу. Продолжительное существование такой армии обычно ведет к складыванию чего-то подобного военному сословию и является принадлежностью не демократических обществ, а авторитарных или олигархических государств.

Россия при встраивании в процесс глобализации как государство будет субъектом, а не объектом глобализации. Если российский народ в ходе глобализации вступает с другими народами в отношения взаимозависимости в экономике, то это неизбежно скажется и в политике. На практике любая глобализация ведет к очень существенному ослаблению суверенитета государств.

Более того, наше общество резко разделено на социальные слои, которые за последнее десятилетие превратились едва ли не в кастовые структуры, оторванные от общества как такового и живущие в собственных системах координат, что полностью противоположно порядкам античной демократии.

Если просмотреть газеты второй половины тридцатых годов, то увидим, что никто так часто и много не говорил о власти народа и о мире во всем мире, как Адольф Гитлер. Это был очень эффективный способ влияния власти на общество, и принцип демократии работал, в том числе в фашизме и нацизме. Еще Кант справедливо предостерегал от пагубности демократии, сводимой к принципу "говорите что хотите, но делайте что надо" [*Сергеев* С. Демократия в России: прошлое, настоящее, будущее // http://www.moskvam.ru/2008/12/r_table-12/]. В какие формы выльется демократия в будущем – вот принципиально важный и актуальный вопрос. "Триумф деспотизма наступает тогда, – замечает Берлин, – когда рабы говорят, что они свободны. Тут не всегда нужна сила; рабы совершенно искренне могут называть себя свободными, и, тем не менее, они остаются рабами" [Демократия: теория и реальность // http://www.nuru.ru/polit/005.htm].

По сути, мы сталкиваемся с тем, что Россия не является демократической, но сама боится, или не хочет, себе в этом признаться.

І.І. Ігнащенко, студ. КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
ailon4ik@rambler.ru

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ В ПОЛІТИЦІ ТА ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Гендерні дослідження та політологія тісно переплітаються з тих пір, як гендер почав трактуватися як система владних відносин (Джоан Скотт "Гендер: полезная категория исторического анализа"). Термін "гендер" на відміну від терміну "стать" є амбівалентним і, найбільш точно, може бути перекладений як "соціальна стать", адже акцентує увагу саме на соціальних, а не біологічних відмінностях між статями, тобто визначає поведінку людини у суспільстві. Більшість досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з цієї теми, використовували гендер як соціальний конструкт, розглядаючи більше представництво чоловіків у владі, як гендерну асиметрію, дискримінацію жінок, зображаючи негативні наслідки такої нерівності в соціальній, політичній, міжнародній та інших сферах життєдіяльності суспільства і в той же час, демонструючи конструктивність жіночого лідерства. Відповідно до Конвенції ООН про політичні права жінок (1953 р.), "жінки можуть бути обрані, на рівних з чоловіками умовах, без якої-небудь дискримінації, у всіх встановлених національним законом установах, що вимагають публічних виборів" (Ст. 2) і на таких же умовах "жінкам належить право обіймати посади на суспільно-державній службі" (Ст. 3). Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок, прийнята ООН в 1979 році, зобов'язала всі держави добиватися "представництва жінок на рівних умовах з чоловіками у виробленні і здійсненні державної політики, забезпечувати жінкам однакові можливості по найму на роботу і просуванню по службі, а також для участі в роботі неурядових організацій і об'єднань." Задля забезпечення принципів, зазначених у міжнародних документах, одним із необхідних умов подолання накопичення нерівності у вищих ешелонах влади, є вирахування можливостей чоловіків та жінок на основі гендерної асиметрії політичного представництва, які в сфері політики є досить наочні.

Жіноче лідерство – це участь жінок у розробці та прийнятті рішень на різних рівнях державного та суспільного управління. Можна виділити три основні форми жіночого лідерства: політичне, суспільне та економічне. До першої форми можна віднести представництво жінок в вищих і місцевих законодавчих органах державної влади, в тому числі жінок-керівників держав, представництво жінок в керівництві політичних партій і міжнародних організацій. Економічна форма – представництво жінок на керівних посадах в національних, державних органах, що займаються питаннями економіки, у тому числі керівників підприємств, установ і організацій, працівників вищої управлінської ланки міжнародних і регіональних фінансових установ, керівників профспілок, а також ділових і професійних асоціацій. До суспільної форми лідерства – представництво жінок на керівних посадах у сфері громадянського суспільства: у органах самоврядування на місцях, суспільних рухах, ЗМІ. Досягнення гендерної рівноваги у сфері прийняття рішень потребує зусиль держави, політичних партій та громадянського суспільства. Держава визначає гендерну політику за допомогою законів або інших обов'язкових директив, наприклад, використання кво-

тування (узаконений рівень представництва жінок та чоловіків в органах державної влади), яке на сьогоднішній день відсутнє в законодавстві України, на відміну від РФ, де процес введення гендерного квотування перебуває на стадії розробки і передбачає забезпечення "критичної меншості" у 30 %. Політичні партії та громадянське суспільство вносять вагомий вклад в тих сферах де директиви держави носять гендерно-нейтральний характер.

Лише з кінця XIX століття почався процес надання права голосу жінкам нарівні з чоловіками. Але, незалежно від часу отримання виборчого права для жінок, проблема жіночого лідерства і жіночо-чоловічого партнерства та паритетності в політиці більшості країн залишається невирішеною. В системі державної служби жінки переважають лише на посадах, які не передбачають прийняття відповідальних рішень. На державній службі, в повній мірі, проявляється вертикальна сегрегація (політика примусового відокремлення якої-небудь групи населення) і ефект "скляної стелі" – невидимі і формально не позначені бар'єри, які перешкоджають кар'єрному зростанню жінок, обумовлені гендерними стереотипами, що панують в масовій свідомості, про другорядність ролі жінок поряд з чоловіками. В загальному число працівників, які займали державні посади в органах державної влади, в 2009 році жінки складали 65 %, чоловіків – 35 %. Хоча жінки складають половину електорату, на їх долю доводиться лише 8,4 % місць у Верховній Раді України VI скликання (це лише 36 жінок серед 450 депутатів) і 2 жінки: прем'єр-міністр та міністр соціальної політики в національному уряді. Після останніх парламентських виборів, що проходили в 2007 році повноваження народних депутатів за партійними списками отримали: Партія Регіонів та "Блок Юлії Тимошенко" по 11 представників жіночої статі, Блок "Наша Україна-Народна Самооборона" – 7, "Блок Литвина" – 2, Комуністична партія України – 4 жінки. До депутатського складу Верховної Ради Автономної Республіки Крим входять всього лиш 15 % жінок. В числі голів обласних держадміністрацій України, лише одна жінка, в той час як жодної – на посаді обласних рад. Недивлячись на низький рівень залученості жінок в середніх ланках держуправління, яскравими представницями, що несуть велику відповідальність, на вищих державних посадах є Премєр-міністр – Юлія Тимошенко, Секретар РНБО – Раїса Богатирьова, Уповноважена Верховної Ради України з прав людини(омбуцмен)-Ніна Карпачова, Голова Секретаріату Президента – Віра Ульянченко. Погляд чоловіків на роль жінки в політиці переважно однозначна, через припис жіночій статі рис фемінності та нездатності керувати, доказом чого є відомий вислів В.Ф.Януковича "..жінкам місце на кухні!". Однак, за результатами 2 туру президенських виборів в Україні, поряд із кандидатом-чоловіком, лідером Партії Регіонів – В.Януковичем, Премєр-Міністра – Юлію Тимошенко, підтримало 45,7 % електорату, що є показником довіри та підтримки її як політичного лідера-жінки та тієї політичної платформи, яка мала стати майбутньою базою для встановлення політичного курсу держави.

Таким чином, очевидно, що гендерна структура органів державної влади України відзначається порпорційно низьким рівнем представництва жінок у вищих її ешелонах, і в той же час, спостерігається тенденція дисбалансу

невеликої кількості отриманих владних посад з рівнем обширних повноважень, які їм доручені. Вислів "Політика не жіноча справа" пояснюється не як визначення жіночого, а як негативне визначення політики, суть якої може зникнути, якщо жінка прийде до влади.

В.Ю. Калінін, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*
kvy2008@ukr.net

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОСТІР ЯК СФЕРА ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЛІТОЛОГІЇ

Традиційними категоріями для аналізу в політології прийнято вважати державу, політичні партії, виборчі системи, політичні режими тощо. Проте, останні десятиріччя активно розвиваються альтернативні погляди на предмет політичної науки, зокрема пропонуються дослідження транснаціонального простору. В даному випадку постає питання про визначення поняття та його придатність для власне політичних досліджень. Серед представників цього напряму виокремлюють американські дослідження (Р. Кеохена, Д. Ная) та європейські (У. Бек).

Поняття "транснаціоналізм" увійшло в науковий обіг у 70-х рр. XX століття. Введення даного терміну було пов'язано зі значним збільшенням зовнішньої торгівлі у відсотковому вимірі економік національних держав. Спочатку вивчення транснаціоналізму було орієнтовано на дослідження власне економічного потенціалу цього терміну, хоча інколи він використовувався у соціальних науках того часу також.

Першим дослідником, який запропонував такий термін як "транснаціональний соціальний простір" був німецький дослідник Людвіг Пріс.

Існує вузьче значення транснаціонального, яке розповсюджене в такому науковому напрямі, як лімологія. В даному випадку говорять про вивчення кордонів та прикордонних територій національних держав. Проте, доволі часто використовують інше значення транснаціонального як такої сфери людської діяльності, яка одночасно охоплює національну державу та виходить за її межі шляхом інтеграції різних недержавних ресурсів.

Під простором прийнято розуміти певну характеристику соціальної реальності. Це певна інтелектуальна конструкція, яка створюється людиною з метою забезпечення життя та використання певної території. Слід зазначити, що поняття території не є тотожим простору, бо під першим розуміється виключно наявність географічно визначеної місцевості. Власне соціальним простором є організація суспільства та його життя.

Під поняттям транснаціонального простору розуміють також певну обмежену територію, на місці якої зосереджені важливі міжнародні фінансові, наукові та деякі інші види ресурсів.

Вивчення транснаціональних феноменів тісно пов'язане з політизацією неполітичних процесів. Оскільки транснаціональні корпорації, більшість не-

* Рецензент – д-р політ. наук, проф. Цвих В.Ф.

урядових та міжурядових організацій публічно стверджують про свою діяльність як таку, що має доволі обмежене відношення до політики, то постає потреба визначення необхідності дослідження політологією цих процесів. Серед причин, які ведуть до цього прийнято виокремлювати значне збільшення ролі зовнішньої торгівлі у побудові ВВП національних держав, фінансові ресурси транснаціональних корпорацій, всесвітні неурядові об'єднуючі рухи тощо. Як приклад можна навести, що у 1998 р. обіг капіталу у транснаціональній корпорації WalMart можна було порівняти з ВНП Греції (приблизно 119 млрд. дол.), доходи корпорації IBM були вищі за розмір ВНП Єгипту (приблизно 78,5 і 75,5 млрд. дол.). В той же час набуває розповсюдженння субполітині форми організації суспільного життя, зокрема слід зазначити, що постанови єврокомісій мають виконуватися внутрішьожержавними органами країн-членів Європеського Співтовариства без санкції національної держави.

Отже, слід зазначити, що внаслідок опосередкованого впливу цих акторів світової політики на функціонування політичної системи суспільства дослідження тривалий час були обмежені. Проте, безпосереднє посилення багатьох чинників сприяє визначенню власне політичного змісту процесів, які мають, як правило, економічну чи правову форму. Тобто, вивчення транснаціонального простору безумовно повязане з міждисциплінарними доліджениями, проте через прямий вплив на трансформацію ролі держави заслуговує особливої уваги політології.

М.В. Кармазенко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*

ІДЕОЛОГІЯ СОЛІДАРИЗМУ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Основою усвідомленого людського існування й соціальної дії є ідея. Після 70-ти років перебування в тотальному домінуванні комуністичної доктрини, здобувши незалежність, українці відкинули ідеологію як явище в цілому. Українська нація почала формуватись за відсутності власної держави та під впливом чужих ідеологій. Як результат, на сьогодні, маємо ідеологічну роз'єднаність суспільства. Погляд на історичне минуле, самоусвідомлення самих себе й стратегія розвитку у різних частинах держави відрізняються. Аналіз проблем державотворення приводить до висновку щодо головної їхньої причини – браку ідеологічного наповнення. Так чи інакше, але дискурс стосовно ідеологічної доктрини українства в наукових колах не припинився. У цьому контексті, дослідження ідеології солідаризму видається особливо актуальним [*Плешко М.* Ідеологія солідаризму в контексті державотворення України // http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3075/].

Тема солідаризму є практично не розробленою у вітчизняній науці. Одним із перших до неї торкнувся О. Шморгун [*Шморгун О.* Інтелектуальні корені українського солідаризму // Перехід-IV. – 2002. – Вип. 9. – С. 103]. Також

* Рецензент – канд. політ. наук, доц. Гончарук В.П.

на сучасному етапі розробкою ідеології солідаризму займаються учасник "Народного руху України" – В. Сікора та один із аспірантів КНУ ім. Т. Шевченка, який у двох статтях розглянув основні аспекти ідеології солідаризму та її місце у програмних документах політичних партій України.

Якщо коротко визначити суть цієї доктрини, то, перш за все, це стратегія й тактика мобілізації соціуму в період серйозних загроз. Свою ефективність солідаризм досягає через усвідомлення різними соціальними групами спільності інтересів і здійснення ними погоджених дій. Таким чином, виникає певний синергетичний ефект [Енциклопедія політичної думки / За ред. *Д. Міллера.* – К.: Дух і Література, 2000. – С. 472]. Він різко підвищує можливості суспільства. Водночас, солідаризм припускає серйозні обмеження для еліти при одночасному збільшенні навантаження на неї. Солідаризм пропагує тверду зупинку соціального утриманства, паразитизму й зневаги до солідарних типів поводження на всіх рівнях соціуму. Ступінь твердості прямо залежить від масштабу поточної кризи або наявних загроз [*Данилів В*. Солідарність і солідаризм – К.: КМ Академія, 2000. – С. 300].

Ідеї солідаризму знаходимо в програмних документах багатьох політичних партій сучасної України. Цікавим є підхід Народного Руху України щодо ідеологічного облаштування суспільства, який можна назвати солідаристичним. З одного боку, Рух визнає ідейний плюралізм, з іншого – виставляє межу щодо порушень національного імперативу виписаного в Конституції [Політичні партії України: В 3 т. / Уклад.: *Ю. Шайгородський* – К.: Український центр політичного менеджменту, 2005. – Т. 1. – С. 587]. Солідаристичні ідеї притаманні Народній партії й Трудовій партії України, які складають "Блок Литвина". В їхніх програмах міститься критика на адресу "дикого капіталізму", наявні тези щодо потреби встановлення більшої відповідальності для еліти. Зіставивши ідеологію, риторику, і (частково) практику партій "Вперед Україно!" і "Християнсько-демократичний союз" які входять у блок "Народна Самооборона", то й цю структуру можна визначити як солідаристичну [*Плешко М*. Ідеологія солідаризму в програмних документах політичних партій України // Українознавчий альманах. Вип. 1: Український образ світу: особливість у світовому контексті. – К., 2009. – С. 74-77].

Найбільш чітко ідеї солідаризму знайшли своє відображення в ідеології політичної партії ВО "Батьківщина". У 2006-му році на міжпартійному з'їзді Блоку Юлії Тимошенко (ВО "Батьківщина" основа блоку) солідаризм було проголошено офіційною ідеологією [Офіційний сайт Блоку Юлії Тимошенко, програма // http://www.byut.com.ua/ua/aboutus/program.php/].

Сьогодні значна частина вчених, політиків і політичних технологів в Україні звернули свою увагу на солідаризм, як на вчення про пошук балансу, і гармонії між індивідом, суспільством, і державою. Усвідомлення єдності поколінь, духовної й культурної спорідненості, розуміння спільності інтересів і спільна праця на реалізацію загальної мети, – це саме те, чого так не вистачає українцям, щоб стати рівноправним членом великої сім'ї успішних Європейських націй. Ідеологія солідарності органічна для української ментальності й культури, оскільки, базується на глибинних народних традиціях і способі

життя українців. Різноманітні концепції солідарності розроблялись й у вітчизняній філософській думці. Український солідаризм міститься в річищі загальноєвропейських духовних засад і пов'язаний із пошуком не тільки національного, але й соціального ідеалу [*Плешко М.* Ідеологія солідаризму в контексті державотворення України // http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3075/].

С.М. Кислова, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*
s_kuslova@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Етнополітичні конфлікти – доволі поширене явище в сучасному світі. Однією з основних причин виникнення подібних конфліктів є нерівномірний розподіл соціальних ресурсів між домінантною більшістю та етнічними меншинами, обмеження доступу до влади представників меншості, дискримінація за мовними, релігійними ознаками тощо. Етнополітичні конфлікти можуть привести до розколу держави, відокремлення від неї певних територій та утворення нових держав.

Хоча етнополітичні конфлікти мають давню історію, вивчати їх дослідники розпочали досить пізно. Існує багато підходів до розуміння етнополітичного конфлікту. Всі вони виходять з визначення його причин. В науковій літературі найбільшу популярність отримали два підходи до аналізу етнополітичних конфліктів. Один з них – соціологічний вважає їх причиною наявну соціальну структуру суспільства. Етнічні групи не задоволені тими соціальними нішами, які вони в ній займають, а також розподілом праці у зв'язку з етнічними характеристиками. Інший – політологічний підхід зазначає, що причиною етнополітичних конфліктів є прагнення етнічних еліт до завоювання і перерозподілу влади з метою задоволення особистих потреб в ресурсах, що зумовить зміну їх політичного статусу. Дані підходи не є універсальними і не позбавлені недоліків. Вони, зокрема, не можуть пояснити повною мірою феномен етнічної мобілізації та інтенсивність емоцій учасників етнополітичних конфліктів. Соціально-психологічний зріз етнічності при дослідженні її політичного виміру дозволяє це зробити. Саме через призму політичного з урахуванням соціально-психологічних факторів можна адекватно проаналізувати прагнення етнічної групи до змін, скласти уявлення про її конфліктогенний потенціал та готовність до застосування методів насильства заради досягнення своєї цілі. Деякі дослідники вважають, що нерівномірне протікання модернізації соціальної структури, економіки в етнонаціональних ареалах породжує конфлікти між претензіями етнічних груп, з одного боку, і реальними можливостями держави задовольнити їх – з іншого.

Однією з причин етнополітичного конфлікту є політизація етнічності як тип етнополітичного процесу. Про це, зокрема, свідчить вибух етнічності в середині 80-х років XX століття. Він був відповіддю етносів на нерівномірний доступ до соціальних благ і влади. Досвід СРСР показав, що в переломні,

* Рецензент – канд. політ. наук, доц. Коршук Р.М.

кризові епохи колишня етнічна ієрархія руйнується, а ослаблення позицій домінантних груп дозволяє етнічним спільнотам прагнути до зміни свого статусу, отримувати різні преференції в сфері культури, доступ до ресурсів і влади. Політизація етнічності не лише призвела до підвищення рівня політичної організації етносів і етнічних груп та сприяла усвідомленню ними своїх політичних, економічних і культурних інтересів, але й зумовила зіткнення різних етнічних груп, наростання етнополітичної конфліктності. Це відбулося внаслідок національної політики, що проводилася СРСР. Вона мало враховувала етнічні реалії, створила абсурдну систему етнічної ієрархії, робила прийнятними злочини проти цілих народів, руйнувала основи традиційного господарства і спосіб життя етносів. Як тільки тоталітарний контроль над суспільним життям зменшився, а репресивний апарат перестав жорстко придушувати будь-які прояви інакодумства, в тому числі й етнонаціоналізм, одразу ж стали виникати вогнища міжетнічної напруженості. В 1986 році виступи відбулися в столиці Казахстану Алма-Аті, а потім ряд конфліктів почав зростати: вірменські погроми в Сумгаїті, зіткнення вірмен і азербайджанців в Нагорному Карабасі, різанина турків-месхетинців у Ферганській долині Узбекистану, заворушення в Якутську і Туві та інше. Сприяв зростанню політизації етнічності і той ідеологічний вакуум, який виник в останні роки існування СРСР, коли значна частина населення вже не сприймала державну комуністичну ідеологію. Етнонаціоналізм став в ті роки найбільш поширеною формою усвідомлення пострадянської дійсності.

До ситуаційних причин етнополітичних конфліктів належить історична спадщина міжетнічних відносин, вплив зовнішньополітичних факторів в регіоні, економічна ситуація, проблеми внутрішньополітичного життя та інше. В процесі виникнення і вирішення етнополітичних конфліктів відчутний вплив релігійного фактора. Він не завжди помітний, але відіграє свою роль, наприклад, у відносинах Росії і Татарстану, присутній в протистоянні Вірменії і Азербайджану, Грузії і Абхазії, Осетії й Інгушетії.

Багато дослідників розмежовують етнічний та етнополітичний конфлікти, вважаючи, що особливості реалізації інтересів їх суб'єктів є відмінними. Етноси не завжди визнають за необхідність боротьбу за владу, сепаратизм. Проте задовольнити мовні, культурні, релігійні вимоги етнічних груп, які хоч і не прагнуть до перерозподілу влади, неможливо без використання політичного механізму. Тому будь-який етнічний конфлікт за своєю природою та способом вирішення є також етнополітичним конфліктом. "В етнополітичному конфлікті відбувається поєднання двох важливих сфер суспільного життя – політичної і етнічної. Вони накладаються одна на одну: політичний конфлікт, пов'язаний з боротьбою за владу, є сприятливим середовищем для розвитку етнічних конфліктів, і навпаки" [*Мацнев А.А.* Этнополитические конфликты: природа, типология, пути урегулирования // Социально-политический журнал. – Москва, 1996. – № 4. – С. 52].

Таким чином, особливості виникнення етнополітичних конфліктів пов'язані з причинами, які лежать в їх основі. До таких причин можуть належати: прагнення етнічних еліт до перерозподілу влади з метою задоволення своїх

інтересів, дискримінаційна політика держави в особі домінуючої нації щодо етнічних меншин в мовному, культурному, релігійному, соціальному, економічному питаннях, територіальні претензії етнічних груп, зумовлені прагненням створити власну державу. Етнополітичний конфлікт може мати також історичні причини свого генезису. "В його розвитку велику роль відіграє ідеологія, яка сприяє консолідації етносу, жорсткому протиставленню "ми – вони", надає ціннісно-смислової спрямованості протистоянню, визначає цілі і завдання в розвитку етносу" [*Султыгов А.А.* Этнополитический конфликт: определение, причины, динамика // Весн. Моск. ун-та. Сер. 12: Политические науки. – Москва, 2004. – № 6. – С. 31].

Е.В. Клинова, асп., БГЭУ, Минск, Беларусь*
isgo@bseu.by

СТАНОВЛЕНИЕ И ДИНАМИКА ИНСТИТУТА МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Во второй половине 80-х годов XX века понятие "самоуправление" стало одним из самых популярных в советском политическом лексиконе. С началом масштабных преобразований в советском обществе, получивших название "перестройка", на самоуправление возлагали надежды упрочения демократических принципов и процедур в осуществлении власти как в обществе в целом, так и на местах.

В Республике Беларусь начало институциональных перемен в сфере местного самоуправления было положено принятием 20 февраля 1991 года Закона "О местном самоуправлении и местном хозяйстве в Республике Беларусь". Законодательство начала 90-х годов XX века устанавливало систему, в которую входили институты, имевшие различное функциональное предназначение и статус. Отличительной особенностью действовавшей в тот период системы являлось то, что ее можно назвать системой местного самоуправления, действующую же в настоящий период систему можно назвать системой местной власти. Основным звеном местного самоуправления в Беларуси в начале 90-х годов XX века закон признавал местные Советы депутатов, организованные на областном, базовом и первичном уровнях. Отдельное место, отличное от теперешнего его положения в системе местного самоуправления, занимал исполнительный комитет местного Совета народных депутатов.

15 марта 1994 года Верховным Советом XII созыва была принята Конституция независимой Республики Беларусь, которая закрепила новый состав основных политических институтов, изменила конфигурацию политической системы страны. Раздел V Конституции РБ 1994 года содержал главу 5, состоявшую из 8 статей, и посвящался местному управлению и самоуправлению. Принятая Конституция потребовала приведения в соответствие с ней законодательства, регулировавшего деятельность местного самоуправления

* Рецензент – д-р филос. наук, проф. Яскевич Я.С.

в Беларуси. В связи с этим значительным изменениям подвергся Закон "О местном самоуправлении и местном хозяйстве": был изменен статус местных Советов, их компетенция, исполнительные комитеты на местах были включены в систему исполнительной ветви власти с иерархическим подчинением Президенту РБ и Кабинету Министров, также был ликвидирован первичный уровень местных Советов. В скором времени Конституционный Суд признал нормы вышеназванного закона противоречащими Конституции в части, касающейся упразднения местных Советов первичного уровня. В части же норм, вводивших новый порядок формирования исполнительных комитетов областного и базового уровней, Конституционный Суд счел возможным изменение существовавшего прежде порядка с учетом учреждения поста Президента в качестве главы исполнительной ветви власти в Республике Беларусь.

В 1995 году меры по реформированию местной власти в Беларуси предпринял Президент, в результате чего были упразднены районные в городах Советы депутатов и их органы, на территориях районов образованы местные администрации. Кроме того, одноименные территориальные единицы с одним административным центром объединялись с целью избрать общий для них Совет депутатов.

В 1996 год Беларусь вступала с неутешительными политическими и социально-экономическими предпосылками. В сфере политики имел место парламентский кризис, вызванный противоречивым пониманием и применением некоторых статей Конституции. С целью выхода из кризисного состояния 24 ноября 1996 года был проведен республиканский референдум, по итогам которого гражданами были решены два вопроса, имевших непосредственное влияние на институциональные условия функционирования местного самоуправления в Беларуси. Во-первых, были приняты изменения и дополнения в Конституцию, предложенные Президентом РБ А.Г.Лукашенко, во-вторых, большинство граждан высказалось против того, чтобы руководители местных органов исполнительной власти избирались непосредственно жителями соответствующих административно-территориальной единиц. Принятием новой редакции Конституции РБ в 1996 году завершился этап активных институциональных преобразований в сфере местного самоуправления.

На этапе более стабильного состояния системы институциональная среда деятельности местных органов самоуправления была дополнена рядом законов, которые освещали различные стороны общественных отношений в сфере местного самоуправления. За период с 1996 года Национальным Собранием РБ дважды рассматривались новые редакции Закона "О местном управлении и самоуправлении в Республике Беларусь". Более важной в плане трансформации институциональных условий на местном уровне представляется редакция от 04 января 2010 года, которая является логическим результатом развития общественных отношений в сфере местной власти на современном этапе. В тексте данного закона нашло отражение достаточно системное описание местного уровня власти, расширение круга полномочий органов местного самоуправления и уточнение отдельных про-

цедур народовластия, что приближает институциональное пространство местной власти Беларуси к общемировой практике в данной сфере.

Таким образом, в развитии институциональных условий организации и функционирования местного самоуправления в Республике Беларусь можно выделить следующие этапы:

✓ с конца 80-х годов до марта 1994 года– начальный этап государственного строительства характеризуется самоопределением политической системы в контексте происходящих в это время кризисных явлений;

✓ с марта 1994 года по ноябрь 1996 год– период активной институциональной трансформации отличается наличием порою противоречивых по характеру реформ и поиском политической системой своего внутреннего содержания;

✓ с декабря 1996 года по настоящий момент– период стабильного функционирования политической системы с открытой незавершенностью переходных процессов, смещением акцента с процедурно-институционального уровня на уровень структурных, социокультурных изменений.

А.Ю. Ключкович, канд. політ. наук, доц., УНУ, Ужгород
klanat@mail.ru

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ЧЕХІЇ ТА СЛОВАЧЧИНІ В КОНТЕКСТІ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОЇ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

В процесі переходу до демократії постсоціалістичні країни Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) зіткнулися з комплексом проблем щодо формування ефективного публічного управління, серед яких нагальними по вирішенню були проблеми децентралізації влади. Децентралізація публічного управління є ключовим виміром успіхів постсоціалістичного суспільства на шляху до демократії, реалізуючи принцип "від сильної держави до сильного громадянського суспільства". Переслідуючи базову ціль щодо розподілу повноважень серед органів публічної влади різного рівня, децентралізація формує механізми для контролю влади, оптимізує управління і надання громадських послуг на місцях, стимулює політичну участь та ін. Хоча далеко не всі завдання можуть чи повинні здійснюватись шляхом децентралізації. В країнах перехідного періоду відповідний баланс централізації і децентралізації є важливим чинником подальшого поступу на шляху реформи державного управління. На практиці кожна з країн торувала свій унікальний шлях децентралізації влади.

Одним з найбільш радикальних й успішних реформаторів в сфері децентралізації на теренах Центрально-Східної Європи вважаються Словацька (СР) та Чеська республіки (ЧР). Поряд із базовими цілями, які переслідувала Чехія і Словаччина у процесі децентралізації влади, як-от: передача владних повноважень і відповідальності органам влади на місця, вдосконалення адміністративно-територіального устрою, демократизація суспільства шляхом залучення громадян до ухвалення рішень, була і більш прагматична мета в

рамках євроінтеграційного курсу – адаптація системи державного управління та місцевого самоврядування до вимог Європейського Союзу.

Для здійснення децентралізації, а точніше – вибору стратегії її впровадження, необхідні певні передумови. Одна з базових передумов – це існування в країні високопрофесійної і патріотично налаштованої еліти, групи реформаторів, готових до виконання місії реформ. Важливим є наявність сприятливого політичного середовища для реформ. Значні труднощі в цьому плані зумовлювала нестабільність парламентських коаліцій у ЧР та СР, а також різні погляди – ідеологічні, фінансово-економічні, навіть особистісно-зумовлені – щодо реформування держави у різних представників правлячої еліти Викликом для демократичного врядування в контексті проведення децентралізаційних реформ є спроможність локального соціуму налагодити демократичний процес контролю за представницькими органами місцевого самоврядування. Окрім загальних, без сумніву, існують ще й характерні особливості передумов та процесу здійснення децентралізації публічної влади, зумовлені історичним та політичним розвитком національних суспільств, іншими об'єктивними і суб'єктивними факторами.

Реформування системи державного управління та місцевого самоврядування в Словацькій та Чеській республіці відбувалося в кілька етапів. Початковий етап (1990-1992 рр.) – це реформування системи загальнодержавного і місцевого управління в межах постсоціалістичної єдиної Чехословацької федеративної республіки, яка стала на шлях демократичної трансформації. Цей етап характеризується, зокрема, відмовою від національних комітетів – органів соціалістичної влади, які уособлювали "декоративне" місцеве самоврядування в Чехословаччині до 1989 р., і створенням нових органів публічного управління. Було закріплено т.зв. "роздільну модель" управління громадськими справами, що припускає існування двох форм публічного управління – державного управління й територіального самоврядування.

Законом СНР № 369/1990 "Про муніципальний устрій" та Законом ЧНР № 367/1990 "Про муніципалітети (муніципальний устрій)" на території Чехословаччини відновлено місцеве самоврядування на рівні населених пунктів (муніципалітетів). Закони визнавалися одними із кращих у країнах ЦСЄ, оскільки відповідали основам Європейської хартії місцевого самоврядування, закріпили розподіл державного управління і територіального самоврядування, заклали основи процесу децентралізації влади в напрямку до громадянина та ін.

В перші роки існування Словаччини і Чехії як незалежних держав (з 1 січня 1993 р.) формується система центральних органів державного управління, питання про децентралізацію не ставилося на порядок денний. Робота з питань перебудови державного управління відродилася в середині 1990-х рр. Цілями реформи на цьому етапі були: а) створення регіонального самоврядування; б) посилення самостійності муніципалітетів; в) усунення фрагментарності державного управління на місцях; в) здійснення нового територіально-адміністративного поділу та ін. Після 1998 року, з активізацією євроінтеграційного курсу Чехії і Словаччини, спостерігається системний підхід у реформуванні державного управління, який приніс позитивні результати в

2001-2004 рр. Відмітною особливістю реформування в СР та ЧР було те, що перетворення супроводжувалися необхідним концептуальним забезпеченням. Над концепцією працювали не тільки міністри й посадові особи, відповідальні за подальше реформування державної фінансової та податкової систем, соціальної сфери та ін., до обговорення реформи була залучена широка громадськість як у центрі, так і в регіонах.

Завдяки децентралізаційним реформам Чехія і Словаччина долучилися до сучасних демократичних держав, які в місцевому самоврядуванні бачать наріжний камінь будь-якої демократичної системи, а одним з базових принципів визнається право громадян брати участь в управлінні державними справами.

Л.В. Коломієць, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
kol.lilia777@gmail.com

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ

Характер і стан політичної культури справляють істотний вплив на формування політичної системи, особливості політичного режиму, політичну поведінку людей та їхніх громадсько-політичних організацій. Тому важливо розглядати політичну свідомість та політичну культуру не просто як показники чи індикатори наявного рівня демократії в суспільстві, а й як чинники та детермінанти процесу її становлення, адже демократичність належить до явищ, що найбільшою мірою репрезентують політичну культуру.

В даний час в політології склалися три основні підходи в трактуванні політичної культури: 1) ототожнення її зі всім суб'єктивним вмістом політики, розуміння під нею всю сукупність духовних явищ (Р. Алмонд, С. Верба, Д. Дівайн, Ю. Краснов і ін.; 2)пояснення політичної культури як прояв нормативних вимог (С. Вайт) або сукупність типових зразків поведінки людини в політиці (Дж. Плейно,М. Даглас); 3) спосіб, стиль політичної діяльності людини, що передбачає втілення її ціннісних орієнтації в практичній поведінці (І. Шапіро, П. Шаран, С. Розенбаум). П.П. Шляхтун визначає політичну культуру в широкому розумінні як "сукупність стійких форм свідомості і поведінки, а також характеру і способів функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи". Соловйов О. І. розуміє політичну культуру як "сукупність типових для конкретної країни (групи країн) форм і зразків поведінки людей в публічній сфері, що втілюють їх ціннісні уявлення про сенс і цілі розвитку світу політики і закріплюють сталі в соціумі норми і традиції взаємовідношення держави і суспільства". Політична культура виконує багато функцій у суспільстві, серед них: ідентифікації, орієнтації, розпорядження, адаптації, соціалізації, інтеграції, комунікації.

Існує велика кількість критеріїв, за якими можна класифікувати політичну культуру.В основі типології можуть перебувати різні фактори: специфіка різноманітних політичних систем (Х. Екстайн), країн і регіонів (Г. Алмонд, С. Верба), типи орієнтації громадян в політичній грі (Д. Елазар), відкритість (дискурсивність) або закритість політичних цінностей до інокультурних конта-

ктів (Р. Шварцбенгер), внутрішня цілісність культурних компонентів (Д. Каванах), ідеологічні розбіжності (Є. Вятр) тощо. Ще одна типологія була здійснена американськими дослідниками Г. Алмондом і С. Вербою шляхом порівняльного аналізу різних політичних культур, які існують в окремих країнах. Вони виокремили три типи політичної культури – паройкіальну, підданську та активістську, але прийшли до висновку, що в історії переважають не чисті, а змішані типи політичної культури. Змішаним типом політичної культури є *громадянська культура.* Це активістська політична культура, в якій наявні елементи паройкіальної і підданської культури. Громадянська культура є породженням громадянського суспільства. Вона передбачає, що суб'єкти політики у своїй діяльності виходять з інтересів усього суспільства, а не лише окремої соціальної спільності. За наявності в ній різних політичних орієнтацій ця культура спрямована на дотримання в суспільстві громадянського консенсусу як необхідної засади демократії.

Основною особливістю політичної культури перехідного суспільства, яким виступає й сучасне українське суспільство, є поєднання в ній елементів політичних культур, характерних для минулого і майбутнього суспільно-політичного ладу. Доцільним є дослідження політичної культури українського суспільства у двох площинах – історичній та соціокультурній з урахуванням здобутків сучасних досліджень. Поширений тип людини, залишений нам у спадок тоталітарним минулим, – це тип залежної та інертної людини. Її життєве кредо – від мене нічого не залежить (вихована жорсткими обставинами звичка "не висуватися"). Залежність неминуче породжує інертність – пасивне наслідуванням прийнятих способів мислення і поведінки. Звідси зневоленість, переважання пасивності та конформізму, нездатність утверджувати як особисту, так і національну ідентичність. Крім того слід відзначити нездатність об'єднуватись навколо спільних ідеї та лідера ("де два козаки, там три гетьмани"). Відтак, масову свідомість пострадянського періоду дослідники (Є. Головаха, Н. Паніна та інші) характеризують як амбівалентну, яка означає подвійність і суперечливість соціальної позиції особистості.

Наразі наша країна стоїть перед проблемою розвитку політичної культури як чинника формування стабільної та ефективної політичної системи. Для цього потрібно визначити певні орієнтації, якими вона має керуватися. Насамперед це – утвердження національної ідеї, створення розвинутого громадянського суспільства, утвердження політичного плюралізму і використання зарубіжного досвіду, адже без відповідної політичної культури не можна говорити про високий рівень розвитку суспільства.

М.Д. Кляшторний, канд. філос. наук, доц., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

КРИЗА ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Перманентна криза, котру переживає нинішнє українське суспільство в значній мірі породжена кризою політичного лідерства. Криза лідерства – характерна риса сучасного світу, глибинну її основу складають процеси переходу до постіндустріального суспільства. В політичній площині найбільш вагомими

причинами даного явища є розвиток "масової" демократії з одного боку та зростаючої бюрократизації політичної влади, з іншого. Саме ці явища індустріального, масового суспільства продукують і відтворюють лідерів – "флюгерів", лідерів-маріонеток, які прагнуть сподобатися і догодити обом сторонам.

В Україні криза політичного лідерства поглиблюється процесами переходу від тоталітаризму до демократії, від радянської псевдодержавності до суверенного власновладдя українського народу.

Становлення демократії в Україні проявляє себе, то у формі охлократії, то у формі залізного закону олігархії. В результаті влада перманентно утримується в руках плутократичних "флюгерних" лідерів, які намагаються задовольнити властолюбиві амбіції "охлократичної" більшості і олігархічної меншості.

Переконливим свідченням панування маріонеточного лідерства в Україні є "броунівський" рух депутатів Верховної Ради України по фракціям. Тільки за період з 2002 по 2007 рік народні обранці українського Парламенту здійснили більше тисячі фракційних переходів. Це стосується 65 % всіх депутатів, а 50,7 % здійснили це "мистецтво компромісу" по 2 рази [*Покальчук О.* Не думая о медведе. Як правильно сісти в куток. – К.: Грані, 2007. – С. 31]. Мало хто і з українських громадян, вірить у те, що вони керувалися інтересами держави і народу, а не владнолюбсвом і матеріальними вигодами. Перемога на президентських виборах в Україні 2010 року провідників біло-блакитного табору над помаранчевим є доказом того, що такі лідери сьогодні більш бажані для певних прошарків українського суспільства, особливо правлячої еліти. Основою монолітності "нових" старих панів є державно-монополістичний, фінансовий капітал і корумпована державна бюрократія.

В той же час як "помаранчева революція" 2004 року, так і вибори Президента України 2010 року показали, що значна частина українського суспільства вже не хоче задовольнятися тим, що має. Вона хоче бути. Вона не тільки хоче думати по українські, а й діяти так, як думає. В суспільстві зростає потреба у лідерах, чия влада базуватиметься на авторитеті особистостей і сповідувальних інтересів та цінностей, а не на грошах і маніпулятивних технологіях.

Зміна еліти в Україні хоча й дуже повільно, але відбувається. На місце нинішніх лідерів, для яких політика є найбільш прибутковим бізнесом, рано, чи пізно прийдуть політичні лідери за покликанням і професією.

Для прискорення даного процесу потрібно прикладати максимум зусиль, щоб розвиток демократії в Україні поєднував як механізми вертикальної демократії, так і демократії-участі. Щоб успішніше позбуватися охлократії, зокрема парламентської потрібно першочергово: а) конституційно відновити президентсько-парламентську форму правління, як найбільш адекватну для сучасного українського еліто- і державотворення; б) повернутися до змішаної (мажоритарно-пропорційної системи) виборчої системи; в) запровадити відкриту пропорційну відкриту систему; г) скасувати депутатську недоторканність; д) здійснити судову реформу. Здійснення цих і інших реформ суспільство чекає від нового Президента.

З іншої сторони існує нагальна потреба активізації сил громадянського суспільства на захист своїх конституційних прав і свобод і в першу чергу права на вибори кращих, сформованих самим громадянським суспільством.

Р.М. Коршук, канд. політ. наук, доц., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
korshuk0102@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЕТНОПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Проблема забезпечення прав недомінантних етнічних груп є одним з центральних питань функціонування сучасних демократій. На перший погляд демократія є універсальним інструментом забезпечення прав представників етнічних меншин, їх нормального існування та життєдіяльності. Для цього лишень достатньо дотримуватись демократичних принципів та процедур.

Однак на практиці втілення демократичних принципів в етнополітиці пов'язане з цілим рядом труднощів. Класична демократія – це правління більшості, особливістю якого є втілення на практиці принципу "одна людина – один голос". В поліетнічних державах даний принцип забезпечує міцне домінування етнічній більшості. Враховуючи той факт, що більшість демократичних країн світу є поліетнічними "стає дедалі більш зрозуміло, що питання меншин не можна розв'язати простим забезпеченням додержання традиційних прав людини. Їхні стандарти не можуть допомогти у розв'язанні деяких найбільш важливих і суперечливих питань, що стосуються етнічних меншин" [Кимлічка В. Лібералізм і права меншин. – Харків, 2001. – с. 19].

Особливості вирішення протиріччя "домінантна більшість – непанівні меншості" є одним із критеріїв типологізації сучасних демократій. Ізраїльський дослідник С. Смуха виокремлює три основні типи – ліберальну демократію, етнічну демократію та демократію згоди.

Однією з найдавніших форм є ліберальна демократія. Етнополітика в умовах ліберальної демократії характеризується такими основними рисами:

- ✓ етнічне походження є особистою справою та особистим вибором громадянина і офіційно ніяк не враховується. Як і релігія етнічність відокремлена від держави. Держава не втручається в етнічні питання;
- ✓ засоби (ресурси) розподіляються залежно від індивідуального внеску особи, і не залежать від її групової приналежності. Недомінантні групи мають можливість для соціальної і політичної мобільності та успішно користаються нею, хоча і не всі в рівній мірі. Порушує даний принцип лише політика "позитивної дії" (переваги представникам чорношкірого або іспаномовного населення США та аналогічні заходи в низці інших країн), що практикується як тимчасовий захід, ціль якого – залагодити несправедливість, що мала місце в минулому, створити рівні умови гри;
- ✓ окремі громадяни та меншини мають свободу вибору – інтегруватися в домінуючу більшість і асимілюватися чи залишатися поза нею [*Шабаев Ю.П., Садохин А.П.* Этнополитология: Учебное пособие. – М., 2005. – С. 91-92].

Прикладами подібних демократій є більшість розвинених країн – США, Великобританія, Франція тощо.

В основі ліберальної демократії лежать дві основні взаємопов'язані ідеї – ідея "етнокультурної нейтральності" та етатистська ідея нації (нація-держава,

громадянська нація). Державна політика має бути нейтральною щодо етнічних, культурних та расових особливостей громадян. Ставлення держави до етнічних особливостей нагадує ставлення до релігії – тієї сфери приватного життя людини, в яку держава має право втручатися лише у випадку загрози порушення прав інших. Релігійна толерантність та відокремлення держави від церкви виступають зразком для наслідування в етнічній сфері. За ліберальної демократії не має бути ані офіційних релігій, ані офіційних культур.

Етнокультурна нейтральність є центральною характеристикою громадянських націй. Один з визначальних принципів ліберальної демократії – "етнічне походження є особистою справою та особистим вибором громадянина і офіційно ніяк не враховується" – виступає наріжним каменем формування політичної нації. Наголошується на існуванні певних загальних демократичних цінностей, які підтримуються більшістю населення незалежно від етнічної приналежності.

На думку багатьох сучасних дослідників подібна характеристика ліберальної демократії не відповідає дійсному стану речей. "Зростає розуміння, що ідея етнокультурної нейтральності не більше, ніж міф. Справді, заява, що ліберально-демократичні держави (або "громадянські нації") етнокультурно нейтральні, є очевидною неправдою як в історичному, так і в концептуальному плані… Розглянемо нинішню політику Сполучених Штатів, яка нібито є "нейтральною" державою. По-перше є офіційна вимога вивчати англійську мову дітям у школах. По-друге, існує офіційна вимога вивчати англійську мову іммігрантам (до 50 років), щоб отримати американське громадянство. По-третє, вимогою de fakto (фактично) роботи у державних установах або для державних установ є знання претендентом англійської мови" [*Кимлічка В*. Лібералізм і права меншин. – Харків, 2001. – С. 24-25]. Таким чином маємо невідповідність теорії та практики застосування принципів ліберальної демократії щодо етнічних спільнот. Принципи втілення ліберальної демократії в етнічній сфері вступають в конфлікт з принципами мультикультуралізму, який зараз активно пропагується на Заході.

Практика втілення ідей ліберальної демократії щодо етнічних спільнот доводить, що ця форма – це все ж таки правління більшості. Політика "позитивної дії" має тимчасовий характер, що підтверджує орієнтацію ліберальної демократії на формування єдиної нації-держави та гомогенної національної культури. Ціллю політики "позитивної дії" є не тільки виправлення несправедливості щодо окремих етнічних груп, скільки формування в майбутньому суспільства "сліпого щодо кольору шкіри" об'єднаного єдиною національною культурою. Відповідно, представники етнічних меншин постають перед важким вибором – або інтегруватися до більшості, або обирати шлях культурної ізоляції. Деякі країни, наприклад Франція, не вітають подібні прагнення до ізоляції, всіляко підштовхуючи представників етнічних меншин до інтеграції у французьке суспільство на індивідуальному рівні. Натомість забезпечення індивідуальних прав представників меншості в умовах ліберальної демократії не залежить від їхньої етнічної належності. На практиці це виявляється в можливості зайняти будь-яку посаду в державі незалежно від національності, кольору шкіри та віросповідання.

В.М. Кравченко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ [*]
Inspectkravchenko@gmail.com

ПАРЛАМЕНТАРНА МОНАРХІЯ ЯК ФОРМА ЗДІЙСНЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ

Монархія – одна з найбільш давніх форм правління. Можна стверджувати, що до початку XIX століття монархія була основною формою правління для всіх державно-організованих народів. Навіть у світі, не дивлячись те що, що республіка є історично прогресивнішою формою правління "сперечання" з монархією продовжується.

Одним з головних достоїнств монархії є здатність зберігати неформальність відносин монарха і підданого. Можливо, саме тому монархія є найбільш дієвим символом єдності. Особа монарха є символом єдності і верховним арбітром нації, запорукою непорушності політичної системи, оскільки влада монарха не залежить від політичного розкладу. Монархи забезпечують наступництво в політичному розвитку, оберігають традиції й політичну культуру країни. Влада монарха не є похідною від будь-якої іншої влади, органу чи виборців. Монарх формально виступає джерелом державної влади, усіх державновладних повноважень. В сучасному розумінні монархія – не просто влада одного, але влада успадкована. Ця влада нерідко боготворяється. В Російській імперії вважалося, що джерелом влади є Бог (самодержав'я), а основою влади служать її моральний авторитет у суспільстві і традиція, в силу чого влада спадкова та невід'ємна. В Японії Імператор до 1945 р. вважався сином богині Сонця – Аматерасу. Нині божественне походження влади монарха мало кого хвилює: з історії відомо, що феодали ставали монархами і здобували трон для себе і своїх нащадків іноді в результаті виборів (зрозуміло, не всенародних), частіше за насильство, зрідка запрошення, тобто цілком земних процедур. З цього виходить і більшість діючих конституцій монархічних держав.

Парламентарна монархія – це така форма монархії, при якій влада монарха обмежена в законодавчій сфері парламентом, а в виконавчій – урядом.

Парламентарні монархії досить поширені в сучасному світі. Це – Великобританія, Японія, Канада, Іспанія, Австралія, Швеція, Нова Зеландія, Норвегія, Данія, Нідерланди, Бельгія, Таїланд, Малайзія, Люксембург та ін. (всього їх близько 40).

У конституціях парламентарних монархій закріплюється, що суверенітет в них належить народу, а глава держави і парламент лише реалізують його. Так, згідно ч. 2 ст. 1 Конституції Іспанії, "носієм національного суверенітету є іспанський народ, джерело державної влади". Стаття 32 Конституції Люксембурга свідчить, що "суверенітет належить нації", а Великий Герцог здійснює його відповідно до Конституції і законів країни. Стаття 50 Конституції Нідерландів указує, що саме Генеральні штати (парламент) представляють весь народ Нідерландів. У Конституції Бельгії (ст. 33) указується, що "вся влада виходить від нації". Конституційний закон "Форма правління" (§ 1 р. 1)

[*] Рецензент – канд. політ. наук, доц. Малкіна А.М.

встановлює, що "вся державна влада в Швеції виходить від народу", що Риксдаг (парламент) є "вищим представництвом народу".

Державна влада в парламентарних монархіях належить не монарху, а парламенту і підлеглому йому уряду. Права монарха обмежені у всіх сферах здійснення державної влади. Реальними повноваженнями зі здійснення державного управління, проведення самостійної зовнішньої і внутрішньої політики він не володіє.

Монарх як юридичний глава держави участі в реальному управлінні країною не приймає, залишаючись частішим всього лише символом єдності нації. Так, згідно ст. 1 Конституції Японії 1946 р., "Імператор є символом держави і єдності народу, його статус визначається волею народу, якому належить суверенна влада".

Як правило, монарх позбавлений можливості діяти самостійно, і всі похідні від нього акти готуються урядом і контрасигнуються його главою або відповідним міністром, без чого не мають юридичної сили. Тим самим глава уряду або міністр приймають на себе відповідальність за даний акт монарха, бо сам монарх не несе відповідальності (у Великобританії це виражається принципом "Король не може бути неправим").

Монарх при даній формі правління царює, але не править. Монарх має право вето на закони, прийняті парламентом, але, як правило, не використовує його. Правом розпуску парламенту глава держави може скористатися тільки по рекомендації уряду. Глава держави вимушений прийняти і виконати цю пропозицію, тому що в противному разі парламентська більшість, на основі якої сформовано уряд, заблокує роботу парламенту.

Уряд не тільки здійснює повноваження й прерогативи монарха, а й контролює й спрямовує всю діяльність парламенту, хоча формально саме монарх є главою виконавчої влади. Уряд формується парламентом на основі більшості, хоча формально монарх має право призначати главу уряду, але він це може зробити лише відповідно до пропозицій лідерів партій, бо сформований іншим чином уряд не отримає вотуму довіри у парламенті й не утвердиться. Главою уряду стає лідер парламентської більшості.

Отже, парламентарна монархія є досить дієвою формою здійснення демократії, що дозволяє їй залишатись актуальною і на початку XXI століття.

Д.Ю. Красота, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ [*]
g0t0@bigmir.net

ТОТАЛІТАРНІ ТА ДЕМОКРАТИЧНІ ФОРМИ ПРИМУСУ

Примус – будь-який зовнішній чинник, не пов'язаний з індивідом, що чинить на нього тиск у напрямі підкорення правителям. З розвитком та поширенням демократій у світі, здавалось би, повинно бути все менше місця для примусу як засобу досягнення та утримання влади.

[*] Рецензент – д-р політ. наук, проф. Цвих В.Ф.

Однак, примусовість і досі залишається однією з провідних ознак держави, і полягає в тому, що вона є процесом свідомого, нерідко насильницького, створення та збереження державою структурованості суспільства, соціальних інститутів, відносин тощо. Це знаходить свій формальний вияв у таких явищах, як громадянство, рабство, кріпацтво, расовий або класовий поділ, військова повинність, встановлення та стягнення податків, утвердження офіційної ідеології тощо.

Завданням цієї роботи буде з'ясувати чи є примусовість демократичних режимів більш прийнятною, ніж примусовість тоталітарних режимів.

По-перше, варто виокремити основні види примусу. Я використовую класифікацію Моріса Дюверже, який за джерелами виокремлює такі види примусу: примус особистим впливом, економічний примус, примушування організацією та фізичний примус.

Фізичний примус. На етапі родоплемінної організації суспільства проявлявся суто як фізична перевага однієї особи над іншою. З розвитком суспільних відносин, та технічними революціями фізичний примус набув дещо інших форм. В цивілізованому суспільстві фізична сила дематеріалізується та інтелектуалізується. На перший план виходить вправність та розум з одного боку, техніка та організація – з другого. Фізичний примус у своїй первинній, силовій суті й досі залишається достатньо актуальним. Його проявами на сьогодні є форми карних та поліційних акцій, інститут армії.

Економічний примус. Економічний примус за своїм походженням є досить близьким фізичному. Здатність однієї людини позбавити іншу засобів до існування автоматично створює ситуацію залежності. Наявність матеріальних чи природних ресурсів, що необхідні одному суб'єкту перетворюють його на підкореного тому суб'єкту, що володіє цими ресурсами.

Примус особистим впливом. Як правило, притаманний невеликим соціальним організаціям. Ореол авторитету певної особистості спричиняє моральний тиск на членів організації і тримає їх у покорі.

У великих соціальних спільнотах, таких як народи, нації, примус особистим впливом відіграє меншу роль внаслідок інституціоналізації та деперсоніфікації влади.

Примушування організацією. З розвитком суспільних відносин з'являються і нові форми примушування. Примушування організацією – новий, менш прямий, а отже і менш помітний вид примусу. Об'єднання людей в стійкі, порівняно невеликі колективи є достатньо ефективними внаслідок того, що вони сприймаються за бажане тими, хто підкорюється. Прикладом таких організацій за М.Дюверже є профспілки та політичні партії.

Аналізуючи зазначені форми примусу варто зазначити наступне. Примус особистим впливом, як було сказано вище, на сьогодні фактично зник (в межах країн) або переформатувався у іншу форму.

Інші ж форми примусу можна умовно поділити на жорсткі та м'які, як це зробив Джозеф Най (Joseph Nye) у своїй статті "Жорстка та м'яка сила у глобальну інформаційну епоху" (Hard and Soft Power in a Global Informational Age). Прикладом жорсткої сили є фізичний та економічний примус, прикла-

дом м'якої сили є створення таких умов, за яких інші прагнули б потрапити під вплив владної особи. Втілення сприятливих умов в життя пов'язане з культурними, ідеологічними та інституційними елементами суспільства. Простіше кажучи, нам не потрібно примушувати когось до співпраці, погрожуючи йому фізичною розправою (як це було у тоталітарних суспільствах), варто лише створити та очолити певний інститут, вступ до якого принесе людині видимі переваги – і ми отримаємо контроль над цією особою.

На думку Д. Ная, в інформаційну епоху відбувається перехід від жорстких форм примусу до м'яких. І хоча мова в статті йде про міжнародні відносини, зрозуміло, що і всередині держав відбуваються такі ж процеси.

Як не дивно, у зв'язку з цією проблемою згадується третій закон Ньютона: *сила дії рівна силі протидії*. Протидією жорсткому фізичному примусу, притаманному тоталітарним суспільствам ставали рухи, що з тією ж жорсткістю прагнули повалення існуючого режиму, і врешті-решт ці рухи досягали своєї мети (підтвердженням цього по суті є історія всього XX століття).

Лідери сучасних демократій використовують м'яку силу, що дозволяє управляти суспільством без загроз для них.

В якості висновку слід сказати, що як стає зрозумілим із вищенаведеного, демократії не є панацеєю від усіх негараздів політичного життя. Демократичний режим лише дозволяє уникнути негайних руйнівних наслідків розподілу суспільства на володарів та підкорених, не знімаючи цього розподілу.

Т.В. Кузнєцова, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Kuzja44@mail.ru

ЕКОНОМІЧНА ЕКСПАНСІЯ В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТАХ

Постійне попередження про близьке закінчення невідновлювальних ресурсів підсилює конкуренцію за контроль над ними. На основі цього можна припустити, що доступ до природних ресурсів, контроль над ними, економічне співробітництво (такі собі економічні "альянси"), визначатимуть в майбутньому картину світу, основні центри сили на міжнародній арені. Сьогодні зростає ціна класичної війни, яка може значно перевищувати потенційні економічні вигоди, що пов'язано, насамперед, із військово-технічною революцією у веденні військових дій. До того ж перемога не завжди означає остаточне закінчення боротьби. Перспективніше здійснювати економічну експансію, використовуючи ТНК, різні регіональні організації. Особливо економічна експансія є ефективною за умови швидкого поглиблення фінансової глобалізації, що робить капітал досить мобільним ресурсом, що дає змогу ефективно лобіювати певні інтереси "малою кров'ю". Такі зміни дозволяють говорити на сучасному етапі про таке явище як неоколоніалізм, жертвами якого стають в основному країни, що розвиваються (ще із 70-их років робляться спроби обмежити цю негативну тенденцію, наприклад, через прийняття кодексу поведінки ТНК в рамках ООН, що зустріло опір зі сторони розвинутих країн). На

даному етапі відпала необхідність у володінні значними людськими ресурсами чи здійснювати прямий контроль над значними територіальними просторами, що пов'язано із розвитком технологій (яскравий цьому приклад Японія) – транснаціоналізація економічних відносин вирішила ці проблеми. Але такий безкровний метод "підкорення" містить в собі набагато більше т.з. "м'яких загроз", ніж здається на перший погляд, що випливає із зростаючої взаємозалежності національних економік [*Най Дж*. Мягкая сила. Слагаемые успеха в мировой политике. – Нью-Йорк: Паблик афферз, 2004. – С. 150-169].

Транснаціоналізація економіки не означає, що зменшиться кількість конфліктів, оскільки погодження інтересів буде можливим через реалізацію ринкового принципу взаємовигоди в рамках організації на зразок СОТ, тобто вирішення будь-яких конфліктних ситуацій через пошук компромісу, інакше говорячи, щоб не зашкодити бізнесу. Такі погляди добре пояснюються в рамках теорії взаємозалежності, проте цікавими є контраргументи дослідника міжнародних відносин К.Райта, який вважає, що чим сильніше держави пов'язані між собою, тим більша ймовірність, що між ними виникне конфлікт: постійне зіткнення інтересів і їхнє погодження, здійснення щоденних комерційних операцій, наявність спільного кордону і проблем, які постійно виникають на ньому тощо – всі ці фактори створюють основу для взаємної недовіри, для переконання, що партнер намагається обманути, а це вже веде до ускладнення відносин між ними, підвищує загрозу виникнення конфлікту, не обов'язково збройного, але який за наслідками не поступатиметься йому, враховуючи сучасний процес глобалізації [*Райт К*. Война и мир в жизни цивилизаций. – Чикаго, 1942. – С. 250-275].

Розповсюдження транснаціональних корпорацій(як метод економічної експансії) робить світ більш залежним від бізнес-інтересів, які підмінюють собою національні. ТНК можна віднести до "м'яких загроз", що пов'язані з економікою, а саме з можливістю корпорацій швидко переміщувати величезні суми грошей з однієї країни в іншу (результат швидкого поширення фінансової глобалізації), що є загрозою для національної безпеки. Наявність значних ресурсів в корпорацій дає змогу їм ставити власні інтереси понад інтереси приймаючої країни чи навіть власної. Уряди використовують вплив ТНК на інші країни, наприклад, Росія як інструмент політичного тиску використовує "Газпром", що на собі уже відчула Україна.

Транснаціоналізація спричинює до зростання взаємозалежності акторів міжнародно-політичних відносин, що попри позитивні тенденції для розвитку торгівлі, збільшує спокусу використовувати це явище для тиску на іншого актора з метою змінити його політику. Це є свідченням про недосконалість теорії взаємозалежності щодо подолання конфліктності в сучасному світі.

У період здобуття країнами незалежності або зміни політичних режимів нові уряди прагнуть підвищити рівень заробітної плати, що призводить до збільшення внутрішнього попиту на експортоздатність продукції. У той же час ставка на беззастережний розвиток імпортозамінного виробництва, особливо товарів тривалого споживання, має ряд негативних наслідків. Нові галузі в таких умовах можуть розраховувати лише на протекціонізм з боку

національних урядів "наддержав", які і надають транші, кредити державам,що розвиваються, і як наслідок контроль усього сектору економіки. У результаті на другий план відходять питання ефективності виробництва і конкуренції. Дуже часто ставка робиться на господарську автаркію, без урахування економічних витрат. Експорт не розвивається навіть у відносинах з сусідніми країнами. Часто бажання експортувати просто відсутнє.

Поява великої кількості нових міжнародних "акторів" пов'язана з процесом ї економічної інтернаціоналізації (глобалізації) та поширенням ідей ліберальних шкіл. Внаслідок чого навіть нерегулярна економічна допомога (у вигляді траншу,кредиту та ін..) прив'язує заборговану державу до держави кредитора. Проте існує проблема визначення того об'єму прав, які передбачає лібералізм, де закінчуються власні права і починаються чужі. Надто вільне трактування демократичних прав призводить до їхнього зловживання, що посилює нетерпимість як одну із основ виникнення міжнародно-політичного конфлікту.

С.С. Лаговська, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Svetlanal309@gmail.com

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Зі здобуттям Україною незалежності держава стала на шлях формування правової демократичної держави. Реформування колишнього радянського суспільства та інтеграційні процеси на міжнародній арені зробили об'єктивно необхідним формування правової держави в Україні. В зв'язку з цим перед державою постає комплекс проблем, пов'язаних із необхідністю теоретичної розробки й практичного вирішення невідкладних завдань щодо формування суспільства. Зрозуміло, що стійких традицій правової держави Україна не мала, але її ідеї в теорії держави і права та конституційному праві України мають досить глибокі корені. Ідеї правової держави з великою одностайністю були сприйняті та інтерпретовані відповідно до сучасного розуміння вченими-юристами – укладачами Конституції України 1996 р. Нова Конституції України, яка проголосила принцип правової держави в якості фундаментальної ознаки української держави, започатковує, без сумніву, новий і важливий етап розвитку вчень про правову державу в Україні. Реалізація відповідних конституційних положень, наповнення їх адекватним змістом є одним з важливих проблем побудови дійсно правової держави.

Процеси становлення в Україні правової держави і громадянського суспільства є багатоаспектними, динамічними й багатоманітними за їхніми конкретними виявами. Відповідно до основних ознак правової держави, можна виділити найважливіші напрями її становлення:забезпечення верховенства правового закону; гарантування прав і свобод людини; здійснення поділу державної влади [*Шляхтун П.П.* Політологія: Підручник. – К., 2002. – С. 316]. Всі ці напрями формування правової держави були закріплені Конституцією України, прийнятою 28 червня 1996 року. Конституція як основний закон держави визначає в ст.1, що "Україна є суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава".

Ця стаття має основоположне значення для визначення концептуальних засад становлення і розвитку української державності. Формування соціальної, правової держави становить найважливіший напрям розвитку демократичної державності в Україні, одне з основоположних завдань демократизації українського суспільства, реформи її політичної і правової систем.

Сутність правової держави полягає ще й у дотриманні закону тими, хто перебуває при владі, у взаємній відповідальності держави та громадян один перед одним. Це положення закріплене в ст.3 КУ: "Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави".

Принципи правової держави визначають встановлені Конституцією і чинним законодавством форми та порядок здійснення влади, політичну відповідальність влади перед народом; у визначених ними формах здійснюється контроль за владою та професійним чиновництвом. Конституційне закріплення основ правової держави зумовлює два найважливіших завдання в її подальшій розбудові: конкретизація конституційних положень у звичайних законах і наповнення їх, особливо щодо соціально- економічних прав і свобод, реальним змістом. Важливе місце у вирішенні цих завдань має створення механізму правовогозахисту конституційних прав і свобод, у тому числі й від посягань на них з боку самої держави [Там само. – С. 317].

На жаль,в сучасній Україні не втілений основний принцип демократичної правової держави – пріоритет прав і свобод людини по відношенню до владних структур. Такі явища як бюрократизація, корупція все ж таки є характерними для українського суспільства.Закріплені в Конституції ознаки правової держави є скоріше ідеалами, ніж конкретними характеристиками сучасної України або ж навіть головними напрямами її розвитку, адже держава на сучасному етапі переживає досить складний процес формування держави та права, який має знайти своє наукове обґрунтування та нормативне закріплення. Він не може бути беззмістовним та офіційно формально не вираженим.Тому виділяють такі основні пріоритети правової політики в сучасній Україні: реалізація ідей правової державності; ліквідація розриву між теорією і практикою додержання прав людини; наведення порядку у роботі органів державної влади; подолання правового нігілізму та правового ідеалізму; правове забезпечення економічного росту [*Бідей О.* Основні пріоритети правової політики України // Підприємництво. Господарство. Право. – 2007. – № 3. – С. 100-109].

Проблеми становлення правової держави не можуть бути вичерпані без творення механізму ефективної правової системи, провідна роль якої належить належить органам державної влади і, перш за все, законодавчій владі. Вона покликана підготувати досконалу законодавчу основу реформування українського суспільства і держави відповідно до загальнолюдських цінностей з урахування історичної й національної самобутності. При цьому потрібно зауважити, що у правовій державі повинні управляти не окремі особи, а закон, який не тільки за формою та найменуванням, а й за змістом повинен бути правовим. Україна сьогодення перебуває лише на шляху до становлення дійсно демократичної правової держави, тому перед нею постають проблеми формування такої правової політики, яка б не тільки була задекларованою, а й реально втіленою на практиці в життя всього суспільства.

А.В. Лашко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Alena-lashko@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ (ІРРАЦІОНАЛЬНОЇ) РЕКЛАМИ ЯК СКЛАДОВОЇ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Політична реклама використовується у виборчих технологіях з метою впливу на зміну електоральної поведінки, зокрема, в межах короткострокового (період передвиборної кампанії) терміну. Моделі виборчих процесів і виборчих кампаній визначають її зміст, функції та особливості.

Реклама, як зазначають П.Бурдьє та А.Надеїн, є сферою, в якій успіх прямо залежить від того, чи вдалося відтворити потрібну емоцію в аудиторії, змусити співпереживати. За характером емоційного впливу розрізняють раціональну та ірраціональну (емоційну) рекламу. Раціональна реклама апелює до розуму, наводить переконливі аргументи. Ірраціональна ж звертається до почуттів та підсвідомості, навіює неусвідомлені образи, міфологеми. А. Дейян, звертає увагу на способи дії раціональної та емоційної реклами: "раціональна (предметна) реклама інформує, апелюючи до розуму потенційного споживача (виборця), приводить аргументи, щоб переконати його; свої доведення висловлює в словесній формі, а також використовує малюнок для того, щоб посилити та підкріпити враження від сказаного словами; емоційна (асоціативна) реклама викликає спогади та наводить на думку; вона впливає через асоціацію ідей, шляхом відтворення становища; її улюблений елемент – малюнок та, в меншій мірі *звук"* [*Дейян А.* Реклама. – М., 1993. – С. 12]. Міф – основа впливу на ірраціональний елемент масової свідомості. Міфологічна функція полягає у впорядкуванні соціуму, перетворення хаосу у космос: впроваджує конкретну систему цінностей, які конструюють соціальну ієрархію, розмежовуючи головне та другорядне, суттєве від несуттєвого. Структура асоціативної політичної реклами залежить від використання прийомів комунікативних стратегій та маніпулювання: "оперування інформацією, застосування прихованого емоційного впливу, визначення мішені та працездатність адресата" [*Бутенко Н.Ю.* Соціальна психологія у рекламі: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2006. – С. 34-36]. Політична агітація застосовується як засіб емоційне сприйняття, тому іноді її відносять до ірраціонального, натомість пропаганда апелює до аргументованого переконання. Основними елементами ланцюга ірраціонального рекламного впливу є інтерес-радість-подив-сумвідраза-гнів-страх-біль/страждання. Ефективність емоційної політичної реклами залежить від використання здатності суб'єктів споглядання (виборців) до емпатії; створення серії асоціативних образів; популяризації ідей, цінностей норм, та установок; психологічних принципів (навіювання, пояснення фактів) на когнітивному, сугестивному, афективному та конативному рівнях. Зростання ірраціональної реклами у виборчих технологіях обумовлене чинниками психологізації, масовізації та інформатизації суспільного життя. Функція ЗМІ полягає у трансляції та передачі суспільно значущих цінностей з допомогою політичної реклами. Остання в свою чергу, здатна сприяти їх моделюванню,

просуванню та нав'язуванню. Різновидом психологічного впливу у передвиборчій кампанії за О.Верманом є використання технології НЛП (нейролінгвістичне програмування), з методикою застосування технік 25-го кадру як сублімінальної реклами, лінії часу, якоря, субмодальності. Метою дезорієнтування виборця, є зведення нанівець моральних та матеріальних сил опонента, а завданням – вплив на маси та забезпечення поразки небажаного кандидата. У рекламних повідомленнях політичного змісту застосовують технологію еріксонівського гіпнозу, використовуючи трюїстичну техніку, в якості постановки команди, на зразок: "Країні потрібен...!". Прийом навіювання в розробці політичних рекламних кампаній носить підготовчий характер для подальшої зміни електоральної поведінки. Залучення широких мас до участі в політичному дискурсі досягається через використання технологій рекламних шоу (політичні ток-шоу, радіо- і теледебати). Засобом масовізації виступає стереотипне мислення як "колективна реальність..., яка незалежно від волі виборця нав'язує йому свою реальність, змушуючи з собою рахуватися" [*Ортега-и-Гассет Х.* Восстание масс / Пер. А.М. Гелескула. – М., 1991. – С. 39].

Як показує практика президентських кампаній 2004 та 2010 років в Україні політична реклама "європейського зразка" продовжує виступати інструментом маніпуляції та трансформації суспільної думки. Кампанія 2004 року була сфокусована на використанні прямої візуальної реклами, яка несла символічне та кольорове наповнення, технології НЛП та 25-го кадру. В 2010 році відзначились методи навішування ярликів ("Вона працює"), ореола (використання образів дітей, тварин, історичні пам'ятки), еріксонівського гіпнозу ("Країні потрібна стабільність", "Сильний президент – сильна країна") та непряма дія з боку популярних ЗМІ (прийом НЛП, ток-шоу). Ефективність емоційної реклами в Україні досягається через вплив на стереотипне та архетипне мислення виборців, апелювання до патріотичних почуттів. Отже, в Україні, співіснують різні формули політичної реклами. Якщо ліві політичні сили більш схильні звертатися до масової людини і віддають перевагу сугестивній дії, то праволіберальні політики, навпаки, звертаються до людини-індивіда і його здатності самостійно ухвалювати раціональні рішення. Звідси, формулу вибирає не рекламне агентство, а та аудиторія, на яку ця формула діє.

С.В. Левенець, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ [*]
ari100krat_88@mail.ru

ЛОБІЗМ ЯК СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОГО PR

Лобіювання – специфічний вид паблік рилейшнз, пов'язаний з комунікаціями різних соціальних груп і організацій з представниками влади для захисту своїх інтересів під час прийняття тих чи інших рішень органами державної влади і управління [*Тихомирова Е.Б.* Лоббизм как специфическая форма коммуникаций с общественностью // Вестник Московского Университета.

[*] Рецензент – д-р філос. наук, проф. Хилько М.І.

Социология и политология. – 2002. – № 3. – С. 113]. Аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду свідчить, що лобіювання поширюється не лише на національному і локальному рівнях влади, але й у системі глобального управління. В умовах глобалізації та формування глобального управління воно все більш стає міжнародним.

Лобізм є одним з інструментів впливу та контролю за діяльністю національних і міжнародних суб'єктів, рішення яких зачіпають інтереси світової спільноти або окремих її сегментів.

У структурі міжнародного лобізму як специфічної форми комунікацій з громадськістю можна виокремити кілька основних елементів, які забезпечують його здійснення. Клієнтами, що ініціюють комунікацію та представляють інтереси, які лобіюються, можуть бути суб'єкти різного рівня: національні фірми та установи, транснаціональні корпорації, національні держави, міжнародні організації та неурядові інституції національного чи міжнародного характеру – тобто практично всі міжнародні актори та учасники глобального управління.

Аналізуючи лобізм на рівні ЄС, виокремлюють три основні групи інтересів. Це інтереси виробників (комерційні), що виступають від імені підприємців і лобіюють максимально сприятливі умови для поступового економічного розвитку ЄС, збільшення конкурентоспроможності й отримання прибутку; інтереси невиробничого характеру (некомерційного) сектора; інтереси регіонів, що поєднують у своїй діяльності обидва типи мотивацій і безпосередню матеріальну зацікавленість і збільшення питомої ваги регіональної складової у європейському будівництві в цілому; політичні інтереси, які у європейському просторі репрезентують держави і політичні партії та рухи. Не секрет, що національні інтереси держав та ідеологічні орієнтації політичних лідерів поки що залишаються суттєвими важелями при вирішенні проблем на регіональному і міжнародному рівнях.

Суб'єктами міжнародного лобіювання можуть бути як окремі лобісти (найняті для лобіювання конкретних питань державами, міжнародними організаціями, ТНК, фірмами або штатні фахівці зі зв'язків з громадськістю транснаціональних корпорацій), так і організовані групи – PR-агентства чи фірми, що спеціалізуються у цій галузі. На думку фахівців, ефективнішим є коаліційне лобіювання, оскільки кожне рішення владних інституцій стосується кількох груп інтересів. І було б стратегічною помилкою не координувати зусилля лобістів, що висувають схожі пропозиції стосовно певної проблеми [*Пашенцев Е.Н.* Паблик рилейшнз: от бизнеса до политики. – М.: Финпресс, 2002. – С. 39].

Дослідники зазначають, що європейські PR-агентства, котрі спеціалізуються на лобізмі, постійно розширюють спектр послуг стосовно підвищення ефективності лобіювання загальноєвропейських інституцій. Наприклад, пропонується "огляд політичних біографій" з аналізом поглядів відповідальних брюссельських функціонерів, або "політичний аудит", у якому розглядається можливий вплив рішень, що готуються, на становище компанії. Їх експертиза складається не тільки зі звітів, а й містить аналіз подій і тенденцій у Єврокомісії та на парламентському рівні. Такий аналіз становить неабиякий інтерес для провідних промислових, комерційних і фінансових структур. Так, англійські фірми – давно не новачки у європейських справах – охоче звертаються

до послуг брюссельських PR-спеціалістів. Іноді PR-компанії виконують завдання своїх лондонських клієнтів, в інших випадках лондонські фірми відкривають свої представництва в столиці Бельгії. Питання не в тому, вважають фахівці, потрібна чи ні присутність в ЄС, а в тому, як цього добиватися, оскільки єдиного рішення тут не існує [Там же].

Об'єктами міжнародного лобіювання є організації та установи, що ухвалюють рішення, які зачіпають інтереси світової спільноти або її окремих сегментів. Незважаючи на зростання наднаціональної та регіональної складової процесу прийняття рішень, національний рівень, як і раніше, залишається пріоритетною сферою лобістських зусиль. Водночас, якщо самоідентифікація учасників процесу розробки та прийняття рішень прив'язана до національного рівня, то зміст цих рішень має наднаціональний характер.

Відповідно до об'єктів лобіювання, можна говорити про три рівні міжнародного лобізму – національний, регіональний і глобальний. Перший пов'язаний із просуванням інтересів інших держав представниками певної країни (внутрішній лобізм), а також тиском транснаціональних корпорацій або окремих держав на уряди інших країн з метою прийняття рішень, що відповідають їхнім інтересам (зовнішній лобізм). Останні – із впливом на рішення регіональних і міжнародних організацій.

Предметом лобіювання є рішення, що мають наднаціональний характер або стосуються інтересів окремих груп сегментів світової спільноти (частіше, на нашу думку, все ж таки превалює спроба захистити національні інтереси на міжнародному рівні).

Отже, міжнародна лобістська діяльність є взаємодією юридичних чи фізичних осіб зі структурами державної влади та інституціями управління, що складаються на глобальному рівні, задля впливу на розробку та прийняття ними рішень у своїх інтересах чи інтересах конкретних клієнтів. Основними завданнями лобістської діяльності в міжнародному середовищі є: налагодження комунікацій з національними державними структурами та міжнародними інституціями, їх інформування з питань, пов'язаних з предметом лобіювання; моніторинг роботи у сферах, що стосуються інтересів країни чи організації; забезпечення представництва інтересів держави чи організації іншої країни на різних рівнях державної влади або глобального управління; вплив на законодавство, що зачіпає інтереси відповідних сегментів світової спільноти; забезпечення поінформованості і розуміння законодавцями їх проблем та діяльності.

Отже, лобізм – важливий фактор формування іміджу будь-якої країни в міжнародному середовищі та захисту її інтересів. Проте досі, на наше переконання, лобістська діяльність не стала ефективним засобом просування інтересів України ні в певних країнах світу, ні на рівні міжнародних організацій. Теоретична розробка цієї проблеми взагалі і, зокрема, дослідження технологій міжнародного лобіювання може сприяти активізації українського лобі, яке буде забезпечувати позитивний імідж України та її входження в світовий економічний, політичний і соціокультурний простір.

Т.С. Левчик, асп., БГЭУ, Минск, Беларусь*
isgo@bseu.by

ТЕОРИЯ ПРИНЯТИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ: ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ И ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ

Особая роль процессов принятия решений в жизни общества в целом и отдельных людей осознавалась издавна. Как и любая другая, наука о принятии решения (Decision Making Theory) имеет длительную предысторию и относительно короткую историю.

Наука о принятии решений возникла во второй половине XX в., а многие ее теоретические идеи, равно как практические принципы принятия решений были сформулированы за тысячелетия до этого. В античном мире выделяются по крайней мере три центра мысли, сформировавших представления о принятии решений: Древние Китай, Индия и Греция. Проблемы принятия решения анализировали политические мыслители Возрождения (Н. Макиавелли, Ж. Боден и др.) и Просвещения (Т. Гоббс, Б. Спиноза, Ш.-Л. Монтескье, Ж.-Ж. Руссо и др.) [*Дегтярев А.А.* Принятие политических решений в структуре социальных и управленческих дисциплин // Полис. – 2002. – № 2].

В XX в. изучение проблем принятия решений вышло на качественно новый уровень. С конца сороковых годов прошлого века с работ Дж. фон Неймана и О. Моргенштерна берет свое начало теория принятия решений как самостоятельная научная дисциплина. С того момента начался процесс активного развития теории решений, в которой приняли участие представители самых различных дисциплин, но прежде всего, математики и экономисты. Ключевым к пониманию того, что такое теория решений, и каковы возможности её применения, является дифференциация нормативной и эмпирической теорий решений. Первая является теорией рационального принятия решений на базе того, как решения должны приниматься, в то время как другая занимается изучением фактических (эмпирических) процессов решений [*Решетников С.В.* Теория процесса принятия управленческих решений. – Минск, 2003. – С. 7].

Институциализация теории принятия решения в самостоятельную науку начинается с середины XX в. Современная теория принятия решения возникла на стыке трех направлений: социально-политического (политическая, социологическая и экономическая науки); когнитивно-эпистемологического (философия, психология и информационно-коммуникативные исследования) и менеджериального (государственное администрирование, организационная теория, общий менеджмент, военная наука).

Первое направление опиралось на бихевиоралистский и системный подходы. Представителем бихевиоралистского подхода был профессор Чикагской школе политического бихевиорализма Гарольд Лассуэл (1902-1978). В своем фундаментальном труде "Власть и личность" (1948) он исследовал мотивы и установки, интересы и ценности лиц, принимающих решения. Системный под-

---

* Рецензент – д-р филос. наук, проф. Яскевич Я.С.

ход представлен работами Талкотта Парсонса "Социальная система" (1951) и Дэвида Истона "Политическая система" (1951), которые закладывают основы для его использования к интерпретации процессов принятия решений.

Второе направление представляет Герберт Саймон (1916-2001), который в своих книге "Административное поведение" (1947) и других работах рассматривал когнитивные факторы процесса принятия решения. Его работы оказали исключительно важное воздействие на развитие информатики и вычислительной техники.

Третье направление представлено многочисленными работами в области практического менеджмента, примером которых может служить работа Дж. Муни и А. Рейли "Принципы организации" (1939).

Принято выделять три основных этапа становления теории принятия политических решений.

На первом этапе (1950-1960 годы) формируются основные подходы и концепции. Идет научная дискуссия, в результате которой рождаются новые модели и возникают новые теоретические концепты. Концептуально оформляются такие модели принятия политических решений, как рационализм, инкрементализм и смешанное сканирование.

В ходе второго этапа (1960-1970 годы) теория политических решений оформляется в качестве университетской дисциплины. В программы большинства вузов включается курс по принятию политических решений, по данной тематике защищается большое количество диссертаций, пишутся книги, издается целый спектр специализированных журналов. Разрабатываются новые модели принятия политический решений, появляются первые модели политико-управленческого цикла, позволившие систематизировать процесс принятия политических решений.

На третьем этапе (1980-1990 годы) произошла дифференциация и специализация направлений. Публикуются работы, посвященные отдельным стадиям процесса принятия политических решений, изучается специфика принятия решений в различных сферах: в политике, экономике, образовании, военной сфере. Происходит зарождение одного их наиболее популярных и распространенных на сегодняшний день подходов к принятию политических решений – сетевой подход [*Кочетков В.В.* Концептуальные подходы и теоретические модели процессов принятия внешнеполитических решений: критический анализ // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. – 2008. – № 3].

По мере развития теории принятия политических решений было разработано большое количество подходов и моделей. Вместе с тем, динамично развивающаяся политическая среда, наряду с постоянно усложняющимися внутренними процессами, связанными с усилением роли горизонтальных связей, а также появлением новых игроков, подталкивает политологов и исследователей политического процесса к разработке новых моделей и подходов к теории принятия политический решений, которые бы в полной мере отвечали бы требованиям современности.

Ю.М. Луговцев, асп., ОНПУ, Одесса*
lugovtsev@live.ru

ГИБРИДИЗАЦИЯ КАК ПУТЬ ПОСТРОЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

До сих пор развитие политологии как теоретической дисциплины осуществлялось сообразно традиционному способу построения научной теории. Этот способ предполагает поэтапное накопление эмпирического материала, последующее обобщение данных, выработку специфических методов исследования, установление законов или закономерностей на исследуемом объекте, верификацию и фальсификацию утверждений. Именно по этому пути когда-то пошли многие естественнонаучные дисциплины, а вслед за ними и некоторые гуманитарные. Но если естествознание на этом пути достигло значительных успехов, то для политологии этот путь созидания теории не дал пока ещё ощутимых результатов. В политологии, конечно, разработано много интересных, нетривиальных концепций, но настоящего теоретического знания, т.е. такого, которое бы соответствовало необходимым признакам, предъявляемым ко всякой стандартной научной теории, – такого знания нет.

А между тем эмпирический материал политологии всё больше и больше разрастается, он уже огромен, его надо обрабатывать, возделывать. Так, может быть, стоит сменить направление движения, может быть, стоит вступить на другой путь построения теории? Какой же этот путь? Это путь гибридизации. Он характерен для более или менее развитых (путь даже только в эмпирическом отношении) областей знания, для тех предметных областей, где остро ощущается потребность в научной теории, решающей хотя бы некоторые их проблемы. Тогда можно "срезать" путь, можно отказаться от длительного и трудоёмкого процесса постепенного накопления и обобщения знаний, а использовать уже относительно проработанную, устоявшуюся научную теорию. Но как определить, какая именно теория необходима политологам для осуществления гибридизации?

В качестве такой теории могла бы выступить одна из теорий систем. Ведь политологи в основном имеют дело именно с системами, с различными системами организации общества и государства: от демократических, тоталитарных, авторитарных систем до федеративных, унитарных и международных систем.

Однако не любая теория систем подойдёт политологу для изучения интересующего его объекта. Чтобы исследование с методологической точки зрения было корректным, предполагаемая системологическая концепция должна быть адекватной рассматриваемому объекту.

Согласно концепции адекватности, метод и предмет его приложения, с одной стороны, должны быть релевантными, т.е. концептуально совпадать и по объёму (экстенсионально), и по смыслу (интенсионально), а с другой – субстратно различаться [*Цофнас А.Ю.* Теория систем и теория познания.

* Рецензент – д-р филос. наук, проф. Цофнас А.Ю.

– Одесса, 1999. – С. 80-82]. Иначе говоря, адекватная политологии теория систем должна иметь и достаточный для политологии уровень общности описываемых объектов, и, к тому же, допускать описание объектов политологии в тех самых смыслах, которые традиционно интересуют политологов. Кроме того, системный метод должен иметь как специфические средства получения знаний, так и специфические средства обоснования и представления результата исследования; эти средства должны непременно отличаться от тех средств, которые обычно используются в политологии.

Обозначенным требованиям, по-видимому, полностью удовлетворяет только общая параметрическая теория систем (ПТС) [*Уёмов А.И.* Системный подход и общая теория систем. – М., 1978. – 272 с.]. Применение ПТС относительно политологических объектов позволило бы анализировать их как системы на достаточно строгом теоретическом уровне, выделять их существенные системные признаки (атрибутивные и реляционные параметры), устанавливать устойчивые корреляции, существующие между системными параметрами (общесистемные закономерности). Такие часто обсуждаемые политологами понятия, как стабильность, автономность, жёсткость, сила, гомогенность, тоталитарность, иерархичность, централизованность, целостность и т.д., могут стать терминами теории, если получат более или менее строгие определения в качестве атрибутивных системных параметров. ПТС, сверх того, оснащена специальным формальным искусственным языком – языком тернарного описания, с помощью которого можно было бы выражать некоторые основополагающие политологические суждения, избегая двусмысленности и неопределённости.

А.В. Луценко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Lily_name@mail.ru

КОНЦЕПТ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ В НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІЙ ПРОБЛЕМАТИЦІ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Однією з характерних рис світової політики як науки є її спрямованість у майбутнє, тому помітною науково-теоретичною проблемою постає з'ясування сутності нового світового політичного порядку.

Більшість науковців визнають наявність порядку в світовій політиці, тобто погоджуються, що відносини між державами та іншими акторами, що функціонують на світовій арені, мають впорядкований характер навіть в середовищі анархії (відсутності світових органів влади, яким підкоряються суб'єкти світової політики).

Поняття "міжнародний" і "світовий" порядок мають ряд концептуальних відмінностей. Світова політика є активним фактором, що формує міжнародні відносини. В понятті "світова політика" зміщується акцент на роль у формуванні міжнародного середовища нетрадиційними акторами, тоді як в понятті "міжнародна політика" робиться акцент на взаємодію держав [*Циганков П.А.* Теория международных отношений. – М., 2007. – С. 28]. Відповідно світовий

порядок більш фундаментальний, ніж міжнародний порядок, бо регулює відносини не лише на державному рівні, а й спрямований на підтримання цілей соціального життя всього людства, тобто носить глобальний характер і розвивається за власною інерцією. На думку американського дослідника Х. Булла, світовий порядок, як впорядкованість політичного життя людства, сформувався в XX столітті в результаті глобалізаційних тенденцій.

Більшість дослідників світової політики визнають, що наприкінці XX століття відбулась зміна світового політичного порядку (І. Валлерстайн, Ф. Фукуяма, С. Хангтінгтон), проте дещо в різних площинах пояснюють характер цих змін. Зміна одного порядку іншим, породжує "масу очікувань, надій, і більше того – фобій" [*Баталов Э.Я.* Новый мировой порядок: к методологии анализа // Полис. – 2003. – № 5]. Тому в науковій літературі широко поширені есхатологічні настрої (пророцтва загибелі світу) у прогнозуванні майбутнього світового порядку (К. Коукер, П. Б'юкенен, Ф. Фукуяма).

Френсіс Фукуяма в роботі "Кінець історії?" ("The End of the History?"1989) передрікає тріумф капіталізму, демократії та лібералізму, покінчення з силовими методами вирішення конфліктів, і в такому сенсі – кінець історії. В 90-х роках в Європі відбувся сплеск конфліктів. Самюель Хангтінгтон відреагував на ці події статтею "Зіткнення цивілізацій?" ("The Clash of Civilizations?" 1993), в якій прогнозує конфлікти на цивілізаційній основі. Новий світовий порядок уявляється як арена зіткнення цивілізацій, тоді як XX століття було періодом зіткнень ідеологій. В сучасному світі найважливішу роль у формуванні світової політики відіграватимуть культурні фактори.

І. Валлерстайн говорить про виникнення нового світопорядку, що приходить на зміну епосі лібералізму, як ідеології капіталістичної світоекономіки. Весь спектр політичних цінностей, починаючи з часів Великої Французької революції і до кінця XX століття, мав ліберальне ідеологічне забарвлення, "під маскою ідеологічного конфлікту приховувалась реальність ідеологічного консенсусу" [*Валлерстайн И.* После либерализма. – М., 2003. – С. 221]. В новому світопорядку система ліберальних цінностей досягає свого кінця.

Кінець XX століття знаменувався так званою загибеллю комуністичних режимів (умовно 1989 р.), війною в Перській затоці (1990-1991 рр.), що є своєрідними точками відліку початку нової епохи в світовій політиці. В процесі історичного розвитку капіталізму відбулося економічне розшарування країн світу (країни центру (ядра), периферії і напівпериферії, згідно з світ-системною теорією). Розвиток країн ядра відбувається за рахунок малорозвинених країн, у спосіб так званого перетікання капіталу. Це зумовило незадоволеність політичних режимів економічно малорозвинених країн ("антисистемних сил" як їх називає І. Валлерстайн) існуючим світовим політичним порядком. В кінці XX століття антисистемні сили єдиним способом зміни існуючої світової ієрархії влади вважають застосуваня військової сили. Більше того, провідні світові актори розглядають збройні методи вирішення політичних конфліктів як допустимі і, навіть, прийнятні. В сучасній політичній практиці в чистому вигляді втілюється зовнішньополітична концепція політичного реалізму (Realpolitik), що надає переваги силовому підходу для досягнення політичних цілей. Тобто мо-

жна сказати, що в сучасному світі спрацьовує максима "політична влада виходить з дула гвинтівки" (Мао Цзедун). Тому однією з характеристик нового світового порядку є його підвищена конфліктність.

Щодо структури нового світового порядку дослідники говорять, що вона матиме безполюсний (моноцентричний або поліцентричний) характер, тоді як полюсність передбачає існування двох співмірних центрів сили, і характеризується стійким розподілом сфер впливу, підвищеним рівнем конкуренції, системною стабільністю і відсутністю гегемона. Е.Я. Баталов схиляється до поліцентричної структури нового світового порядку, що буде багаторівневою і багатомірною. Моноцентричний характер нового світового порядку, де роль центру відіграватимуть США, є мало ймовірним. В сучасному світі відбувається ерозія політичної ролі США – покладання відповідальності на США вирішувати світові політичні суперечності не відповідає їх політичним можливостям.

Виникає питання щодо природи політичних цінностей нового світового порядку. Спектр ідей з цього приводу досить широкий – від існування декількох ціннісних систем, які поєднуватимуть інтереси як окремого індивіда, так і загальнолюдські інтереси (Баталов Е.Я.), до цінностей ліберальної ідеології, які, проте, матимуть буквальний характер (І. Валлерстайн).

Ю.П. Ляшук, студ., НУДПСУ, Ірпінь
VeronicAngel@meta.ua

ФЕНОМЕН ЖІНОЧОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНІ І СВІТІ

Впродовж багатьох віків до жінки ставились доволі неоднозначно. Спочатку вона була головною фігурою суспільства, та з приходом патріархату цю роль почав відігравати чоловік. Жінок продавали в рабство, посвячували їм подвиги, за них гинули на дуелі, їх спалювали на вогнищі, звинувативши у відмацтві, їх боготворили і ненавиділи. Жінок відлучали від науки, церкви, публічного життя, жінок навчали науці, релігії та публічності. Жінка була при владі і на задвірках історії. Та це все – в минулому. Сьогодні жіноче лідерство – беззаперечна реальність, яка ґрунтується на історичних засадах і є невід'ємною складовою сучасних політичних процесів.

Під політичним лідерством розуміється реальна влада авторитетних людей у здійсненні легітимного впливу на суспільство, що добровільно віддає їм частину своїх політичних повноважень і прав. Соціальна значущість політичного лідерства залежить від рівня політичної культури й активності мас суспільства [*Бабкіна О.В., Горбатенко В.П.* Політологія: підручник. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: ВЦ "Академія", 2008. – 568 с. (Альма-матер)].

Концептуальні підходи до гендерних проблем лідерства поділяються на дві основні категорії, у напрямку яких проводиться дослідження: група дійових взаємовідносин і група інтимних стосунків.

Пошук причин гендерної диспропорції лідерства ведеться за п'ятьма напрямками. До першого відносяться традиційні для психології теоретичні підходи: когнітівізм, біхевіоризм, фрейдизм. Другий напрямок пов'язаний з біо-

логічними чинниками. Третій – зі статевими. До четвертого відносяться власне гендерні теорії лідерства. Нарешті, до п'ятого – роботи, що не мають чіткої пропорції щодо статевих ознак. Інші теорії визнають домінування лідерських якостей над гендерним фактором [*Трофименко Л.С.* Феномен жіночого політичного лідерства в Україні: Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / Одеська національна юридична академія – Одеса, 2002. – 18 с.].

Історія знала безліч політичних лідерів-чоловіків. Численні королівські династії, 44 американських президенти – і всі вони чоловіки. Згадуючи людей, що були (чи є) лідерами у пам'яті виринають імена Ернесто Че Гевари, Адольфа Гітлера, Бенітто Мусулліні, Йосифа Сталіна, Володимира Леніна, Лешека Бальцеровича, Вацлава Клауса, Фіделя Кастро, Тоні Блера та інших, цей список можна продовжити до нескінченності. Чоловік за своєї природою здебільшого прагне до влади. Влади над чимось. Жінка ж прагне влади для чогось. Особливість жінок-політиків полягає в тому, що вони прагнуть робити моральну політику. Під моральною політикою розуміється наступне: відповідність засобів і способів тим високим цілям, які декларуються в програмних документах; діяльність не заради кар'єри, власного просування по службі, а заради ідеї; мета – не завоювання влади, а вироблення механізмів народовладдя; протистояння злу в усіх його проявах; захист несправедливо скривджених та ін.

Жінок у світовій політиці можливо легко перечислити та запам'ятати. З 118 країн світу з президентською формою правління лише 7 країн мають президента жінку і лише у 7 країнах світу жінки займають посаду прем'єр-міністрів.

В багатьох політичних системах країн світу жінки ставали дійсно першими: як Маргарет Тетчер – перша і поки єдина жінка на посаді прем'єр-міністра Великобританії, відома в політичних кругах як "залізна леді"; Беназір Бхутто – перша у новітній історії людства жінка-лідер мусульманської країни, Юлія Тимошенко – перша жінка прем'єр-міністр в історії незалежної України [http://uk.wikipedia.org/wiki/ – Біографії відомих політиків].

Конструктивне поєднання гендерних ролей в політичній діяльності, пропорційна представленість в ній лідерів від жінок і чоловіків суттєво збагачує суспільство, стимулює його творчу енергію, оптимізує процес прийняття рішень. Необхідно також брати до уваги, що інтереси тієї чи іншої соціальної групи можуть бути належно враховані, якщо їх представники становитимуть не менше як 30 відсотків від загальної чисельності осіб, які причетні до прийняття політичних рішень. У країнах із високим рівнем жіночого представництва у структурах влади (Фінляндія – 39,0 %, Норвегія – 35,8 %, Швеція – 33,5 %, Данія – 33,0 %) краще, ніж деінде, вирішуються проблеми екології, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, досягається злагода у суспільному організмі. При цьому від жінок-політиків очікують не тільки захисту соціальних інтересів населення, конструктивного і активного вирішення специфічно жіночих проблем, а й іншого, відмінного від чоловіків, стилю роботи, способів розв'язання проблем.

Чимало дискусій викликають і суспільно вироблені характеристики самих образів жінок у політиці. Від сприйняття лідерок як схильних до соціальних компромісів "миротворець" до "залізних" "воїнів світла" [*Грабовська І., Коби-*

лянська Л. Ladies first: Феномен жіночого політичного лідерства в Україні. – К.: К.І.С., 2007. – 144 с.].

Що ж стосується історії нашої країни, то в ній ще ніхто не довів що може зробити щось дійсно велике і дивовижне. Як Вацлав Клаус, батько економічних реформ в Чехії, або Лешек Бальцерович, засновник шокової терапії в Польщі. І скоріше за все буде не важливо хто зможе щось змінити – жінка чи чоловік. На разі українські політики думають скоріше про власний імідж, ніж про велику і спільну справу для держави. В Україні існує так звана псевдо еліта, яка представлена як особами чоловічої, так і жіночої статі (хоча останніх значно менше). Головним для нашої держави для даного етапу розвитку є обрання лідера, який буде дійсно спроможний змінити життя на краще, незалежно від того буде це особа чоловічої чи жіночої статі.

Т.Б. Мадрига, асп., ПНУ ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ*
vasylyshyn@yandex.ru

СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2002 РОКУ

Питання визначення виборчої стратегії не було актуальним на виборах народних депутатів України 2002 р., які відбувалися за змішаною виборчою системою. Це пов'язано з тим, що учасники виборчої кампанії легко могли потрапити до парламенту за результатами мажоритарної частини виборів. Прикладом може служити блок "За Єдину Україну!", представники якого змогли отримати депутатські мандати через мажоритарні округи. Зокрема, у створеній фракції "Єдина Україна" кількість депутатів-мажоритарників у 5 разів перевищувала кількість депутатів, обраних за списком [*Томенко М.* Законодавча, виконавча та судова влади України до і після виборів 2002 року // Універсум. – 2002. – № 9. – http://www.universum.org.ua/journal/2002/tomen_9.html]. За таких обставин найпопулярнішою стала лідерська стратегія. Так, "Блок Віктора Ющенка "Наша Україна", значною мірою використовував імідж його лідера, екс-прем'єра В. Ющенка, який у багатьох виборців асоціювався із виплатою боргів із заробітних плат і пенсій. "Виборчий блок Юлії Тимошенко" ідентифікувався з іміджем Юлії Тимошенко, яка була уособленням революційності до існуючої влади та постійно наголошувала на власній опозиційності, яскравим прикладом чого може слугувати акція партії "Батьківщина" щодо проголошення референдуму про недовіру Л. Кучмі, тим самим орієнтуючись на протестних виборців правого спектру. Дещо не популярними виявилися комуністичні ідеї, для яких вже не було сприятливих умов для їх поширення. Тому "у КПУ програма не розглядається як основа для реалізації інтересів виборців, а лише використовується для проходження до парламенту" [*Ханік А.* Вибори-2002: все не як у людей // http://pravda.com.ua/news/2002/2/4/21003.htm].

---

* Рецензент – д-р іст. наук, проф. Марчук В.В.

Учасники виборчої кампанії 2002 р. у своїх передвиборчих програмах декларували наявність схожих проблем, однак рідко пропонували виборцям механізми та варіанти їх вирішення. Першість за рівнем представлення у виборчих програмах партій та блоків, які здобули депутатські мандати за результатами голосування 2002 р., тримали такі проблеми: демократизація суспільства, економічна та соціальна політика, духовний та культурний розвиток, меншою мірою зовнішня політика. Окрім того, більшою чи меншою мірою порушувались проблеми підвищення рівня освіти, розвитку наукового потенціалу, малого та середнього бізнесу, покращення здоров'я нації, боротьби з корупцією, регіональної політики, реформування судової гілки влади та залучення іноземних інвестицій. Однак, можна стверджувати, що однією із складових виборчої боротьби переможців пропорційної частини виборів 2002 р. була проблемна стратегія.

Незважаючи на те, що рік 2002 ознаменувався ухваленням Плану дій Україна – НАТО, вибори до Верховної Ради України не продемонстрували активізації обговорення проблеми співпраці України і НАТО. Зокрема політичні партії намагалися не артикулювати у передвиборних програмах власних позицій стосовно цього питання, обмежуючись загальними формулюваннями [*Бунь В*. Вступ до НАТО як проблемний вимір парламентських виборчих кампаній в Україні // Україна-НАТО: регіональний вимір. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів, 6 грудня 2008 року // http://natoua.org/news.php?nid=13]. Такий стан справ можна пояснити тим, що партії прагнуть уникнути заяв, що є проблемними з огляду на регіональні відмінності геополітичних орієнтацій населення [*Чалий В*. Зовнішньополітична сфера в передвиборних програмах партій і блоків // Національна безпека і оборона. – 2002. – № 2(26). – С. 22-26]. Хоча для переможців виборчої кампанії 2002 р. питання зовнішньої політики не були визначальними, вони артикулюються таким чином: "Блок Віктора Ющенка "Наша Україна" оминає проблему співпраці з НАТО, визначаючи тільки основи зовнішньополітичного курсу; "Виборчий блок Юлії Тимошенко" − не порушує взагалі питання співпраці з певними державами та міжнародними організаціями, висловлюючись суто про національні пріоритети України; "За Єдину Україну!" та СДПУ(о) − орієнтуються як на співпрацю з Росією та країнами СНД, так і на зовнішньополітичну присутність України в Європі; КПУ виступає за розширення співробітництва з країнами СНД, а у СПУ взагалі відсутня подібна позиція.

Хоча Команда озимого покоління (КОП) не здобула місця в парламенті, однак зуміла заявити про себе як активного учасника виборчої кампанії. Використовуючи обличчя відомих людей (В. Хорошковського, І. Богословської, М. Вересня), КОП застосовувала соціально-економічну стратегію у організації своєї виборчої кампанії, пропонуючи поступові реформи, спрямовані на задоволення економічних інтересів різних верств виборців. Поряд з тим такий тип стратегії КОП органічно поєднувала з адресною стратегією, оскільки в ході виборчих перегонів мав місце вплив на виборчі пріорітети молодого покоління. Всеукраїнське турне лідера КОП В. Хорошковського, яке розпочалося із Західної України, власне, і мало на меті донести до виборця основне

їхнє послання про необхідність зміни "старого" керівництва держави на "молоде" − "Замінимо старий склад управлінців на молодий, який виріс за роки незалежності і вже довів свою ефективність власними справами". На основі програмних положень партії, в стратегії виборчої кампанії КОП молоде покоління виборців було визначене як цільова електоральна група, на яку вони орієнтувалися. Адресна стратегія використовувалася і партією "Нова генерація", яка протягом всієї виборчої кампанії апелювала до виборців молодого віку, намагаючись заручитися саме їхньою підтримкою. Доказом можуть служити листівки "Геть старих…" та інші. Власні електоральні ніші мали "Жінки за майбутнє" та Партія Зелених України. Якщо перші орієнтувалися виключно на жінок-виборців 30-45-річного віку, то останні – і на молодь. Тобто, ми можемо стверджувати, що стратегії вищеназваних учасників виборчої кампанії були орієнтовані на вузький прошарок виборців.

А.О. Матвійчук, асп., НПУ ім. М. Драгоманова, Київ

ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДОГМАТИЧНО-ПРАГМАТИЧНОЇ АМБІВАЛЕНТНОСТІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ А.М. ШЛЕЗІНГЕРА В ОЦІНЦІ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В США

Різниця у моделях прийняття політичних рішень в США чітко простежується у сфері зовнішньої політики, яку відомий американський дослідник Артур М. Шлезінгер назвав "обличчям нації, зверненим до світу". У 2008 році Адміністрація демократів Б.Обами змінила республіканську Адміністрацію Дж.Буша, і одним із заявлених пріоритетів нового президента став перегляд зовнішньополітичного курсу.

Зовнішня політика Дж.Буша мала, зокрема, такі наслідки як безпрецедентне проголошення головним ворогом "цивілізованого світу" міжнародного тероризму; гостре засудження т.зв. "держав-паріїв" та необґрунтоване мотивами безпеки збройне втручання до Афганістану і Іраку; прихований унілатеризм, замаскований під надання пріоритету новим союзникам зі Східної Європи; заохочення східного розширення НАТО та розміщення систем ПРО в Східній Європі – як виклик Росії і т.д. Натомість, проголошуваними та здійснюваними напрямками зовнішньої політики Б.Обами є зниження гостроти конфронтаційної риторики, щодо "держав-паріїв"; скорочення активності в Іраку та зосередження на мирному врегулюванні конфлікту в Афганістані; покращення відносин з традиційними союзниками Західної Європи; відкладення питання про східне розширення НАТО; перегляд позиції, щодо розміщення систем ПРО в Східній Європі; курс на "перезавантаження" відносин з Росією.

Умовно кажучи, різниця між зовнішньополітичною спрямованістю цих двох Адміністрацій у тому, що політика Дж.Буша сприяла цілеспрямованому створенню нової міжнародної ситуації, а перед політикою Б.Обами стоять завдання з вдосконалення позитивних та виправлення негативних тенденцій, закладених попередниками. Якщо характер зовнішньополітичної активності

попередників-республіканців можна назвати революційним, то наступники-демократи прагнуть відігравати реформаторську роль. Очевидно, що широкий міжнародний загал ставиться до "реформ" Б.Обами з більшим ентузіазмом, аніж до "революції" Дж.Буша.

Різні підходи до зовнішньої політики у Дж.Буша і Б.Обами ще раз ілюструють концепцію Артура М. Шлезінгера про її історичну амбівалентність. "Американські зовнішньополітичні концепції тісно пов'язані з давньою суперечкою з приводу експерименту та долі, – суперечкою між прибічниками погляду на США як одну з багатьох країн, піддатливу, разом з усіма іншими, піднесеним бажанням та ницим пристрастям, та прихильниками погляду на США як на обрану націю, благословенну Провидінням на порятунок зануреного в гріхи світу. Кожний з цих поглядів породжує певний розумовий склад. Перший виходить з історичного досвіду та призводить до емпіричного підходу до світових справ. Другий виходить з теології та призводить до секуляризації теології, а це ідеологія". А.Шлезінгер протиставляє дві переважаючі мотивації Вашингтону в своїх зовнішньополітичних зусиллях – 1) здійснення гнучкої прагматичної політики задля реалізації конкретних національних інтересів; 2) впровадження безкомпромісної ідеологічної лінії, заснованої на уявленні про світову місію Америки та її незмінні цінності. Як зазначає дослідник, часом ці дві мотивації переплітаються між собою, хоча кожній новій Адміністрації притаманна все ж більша відданість одному з двох підходів. Більшість післявоєнних президентів – Г.Трумен, Д.Ейзенхауер, Дж.Кеннеді, Р.Ніксон – погоджувалися (охоче чи не дуже) на визнання пріоритету реальної політики над ідеологією, але прихід до влади адміністрації Р.Рейгана знаменував потужне відродження месіанізму у зовнішній політиці.

Застосовуючи концепцію А.Шлезінгера до сучасності, впізнаємо у Дж.Буші "ідеолога", а у Б.Обамі "прагматика". Адміністрація Дж.Буша понад усе прагнула знаходити та знищувати "смертельних ворогів" на міжнародній арені, хоча це негативно відбивалося на її союзницьких відносинах із західними європейцями та загалом псувало її міжнародну репутацію. Б.Обама, як це видно з його ініціатив, прагне налагоджувати погіршені відносини з традиційними союзниками та займатися врегулюванням конфліктів – як тих, до яких США безпосередньо причетні, так і інших.

А.Шлезінгер вважає, що лише "прагматики" в змозі відстоювати справжні національні інтереси, в той час як "ідеологи" можуть діяти лише їм на шкоду. "Ідеологи мають схильність до неправильних підходів. З емпіричної точки зору теперішнє витікає з минулого і рухається у напрямку майбутнього. Такий світогляд є конкретним та історичним. Ідеологія – антиісторична. Вона живе моделями та замінює ними реальність. Помилка ідеології в тому, що вона надає перевагу пошукам сутності, а не дійсності. В результаті порушується сам принцип реалізму". Тим не менше, політика, яку впроваджують "ідеологи", також залишає реальні міжнародні наслідки, без відносно до того, чи ці наслідки корисні, чи шкідливі для її творців. Наслідки політики "ідеологів" можуть бути більш далекосяжними та призводити до зміни всієї міжнародної ситуації, що врешті-решт, піде на користь одним державам і на шкоду іншим. Зовнішня

політика "прагматиків", хоча і є більш адекватною власним національним інтересам; вона скорочує активність на "неперспективних" напрямках, які у свою чергу є критично важливими для національних інтересів інших держав.

Саме тому, зовсім не обов'язково для всіх держав поділяти оптимізм, щодо приходу до влади в США Адміністрації "прагматиків". Логіка політичного реалізму підказує новій американській Адміністрації необхідність нормалізації відносин з Російською Федерацією. Це є необхідним з цілої низки причин, серед яких одна з перших – бажання лояльного ставлення Москви до військово-дипломатичних і гуманітарних заходів з вирішення конфлікту в Афганістані, розпочатого Дж.Бушем. Таким чином, виходячи з прагматичної логіки, Сполученим Штатам необхідно зробити кроки на зустріч певним прагненням Російської Федерації. З точки зору Вашингтону, одним з таких кроків може бути консенсус з Москвою, щодо питання розширення НАТО на схід. Адже зусилля Дж.Буша щодо входження до Альянсу України можуть розглядатися нинішньою Адміністрацією як ідеологічно вмотивовані, передчасні та неістотні для національних інтересів США. Парадокс ситуації полягає у тому, що проголошені зовнішньополітичні пріоритети України, спрямовані на забезпечення своїх національних інтересів, більш співзвучні "ідеологічним" засадам американської зовнішньої політики і на даному етапі можливо суперечать національним інтересам США.

Д.В. Маковская, соискатель, ТНУ им. В. Вернадского, Симферополь
mdvl@ukr.net

КОГЕРЕНТНЫЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ ЭТНИЧЕСКОГО СТАТУСА КАК ФАКТОРА ЭТНОПОЛИТИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА

Исследование этнического статуса в качестве фактора этнополитической конфликтности обуславливает необходимость выбора теоретической парадигмы понимания природы этничности, поскольку на этой основе формируются различные интерпретации этнополитических конфликтов.

В рамках примордиализма этнический конфликт в полиэтнических обществах рассматривается как явление неизбежное и естественное, поскольку этничность конфликтогенна сама по себе.

С позиции инструментализма этничность не может являться причиной конфликта, а есть лишь "рациональный выбор", когда группа людей позиционирует себя на основе этничности с точки зрения выгодности, в первую очередь политической. Обладая большим политическим ресурсом, как одна из возможных оснований групповой идентичности, этничность используется для сплочения группы в борьбе политических элит.

Конструктивизм рассматривает этничность как конструкт, как одну из возможных форм организации присущих обществу культурных различий, как одну из самых широких, основанных на вере в этническую общность, на символических различениях, не имеющих четких границ и маркеров, категорий социальных идентичностей. Не признавая за этничностью основополагающей роли в

конфликте, конструктивисты видят источник этнического конфликта в состоянии социальной системы, которая обуславливает возникновение конфликта. Этнические группы, как субъекты конфликта, мобилизуются противоборствующими элитами, которые используют политический ресурс этничности.

В каждом из основных подходов к изучению этнополитического конфликта содержатся важные составляющие, необходимые для полноценного и всестороннего анализа этого социально-политического феномена. Как отмечает А.Р. Аклаев, все три перечисленные парадигмы "не носят взаимоисключающего характера, а, напротив, дополняют друг друга, ибо, по сути, рассматривают различные стороны одного и того же явления". Поэтому целесообразно рассматривать природу этнического конфликта "как сложную, включающую несколько субстанциональных компонентов, каждый из которых может рассматриваться той или иной парадигмой этничности, и лишь все вместе они могут дать синтетическое знание" [*Аклаев А.Р.* Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент: Учебное пособие. – М.: Дело, 2005. – С. 71].

В настоящее время актуальной становится разработка когерентной теории этничности и этнополитического конфликта, в рамках которой интегрируются наиболее важные постулаты указанных фундаментальных теорий [*Садохин А.П.* Этнология: учебник. – М.: Гардарики, 2006. – С. 100].

Применительно к теории этничности основные постулаты когерентного подхода сформулированны Т.А Сенюшкиной:

"Постулат первый. Этничность – это гибкий, но реально существующий феномен, корни которого лежат в периоде первичной социальной организации и сформированный в пространстве мифологического сознания.

Постулат второй. Этничность имеет дуалистическую природу, так как она формируется под влиянием материальных и нематериальных факторов, а это, в свою очередь, обуславливает наличие в ней рациональных и иррациональных компонентов.

Постулат третий. Сложность и противоречивость феномена этничности формирует широкий диапазон его проявлений – от этнического ренессанса до деструктивного национализма и этнических конфликтов.

Постулат четвертый. Этничность пронизывает глубинные пласты коллективного сознания, что может способствовать быстрой мобилизации этнических групп и манипуляции культурными и религиозными символами в политических целях" [*Сенюшкіна Т.О.* Попередження та врегулювання етнічних конфліктів: державно-управлінський вимір (проблеми теорії, методології, практики): Монографія. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – С. 14].

В рамках исследования этнического статуса как фактора этнополитической конфликтности когерентный подход проявляется следующим образом. Примордиальные черты этничности, акцентирующие внимание на психологических составляющих "этнического поведения" [*Аклаев А.Р.* Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент: Учебное пособие. – М.: Дело, 2005. – С. 63] служат основнием для формирования субъективного этнического статуса. Инструментализм обосновывает участие этногруппы в этнополитическом конфликте как "рационального выбора" в борьбе за доступ к

определенным ресурсам, то есть к изменению объективного этнического статуса, к изменению положения в системе стратификации. С позиции конструктивизма можно рассматривать этническую стратификацию как "иррациональное состояние социальной системы", как фундаментальное основание для развития конфликта [Там же. – С. 70].

Таким образом, каждый из теоретических подходов к пониманию этничности и этнополитического конфликта позволяет учитывать различные составляющие этнического статуса в качестве фактора этнополитической конфликтности, как интегративного явления, сформированного объективными и субъективными составляющими [*Савва М.В.* Этнический статус: конфликтологический анализ социального феномена. – Краснодар: Изд-во КубГУ, 1997. – С. 24], а также и его дуалистическую природу, значимость как статуса коллективного, так и статуса индивидуального.

Ф.М. Медвідь, канд. філос. наук, проф., МАУП, Київ

КАТЕГОРІЯ "НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ" В СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Національна ідея відображає глибинний рівень національної свідомості, виступає всіма формами рефлексії нації (людини) над питаннями сутності національної спільноти та сенсом її існування. Вона відображає також сукупність ціннісних орієнтацій нації, спрямування мислення народу, здатність відчувати і діяти співзвучно національним інтересам. Національна ідея, виступаючи як своєрідний духовний стан народу, його менталітет, формується залежно від традицій, культури нації, всього середовища буття людини і водночас сама впливає на них, існує як "животворна свідомість", як джерело культурно-історичної динаміки нації. Національна ідея виступає духовним каталізатором національного відродження і вищим проявом політизованої національної свідомості. Її не можна зрозуміти без врахування особливих умов життя народу протягом його історії.

Значення поняття "національна ідея" залежить від того, як розуміють категорію "нація", яка є підставовою, оскільки спирається на довготривалу інтелектуальну традицію з'ясування його змісту, тобто які із об'єднувальних чинників (політичні, економічні, культурні, релігійні, правові) вважають суттєвими стосовно саме даної нації [*Медвідь Ф.* Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1(10). – С. 36].

Національна ідея – це синтез духовного буття і духовної творчості народу, сконцентрована національна свідомість, вираз уявлень нації про спосіб і головний напрям власного самоствердження, про те, як і заради чого вона існує, яке її місце серед інших народів, в чому її специфіка і цінність для людської цивілізації.

Реалізація національної ідеї постає як національний ідеал, що має інтегративний характер і спрямований на позитивний результат. На грунті національної ідеї відбувається національна мобілізація, потенційна чи реальна участь людей, що належать до нації, у спільних діях.

Національна ідея у поєднані із загальнолюдськими цінностями й ідеалами стає чинником національної консолідації на державотворчій основі, сприяє формуванню національної єдності в процесі досягнення закладених у ній цілей та цінностей, що поділяються усіма або більшістю членів спільноти [*Кремінь В.Г.* Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007. – С. 194-195].

Українська національна ідея виникає разом з виникненням самої України і проходить ряд етапів у своєму розвитку, зберігаючи в основному свою сутність, але змінює форму, сферу дії, функціональне призначення і глибину вираження. Вона виступає складним соціально-культурним, політичним феноменом, що служить консолідації нації для найефективнішої реалізації завдань українського національного відродження, яке має комплексний характер і виступає як цілісний процес становлення і розвитку власної національної державності, пробудження національної самосвідомості і гідності, розвитку національної культури і мови, утвердження економічної незалежності. Суть його полягає в реалізації національної ідеї та втіленні в ній національного інтересу у всіх сферах життєдіяльності української нації. Пріоритетом національного відродження виступає досягнення національної незалежності і побудова Української соборної демократичної держави. На теперішньому етапі консолідації української модерної нації важливим є об'єднання в рамках національної ідеї, національного відродження та реального процесу виживання, де інтегративною виступає екологічна ідея.

Українська національна ідея виходить з автохтонності української нації і формується на базі екзистенціально-гуманістично орієнтованої національної ментальності українського народу. Вона базується на глибокому усвідомленні приналежності кожного українця до української національної спільноти, ідентифікації його з цією спільнотою, формуванні уявлень про її типові риси, етнічну територію, мову, уявлення про її історичні та духовні цінності. Важливою рисою української національної ідеї є її укоріненість в історичному минулому, піклування про історичну долю нації в теперішньому, а значить – розуміння суті нерозв'язаних проблем, національних інтересів, поступу українського народу.

Як основа функціонування української нації, серцевина її духовних інтересів і наріжний камінь її соціально-політичних прагнень, українська національна ідея виступає всеохоплюючою і означає державність, власновладність, суверенітет і соборність. Суть її полягає у вираженні прагнень українського народу до свободи, до завоювання економічної, політичної і культурної незалежності та повнокровне утвердження репрезентувати себе самостійно у міжнародних зносинах.

Найсуттєвішим складником української національної ідеї, враховуючи попередній історичний досвід, є соборність і державність України, тобто прагнення жити разом у самостійній державі, що, єдине, зможе забезпечити всі інші складники народної мрії, включно зі свободою і справедливістю. Проблема збереження соборності, тобто єдності на основі толерантності, свободи, демократії, віротерпимості і культури в широкому синтетичному розумінні слова, територіальної цілісності молодої Української держави, в теперішній

геополітичній і воєнно-стратегічній ситуації дуже тісно пов'язана зі станом сконсолідованості української модерної нації на базі національної ідеї, станом громадянського суспільства, рівнем політичної, правової і громадянської культури, вцілому із загальнонаціональною злагодою.

Отже, національна ідея, що виступає детермінантою державотворчих процесів, займає важливе місце серед категорій політичної науки.

О.Д. Мельник, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Olha.Melnyk@gmail.com

ФУНКЦІОНАЛЬНА ТИПОЛОГІЯ КОНФЛІКТІВ Л. КОЗЕРА

Конфлікти – одне з найважливіших явищ сучасного суспільно-політичного життя. Всім добре відомо, що життя людини в суспільстві – це складний і повний протиріч процес, який часто призводить до зіткнення інтересів як окремих людей, так і держав. Конфлікти і повязана з ними боротьба між індивідами, групами людей та державами – це атрибути глобальної історії людства. Дуже цікаву і чітку концепцію конфліктів та методи їх врегулювання запропонував американський вчений – Льюіс Козер, що визначає конфлікт як процес, що за певних умов може функціонувати, щоб зберегти "соціальний організм". Особливість конфліку Козера – це боротьба за цінності і претензії на статус, ресурси і владу, в ході яких опоненти нейтралізують, завдають шкоду або усувають своїх суперників. В конфліктах головне не те, що вони несуть з собою загрозу суспільно-політичного ладу в державі, а це й деяка спроба компенсації за всі свої накопичені образи, які до цього часу на мали виходу й знайшли його у вигляді конфлікту. Автор вважає, що конфлікт це природно – необхідна форма існування і розвитку соціально-політичної системи людства. В кожній політичній та соціальній системі завжди є причини для конфліктної ситуації, так як час від часу в групах спалахує конкуренція між різними індивідами, суб'єктами політики з приводу ресурсів, престижу, а головне – влади.

Л. Козер стверджував, що не існує в соціально-політичній системі без конфліктних відносин, але усі конфлікти мають позитивне значення для функціонування суспільних-політичних систем та їх зміни. Свою концепцію, що отримала назву "концепція позитивно-функціонального конфлікту", він побудував як доповнення до класичних теорій, що існували на той період. Намагаючись обґрунтувати позитивну роль конфлікту для забезпечення суспільного порядку й урівноваженості в державі, Козер стверджував, що стабільність держави, залежить від кількості існуючих у ньому конфліктних відносин та типів зв'язків у ньому. Що більше різних конфліктів перетинається в державі, то складнішим буде його поділ на суспільні групи, а відповідно важче буде створити єдиний фронт, який поділяв би усіх членів держави на два табори, які не мають жодних моральних, суспільних цінностей та норм. Отже, що більше незалежних один від одного конфліктів, то буде ліпше для єдності суспільства, а як наслідок для держави.

Конфлікти, мають ще одну особливість, що існують, в соціально-політичному житті, Козер поділяє на два основних вида: внутрішні конфлікти – конфлікти всередині групи та держави, – конфлікти між політичною елітою та масами, між різними політичними об'єднаннями. Козер стверджував, що т. з. "перехресні конфлікти"(коли союзники в одному питанні, є супротивниками іншого) запобігають виникненню більш небезпечних конфліктів, які можуть розділити суспільство. Для великих, складних суспільств (держав) – характерне поєднання безлічі інтересів та конфліктів, що врівноважує механізм і запобігає нестабільності в державі. Конфлікти, – це "страхувальний" клапан системи, що дозволяє через наступні реформи й інтегративні зусилля на новому рівні приводити "соціальний організм" у відповідність із зміненими умовами. Цінність конфліктів полягає в тому, що вони запобігають деградації, як соціальної, так і політичної системи, відкриваючи дорогу інноваціям. Другий вид конфліктів це – зовнішні конфлікти – це між групові, міжособистісні, міждержавні конфлікти за сфери впливу і панування як у суспільстві, так і на світовій арені. Але групи, які поглинені безперервною зовнішньою боротьбою, звичайно претендують на абсолютну особистісну залученість усіх членів суспільства,що приводить у дію енергетичний та емоційний потенціал.

У своїй роботі "Функції соціального конфлікту" Козер запропонував свій погляд на притаманні конфлікту функції:

- ✓ Групотворча – конфлікт впливає на встановлення та підтримку самої групи, єдність людей в державі, для того, щоб протидіяти конфлікту.
- ✓ Групозберігаючі – конфлікт необхідний для збереження самої єдності, забезпечуючи вільний вихід емоціям, конфлікт служить збереженню внутрішньо-групових відносин.
- ✓ Зміцнює єдині норми та цінності.

Загальна тривалість конфлікту залежить від:

- ✓ Ступеня ясності і визначеності цілей (чим менш ясно сформульовані цілі, тим довше).
- ✓ Ступеня реалістичності.
- ✓ Наявність або відсутність символічних "маркерів перемоги або поразки".
- ✓ Ступеня внутрішньої єдності протидіючих сторін.

Процес завершення конфліктів залежить від пошуку спільних цілей та інтересів, зниження негативних емоцій, об'єктивне обговорення проблеми, вибору оптимальної стратегії розв'язання конфлікту, а також організаційних, історичних, правових, психологічних, культурних чинників. Безпосереднє розв'язання конфлікту передбачає аналіз і оцінку ситуації, вибір засобу, формування плану дій, його реалізацію та оцінку ефективності. Козер стверджує, що в конфліктах має бути чітко сформована домовленість між сторонами, щодо завершення самого конфлікту. Він виділяє два типи завершення конфліктів: інституціонаризований та абсолютний. Як зазначає автор ціллю першого є тотальне знищення супротивника як такого. Ціллю другого є повне, абсолютне знищення, винищення одного або двох суперників й не допускає ніяких компромісів, угод. Завершення всіх видів конфліктів (за винятком

абсолютних) передбачає обопільну активність суперників, сторони мають укласти договір, якій передбачає ліквідацію конфлікту – компроміс.

Л. Козер запропонував своє бачення природи конфліктів й методів їх подолання, зробив значний внесок у розробку теорії конфлікту, зазначав, що конфлікт сприяє зміцненню консенсусу в середині групи. Суспільству притаманне неминуче соціальна нерівність, яка дорівнює постійній психологічній незадоволеності його членів, що дорівнює напруженості у відносинах між індивідами і групами (емоційний, психічний розлад),між суспільством та державою, що й переходить у конфлікт.

А.В. Миколюк, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*

ТЕОРІЇ ТА ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Основні підходи до осмислення європейської інтеграції зіграли помітну роль для інтеграційної теоретичної думки взагалі. З іншого боку, реалії тих часів, коли ці теорії розроблялися, наклали суттєвий відбиток на зміст самих теорій. Тому теоретичні розвідки, які осмислюють процеси європейської інтеграції, розглядаються без відриву від самих процесів, які тривали в Європі в часи появи цих теорій. Європейське об'єднання вугілля і стали (1952 р.), Європейське економічне співтовариство і Європейське об'єднання з атомної енергії (1958 р.) стали об'єднанням західноєвропейських держав, що прагнули до політичної й економічної єдності при частковому відмовленні від своїх національних суверенітетів. Цей підхід, який майже не мав аналогів, привернув увагу дослідників і підштовхнув їх до аналітичного осмислення інтеграційних процесів в Європі.

Майже одночасно з процесом вироблення основ об'єднання зазначених Європейських співтовариств у єдиний організм (1967 р.) оформився новий напрямок інтеграційних теорій. Він знайшов своє відображення в теорії наднаціональності, що пояснює характер відносин в інтеграційних об'єднаннях держав тим, що вони не лише випливають з відносин, властивих членам міжнародних організацій, але розвиваються по шляху подолання чи обмеження можливостей появи протиріч між ними.

Політичний аналіз підходів, через призму яких осмислювалися інтеграційні процеси в Європі, дозволяє визначити ключові чинники, необхідні для успіху політичної інтеграції:її передумови: близькість рівнів розвитку і "ступінь зрілості" країн, що інтегруються, наявність історичних та культурних зв'язків (П.Рікьор), а також спільні проблеми (С.Хантінгтон), що стоять перед країнами в контексті розвитку співробітництва. Фактором сприяння її успіху є географічна близькість держав чи регіонів. визначення мети інтеграції (Ф.Фукуяма), зокрема перспектив створення інтеграційного об'єднання, яке б сприяло вирішенню стратегічних для учасників інтеграції завдань. Ними можуть бути використання переваг ефективної системи безпеки, що базується як на об'єктивних (воєнних та воєнно-технічних), так і суб'єктивних (політико-

* Рецензент – д-р політ. наук, проф. Ткач О.І.

ідеологічних) засадах. Політико-ідеологічні засади проявляють наявність спільного для більшості країн Європи соціально-культурного (цивілізаційного) підґрунтя. політична воля національних еліт країн, що інтегруються. Поштовхом для створення Євросоюзу стали ініціативи політичних лідерів зацікавлених країн. Однак функціоналісти недооцінювали структурне політичне співробітництво, вважаючи, що достатньо економічного і технічного співробітництва для успіху інтеграції. Тим самим вони залишили поза увагою суверенітет і вплив зовнішнього середовища. Роль еліт полягає в тому, щоб з самого початку визначити і проголосити цілі, яких можна досягти за допомоги інтеграції; чітко спрогнозувати наслідки інтеграції, прорахувати початкові витрати, з'ясувати, коли вони окупляться і країна використає результати інтеграції. Створення на початкових етапах інтеграції структур, яким країни поступово передають и делегують повноваження для здійснення інтеграції. Інтеграція ставить учасників перед необхідністю колективних дій всіх країн з усього спектру питань. Виникає питання створення механізмів співробітництва для узгодження підходів і вироблення взаємоприйнятих рішень. Наробки неофункціоналістів (Дж.Нейман, Е.Хаас, А.Етзоні) показали, що економічна інтеграція створює політичну динаміку, яка стимулює інтеграцію. Досвід політичних перетворень свідчить, що система прийняття децентралізованих рішень не завжди дає належні результати, а вибір колективного рішення залежить від того, яким чином ці рішення утверджуються. К.Дойчем, Л.Ліндбергом, С.Шейнгольдом та іншими доведено, що для створення оптимального режиму прийняття рішень потрібні спільні правила, норми та регламенти, а також створення інститутів управління процесом.

А.О. Міщенко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
misnastya@ukr.net

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ

Говорячи про політичні міфи, не можна обминути думку Е. Кассірера, який вважав, що людина є символічною істотою [*Кассирер Э.* Техника современных политических мифов // Вестник Мос. ун-та. Сер. 7. Философия. – 1990. – № 2. – С. 5]. З точки зору дослідження політичної технології побудови міфу концепція Е. Кассірера має практичну цінність. З концепції символічного у Е. Кассірера виходить, що всю історію людства можна розглядати через призму символів, за допомогою яких люди впорядковують оточуючий їх хаос; мова, міф, релігія, мистецтво і наука є сутнісно "символічними формами" [*Кассирер Э.* Избранное. Опыт о человеке: Пер. с нем. – М.: Гардарика, 1998. – С. 7]. Тому Е. Кассірер намагався пояснити механізм здійснення влади через техніку сучасних йому політичних міфів [Там же.– С. 8], що спираються на символи: "В критичних ситуаціях людина завжди звертається до відчайдушних засобів. Наші сьогоднішні політичні міфи як раз і є такими відчайдушними засобами. Коли розум не виправдовує наших очікувань, то завжди залишається в якості ultima ratio влада надзвичайного і містичного" [*Кас-*

сирер Э. Техника современных политических мифов // Вестник Мос. ун-та. Сер. 7. Философия. – 1990. – № 2. – С. 6]. Аналіз політичних міфів і символіки як такої Е. Кассірер проводив в основному на матеріалі Німеччини після Першої світової війни. Для країн, що перманентно знаходяться в стані суспільно-політичного переходу, дослідження політичних міфів є не менш актуальним. Окрім того, міфи продовжують діяти протягом всього часу існування політичного режиму навіть в його усталеній формі. Тут, політичні міфи мають властивість сприяти політичній стабільності, але виступають вже більш впорядкованими та ієрархізованими.

Міфологізація політики відбувається в період переходу, тому що суспільство активно актуалізує архетипи в процесі інстинктивного процесу масової свідомості, вважає К. Г. Юнг. Суспільство впадає якби в психотичний стан, що стає умовою появи героя, харизматичної особи. Політичний міф як раз і пропонує набір таких моделей поведінки. Згадаймо ностальгію за сильною рукою "батюшки-царя" або сталінського режиму, що була озвучена в чисельних соціологічних опитах, в часи соціально-політичного напруження в Україні.

Політичний міф пов'язує масову політичну свідомість з системою відправлення політичної влади і є інструментом в технології міфологізації політичного простору що відбиває взаємодію масової політичної свідомості та відношення об'єкта управляючої системи до політичних інститутів, подій та персон. Фактично в сучасних політичних системах маса не є постійним політичним суб'єктом, але задля підтримки певного політичного проекту саме маса створюється та здатна спровокувати політичний зсув, який звичайно розцінюється як прояв інтересів людей, що складають масу. Але такий політичний зсув, або назвемо його політичною зміною, опиняється зашифрованим в міфі і відповідному сюжеті.

Політичний міф є так чи інакше уявною конструкцією, він завжди має суб'єкта, що його створив. Політика, що прагне охопити всі соціальні ніші не може ігнорувати, а прагне впорядкувати стихію політичного міфу, спрямувати його енергію на досягнення певних політичних цілей.

Політичний міф включає в свою структуру:

✓ архетип певної ситуації досвіду, що пов'язана із здійсненням заходів соціального регулювання и примусу ("якщо..., то...");

✓ зміст конкретного досвіду, емпірично отриманого в ситуаціях, що об'єднані даним архетипом;

✓ систему іномовних образів, функціональна символіка яких співвідносить "бажане" та "обов'язкове", тобто з архетипом, що склався.

Співчуття політичному міфові – перша необхідна умова легітимізації масовою свідомістю інститутів влади та конкретних осіб в якості персонажів цієї влади. Другою необхідною умовою легітимізації суспільною свідомістю політичної дії є індивідуальна відповідність політика, тобто реалізатора сьогоденного "бажаного", його міфічному прототипові. Акт ототожнення реальної людини з міфічним образом є не просто формальним ритуалом, а політичною містерією, метаісторичною драмою, що розігрується тут і зараз. В цьому сенсі тріумф має набагато ширше значення. "Тріумф беззаперечно необхідний для революційно-

реформаторських змін морального ідеалу народу, бо тільки таких спосіб може переконати народ визнати якісь нововведення", – відзначає В. Полосін [*Полосин В.С.* Миф. Религия. Государство. – М.: Ладомир, 1999. – С. 440].

Політичний міф виконує специфічні функції:

✓ організація, структурування політичної свідомості у відповідності до заданих критеріїв легітимації політичної влади (вид державного впорядкування, режим влади або лідерів);

✓ означення політичного часу та простору

✓ санкціонування або заперечення спадковості політичної влади;

✓ ототожнення з героїчним минулим або підтвердити народний характер влади;

✓ використання знакових систем для передачі суспільно важливої інформації

Згідно В. Полосіну, політичний міф забезпечує зберігання сукупного політичного досвіду в іномовній формі, що співвідносить його з уявленнями про абсолютну стабільність [Там же]. Він також забезпечує відтворення даного досвіду в ідеології, в політичних (національно-державних) церемоніях і ритуалах. Нарешті, він є засобом співвіднесення бажань та потреб суспільства, окремих соціальних груп і корпорацій та народу в цілому з загальним досвідом, узагальненим до рівня архетипів.

Специфічним питанням дослідження політичного міфу є проблема ролі суб'єкта політичної влади. Так політичний лідер має виконувати, окрім конкретної політичної ролі (голова держави, законодавець, голова політичної партії тощо), ще й роль міфічного героя. У політиці рольові відносини та співвідношення ролей політичних та міфологічних впорядковуються через політичний ритуал. Логіка політичного міфу полягає в тому, щоб певний причинний зв'язок, що був заперечений в результаті соціально-політичної зміни, перенести в сферу міфічних та символічних образів, де можна було б відтворити новий причинний зв'язок і перенесений в політичну реальність.

Технологічна ж значимість політичного полягає в можливості викликати на поверхню політичних процесів той архетип, символ, який спонукає до певної мотивації діяльності – через політичний ритуал (церемоніал, свято), політичну метафору.

Т.М. Мовчан, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ [*]

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕТИКИ

У демократичному суспільстві політична етика є одним із важливих чинників політичних відносин, оскільки відіграє вагому роль у забезпеченні стабільності політичного життя. В етичну проблематику політики входять питання обґрунтування системи базових цінностей суспільства, формування соціального порядку, що відповідає цим ціннісним уявленням, питання

[*] Рецензент – канд. філос. наук, доц. Бугров В.А.

інституційних взаємовідносин, відносин громадянського суспільства, держави та особистості.

Дослідники по-різному оцінюють значення політичної етики, її місце в політичному житті. Теоретичний аналіз дозволить наблизитись до розуміння цього складного та багатоманітного явища, оскільки включає розгляд різних підходів щодо можливості та способів співвідношення політики та моралі загалом. У літературі зустрічаються різноманітні трактування необхідності та перспектив поєднання останніх: від повного розведення цих сфер суспільного життя до наголошення важливості впливу моралі на політику. Так, російський дослідник М.І.Азаров виділяє такі варіанти співвідношення політики та моралі:

✓ Етичне обґрунтування політики, проголошення первинності моралі перед політикою аж до повного підкорення мораллю політики.

✓ Обґрунтування автономності моралі і політики до повного розриву між ними.

✓ Дискусії навколо проблеми співвідношення цілей і засобів у політиці.

✓ Обґрунтування права політики в необхідних випадках діяти, не узгоджуючись з нормами моралі.

✓ Виправдання аморалізму політики, ігнорування нею моралі.

✓ Взаємодія політики і моралі в процесі їх взаємного впливу одне на одного.

✓ Моральнісна оцінка результатів політичних рішень і особистості політичних діячів [*Азаров Н.И.* Взаимоотношения морали и политики // Социально-политический журнал. – 1997. – № 4. – С. 118].

Досліджуючи співвідношення політики та моралі, О.І.Тітаренко наголошує на тому, що політика обов'язково містить у собі моральні цінності: "Політика характеризується певною стратегією і тактикою, певними законами політичної боротьби, які не можна порушувати без покарання; і разом з тим у своїх кінцевих стратегічних цілях політика містить моральні цінності, має таким чином визначену нормативну спрямованість. Але і в тактиці, і в виборі засобів, вона не може ігнорувати моральний аспект цього вибору: адже недарма проблема "цілей" і "засобів" є настільки ж соціально-політичною, скільки етичною проблемою, яка вирішується лише в єдності політичних і етичних підходів, а не окремо" [*Титаренко А.И.* Мораль и политика. – М.: Знание, 1973. – С. 9].

А.А.Гусейнов зазначає про необхідність говорити про моральні начала в політиці, оскільки політикою займаються "вибрані" особистості, які приймаючи певні рішення, здійснюючи певні вчинки, усвідомлюють ті наслідки, які необхідно виникнуть в результаті їх діяльності. Тому, на його думку, в сучасних умовах не можна уявити відмову політики від моральних критеріїв хоча б з таких причин:

✓ багатократно зросла "ціна" політичних рішень в плані їх впливу на долю людей;

✓ в умовах демократизації різко підвищується залежність політиків від суспільної думки;

✓ значно зросла інформованість людей щодо різних аспектів прийняття політичних рішень [Ненасилие: философия, этика, политика / За ред. *А.А.Гусейнова*. – М.: Наука, 1993. – С. 140].

Таким чином, оскільки політика, політична діяльність має перш за все людський вимір, моральний регулятор повинен займати особливе місце у сфері політичних відносин. Політика і мораль виконують у суспільстві ті ж самі функції: організація сумісного життя людей і їх діяльності, регуляція і контроль життя суспільства. Однак мораль, крім того, водночас контролює політику. Мораль існує незалежно від політики, стоїть поза нею і над нею. В політиці слід говорити про політичну етику, яка здійснює етико-моральну регуляцію політичної діяльності. Поєднуючи у своїй нормативній структурі моральний та політичний мотиви, тобто гуманність та моральність, з одного боку, та політичну доцільність з іншого, політична етика виступає регулятором політичних відносин. Отже, за своєю сутністю політична етика є сукупністю моральних принципів, які повинні орієнтувати політиків у їхній діяльності.

Політична етика засвідчує свою практично-виховну і регулюючу дієвість тим, що піддає критичному аналізу функціонуючу моральну свідомість учасників політичного процесу і виявляє міру відповідності її наявним політичним і моральним відносинам. Щоб зрозуміти етичний контекст політичної діяльності, дослідник мусить рахуватись не з її окремими, суто моральними чи суто політичними мотивами, а з тими інтегральними ціннісними установками, які стають можливими внаслідок тісної взаємодії політичного і морального факторів. Водночас не можна не рахуватися з тим, що у повсякденному соціальному бутті між мораллю і політикою існують розбіжності, суперечності, які нерідко призводять до їх розриву, породжують уявлення про їх несумісність. Подолання цих суперечностей можливе не через абсолютизацію якоїсь однієї з цих сторін, тобто через моралізування або цинічне політиканство, а через розвиток і вдосконалення політичного процесу в цілому на базі корінних інтересів дійсного законодавця існуючого права і моралі, тобто народу. Адже адекватність етичної і політичної аргументації зрештою перевіряється тим, якою мірою вони відповідають вищим інтересам особи і суспільства.

Таким чином, політика та мораль тісно пов'язані і взаємозалежні, а взаємодія, яка між ними відбувається, формує політичну етику. Тому за своєю сутністю політична етика є своєрідним інтегральним конструктом, де вступають у взаємозалежність політика та мораль. Так, політична етика є своєрідним поєднанням морального та політичного мотивів, на основі якого формується та нормативна система, яка визначатиме цілі, завдання та засоби політики. Складаючи нормативну теорію політичних відносин, політична етика зачіпає такі основоположні проблеми, як справедливий соціальний устрій, взаємні права та обов'язки керівників і громадян, фундаментальні права людини та громадянина, розумне співвідношення свободи, рівності та справедливості і т.д. Таким чином, політичну етику можна визначити як нормативну систему, яка сформувалася на основі моральнісного осмислення людьми своїх політичних цілей і цінностей.

М.М. Мусієнко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Кожен вид культури в суспільстві має ідеальне вираження і матеріалізується через конкретні творчі доробки людства, що відбивають усю гаму накопичених знань, історичних традицій, творчих цінностей. Політична культура проявляється в реальному житті через політичну структуру суспільства, рівень розвитку політичних процесів. Тому одним з основних шляхів реалізації політичної культури є політичний процес. Специфіка їх взаємодії полягає в тому, що з одного боку через політичний процес проявляється політична культура, стає доступною для сприймання, з іншого – сам політичний процес є творцем політичної культури.

Так як політична культура є частиною культури взагалі і формою, що тісно пов'язана і переплітається з іншими формами культури, то реально відсутня суспільна категорія, яка була б пов'язана і відображала лише рівень розвитку політичної культури. Тому найбільш доцільно розглядати поняття політичної культури через систему політичних процесів, що дає можливість конкретизувати досліджувану категорію і знайти суто політичне в усіх сферах культури.

Характеризуючи тривалий і підчас виснажливий пошук людиною своїх політичних ідеалів, політична культура відображає тільки найбільш стабільні і відмінні риси поведінки, які не піддаються стрімким змінам під впливом кон'юнктури чи перепаду настрою. В силу цього політична культура виражає втілений на практиці внутрішній кодекс людської поведінки і тому виступає як стиль діяльності індивіда в сфері політичної влади, яка демонструє на скільки ним сприйняті і засвоєні загальноприйняті норми і традиції державного життя, як в повсякденній активності поєднуються творчі і стереотипізовані прийоми реалізації ним своїх прав і свобод. Той же розрив, який утворюється між освоєними і не освоєними людиною нормами політичної гри, стандартами громадянської поведінки, є важливим внутрішнім джерелом еволюції і розвитку політичної культури. Такий підхід дає можливість характеризувати політичний процес через рівень політичної культури суб'єкта політичної системи, де політична культура виступає "одним із способів діяльності соціальної спільноти, особи у царині політичних відносин, який відображає рівень політичної активності та політичної зрілості суб'єктів" [Політологія у запитаннях і відповідях / За заг. ред. *К.М.Левківського*. – К.: Вища школа, 2003. – С. 95].

В даному контексті політичний процес – це "сукупна діяльність соціальних суб'єктів, у ході якої відбувається формування, зміна, перетворення і функціонування політичної системи суспільства. Його структура складається із ряду послідовних, внутрішньо пов'язаних між собою стадій, що циклічно перетворюються" [*Белов Г.А.* Политология: Курс лекций. – М.: ЧеРо, 1996. – С. 157]. Це конституювання, утворення політичної системи, прийняття і виконання політико-управлінських рішень; контроль за функціонуванням і напрямком розвитку політичної системи. У політичному процесі політична культура забезпечує реалізацію загальнокультурних цінностей з урахуванням конкрет-

них інтересів соціальних спільностей, верств, груп. Адже для забезпечення політичного панування й реалізації групових інтересів потрібно звертатися до минулого досвіду, затребувати знання й цінності, що становлять фундамент сучасних соціальних структур. Цьому якраз і сприяє політична культура, орієнтуючи на певні цінності і теоретичні осмислення еволюції політичних реалій. У більшості підходів до визначення політичної культури окремі дослідники якраз і виділяють історичний аспект, коли політична культура розглядається як система відносин і одночасно процес виробництва і відтворення складових її елементів у ряду поколінь, що приходять на зміну одне одному. Відповідно ігнорування політичних процесів попередніх ступенів суспільного розвитку нації поглиблюють нестабільність існуючої політичної системи.

Маючи класово-станове забарвлення політична культура вбирає в себе найбільш стабільні, типові ознаки, що характеризують політичну свідомість і поведінку основної маси населення. Кожна політична субкультура включає як загальне в політичній культурі, так і специфічне. Її специфічні особливості обумовлені економічною і соціальною структурою суспільства, відмінностями за становою, етнічною, расовою, релігійною, освітньою, статевовіковою та іншими ознаками. Пріоритет однієї субкультури, зіткнення інтересів різних станів, неузгодженість їх дій обмежують або уповільнюють політичні процеси в суспільстві. Тому такі функції політичної культури як реалізуюча національні інтереси, прогностична, виховна, освітня власне і готують політичний процес, тоді як регулююча і комунікативна забезпечують його рух.

Таким чином, аналізуючи політичну культуру крізь призму її впливу на політичний процес слід враховувати комплексність в підході до обох явищ, адже функціонування політичної культури передбачає постійний процес перетворення політичних знань на стійкі регулятиви свідомості й поведінки, а останніх – на практичні дії, спрямовані на здійснення цілей та завдань політичного процесу в суспільстві.

Є.А. Нагорянський, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
jmen@inbox.ru

КОНЦЕПЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕАЛІЗМУ ГАНСА МОРГЕНТАУ

Ганс Моргентау вважається класиком американської політичної думки у галузі міжнародних відносин. Він є одним з батьків-засновників школи "політичного реалізму". Вклад Моргентау у розуміння міжнародних відносин починає гідно оцінюватися тільки зараз, коли реалії соціальної конфронтації, загроза виживанню людства змушують задуматись про радикальне оновлення колишніх підходів до вивчення Моргентау пропонує будувати теорію міжнародної політики навколо поняття інтересу: "Ми вважаємо, що теорія політики, внутрішньої чи зовнішньої, потребує центрального поняття. У загальній теорії політики поняття інтересу є таким в силу того, що вона сфокусована на вивченні влади. Теорія ж світової політики повинна будуватися навколо поняття «національний інтерес»" [*Цыганков А.П.* Г. Моргентау: взгляд на внешнюю политику

// Социально-политические науки. – 1991. – № 1. – С. 44]. Те, що може бути названо серцевиною національного інтересу, складається з трьох факторів: природи інтересу, котрий повинен бути захищеним; політичного оточення, у якому діє інтерес, і раціональної необхідності, що обмежує вибір цілей і засобів для всіх персонажів, діючих на міжнародній сцені. Будь-яка зовнішня політика, зазначає Моргентау, повинна будуватися в опорі на фізичну, політичну і культурну реальність, яку ми називаємо нацією. Зовнішня політика будь-якої нації повинна забезпечувати нації задоволення першочергової потреби – вижити. Всі нації прагнуть до одного: захисту своєї фізичної, політичної і культурної ідентичності перед обличчям небезпеки вторгнення ззовні.

Моргентау, характеризуючи концепцію інтересу, зазначає, що вона вносить раціональність у політичну науку, роблячи можливим теоретичне осмислення політики. Вона виявляє у зовнішній політиці цілісність. Чиясь зовнішня політика, послідовна сама по собі, постає як раціональний, зрозумілий ланцюг подій, незалежно від різних мотивів, уподобань, інтелектуальних і моральних якостей державних діячів, що змінюють один одного. Реалістична теорія міжнародної політики позбувається, таким чином, двох типових помилок: зосередженості на спонукальних мотивах та ідеологічних вподобаннях.

Моргентау також приділяє увагу моральному аспекту у діяльності держав. Він зазначає, що універсальні моральні принципи, сформовані абстрактно, не можуть бути прикладені до дій держав і повинні бути пропущені через конкретні обставини місця і часу. Моргентау видається абсурдним твердження про те, що політична дія не містить у собі моральної цілі, адже політична дія може бути визначена як утвердження моральних цінностей за допомогою політики, тобто влади. Моргентау застерігає від представлення діяльності тієї чи іншої держави, як такої, що повністю відповідає універсальному моральному закону чи волі Бога: "Ототожнення політичних дій конкретної держави з волею Провидіння не може бути виправдано з моральної точки зору, адже це, за суттю, прояв такого гріха, як гординя" [*Моргентау Г.* Политические отношения между нациями. Борьба за власть и мир // Политология: хрестоматия / Сост. проф. М.А. Василик, доц. М.С. Вершинин. – М.: Гардарики, 2000 – С. 753].

Ганс Моргентау виводить чотири основні правила дипломатії. Перше правило: дипломатія повинна бути вільна від духу хрестових походів. Тут мається на увазі, що у зовнішній політиці не можна керуватися певними абстрактними ідеями, доктринами. Друге правило: зовнішньополітичні цілі повинні формуватися через призму національного інтересу і бути підтримані адекватною силою. Третє правило: дипломатія повинна бачити політичну ситуацію з точку зору інших країн. Четверте правило: країни повинні бути готовими до компромісу по всім питанням, які не є для них життєво важливими. Моргентау зазначає, що дотримання четвертого правила залежить від дотримання перших трьох, які у свою чергу взаємопов'язані між собою.

Підсумовуючи, можна сказати, що концепція політичного реалізму ставить на меті удосконалення міжнародних політичних відносин, приділяючи значну увагу при цьому на необхідності дотримання балансу сил та інтересів. Дана концепція не прагне до прикрашання реального стану справ чи до

створення ідеалістичних систем. Політичний реалізм бере до розрахунку природу людини, яка не є ідеальною, і вже виходячи з неї вибудовує свої положення. Ідеї Ганса Моргентау можуть здійснити значний вплив на нормалізацію міжнародних політичних відносин у сучасному світі.

К.Ю. Небрат, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
ksirena@mail.ru

ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ

Легітимація є єдиним індикатором народної довіри до політичного режиму. Аналіз процесу легітимації політичного режиму в країнах демократичного транзиту є складним, оскільки потребує дослідження факторів змін на всіх рівнях (політичному, економічному, культурному). Легітимація політичного режиму в різних країнах має власний темп інтенсивності та комбінацію особливостей. Але застосування компаративістського підходу до прояву цих особливостей на досвіді закордонного демократичного державобудування є доцільним, оскільки піддається єдиній логіці.

Під час демократичного транзиту відбувається системна зміна сфери політичного. Фіксування особливостей легітимації політичного режиму можливе саме на цьому рівні, оскільки маються "фактичні докази" цих трансформацій. Засади демократизації знаходять своє вираження у конституції держав, яка має найвищу юридичну силу. Історично відомо, що першим основним законом демократичного змісту була конституція США 1787 року. Пізніше, у XX сторіччі конституції були прийняті у більшості країн Західної Європи. Саме конституція закріплює форму державного правління, розподіляє повноваження між гілками влади та визначає порядок проходження демократичних процедур. Оскільки політичний режим визначається як поєднання найбільш типових методів функціонування основних інститутів влади та використання ними ресурсів і засобів примусу, то треба сказати, що демократичні інститути на етапі переходу від авторитарного політичного режиму до демократичного знаходяться в стані визначення та розподілення повноважень і обов'язків [*Соловьев А.И.* Политология: Полит. теория, полит. технологии: Учеб. для вузов. – М.: Аспект Пресс, 2000. – С. 239]. С.Террі, Ф.Шміттер, Т.Л.Карл, В.Банс, Р.Токем підкреслювали, що унікальність поставторитарних трансформацій позначається на підвищенні політичної ваги представницького органу політичної влади. Представництво народних інтересів через обраних депутатів підвищує рівень довіри до існуючого політичного режиму і формує у громадян почуття "співвідповідальності" за прийняті політичні рішення. Можливість обирати політичних акторів шляхом всезагального, прямого, вільного виборчого права, підвищує рівень легітимності політичного режиму.

Результатом подібного волевиявлення в країнах демократичного переходу стає складання багатопартійності. З часом кількість маленьких політичних партій замінюється якістю кількох або двох впливових. В країнах, де демократич-

ний розвиток не гальмується формальністю реформ, формується парламентська опозиція, що має можливість контролю за політичною діяльністю влади та приходу до влади шляхом демократичних виборів. Особливістю легітимації політичного режиму в умовах становлення демократії є також звуження повноважень президента та їх розширення у органів виконавчої влади.

Вище означені особливості легітимації політичного режиму в умовах демократичного транзиту знаходили прояв у різні історичні часи і в різних державах. Зміна політичного ландшафту у бік демократизації відбулася у сьоми регіонах світу:

- ✓ падіння авторитарних режимів правого напрямку в Південній Європі в середині 1970-х років;
- ✓ заміна військових диктатур громадянськими урядами в Латинській Америці (70-80-ті роки XX сторіччя);
- ✓ зникання авторитарного правління в Східній та Південній Азії з середини 80-х років XX сторіччя;
- ✓ крах комуністичних режимів в Східній Європі в кінці 1980-х років;
- ✓ падіння СРСР (поява нових п'ятнадцяти незалежних республік) на початку 90-х років XX сторіччя;
- ✓ знищення однопартійних режимів в Центральній Африці в 90-х роках XX сторіччя;
- ✓ поява слабкої тенденції до лібералізації в країнах Середнього Сходу в 1990-х роках.

При аналізу досвіду демократичного державобудування треба враховувати специфіку часу, яка виражається в інтенсивності впливу міжнародного досвіду демократичного розвитку на поставторитарні країни та тривалості попереднього політичного режиму. Ці фактори обумовлюють "готовність" громадян до сприйняття демократичних змін, а отже і ступінь прихильності до влади та режиму, що формується.

Ж.Руппік зазначав, що "результат демократичного транзиту у різних країнах відрізняється" [*Банс В*. Элементы неопределенности в переходной период // Полис. – 1993. – № 1. – С. 45]. Наприклад, в Західній Німеччині, Японії, Італії після 1945 року відновлення демократії йшло за підтримки зовнішніх сил з використанням матеріальної допомоги (наприклад, план Маршалла) та відбулося повільне зростання підтримки демократичних перетворень населенням. В Іспанії, Португалії та Греції після 1974 року стався договірний демократичний перехід у наслідку компромісу "старої" та "нової" еліти [Основи демократії: Навчальний посібник / М.Бессонова, О.Бірюков, С.Бондарук та ін.; За ред. *А.Колодій*; АПН України та ін. – 2-е вид., стер. – К.: Ай Бі, 2004. – С. 81]. Досвід демократизації країн Латинської Америки характеризувався значною кількістю перерваних трансформацій. Результатом цього стала поява "змішаних" політичних режимів (напівдемократій та псевдодемократій).

В незалежності від того, які особливості легітимації політичного режиму в країнах демократичного переходу, виходять на перший план, легітимним є той політичний режим, який сформований на основі демократичних процедур, вільного волевиявлення громадян та рівноправ'я усіх суб'єктів політичного процесу, що діють на основі закону.

Д.В. Неліпа, канд. політ. наук, доц., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
nelipa_dv@ukr.net

СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЯВИЩ ТА ПРОЦЕСІВ

Системний аналіз – науковий метод, який передбачає розгляд об'єкта дослідження як сукупності взаємопов'язаних елементів, що утворюють систему. Системність як певний спосіб бачення світу розповсюдилася на початку XX століття спершу лише у природничій та технічній сферах і з середини століття поступово почала впроваджуватися в теоретичні та практичні дослідження соціально-політичних явищ та процесів. Системний аналіз повною мірою відповідає новітнім тенденціям у розвитку науки, а саме: сприяє міждисциплінарності, уніфікації підходів та консолідації зусиль вчених із різних сфер знань. Водночас, будучи надзвичайно поширеним у західних соціальних науках, в Україні системний аналіз недостатньо використовується при дослідженні соціально-політичних явищ та процесів. У вітчизняній політології та політиці не реалізуються можливості експериментування на моделі політичної системи з метою з'ясування наслідків прийняття тих чи інших рішень і перевірки їх ефективності.

Однією із основних перешкод на шляху розвитку системного аналізу як методу дослідження соціально-політичних явищ та процесів є недостатнє розуміння специфіки його застосування в політології. Насамперед, виникає проблема об'єктивності. Системний аналіз передбачає врахування усіх чинників та параметрів політичної системи без покладання на особистий емпіричний досвід чи відчуття. Натомість, ідеологічні переконання аналітика, матеріальна залежність чи особисті уподобання можуть суттєво вплинути на результати дослідження уже на першому етапі пізнання. Наприклад, будучи у минулому членом Комуністичної партії СРСР, дослідник може негативно ставитися до надмірної партійної дисципліни, не враховуючи при цьому, що політичні партії у багатьох демократичних країнах залишаються достатньо авторитарними (Великобританія, Німеччина, тощо). Або, навпаки, вчений може вважати, що лише централізовані та дисципліновані політичні партії є дійсно партіями як організаціями, в той час як децентралізовані партії, наприклад, у США, визначатиме як "квазіпартії", оскільки у них відсутній інститут членства. Відповідно, це уже передбачатиме дещо упереджене ставлення до централізованих політичних партій. Тобто, якщо висновок про доцільність чи недоцільність формування централізованих партій в Україні буде зроблений уже на початку дослідження і цей тип партій розглядатиметься не так ретельно або значно ретельніше, ніж інші варіанти, це призведе до деформації результатів. До того ж, специфіка соціально-політичних явищ не завжди дозволяє точно виміряти усі вихідні індикатори, оскільки політичній системі не притаманні такі жорсткі причинно-наслідкові закономірності як, наприклад, фізико-технічним. Така характеристика системного аналізу як методу є водночас і його перевагою, і недоліком. З одного боку, він дає можливість забезпечити максимально можливу об'єктивність дослідника та зібраних фактів та даних і виробити стратегію по-

долання дійсно комплексних та багатовимірних проблем, а з іншого – часто здається занадто складним для використання і уникається.

Водночас, усі вище зазначені перешкоди є суто технічними та можуть бути легко подолані, якщо системний аналіз як метод докладніше вивчатиметься в галузі соціальних наук із врахуванням усіх його принципів та складових. Освіта політолога повинна передбачати приділення достатньої уваги міждисциплінарності та можливості застосування досягнень та дослідницьких процедур із інших сфер науки. Хоча уже здійснюються перші спроби вибудувати моделі політичної системи для дослідження того чи іншого процесу чи явища, однак, слід пам'ятати, що моделювання – це лише одна із процедур системного аналізу, яка буде успішною лише при комплексному застосуванні поряд із усіма іншими процедурами: ідентифікацією цілей та завдань дослідження, описом системи (на етапі пізнання), оцінкою альтернативних рішень та формулюванням висновків.

Становлення української політичної системи потребує виважених політичних рішень, які б ґрунтувалися на ретельному науковому аналізі усіх явищ та процесів. Саме системний аналіз дає змогу відповісти на питання, які виникають у сфері управління та контролю складними системами, особливо в період інституціоналізації державності, формування ідентифікації громадян, трансформації політичного режиму та реформуванні економіки. Застосування цього методу при дослідженні соціально-політичних явищ дасть змогу розробити стратегію вирішення нагальних та важливих проблем в контексті становлення інформаційного суспільства, політичних криз, енергозабезпечення, глобального потепління, зміни клімату, розвитку системи соціального забезпечення, тощо. Системний аналіз дозволяє також прогнозувати та вираховувати ризики та ймовірні наслідки економічних криз та природних чи техногенних катастроф. Ці явища важко передбачити з максимальною точністю та запобігти їм, проте, саме системний аналіз дає змогу виробити стратегію дій у всіх можливих варіантах розвитку подій. Наприклад, досі немає однозначної думки про те, як розгортатиметься сучасна світова фінансова криза. Вчені та експерти висловлюють різні позиції. Деякі із них вважають, що її розвиток слід зображувати літерою "V" (швидке падіння і такий же стрімкий підйом економіки), інші – літерою "U" (падіння економіки, тривалий час перебування "на дні", і аж тоді відновлення). Існує думка, що найймовірніший сценарій розвитку подій найкраще відображає літера "W" (декілька хвиль економічної кризи), врешті, є навіть песимістичний прогноз (літера "L" – дуже довгий період застою, який може і не завершитися підйомом економіки до попереднього рівня). При цьому, саме системний аналіз дав би змогу розробити стратегію дій нашої держави у будь-якому із цих випадків із максимально можливим врахуванням усіх факторів та впливів як ззовні, так і зсередини.

Таким чином, системне бачення світу зумовило тенденцію до міждисциплінарності у науці та, врешті, призвело до виникнення системного аналізу. Його сутністю стало вивчення певних цілісних одиниць – систем. Спочатку системний аналіз використовували як прикладну методологію управління складними системами. В цьому контексті його вважають найуспішнішою

спробою впровадження системного підходу в практичну діяльність. Однак, прикладна спрямованість системного аналізу аж ніяк не применшує його методологічного та теоретичного значення. Таке поєднання ефективності застосування в практичній діяльності із теоретико-методологічним наповненням дозволяє його успішно застосовувати в усіх галузях науки, в тому числі і в політології.

С.В. Олійник, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*
oliynyks@ukr.net

СОЦІАЛЬНО ПРАВОВА ДЕРЖАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Подібна проблематика набуває актуальності для політичної ситуації сьогодення, оскільки багато країн ще знаходиться в стані пошуку оптимальних шляхів розвитку власної політичної, економічної, правової систем в умовах трансформаційних суспільств. Науковими дослідженнями з цієї теми займається багато дослідників як зарубіжних серед яких можна виокремити А. Альбрехта, Р. Дарендорфа, А. Кайзера, Д. Ролза, також таких вітчизняних вітчизняних науковців О. Скрипнюк, Є. Тихонова, Ю. Тодика, В. Цвєтков.

Історико-політологічне дослідження ґенези ідеї соціально правової держави в політологічні та юридичні думці заходу дає змогу зробити висновок: сама ідея соціальної держави виникла як реакція незадоволення теоретичною та практичною політикою лібералізму який в політичних реаліях Європи та США виявився нездатним забезпечити соціальні права і певний рівень добробуту для всіх громадян, як це проголошувалось. Критика ринково-ліберальної моделі, що розроблялось на Заході (як у США так і у Західні Європі) сприяла насамперед демократизації громадянського суспільства і дедалі більшому запровадженню ідеалів соціальної правової держави.

Історичний досвід існування та функціонування ліберально-демократичних держав, що дотримуються "політики нейтрального ставлення", переконливо продемонстрував: коли людина поставлена в такі умови, що просто нездатна скористатися наданими їй правами, тоді ці права перетворюються на порожні обіцянки.

Тому ще на початку XX століття у політичному та правовому житті переважної більшості західних країн можна спостерігати поступовий перехід від ліберально-ринкової моделі суспільного устрою до соціально-ринкових механізмів реалізації державної влади, коли держава бере на себе обов'язок здійснення функцій регулятора економічних та соціальних процесів. Для досягнення більш справедливого розподілу благ, що є метою соціальної держави, використовують наступні стратегії: 1) підтримка і організація рухів виробників і споживачів, які б репрезентували і водночас захищали їх інтереси перед працедавцями і державою; 2) запрова-

* Рецензент – д-р філос. наук, проф. Кирилюк Ф.М.

дження політики соціальної підтримки з розвиненою структурою соціальних служб, які піклуються про людину.

При цьому соціальна, правова держава, як зазначає Роулз, повинна забезпечити реалізацію п'яти видів основних благ. Це базові свободи (свобода совісті, свобода думки тощо); свобода пересування і вибору заняття на тлі широкого вибору можливостей (ці можливості мають передбачати заняття з різними кінцевими цілями і давати змогу коригувати або змінювати їх); влада, повноваження й відповідальність, що набуваються залежно від посади і місця роботи (ці категорії визначають ступінь самостійності та соціальні можливості людей); прибуток і багатство у широкому розумінні як універсальні засоби, які мають обмінювальну вартість і необхідні для того, щоб прямо чи опосередковано досягти широкого спектру цілей; соціальні основи самоповаги індивідів, що дають змогу громадянам відчувати власну значущість як особистості, розвивати й реалізувати свої моральні якості та досягти власної мети з повагою до себе.

"Соціальна держава – це така держава, в якій її обов'язки сягають не лише забезпечення внутрішнього порядку і зовнішньої безпеки, а й відповідальності за добробут громадян" [*Скрипнюк О.С.* Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. – К., 2000. – С. 52].

Попри певну методологічну відмінність між науковими поняттями "правова" та "соціальна" держава між ними є суттєва схожість у питаннях співвідношення між демократичною, правовою, соціальною державою та громадянським суспільством.

Однак, кажучи про демократію та ринкову економіку як необхідні умови існування і функціонування соціальної, правової, держави, слід конкретно визначити, що ж саме вкладається в ці поняття, який їх теоретичний сенс. Справа в тому, що у контексті концепції соціальної, правової держави самі поняття демократії та ринкової економіки тлумачаться швидше структурно-функціонально. Адже йдеться не стільки про те, чим за своїм теоретичним змістом насправді виступають держава та ринкова економіка, скільки про те, які механізми, котрі притаманні цим типам суспільно-політичних та економічних відносин, повинні існувати на державному рівні для того, щоб були створені умови для розвитку та ефективного функціонування соціальної держави.

Теза про функціональний характер визначення понять соціальної держави та ринкової економіки підтверджується тим, що, говорячи про державу, політологи та правознавці насамперед мають на увазі такі її ознаки: законність і легітимність влади, гарантування правового захисту та рівноправ'я, пріоритет норм конституційного права, захист з боку держави свободи та гідності кожного громадянина, забезпечення участі громадян у політичному та економічному житті країни завдяки створенню системи інститутів представницьких органів, політичний плюралізм, який виявляється в існуванні конструктивних опозиційно-політичних рухів, вільна преса та розвинена система громадських організацій. Що ж до поняття ринкової економіки, то мається на увазі така господарська система, в якій виробники і споживачі є вільними у своїх рішеннях, завдяки чому весь процес виробництва підпорядковується

об'єктивним відносинам попиту та пропозиції, тобто ринку, передумовою якого є система вільної конкуренції. Але, використовуючи поняття ринкової економіки, яке, на перший погляд, виступає не стільки умовою розвитку соціальної держави, скільки, навпаки, її найсуттєвішою перешкодою, необхідно зауважити, що концепція соціальної держави – це не просто механічно додана сума принципів ринкова економіка, правова держава, громадянське суспільство. Соціальна держава це новий рівень у розвитку суспільного устрою, тому що така держава не лише намагається забезпечити кожному громадянинові гідні умови існування, соціальний захист, співучасть в управлінні виробництвом приблизно однакові життєві шанси та можливість самореалізації особистості в суспільстві, а й згладжує майнову та соціальну нерівність.

Р.Ю. Паламаренко, студ., ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Харків

ЩОДО ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ СУБДИСЦИПЛІНИ "СВІТОВА ПОЛІТИКА"

В рамках теоретичної школи неолібералізму в теорії міжнародних відносин сформувався науковий напрям "Світова політика" (world politics) – кінець 70-х років.

Поява праці Р. Кохена і Д. Ная "Транснаціональні відносини і світова політика" (1972).

Із зростанням ролі економічного фактору (і внаслідок цього – процесу глобалізації) в міжнародних відносинах почали проводитися дослідження по виявленню зв'язків між внутрішньою політикою країн та світовою економікою. Увага зверталась на визначенні детермінант зовнішньої економічної політики держав і стратегій корпорацій [*Лебедева М.М.* Мировая политика. – М.: Аспект Пресс, 2003].

По даним, отриманим в результаті емпіричних досліджень і аналізу конкретних випадків, виявився факт багатокількісності учасників міжнародної взаємодії, роль яких по цілому ряду проблем була прирівнена до державної.

Світова політика виникла на стику світової економіки, теорії міжнародних відносин, аналізу міжнародних організацій та порівняльної політології.

Головна складова світової політики – *контекст політичного розвитку світу*. Світова політика охоплює *весь спектр* міжнародної проблематики. Центральні питання – тенденції світового розвитку, політична структура світу. Наприклад, такі міжнародні проблеми, як глобальна демократизація, світові режими, суверенітет, безпека, невоєнні аспекти безпеки, екологія, гендер, відносини "Північ-Південь", тероризм, конфлікти, міжнародні організації, права людини, націоналізм, цікавлять світову політику як взаємообумовлені та в контексті впливу на процес світового політичного розвитку, а також сам вплив цього процесу на зазначені проблеми. В останні роки набирає популярності новий напрям, який теоретично осмислюється в терміні "мультинаправленої дипломатії".

Предметне поле світової політики розширюється даними з психології, соціології, демографії, права, екології.

Світова політика містить політологічну складову та використовує політологічні методи дослідження.

Для порівняння, центром уваги дисципліни міжнародних відносин є проблеми війни і миру. Міжнародні відносини вивчають в першу чергу двосторонні проблеми відносин (відносини двох держав), а світова політика – розвиток політичної системи світу ***в цілому***. Тому існує точка зору, що розділяється багатьма вченими, що світова політика повинна *включати* міжнародні відносини. Світова політика – це те середовище, що впливає на міжнародні відносини та змінює їх. Міжнародні відносини більше уваги приділяють історії, світова політика – політології.

"Якщо міжнародні відносини в значній мірі пов'язуються з аналізом міждержавних взаємодій, то світова політика *змінює акцент* на ту, все більш помітну роль, яку грають у формуванні міжнародного середовища нетрадиційні актори, які не витісняють державу як головного гравця міжнародного спілкування" [*Цыганков П.А.* Мировая политика: содержание, динамика, основные тенденции // Общественные науки и современность. – 1995. – № 5. – С. 58].

Т. Лоуі у своїй статті "Глобалізація, держава, демократія: образ нової політичної науки" говорить про те, що по причині економічної глобалізації в світі поступово формується новий політичний режим і саме його змушена буде вивчати політична наука. Але концепції, інструментарій та методи, що використовуються політологами за минулих режимів вже не будуть відповідати новим реаліям [*Лоуи Т.* Глобализация, государство, демократия: образ новой политической науки // Международная жизнь. – 1999. – № 10. – С. 30].

Т. Кун обгрунтовував необхідність наукових революцій [*Кун Т.* Структура научных революций. – М., 1998]. Режими, що формуються глобалізацією – парадігмальні. Концепції і підходи, за допомогою яких відбувалося дослідження міжнародних процесів вже невзмозі пояснити ті нові реалії, що виникли. Чи не знаходимося ми на порозі нової наукової революції зі зміною парадигми? Яка наука забезпечить життя цієї парадигми? Глобалізація капіталізму, як і масштабна демократизація вимагають нової політичної науки. Такою наукою може стати світова політика. Її актуальність відповідає сучасним реаліям, тому що вона *концептуально по-іншому* підходить до вивчення міжнародних проблем та явищ, ніж наука міжнародних відносин.

У 2000 році конгрес Міжнародної асоціації політичних наук під назвою "Світовий капіталізм, управління і співтовариство – до корпоративного тисячоліття" в самій назві показав головну тенденцію світового політичного розвитку.

Світова політика "покликана вивчати саме політичну складову сучасного світу при врахуванні, звичайно, досягнень в суміжних областях знань…, теорії міжнародних досліджень виходять з уявлень в наявності в нинішній час політичної системи світу, тобто політичної системи глобального рівня. І в цьому сенсі світова політика виступає як наука, що її вивчає" [*Лебедева М.М.* От мировой политики к единой политической науке // Мировая политика: проблемы теоретической идентификации и современного развития. Ежегодник 2005. – М.: РОССПЭН, 2006. – С. 57].

О.П. Палько, асп., ІПЕД ім І. Кураса НАН України, Київ[*]

НАЦІОНАЛЬНИЙ КОМУНІЗМ ЯК ОДИН ІЗ МОЖЛИВИХ ВАРІАНТІВ ВТІЛЕННЯ ІДЕЙ МАРКСИЗМУ У XX СТОЛІТТІ

Поняття національного комунізму, або як прийнято в українській традиції – націонал-комунізму, характерне для розвитку світової суспільно-політичної думки XX століття. Саме неможливість повного втілення ідей К.Маркса щодо світової революції пролетаріату зумовлює переорієнтацію на втілення даної концепції в масштабах окремих держав. Звідси і виникають різні трактування марксистської доктрини, що враховують об'єктивні умови становлення даного явища в окремих країнах. Тому з'являються нові теоретичні підходи до тлумачення даної модифікації марксизму.

Серед світових тенденцій у дослідженні цього явища можна виділити такі напрямки, як тлумачення явища націонал-комунізму через призму філософії та з можливості поєднання антитетичних засад націоналізму та комунізму як світових ідеологій. З іншого боку це явище можна досліджувати з точки зору взаємовпливів цих двох теорій одна на одну. Так комунізм з часом достатньо поповнився категоріальним апаратом такої протилежної ідеології, як націоналізм, та навпаки. Аналіз феномену взаємопроникнення цих світових теорій можна зустріти у працях дослідників як теорії комунізму (Е.Хобсбаум) так і теорій націоналізму (Е.Сміт). Також окремим напрямком є спроба простеження цього явища через призму конкретних проявів цього явища в різних країнах (Австрія, Німеччина, Радянський Союз, а також Україна).

Націонал-комунізм – це політична ідеологія, що ґрунтується на поєднанні ідей націоналізму та комунізму та їх практичного втілення. Ця течія головним своїм завданням ставить захист як соціальних, так і національних прав людини.

На перший погляд можна з упевненістю сказати, що такі дві ідеології, як націоналізм та комунізм не можуть мати нічого спільного, адже і в теорії, і на практиці історичного співіснування заперечували одна одну. Якщо головним постулатом для комунізму у його трактуванні національного питання є теза К.Маркса, що "Пролетаріат не має батьківщини", а отже сам феномен нації є лише тимчасовим явищем, породжений буржуазним та капіталістичним світоглядом, то для націоналізму саме поняття національної ідентичності та власної держави є певним догматом. Основою для аналізу суспільних процесів для комунізму є класи та класова боротьба, а для націоналізму – нації та процеси її становлення. Але, аналізуючи феноменологію цих теорій можна стверджувати, що "…історичний досвід розвитку обох світоглядів та їхнього втілення в життя свідчить, що їхнє суперництво, в якому явно переміг націоналізм, було водночас взаємовигідним співіснуванням" [*Касьянов Г.* Теорії нації та націоналізму. – К, 1996. – С. 104].

На практиці відбулося взаємопроникнення ідей націоналізму та комунізму, що втілилося у появі суміжних теорій, однією із яких є націонал-комунізм.

[*] Рецензент – д-р іст. наук, проф. Солдатенко В.Ф.

Можливість такого поєднання була зумовлена тим, що ці доктрини спрямовувалися на вирішення тих самих питань та проблем, тільки методи розв'язання, пропоновані ними, були різними [*Шпорлюк Р*. Комунізм та націоналізм: Карл Маркс проти Фрідріха Ліста. – К., 1998. – С. 10].

Е. Сміт вказує на очевидну схожість деяких світоглядних рис комунізму і націоналізму. Обидва стали своєрідними формами "громадянської релігії", яка специфічно реагує на проблеми "недосконалого", з її погляду, суспільства, накреслює шляхи подолання цих проблем, формулює певний набір ідеалів, за які треба боротися для досягнення у майбутньому "золотого віку" людства і, зрештою, має рецепти прискорення переходу до "справжнього, природного" стану речей [*Сміт Е*. Нації та націоналізм у глобальну епоху. – К., 2006. – С. 39].

Практика впровадження комунізму довела неможливість повністю втілити в життя усіх теорій К.Маркса та Ф.Енгельса. Найпершою була Жовтнева революція в Росії, тобто робітнича революція відбулася в окремо взятій країні і не була результатом світової пролетарської революції. Обґрунтування цього знайшло своє вираження у радянському варіанті марксизму – марксизмі-ленінізмі.

Ще більшу синтезу поглядів націоналізму та комунізму можна простежити у послідовників К.Маркса та Ф.Енгельса. Е.Гобсбаум вказував на те, що "майже неможливо, щоб політична свідомість так чи інакше не була визначеною національно. Пролетаріат, як і буржуазія, існує у вигляді інтернаціонального явища тільки в теорії. У дійсності ж він являє собою сукупність груп, межі яких визначено національними державами, або етнічною/мовною відмінністю…" [*Хобсбаум Э*. Век капитала. – Ростов н/Д., 1999. – С. 101].

Гобсбаум стверджує, що ідеї комунізму знайшли прихильність перш за все у робітників із розвиненою політичною свідомістю, хоча б тому, що традиція революції сама по собі є національною і тому, що лідери та ідеологи нових робітничих рухів були залучені до вирішення національного питання. Таким чином, альтернативою "інтернаціоналізму робітничого класу" стала "субполітична свідомість, яка дійшла у масштабах значно менших, чим нація-держава". Тому Лівий інтернаціонал на практиці означав "солідарність та підтримку тих, хто боровся за ту ж справу в інших націях" [Там же. – С. 133].

Подібних трансформацій зазнав і націоналізм. Націоналізм постає як сукупність різноманітних теорій, історично та географічно відмінних між собою. У другій половині XIX століття націоналізм почав розвиватися у двох напрямках. З одного боку націоналізм продовжував існувати як крайньо права ідеологія на противагу соціалізму, а з іншого – враховувалися ті питання, які ставить перед собою соціалізм, але вони визнавалися складовими більш важливого національного питання, а тому мали вирішуватись у його межах. Так, Р.Шпорлюк трактує націоналізм як ідеологію, що пов'язана насамперед з політекономічною теорією і практикою, яка виходить з того, що нація є головним об'єктом політичної економії. За основу дослідник бере теорію національної політекономії Ф.Ліста, основою якої була спрямована політика протекціонізму національній економіці [*Шпорлюк Р.* Комунізм та націоналізм: Карл Маркс проти Фрідріха Ліста. – К., 1998. – С. 21].

Отже, можна зробити висновок про межовий характер націонал-комунізму як ідейної доктрини. Саме тому ми не можемо однозначно оцінювати це явище. Варто зауважити, що націонал-комунізм є саме спробою поєднати в межах однієї теорії можливість соціального та національного визволення, тобто вирішення соціальних протиріч в межах конкретної політичної одиниці – держави чи нації.

О.Ю. Панченко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
ok_panchenko@mail.ru

МЕХАНІЗМИ ІСНУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Під сучасним ідеалом демократії розуміють той її стандарт, згідно з яким оцінюють демократичність різних форм врядування. Він є відправною точкою для "будівництва" різних концепцій і різних моделей демократичного ладу. В уяві різних категорій людей (вчених, політичних діячів, пересічних громадян) зміст його – різний. Залежно від того, як люди уявляють собі демократичний ідеал, що найбільше цінують та на чому акцентують у понятті демократії, залежить їхня прихильність до певних концепцій чи певних різновидів демократії. Проте можна виділити основні демократичні принципи, які властиві кожній моделі і їх дотримання являється успішною умовою функціонування демократії: вищий політичний законодавчий орган має бути обраний народом; мають існувати виборчі органи влади і управління нижчих рівнів, аж до самоуправління; виборці мають бути рівні в правах, а виборче право – загальним і рівним; всі виборці повинні мати рівне право голосу; голосування має бути вільним; вибори повинні відбуватися на всіх рівнях більшістю голосів, хоча значення цієї більшості може визначатися різними способами, орган влади повинен користуватися довірою інших, передусім важливих по відношенню до нього і співпрацюючих з ним органів влади, відносини суспільства і виборних ним органів влади мають бути взаємними і симетричними, з гарантованим законом і реакцією виборців, відповідальністю делегуючих їм носіїв влади, демократія повинна існувати під безперервним і пильним суспільним контролем; державі і суспільству потрібно розробляти механізми запобігання конфліктів на всіх соціальних і політичних рівнях: між розділом влади, між більшістю і меншістю, соціальними групами, націями.

Треба розуміти, заснування демократії і її підтримка – це дві різні речі. Щоб бути стабільною, демократія повинна набути легітимності, яку визнає народ, що має вважати її за найкращу, найдоречнішу форму врядування для свого суспільства. Адже демократія, оскільки вона спирається на згоду урядованих, залежить від легітимності, яку визнає народ, набагато більшою мірою, ніж будь-яка інша форма врядування. Ця легітимність вимагає глибокої моральної відданості та емоційної пов'язаності, але це розвивається тільки з часом і почасти як наслідок успішного функціонування демократії. Люди не цінуватимуть демократії, якщо вона не вирішуватиме успішно соціально-економічних проблем і не досягне певного мінімального рівня порядку і справедливості.

Велич і цінність демократії полягає в тому, що вона не лише допускає, але й вважає необхідною постійну дискусію щодо мети загального блага, вільний обмін думками щодо стратегії і тактики найдоцільнішої політичної діяльності. Справжня демократія не утворюється "офіційно", вона формується в глибинах та "закутках" суспільного життя і громадської культури, зростає знизу. Тільки в такому разі демократія виступає принципом організації життя соціуму в цілому, проявляє себе як духовна та ідеологічна засада. Що забезпечує стабільність держави, її орієнтацію на людину як на найвищу соціальну цінність. Демократія, яка не виражає життєві інтереси людей, позбавляється їхньої підтримки, приречена на те, щоб виконувати лише ритуальну роль, бути формальною, удаваною. Для розвитку демократії необхідна сукупність передумов: об'єктивних і суб'єктивних; економічних, соціальних і культурних. Найважливішими з них є: наявність приватної власності на засоби виробництва і ринкових економічних відносин; розвиненість громадянського суспільства; соціальний капітал і громадянська політична культура; наявність відносно усталених норм моралі й законності; певний тип національного характеру і менталітету. Країни не однаково володіють чинниками та спонуками, які сприяють розбудові демократичних засад суспільства, але зачатки демократичного устрою можна знайти в історичних формах життя практично кожного народу [*Латигіна Н.А.* Демократія: реалії versus утопії: Монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – С. 87].

Я.О. Петренко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Yasya777@mail.ru

ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Політична влада являється одним з основних і найбільш ємких понять в політології, що підтверджується як відсутністю в сучасній політичній думці одного загальновизнаного її визначення, так і різноманіттям концепції влади. Багато філософів зверталися до дослідження суті і змісту влади. Наприклад, Т.Гоббс визначав владу як засіб досягти блага в майбутньому і тому на перше місце ставив таку схильність всього людського роду, як вічне і безупинне бажання все більшій і більшій владі, бажання, що припиняється лише із смертю. Ф.Ніцше стверджував, що життя – це воля до влади.

Однією з найважливіших властивостей, що характеризують політичну владу, є її легітимність. Легітимна влада, з якою згоден народ, інакше вона нелегітимна. "Той, хто приймає хоч якусь частку влади іншими шляхами, ніж ті, які наказані законами співтовариства, не мають права на те, щоб йому покорялися..., а, отже, є не тією особою, на яку дав згоду народ" [*Локк Дж.* Сочинения: В 3 т. – М.: Мысль, 1988. – Т. 3. – 410 с.].

Ідеологічна легітимність спирається на ідеологічні принципи і переконання громадян в цінності політичного устрою як самого передового, що підкріплюється інтенсивною пропагандою. Класичним прикладом подібної легітимності влади є СРСР, де ідеологія обгрунтовувала легітимність режиму.

Структурна легітимність спирається на прихильність громадян механізму і нормами політичного режиму. Вона характерна для суспільств, де порядок формування владних структур став звичним. Довіра до традиційної і сталої системи влади розповсюджується і на саму владу, якщо вона була вибрана відповідно до сталих норм. Як приклад можна привести Великобританію з її демократичними традиціями і парламентаризмом.

Особиста легітимність спирається на віру громадян в особисті якості політичного лідера (президента, прем'єр-міністра), його здатність належним чином використовувати політичну владу. Вона близька до харизматичної. Персональна легітимність більшою мірою базується на симпатії громадян до лідера, поклоніння, готовність до повного підпорядкування. Наприклад, президент США повинен володіти персональною легітимністю, але там немає харизми. В протилежність легітимізації влади процеси делегітимізації – руйнування та криза легітимності – ведуть до втрати підтримки влади збоку суспільства.

Причинами спаду та кризи легітимності являються: загострення конфлікта між цінностями більшості соціальних груп та вузькокорпоративними цінностями правлячої еліти; відсутність в політичній системі інститутів, як івиражають інтереси різних соціальних груп та доводячих їх до органів влади; руйнування традиційних норм та цінностей політичної культури; ріст корумповоності в органах влади; низька ефективність влади; розвиток сепаратизма та націоналізма; втрата правлячої еліти віри в правову силу здійснення влади.

Делегітимація обертається кризою влади, яка, в свою чергу, мое викликати радикальні зміни в політичній системі. Про легітимність говорив Т.Парсонс, він зазначав, що система легітимації визначає ряд прав та заборон. "Функція легітимації незалежна від операційних функцій соціальної системи. Ніякий нормативний порядок ніколи не може бути самолегітимізованим в тому сенсі, що схвалений або заборонений спосіб життя автоматично розглядається як правильний або незалежний без всяких пояснень" [*Парсонс Т.* Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения // THESIS. – Весна 1993. – Т. 1., Вып. 2. – С. 96].

Легітимність норми не може визначатися тим, що на карту поставлена стабільність або навіть виживання системи. У політичній сфері пріоритет соціального нормативного порядку виявляється найбільш очевидним чином в функціях примушення і в потребі членів суспільства контролювати фізичні санкції. Подібна легітимація вимагає наявність соціальної системи символів, дозволяє обгрунтувати ідентичність і солідарність співтовариства, а також вірувань, ритуалів, в які дана символічна система втілена. Як ми бачимо, важливе значення при такому розгляді легітимності надається поняттям норми і цінності. "Цінності в сенсі ціннісних зразків – ми розглядаємо як головний елемент соціальної і культурної систем. Норми ж є переважно соціальним феноменом" [Там же. – С. 103].

Ціннісна орієнтація, властива певному комплексу норм, це не узагальнений нормативний зразок, а його пристосування, специфікований конкретний додаток. Парсонс відзначав також, що підстави системи легітимації завжди мають релігійний характер, співвідносяться з вищою реальністю. Тут важливий нормативний аспект процесу здійснення легітимності, а він розуміється їм як поєднання сис-

теми норм і експектацій з регулюючими їх цінностями. За умови легітимності порядку, індивід повинен добровільно підкорятися існуючому режиму, оскільки він розуміється як суб'єкт, що раціонально діє, усвідомлює необхідність слухняності. Аналіз процесу легітимації здійснений у Парсонса, для стабільно функціонуючого суспільства, звідси – ігнорування ситуації нелегітимації. Найбільш ефективною підставою легітимації визнається залучення до вищої реальності.

О.М. Поволокіна, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНИХ ЗМІ

Феномен впливу на колективну мораль, поведінку ets., ets. засобів масової інформації в період реальної багатопартійності важко переоцінити. Більш того: феномен цей слід вивчати негайно, оскільки він сам по собі відійде в небуття вже через п'ять-сімь років, поступившись усталеній бюрократично-ускладненій системі партійної агітації, де ЗМІ займатимуть далеко не перше, хоч і не останнє місце.

Поки що, починаючи з 2000 року, ми спостерігаємо різке зростання кількості друкованих видань, що належать певним політичним формуванням; констатуємо безумовну конкуренцію між ними; стаємо свідками, як в процесі безкомпромісної демократичної боротьби за голоси виборців і доступ до бюджетних коштів, – втрачаються залишки релігійної, пролетарської і загальнолюдської моралі. Релігійна, пролетарська й загальнолюдська мораль у вигляді найбільш зрозумілих масовій свідомості етичних категорій (добра і зла, правди й неправди, хоробрості й боягузтва і т. ін.) – настільки перемішалися в свідомості індивідів, які формують так званий духовний світ через засоби масової інформації, що годі й говорити про якусь користь у плані морального виховання читачів внаслідок появи великої кількості партійно-політичних видань.

Які ж типові риси подібного видання, наскільки вони шкідливі взагалі й чи приносять багатомільйонні наклади бодай якусь користь у плані професійного навчання самих журналістів, які формують шпальти цих одноденних інформаційних метеликів?

Першою характерною рисою партійно-політичних видань сучасної України є їх оперативність. Зауважимо, що парадокс закладений в цьому силогізмі, перестає бути таким, коли врахувати, що партійно-політичні видання вже в силу специфіки самої передвиборчої компанії не тільки **виходять**, але й **доходять** до читачів практично в той самий день, коли в редакцію поступила оперативна інформація. А це, зауважимо, надзвичайна рідкість для України, де щоденні газети, навіть за умови, коли вони передаються електронною поштою та друкуються в обласних друкарнях, доходить до читача в провінції в середньому із запізненням на два дні. Партійно-політичні видання, на відміну від звичайних видань, розповсюджуються спеціально найнятими для цієї роботи студентами, штатними агітаторами, безробітними, часто – працівниками держустанов. Отже оперативність, хоча й штучна, на період виборів, демонструє пересічному споживачу української друкованої продукції, що бувають ситуації, у яких преса й справді відповідає своїй функціональній ролі – оперативності.

Другою характерною рисою партійно-політичних видань України є їх відверта приреченість на швидке вимирання, а, отже, незриме очікування прогнозованого фіналу, що, зазвичай, приходиться на останній тиждень перед днем виборів. Саме в останній тиждень поспіхом закриваються повністю розкрадені каси партійних осередків, кудись зникають бухгалтери й особи з правом підпису, отже робота по випуску газет теж автоматично переривається.Третьою характерною рисою партійно-політичних видань України є їх стовідсоткова непрофесійність у написанні й подачі матеріалів на газетних шпальтах. Річ у тому, що оперативність виходу партійно-політичних видань передбачає негайне й адекватне реагування на події, що сталися. Оскільки школа репортерства в Україні перебуває в критичному стані, а результат праці репортера оцінює старше покоління "білявок", про яких йшлося вище, то відповідно, й репортажі та оперативні інтерв'ю на шпальтах передвиборчих видань з'являються вкрай рідко, написані вони не професійно, з елементами дифірамбічної стилістики у бік спонсора видання. Четвертою характерною рисою партійно-політичних видань є значна деформація моральних пріоритетів у молодих журналістів, з яких здебільшого формується редакційний колектив.

Які ж реальні шляхи подолання подібної морально-професійної кризи рекомендує автор цієї спроби наукової розвідки, щоб побороти ганебне явище деформації особистості під час передвиборчих кампаній? Виходячи з теорії пробабілізму, що так чи інакше спонтанно виникає в свідомості мислячих людей, ніяких заході вживати не треба. Адже згідно цієї теорії пробабілізм – це спосіб суджень, що обґрунтовує моральну безпринципність, яка доведена до крайнощів ідеями скептицизм]. Справді, почуття зневіри заміняється здоровим скепсисом, коли ми спостерігаємо за спробою деяких політиків вдруге увійти в річку після зради ідеалів Майдану, почуття скепсису охоплює будь-якого дослідника, коли він розуміє, що люди, відповідальні за культуру в Україні, цю культуру не тільки зневажають, а й ненавидять і т. д.

Отже, законами моральні вади не можна було виправити дві тисячі років тому, не можна й зараз. Проте технологічна цивілізація розвивається своїми шляхами, що все більше впливають на структуру самого суспільства, а ще сильніше – на міфотворчість цього суспільства, втіленням якої є, по суті, засоби масової інформації, або – ЗМК, бо ж справді, сучасних індивідів, виходячи з концепції книги "Маси", слід скоріше поєднувати комунікацією, ніж інформувати. Інформація члену суспільства, яке перетворилося на масу, скоріше не потрібна, ніж навпаки. Досить партійно-політичних видань…

О.О. Половко, канд. політ. наук, асист., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

"ПОЛІТИЧНИЙ ТЕАТР" В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ГІ ДЕБОРА

Виборча президентська кампанія 2009-2010 рр. в Україні ще раз засвідчила особливість тієї ролі, яку відіграють різноманітні перформанси у сучасному "театралізованому" суспільстві. "Політичний театр" (від грець. theatron – видовище, місце для видовищ) – це образне означення політичного життя суспільства.

Символічно-театральне оформлення політичного є логічними продовження тлумачення політики як мистецтва. Спектакль як такий та політичний спектакль, зокрема, постає у вигляді особливого, самостійного псевдо-світу, що споглядається на політичній сцені. Політичні актори за допомогою сконструйованих образів (політичних іміджів) виконують політичні ролі (функції), приймаючи участь у псевдоподіях, що створені спеціально для висвітлення у ЗМІ (наприклад, у політичному скандалі). Масова свідомість наділяє політичні образи персоніфікованою псевдо-харизмою, а політичні лідери, у свою чергу, наділяють виборців псевдо-владою. Радикально такий погляд виражається у тезі: "мета будь-якої політичної системи полягає у фальсифікації суспільно-політичного життя".

У даному випадку, демократія постає як міф, а вибори – як символічний захід, що підтримує у громадян ілюзію свідомої політичної участі. Вплив спектаклю і на такого глядача, і на політичного актора-популіста виражається у тому, що їх дії не є вільними, а лише рольовими. Театральність перестає бути просто метафоричною під час подібних передвиборчих мітингів та шоу. Чим більше особа споглядає політичне видовище, тим менше вона проживає; тим більше впізнає свої власні потреби в тих образах, які пропонує їй панівна система, тим менше усвідомлює своє власне існування та власні бажання. "На самом деле, он просто смотрит бесконечную пьесу об Обладании и Богатстве, он потребляет не вещи, но их зрелищные муляжи, имиджи, бренды. … Сфера обладания расширяется в той мере, в какой само это обладание становится все более и более фиктивным" [*Ги Дебор.* Общество спектакля // www.krotov.info/libr_min/d/donini/debor]. Так описує подібну ситуацію економічної та політичної фальсифікації Ернст Гі Дебор (який, доречі, не дуже прихильно ставився до цитування, що визначав як хибне звернення до теоретичного авторитету). На думку автора, "спектакль", який є результатом сучасного способу виробництва, – це суспільно-політичні відносини, що опосередковані образами. І хоча результат впливу засобів масової інформації є найбільш яскравим проявом спектаклю, останній не зводиться до наслідків технологій масового поширення політичних образів і тлумачиться ширше, як світогляд. При цьому він є властивий різним ідеологічним системам та політичним режимам. Централизоване видовище, централизованный Спектакль притаманний комуністичним тоталітарним державам, а розпилений, дифузний – ліберально-демократичним. При чому розпиленість вуалює реальний централізм влади, породжує видимість відкритості і багатоманітності (так, відомий міф про плюралізм ЗМІ, коли багатоканальність створює ілюзію багатоманітності змістовних повідомлень).

Політична гра включає в себе не лише видовищний (коли "семантика убеждает, эстетика обольщает"), формальний аспект, а й неформальні, "закулісні" політичні процеси, у які звичайний глядач не посвячений. Окрім того, сучасній "театралізованій" політичній культурі притаманна (особливо за кризових обставин) певна карнавалізація (що, наприклад, відобразилося у подіях "помаранчевої революції"). "Псевдоколективність" при цьому забезпечується механізмом ізольованої включеності індивідів у політичну систему за допомогою тих самих панівних образів та ідей, які є засобами політичної влади.

Г.Ф. Постригань, доц., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
А.Х. Нікіфорова, доц., НМУ, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЯВИЩ

Серед низки важливих загальнотеоретичних питань сучасної політичної науки одне з центральних належить питанню про можливості й достовірність пізнання політики. Це питання має не тільки суто теоретичні, але й практичні аспекти. Оскільки від того чи іншого трактування пізнавальності політичних явищ залежить не тільки розуміння статусу політичної науки, але і прикладного потенціалу політичного аналізу взагалі, надійності політичних прогнозів і рішень.

Для виявлення деяких особливостей пізнавального процесу в політиці можна запропонувати розглянути його як певну взаємодію суб'єкта та об'єкта пізнання. Під першим розуміється той або ті, хто прагне до проникнення в суть різноманітних політичних явищ, до підпорядкування світу політики своїм інтересам та потребам. В широкому значенні суб'єктами пізнання політики є як окремі індивіди, групи людей, так і людство в цілому, враховуючи історичні масштаби виміру суспільно – політичних процесів. До об'єктів пізнання в даному контексті відносяться як конкретні прояви політичного, так і уся сфера політики в цілому як складова загальної суспільної системи.

Взаємодія суб'єкта та об'єкта пізнання політичних явищ має багато різноманітних аспектів, які в своїй сукупності створюють досить складну і суперечливу картину пізнавального процесу. Зупинимося на тих її параметрах, які обумовлені перш за все внутрішніми характеристиками взаємодіючих сторін. Мова йде про ті якості суб'єкта та об'єкта пізнавального процесу, які безпосередньо впливають на статус знання про політику. Визначальний вплив на можливості й результати пізнання справляє перш за все така характеристика політики, як єдність раціонального та ірраціонального.

Раціональне в його онтологічному трактуванні виступає тотожнім закономірному, в основі якого лежить наявність причинно-наслідкових зв'язків, притаманних політиці, чітка повторюваність яких й дає можливість суб'єкту пізнання виявляти і формулювати закони політики, істинність яких в подальшому перевіряється суспільною практикою. Ірраціональність політики як прояв її мінливості, неповторюванності й непередбачуваності породжує відносність знання про політику, нівелює наявні закономірності в її розвитку. Єдність раціонального й ірраціонального в політиці обумовлена тим, що політика є специфічним, але різновидом людської діяльності. Саме тому раціональні та ірраціональні моменти проявляють себе на різних рівнях політичних дій (від окремих лідерів до мас людей), у різних способах здійснення політичної влади (від відкрито примусових до приховано маніпулятивних), у різних типах легітимації політики (від раціонально-процедурних до харизматично-ірраціональних) тощо.

Існують два основних підходи до розуміння співвідношення раціонального та ірраціонального в політиці. Марксистський підхід абсолютизує домінування раціонально– закономірного. Звідси пізнання політики представляється як пошук й отримання об'єктивної істини, в якій ірраціональний компонент

так або інакше підпорядкований раціональному. Позитивістська методологія орієнтує пізнавальний процес на домінування ірраціональної складової в політиці, спрямовуючи пізнавальні зусилля на оволодіння ірраціонально – непередбачуваними її аспектами. Для позитивізму було і є головним не пошук закономірностей в політиці, а прагматична зорієнтованість на вирішення конкретних проблем методами "соціальної інженерії".

Певним вирішенням протилежності марксистського і позитивістського підходів є позиція, яка вбачає у визнанні гнучкого характеру єдності раціонального та ірраціонального шлях до отримання реального знання про політику. Суть її в тому, що чим більш широкий за історичними масштабами охоплюється період політики, тим більш виразно виявляють себе раціонально-закономірні її чинники. І навпаки, чим вужче, ситуативніше досліджується політичний процес, тим яскравіше починають домінувати суто ірраціонально-мінливі чинники політичних дій.

Не меншого значення для розуміння особливостей пізнання політичних явищ має виділення специфіки суб'єкта пізнання. Головна інтегруюча його характеристика полягає в тому, що суб'єкт пізнання політики є залежним від наявних суспільних пріоритетів. Інакше кажучи, дослідник політики завжди знаходиться у певному політичному, ідеологічному, соціальному середовищі, яке безпосередньо впливає на його пізнавальну діяльність. Питання про незаангажованість, об'єктивність суб'єкта пізнання політики та процедури їх забезпечення також є одним з дискусійних в історії політичної науки. Марксизм знаходив вирішення проблеми у послідовному визнанні класової залежності дослідника. Позитивізм, навпаки, шлях до об'єктивності знань про політику вбачав в особливих процедурах емпірично-фактологічного пізнання.

В сучасній практиці наукового дослідження політики використовуються різноманітні методи і методики, в яких поєднуються як об'єктивно – раціоналістичні, так і суб'єктивно-інтуїтивні процедури. Цікавим у цьому плані є бачення пізнавального процесу в політиці як поєднання пояснення і розуміння. Перше розглядається як процедура раціоналістичного порядку в основі якої лежить логічне розчленування об'єкта, його опис тощо. Друге включає в себе осягнення намірів, уявлень, цінностей, що обумовлюють дії людей в політиці за допомогою інтуїції, фантазії, стрибка уяви. Таким чином, цілісний процес пізнання політики передбачає одночасне застосування процедур як пояснення, так і розуміння.

К.О. Пуртова, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ [*]

НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Національна свідомість, як відомо, включає теоретичні, буденні, масові та елітні запозичені й асимільовані ідеї, настанови, прагнення, культурні набутки, що утворюють духовний універсум нації. Існують також сталі конструктивні па-

[*] Рецензент – канд. філос. наук, доц. Кляшторний М.Д.

раметри національної свідомості. Вони функціонують в єдності раціональних та ірраціональних сутнісних проявів: національного характеру, національної ідеї.

Динаміка сучасного політичного життя висуває проблему відповідності нинішньої національно-політичної свідомості таким нагальним характеристикам політичного часу, як особливості виборчого процесу, переходу країни від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми державного устрою. Постає перед Україною і низка непростих ментальних, духовних, світоглядних проблем. Серед них одна з найголовніших – формування реального громадянського суспільства. Без високого рівня національної свідомості досягнення цієї мети видається неможливим.

Проблемам національно-політичної свідомості присвячено цілий спектр наукових досліджень. Методологічною їх основою стали праці К.Г. Юнга, Е. Ренана, Г. Тарда, Е. Сміта.

Базовими, з точки зору розкриття сутності національної свідомості, є дослідження К.Г. Юнга, який у праці "Структури несвідомого розвитку" розвинув уявлення про існування у психіці людини, поряд з індивідуальним несвідомим, глибинного шару, зміст якого становлять загальнолюдські праобрази – архетипи. К.Г. Юнг вважав, що саме феномен архетипу засвідчує творчий характер несвідомого, ірраціонального, його здатність акумулювати й зберігати енергію національної спільноти, спрямовувати її на самоопанування і самоствердження.

Е. Ренан серед основних критеріїв нації називав факти вольового, психологічного плану. Соціопсихолог Г. Тард визначав націю як план чи систему цілей, які слугують основою національної свідомості для значної кількості індивідів. З цих же позицій виходить і Е. Сміт, коли вважає, що нація – це багатомірна концепція, ідеальний тип, що лежить в основі людської діяльності.

Цікава точка зору українського дослідника В. Лісового, який вважає, що для буття нації важлива не тільки, а часом і не стільки наявність певних особливостей в культурі чи політичній історії, скільки те, в чому самі люди вбачають свою особливість, свою відмінність від інших націй. Це самоусвідомлення має дуже важливий складник – певні ціннісні орієнтації і волю, тобто діяльне утвердження себе як колективної "особистості".

На мою думку, національна свідомість, як унікальний феномен духовного життя українського суспільства, розвивається нині за внутрішньою логікою, демонструючи багатоманітність проявів і форм, глибину думок і почуттів, життєздатність у самоствердженні, надзвичайну силу націотворення. Цілком можна погодитися з І. Кресіною, яка наголошує, що національна свідомість – це складна система духовних феноменів та їх утворень, які сформувалися в процесі історичного розвитку нації, відображають основні засади її буття.

Дивлячись на сьогодення українського суспільства можна зауважити, що:

1. Національно-політична свідомість громадян України в цілому характеризується рисою, котра в науковій літературі пов'язується з феноменом "маніхейства", коли будь-які явища в політичному житті трактуються з точки зору звуженої кольорової палітри – або чорне, або біле.

2. Суттєвою рисою національно-політичної свідомості громадян України слід вважати її амбівалентність – неузгодженість думок щодо конкретної остаточної оцінки того чи іншого політичного феномена.

3. Національно-політична свідомість українських громадян не є сталою, "законсервованою" субстанцією; вона постійно змінюється, піддається різним впливам і сама опосередковано відбивається на політичній поведінці, політичному виборі.

4. Останнє пов'язується з тим, що сталого ідеологічного стрижня у вигляді системи цінностей в нашому суспільстві не існує. З іншого боку, національно-політична свідомість базується на елементах політичної психології, основу якої складають емоції громадян, афекти тощо. В цілому формується вона зазвичай технологічно.

Отже, на сьогоденному етапі розвитку українського суспільства національно-політична свідомість є ще не цілісною, а деякі її елементи відсутні взагалі. В основному вона формується технологічно та не має сталого характеру. Проте не слід забувати, що політична свідомість є складовою політичної культури, і слід прикласти максимум зусиль як політичній еліті, так і ЗМІ для правильного формування національно-політичної свідомості, адже це є прикладом повноцінного суспільства.

Т.С. Рева, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*

tutti@ukr.net

ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ: СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ

У другій половині минулого та на початку XXI століття у світі, в результаті процесу трансформації та модернізації демократичних і посттоталітарних суспільств, активізувалися екстремістські тенденції, які проявляються у різних формах. Вони охоплюють всі сфери суспільного життя, починаючи від культурної й закінчуючи політичною.

Екстремізм відкидає будь-яке інакомислення, намагаючись жорстоко затвердити свою систему політичних, ідеологічних та релігійних поглядів, нав'язати їх опонентам за будь-яку ціну, вимагає від своїх прихильників сліпої покори й виконання будь-яких наказів та інструкцій, що робить його спорідненим з фанатизмом [*Ігнатов В.* Екстремізм // Етно-національний розвиток України. – К., 1993. – С. 427].

Нині існують такі основні форми екстремізму як політичний, релігійний, національний, екологічний та економічний.

В свою чергу релігійний екстремізм проявляється в нетерпимості до представників різних конфесій або в жорсткому протиборстві в рамках однієї конфесії. Екологічний виступає проти науково-технічного розвитку, який шкодить навколишньому середовищу і руйнує екосистему Землі. Економічний спрямований на знищення та встановлення однієї форми власності, єдиного

* Рецензент – канд. філос. наук, доц. Корж М.О.

методу ведення господарства, відмови від принципів державного регулювання економічної сфери. Національний екстремізм виступає на захист інтересів певної нації, її культури, мови, історії, відкидаючи при цьому визнання права на національну самовизначеність інших націй та етнічних груп.

Особливе місце серед них займає політичний екстремізм. У залежності від соціально-економічної ситуації, ступеня розвитку політичної культури в державі та життєвого рівня населення він набуває закритого або відкритого характеру. Зокрема, в Італії політичний екстремізм загально визнаний й носить відкритий характер, в той же час у Великобританії він має латентну форму і представлений нелегальними або напівлегальними організаціями. Цю течію важко охарактеризувати однозначно, тому вона потребує ґрунтовного дослідження. Основною метою політичного екстремізму є побудова вільного та справедливого суспільства шляхом трансформації або знищення існуючого державного ладу. Головним засобом їх реалізації виступає революція або збройний переворот.

Політичний екстремізм, як масове явище, зароджується на початку XX століття, зокрема на теренах Російської імперії він був представлений анархізмом, ідеями ленінізму, троцькізму та есерівськими радикальними терористичними організаціями. Він проявлявся у формі тоталітарних режимів (Режим Адольфа Гітлера в Німеччині та фашистський режим Беніто Муссоліні в Італії, Йосипа Сталіна в Радянському союзі) та радикальних концепцій антидемократичних "консервативно-революційних" інтелектуалів, від Освальда Шпенґлера до Ернста Юнґера і Герберта Маркузе.

Таким чином, політичний екстремізм другої половини XX століття як теоретико-філософська течія був розроблений представниками інтелектуальної еліти суспільства як духовно-світоглядні пошуки в технократичній атмосфері особистісного відчуження. Він виступає як реакція на соціально-політичні та економічні кризи, які є неминучими в процесі еволюції суспільства відкритого типу. Часто політичний екстремізм як філософсько-теоретична течія стає теоретичним базисом для діяльності різних радикальних політичних, а іноді, й терористичних рухів.

Іншою формою прояву політичного екстремізму є політичні рухи та організації, які формували свою ідеологічну платформу на основі синтезу доктрин радикальної трансформації громадянського суспільства, державних структур й практичної боротьби за владу. Основною метою політичних екстремістських рухів є пропаганда ідеї негайного усунення від влади пануючої політичної еліти з подальшим проведенням реформ, які спрямовані на злам установлених в державі соціальних, правових й економічних відносин, та заміна їх на іншу, зазвичай тоталітарну систему, що декларується як соціалізм або традиціоналізм.

Політичний екстремізм проявляється в багатоманітних формах та має різний масштаб розповсюдженості в різних державах. Наприклад, Італія представлена в більшості напівлегальними ультралівими організаціями, що носять терористичний характер, це – італійські "Червоні бригади"; та ультраправими – Національним Альянсом та Лігою Півночі, які є легальними й, навіть, входять до складу, парламентської коаліції на чолі з Сільвіо Берлусконі. Національний

Фронт у Франції має широку підтримку про що свідчать результати президентських виборів 2002 року та активно співпрацює з католицькою церквою. Німеччина, в свою чергу представлена нелегальною організацією німецька "Фракція Червоної Армії"(RAF) та рухом "Скінхедів"(бритоголові), а Великобританія своєю расистською Лігою святого Георга.

В сучасних умовах світового розвитку проблема політичного екстремізму залишається актуальною завдяки діяльності різних ліво- та праворадикальних організацій та філософських концепцій свободи людини.

Варто зазначити, що політичний екстремізм є ідеологічною базою цілого ряду політичних і громадських організацій в Україні. Найчастіше до центру уваги громадської думки потрапляють: "Свобода" О.Тягнибока з неофашистськими тенденціями, Конгрес українських націоналістів, УНА-УНСО, "Братство" Д.Корчинського з його радикальними анархістськими ідеями та "Союзу лівих сил" з їх ідеєю радикальної трансформації суспільства та побудови нового більш справедливого.

Сьогодні політичні екстремістські рухи на теренах України перебувають відносно в стані занепаду, про що свідчать результати парламентських виборів 2007 року. Не зважаючи на малу підтримку з боку суспільства, екстремістські угрупування постійно вносять деструктивний характер в політичний розвиток українського суспільство своїми акціями та виголошеннями революційних гасел.

Н.Ю. Ротар, д-р політ. наук, проф., ЧНУ ім. Ю. Федьковича, Чернівці
Nrotar@rambler.ru

ЛЮСТРАЦІЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ

Люстрація є політичною формою легітимації нового політичного режиму, яка не обов'язково здійснюється у чітких юридичних межах, оскільки її метою є встановлення умовної межі між новою елітою та політично збанкрутілою елітою старого режиму. Концептуально, люстрація є засобом демонтажу структур старого режиму і відбудови на їх місці інститутів демократичного суспільства. Ті постсоціалістичні країни, які використали адекватні принципи та механізми люстрації на початковому етапі постсоціалістичних трансформацій набагато швидшими темпами здійснювали системні реформи. У цих країнах використовувалися дві моделі люстрації: де-юре, тобто за законом та де-факто, коли звільнялися державні службовців перших трьох рівнів державного управління. Проте, в кожному окремому випадку люстрація мала власні специфічні параметри здійснення. Наприклад, у Польщі люстрація, яка відбувалася за моделлю де-юре за характером була моральною люстрацією, коли основним предметом дискурсу став рівень моральної відповідальності старої еліти перед суспільством. Однак, у жодному випадку люстрація не визначалася метою політичної діяльності нової еліти, а розумілася лишень як засіб прискорення демократизації. Найважливішим наслідком люстрації початку перехідного періоду стало запобігання інкорпорації нової

політичної еліти у структури влади, які були сформовані та діяли згідно з принципами тоталітарного здійснення влади.

В Україні ідея люстрації набула системного вигляду під час проведення протестної кампанії "Україна без Кучми!", однак найбільш інтенсивно принципи, форми та потреба люстрації обговорювалися напередодні президентських виборів 2004 р., а реальні кроки по її реалізації почали здійснюватися у поствиборчий період, коли актуалізувалася проблема ротації еліт. Упродовж лютого-березня 2005 р. до ВРУ були внесені три законопроекти, якими визначалися цілі, механізми, організаційні та правові засади проведення люстрації. У кожному з них характер люстраційних заходів мав різний ступінь радикальності. Одним з найбільш радикальних є законопроект № 7028 (ініціатори – В.Червоній, А.Шкіль, С.Олексіюк), за яким метою і завданнями люстрації є недопущення терміном на п'ять років до обіймання відповідних керівних посад в органах законодавчої, виконавчої та судової влади, ЗМІ, політичних партіях і громадських організаціях в Україні посадових осіб, які співпрацювали з оперативними працівниками колишнього КДБ СРСР до 1991 р.; з 1991 р. – із спецслужбами інших держав в якості таємного інформатора чи помічника в оперативному отриманні інформації; брали участь у подіях, пов'язаних із фальсифікацією виборів Президента 2004 р. тощо [Проект Закону "Про люстрацію" № 7028 від 01.02.2005 // http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=22947].

Після *помаранчевої революції* питання люстрації доволі активно дискутувалося в колах політичної еліти, представниками різних політичних партій, недержавних громадських організацій. Зокрема, члени НДО, обговорюючи проблему люстрації у березні 2005 р. схилялися до думки, що вона є необхідним елементом забезпечення подальшої демократизації політичних відносин в Україні. Проте, підкреслювали, що люстрація виконала б політичні функції демократичного оновлення тільки у 1991 р., коли вона могла стати "додатковим засобом впливу на тих людей, до яких не можна було застосовувати інші види юридичної відповідальності, кримінальної, дисциплінарної" [Громадянське суспільство: досвід виборів та нова стратегія: Матеріали конференції. – К.: Україна, 2005. – С. 51]. Якщо громадський простір в цілому був єдиним щодо механізмів та принципів люстрації, то оцінка потреби люстрації політичними партіями України залежала від приналежності до опозиції чи певної ідеології. Р.Богатирьова (Партія регіонів) у квітні 2005 р. заявляла, що в Україні "триває неофіційна люстрація, і ми вважаємо, що сьогодні політичні репресії – по-іншому я назвати їх не можу – мусять бути припинені" [*Сиротюк Ю.* Становлення нової парламентської опозиції: пошук змістів в умовах хвороби росту // Як працює твій депутат. – 2005. – Трав. – С. 35]. Президент України В.Ющенко, виступаючи перед студентами Варшавського університету, заявив, що в цілому скептично ставиться до ідеї проведення люстрації в українському суспільстві на початку XXI ст. Ця ідея, на думку президента "втратила динаміку часу", оскільки найбільш вдалим періодом для її проведення був початок 90-х років XX ст. Проте, політичні опоненти В.Ющенка – українські комуністи, оцінюючи характер та масштаби кадрових

змін в Україні, здійснених помаранчевою командою на початку 2005 р., визначили як "застосування люстрації у боротьбі з інакодумством" [*Катушева З.* Грядет великая чистка // Рабочая газета. – 2007. – 10 окт.].

Найбільш активно обговорення потреби проведення люстрації в українському політичному просторі здійснюється з ініціативи всеукраїнського об'єднання *Свобода*. Одразу після президентських виборів 2004 р., на підтримку своїх ініціатив, у західних областях України *Свобода* провела низку гучних заходів. Ці ідеї актуалізувалися *Свободою* і у період парламентських виборів 2006 та 2007 рр. Зокрема, у передвиборній програмі 2007 р. було підтверджено положення про необхідність проведення люстрації за принципом трьох "К" – *комуністи*, *кадебісти*, *кучмісти*, що забезпечить усунення від влади державних службовців, які працювали на керівних посадах компартії СРСР та агентуру КДБ [Програма захисту українців. Передвиборна програма Всеукраїнського об'єднання "Свобода" // http://vybory.segodnya.ua/parties/svoboda/1591.html].

Отже, питання люстрації у політичному дискурсі є доречним та матиме ефективні наслідки для прискорення процесу демократизації, якщо воно вводиться до дискурсивного поля на етапі прориву демократії, коли змінюється суспільний устрій. Тоді люстрація здатна перетворитися на необхідний інструмент, який проводить межу між комуністичним минулим та демократичним майбутнім. У ситуації, коли українській еліті радянського періоду вдалося трансформувати політичний капітал на економічний, а згодом знову на політичний, вести мову про ефективність люстрації не видається можливим. Сьогодні для України більш адекватним буде зміна принципів інкорпорації у політичну еліту, механізмів її циркуляції та функціональної специфіки у системі політичних відносин України.

Л.А. Руда, студ., КПНУ ім. І.Огієнка, Кам'янець-Подільський
Lesua1@yandex.ru

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БОРОТЬБА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ПРОЯВАМИ ТЕРОРИЗМУ

Ще кілька десятиліть тому було зрозуміло, що боротися з тероризмом лише на національному (в окремій державі) рівні важко. Особливо очевидним це стало в останню чверть століття. Із розвитком комунікацій та демократичних свобод, з лібералізацією прикордонних інституцій, тероризм став легше перетікати із держави у державу. Колективна боротьба з однією із найбільших пошестей XX століття стала здійснюватися у двох площинах: юридично-правовій та конкретно-правоохоронній. У всякому разі так виглядають справи у Європі.

Після Першої світової війни, у зв'язку зі зростанням злочинності, виникла потреба мати міжнародне досьє на людей з сумнівною біографією. Ще в 1923 році у Відні було створено Міжнародну комісію кримінальної поліції, та Друга світова війна припинила її існування. В 1937 році під егідою Ліги Націй було розроблено Конвенцію щодо попередження тероризму та покарання за

нього, а також Конвенцію про створення міжнародного кримінального суду. Щоправда, обидва ці документи в дію так і не вступили. І тільки 1956 року міжнародна спільнота повертається до втілення у життя доброї старої ідеї. Виникає Інтерпол – Міжнародна організація кримінальної поліції, у статті 2 Статуту якої записано, що вона бачить свою мету в "забезпеченні й розвитку взаємодопомоги між національними поліцейськими органами у рамках національних законів країн, які входять до неї і при повазі до Декларації прав людини".

Крім Інтерполу, боротьбою з міжнародним тероризмом у Європі займаються й такі міждержавні спеціалізовані групи, як Бернський та Віденський клуби, Неформальна робоча група (об'єднує 15 держав ЄС і Норвегію). У Євросоюзі діють ще дві подібні структури: група Треві і група Шенген. Вони також причетні до різних аспектів антитерористичної діяльності. Відоміша з них Шенгенська група. Саме вона спричинила підписання Шенгенської конвенції, яка висунула завдання звести антитерористичні зусилля країн-учасниць до єдиного правового поля. Як у кожному міжнародному об'єднанні по боротьбі з тероризмом, тут є розгалужена інформатизована система, солідна база відповідних даних. Але, крім цього, скажімо, поліцейські вже мають бодай обмежене право (лише застосовуючи наземні засоби) переслідувати злочинців країн, які входять до Шенгенської зони [*Давыдов Е*. Терроризм: истоки и эволюция цели и средства // Досье секретных служб. – 2000. – № 1. – С. 18-22].

За злочинністю без кордонів покликана стежити і структура, започаткована з ініціативи Гельмута Коля та Франсуа Міттерана – Європол, або Центральне європейське бюро кримінальної поліції. По ідеї, Європол міг би також бути ефективним інструментом у боротьбі з тероризмом. Та поки що тут займаються в основному наркомафією.

Співпраця по боротьбі з тероризмом стала основою для створення Південноазіатської асоціації регіонального співробітництва (СААРК) та Організації американських держав (ОАД). Безперечна заслуга світового співтовариства – в утвердженні основного принципу, а саме – загального осуду тероризму. Перший крок у становленні цього принципу було зроблено 9 грудня 1985 року, коли Генеральна Асамблея ООН прийняла без голосування резолюцію 40/61, в якій вона "визнає злочинними всі акти, методи та практику тероризму, де б і ким би вони не були скоєні" [*Змеевский А., Тарабрин В.* Терроризм. Нужны скоординированные усилия мирового сообщества // Международная жизнь. – 1996. – № 4. – С. 12-17]. Це положення пізніше було закріплено у преамбулі Римської конвенції 1988 року.

У вересні 1999 року у Страсбурзі відбулася сесія Парламентської асамблеї Ради Європи, на якій йшлося про посилення боротьби з міжнародним тероризмом. Також запропоновано доповнити Європейську конвенцію від 1977 року положенням, в якому вказується, що до терористичних злочинів відносяться підготовка терактів, їх фінансування та забезпечення матеріальними засобами [*Івченко В.І.* Тероризм // Політика і час. – 2000. – № 1. – С. 16-21]. В 1979 році було прийнято Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників.

Україна вже уклала з державами СНД, Польщею, Угорщиною, Словаччиною, ФРН та іншими членами міжнародного співтовариства міжнародно-

правові угоди інституту видачі злочинців. Проте, існує багато проблем, що ускладнюють цей процес: а) дані угоди не охоплюють усіх питань антитерору; б) вибірковість існуючих норм; в) невідповідність норм законодавства один одному; г) відсутність ув'язки між міжнародним регулюванням та міжнародним комплексом заходів; д) розрізненість зусиль країн.

В Україні законодавчим забезпеченням протидії терористичній діяльності займаються два парламентські комітети: з питань оборони та державної безпеки та з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією [*Дорошенко А.* Терор і тероризм // Політика і час. – 1997. – № 8. – С.24-31].

Після ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. був прийнятий Закон України від 21 вересня 2006 р. № 170 – V, яким були внесені зміни з питань боротьби проти тероризму до Кримінального Кодексу України [Закон України Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України // Уряд. кур'єр. – 2006. – 12 жовт. – № 191. – С. 12] та Закону України "Про боротьбу з тероризмом" [Закон України Про боротьбу з тероризмом // http://zakon.rada.gov.ua]. Однак, ознайомлення з цими законодавчими актами показує, що вони не відповідають повною мірою ні Конвенції Ради Європи, ні іншим конвенціям. Крім того, вони не тільки не усувають наявні раніше в антитерористичному законодавстві протиріччя, але й породили нові.

Отже, просте знищення терористів – це відтинання голів гідрі, в якої замість однієї відрубаної миттю виростають дві нові. Не антитерористичні спецпідрозділи, а цілий комплекс заходів, в тому числі й нормативних, які знищуватимуть самі передумови виникнення та існування тероризму, зможе відвернути можливі катастрофи, котрі просто неминучі.

Х.І. Садова, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Sadovahr@mail.ru

ЕЛІТАРИЗМ І ДЕМОКРАТІЯ

"Після створення світу завжди панувала,
панує і буде панувати меншість, а не більшість.
Це вірно для всіх форм і типів управління,
для монархій і демократій, для епох реакційних
та для епох революційних."
М.Бердяєв

З моменту свого виникнення елітаризм був альтернативою демократії. Адже суперечності між ним і демократизмом очевидні: елітаризм виходить із нерівності людей, тоді як класична теорія демократії проголошує їх рівність; елітаризм визнає реальним суб'єктом політичної влади еліту, в той час як для демократії таким суб'єктом є народ.

Кроки щодо примирення елітаризму і демократії породили ряд теоретичних розробок, що дістали назву концепцій демократичного елітаризму. В основі цих концепцій лежать положення і установки про ціннісні якості еліт.

Використовуючи запропоноване Й.Шумпетером визначення демократії як конкуренції між потенційними керівниками за довіру і голоси виборців, лише керівний прошарок здатен стримати частину властивих масам ірраціоналізму і радикалізму. [Й.Шумпетер Капитализм, социализм, демократия].

Демократія і плюралізм залишаються підвалинами становлення еліти. Один з найбільш авторитетних ліволіберальних політологів США Дж. Домхоф доводить, що "верхній клас бере політичну владу в суспільстві в свої руки за допомогою чотирьох стратегічних процесів: вмілого лобіювання своїх економічних інтересів у системі державної влади; використання різноманітних інститутів, способів і механізмів для вироблення прийнятних політичних рішень; участь у відборі кандидатів на державні та політичні посади; активного впливу на систему освіти, культури, засобів масової інформації з метою утвердження та підтримки у суспільстві цінностей та стереотипів, які увіковічнюють його класову гегемонію.

Відсутність в суспільстві справжньої еліти називають однією із головних причин кризи демократії. Виходить, що необхідність елітарного управління обумовлена самою ж демократією. Для збереження і зміцнення її вважається необхідним відродження суспільного консенсусу, для чого потрібно відновити авторитет еліти. Тому постійно уточнюється зміст понять "демократія" та "еліта". Все частіше робиться висновок, що демократія в сучасному розумінні – це не правління народу, а уряд, схвалений цим народом. По суті, обмеження участі мас в політичному процесі пояснюється тим, що масам властиві антидемократичні тенденції, вони погано уявляють собі цінності і принципи демократії, і піддавшись впливу демагогів, можуть їх порушити. Елітаристи вважають, що демократія буде ефективнішою, якщо еліта забезпечить буфер між ірраціональністю суспільності та державою [*Дай Т. Зиглер Х.* Демократия для элиты. Введение в аме риканскую политику. – М.: Политическая литература, 1984].

Поєднання елітаризму з демократією вважається природнім уже тому, що правляча еліта визнається необхідною для будь-якого суспільства, в тому числі і демократичного. Елітарна демократія передбачає плюралізм еліт, що забезпечує дисперсію влади на основі протиборства і балансу політичних сил, представлених різними елітами. Точиться конкурентна боротьба за владні позиції, маси, обираючи між конкуруючими елітами, з'являється можливість впливати на політику, проявляти свою волю, почуття. Елітарна демократія не відкидає ідею народного суверенітету, тільки тут вона звучить по іншому – управління еліти в ім'я блага, користі і добробуту суспільства.

Теорія демократії і теорія еліт є двома різними способами теоретичного пояснення однієї й тієї ж політичної реальності, і не тільки не виключають, а навпаки, взаємно передбачають одна одну. Демократія є своєрідним суспільно-політичним ідеалом, наближеність до якого визначається ступенем участі народу у здійсненні влади. Вже саме визнання необхідності представницької демократії означає неминучість елітарного правління. Еліта – це ієрархія, що ґрунтується на власних досягненнях, на відміну від "класу", належність до якого визначається походженням. Іншими словами, людина може приєднатися до еліти виключно дякуючи власним зусиллям, наприклад,

виявивши свої таланти в сфері управління [*Ашин Г.К.* Дискуссии о структуре власти и структуре элит в США // Общественные науки и современность. – 2001. – № 1. – С. 90-103].

Завдання, отже, полягає не у витісненні демократією елітаризму, а в їх ефективному поєднанні. Концепції демократичного елітаризму є не тільки спробами теоретичного поєднання демократії та еліт, а й містять цінні рекомендації щодо практичного вирішення цієї проблеми. У відповідних працях Й.Шумпетера, Р.Даля, К.Манхейма, Дж.Сарторі, Т.Дая, Х.Зіглера виокремлено і обгрунтовано найважливіші характеристики еліт та умови функціонування політичної системи необхідні для ефективного поєднання демократії та елітаризму. Це, по-перше, плюралізм політичних еліт, який випливає із політичного плюралізму і поділу влади як одних із найважливіших принципів демократії. По-друге, конкурентність еліт, що дає масам можливість вибору бажаних керівників. По-третє, якісний склад самої політичної еліти, її відкритість для поповнення найбільш здатними до управління вихідцями з усіх верств суспільства.

В сучасних умовах політична еліта являє собою невід'ємну, активну, впливову частину соціальної структури суспільства, котра здатна брати на себе провідну, відповідальну, консолідуючу роль у забезпеченні розвитку і стабільності будь-якої демократичної соціальної системи.

К.О. Сарбаш, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Sarbash.kate@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Термін громадянське суспільство використовувався як протиставлення поняттю держави. З часом цей термін став означенням організацій та інститутів соціального порядку, що відносно незалежні від держави. Держава ототожнюється з правовим і інституціональним апаратом, у той час як громадянське суспільство являє собою моделі різних об'єднань(групи за інтересами, професійні союзи).

В основу становлення громадянського суспільства лежать актуальні життєві потреби та інтереси людини, і саме на основі єдності останніх та проблем їхньої реалізації індивіди утворюють ті чи інші громадянські об'єднання. Таким чином, громадянське суспільство відображає встановлення соціального зв'язку між індивідами.

Громадянське суспільство формується історично, відображає певні якісні характеристики суспільства, набуті лише на певному етапі його розвитку.

Перші елементи формування громадянського суспільства на території сучасної України криються в сивій давнині. Ще в VII–V ст. до н. е. на землях теперішньої України функціонували рабовласницькі міста-держави з різноманітними формами правління – від монархії до аристократичної та демократичної республік. Коли в IX ст. виникла Київська Русь, її основними державними інститутами стали князь, князівська рада та народне віче, а надзвичайно великі повноваження належали саме народному зібранню громадян.

Згодом, уже за доби феодалізму, селяни об'єднувалися в сільські общини, обираючи зі свого середовища отаманів, старшин та інших представників громадськості. Особливе місце у формуванні рис громадянського суспільства та боротьбі за волю й незалежну, суверенну державу належить козацтву. Як підкреслює один із найбільш авторитетніших дослідників цього питання Д. Дорошенко, "козаччина є не тільки найблискучішою, найефектнішою появою української історії, вона являє собою ще й добу найбільшого напруження сил українського народу і його державної, соціальної та культурної творчості…" [*Дорошенко Д.І.* Нарис історії України. – К., 1991].

Найбільш повно ідеї громадянського суспільства та становлення демократичних засад українського державотворення знайшли своє втілення в конституції Пилипа Орлика 1710 р. Хоча цю конституцію не було впроваджено в життя, вона має велике значення як документ, котрий уперше в історії України де-юре зафіксував принципи, покладені в основу державно-політичного устрою. Вперше ідеї громадянського суспільства та українська державна ідея знайшли втілення в юридичному документі, де було визначено, які саме і в якому порядку мають бути здійснені державні реформи в Україні.

Громадянське суспільство – це насамперед суспільство, де громадяни є вільними особистостями, з розвиненим почуттям власної гідності. Вони шанують закони і не дозволяють порушувати їх іншим, мають право і свободу створювати політичні партії та рухи, товариства і клуби за їх інтересами.

Найважливішими етапами становлення громадянського суспільства в сучасній Україні були:

✓ ухвалення Верховною Радою в липні 1990 р. Декларації про державний суверенітет України. Ця декларація передбачала собою насаперед народовладдя, утвердження громадянства Української держави, її економічну самостійність, екологічну безпеку, національно-культурне відродження українського народу. А також проголошуючи Україну суверенною національною державою, Декларація виходила з того, що український народ як єдине джерело державної влади в республіці – це громадяни всіх національностей, що живуть в Україні.

✓ ухвалення Конституції України 28 червня 1996 року. У цьому головному політико-юридичному документі держави підкреслюється, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, багатопартійності, розвитку самоврядування. У статті 3 Конституції України проголошується: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави" [Конституція України. – К., 1996].

Нині процеси формування в Україні громадянського суспільства та створення незалежної, демократичної, соціальної та правової держави відбуваються паралельно. Прискоренню цих процесів активно сприяє оновлення політико-правової бази нашого суспільства з урахуванням власного та світового досвіду. Саме з усвідомлення кожною людиною думки про свою само-

ідентичність, про спроможність і можливість своєю працею побудувати достойне життя власної родини та суспільства в цілому розпочинається процес становлення громадянського суспільства.

Людина, взаємодіючи з державою і громадянським суспільством, повинна виступати не тільки в ролі суб'єкта приватного права, а і як носій публічного права. Права і свободи громадянина в демократичному суспільстві визначаються юридичними законами, які ухвалює держава, а діяльність останньої теж повинна відбуватись у межах нею самою встановлених правових процедур. Право визначати та змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою. З цього приводу в Конституції нашої держави зазначається: "Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування" [Там само].

Отже, громадянське суспільство є сукупністю суспільних відносин (економічних, соціальних, духовних), формальних та неформальних структур, які задовольняють потреби й реалізують інтереси індивідів або груп, що відповідають досягнутому рівню суспільного розвитку. Враховуючи особливості перехідного часу, в якому знаходиться Україна, на мою думку має бути проведена в життя така концепція співвідношення особи, суспільства і держави, яка дозволила б не тільки змінити сьогоднішній менталітет людини, але й сприяти формуванню вільної особи з високою політичною, економічною і правовою культурою, яка усвідомлює свою цінність і гідність. Ця концепція передбачає, що епіцентром громадянського суспільства є людина, її права, свободи й інтереси, що всі інститути громадянського суспільства і держави утворюються постільки, поскільки є необхідність створити умови для нормальної життєдіяльності людини, захисту її прав і свобод.

Ю.О. Сурганова, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*
surganova@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВУ МОДЕЛЬ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ

Дуже часто предметом наукових досліджень виступає питання організації взаємовідносин вищих органів державної влади. Після розпаду Радянського Союзу та демократичних перетворень у багатьох країнах, в центрі політичної дискусії постало питання вибору найоптимальнішої форми правління. Перед необхідністю вибору постала і Україна, яка почала свої конституційні перетворення з поступового відходу від Радянської Республіки до змішаної форми державного правління. На шляху конституційного реформування та зміни, а пізніше оптимізації існуючої конституційної моделі, наша країна зіштовхнулася з багатьма проблема, що на даний момент виступають причинами політичної нестабільності. Задля того, щоб розібратися з причинами, які сьогодні

* Рецензент – канд. філос. наук, доц. Кляшторний М.Д.

унеможливлюють позитивне оцінювання утвореної в Україні конституційної моделі, необхідно спочатку визначитися з тим, що ж являє собою в політико-правовій теорії концепція "змішаного правління".

Як зазначає С.Г. Серьогіна: "…юридичне осмислення концепції "змішане правління" має на сьогодні доволі уривчастий та метафізичний характер, що явно не відповідає мірі її важливості для державно-правової теорії й практики" [*Серьогіна С.Г.* Концепція "змішане правління" в політико-правовій теорії та практиці Середньовіччя та Нового часу // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. – Харків, 2006. – № 79. – С. 21]. З цим важко не погодитися, адже рідко де ще можна зустріти таке різноманіття у поглядах, як у питанні про типологізацію форм державного правління та чітку ідентифікацію одного з її видів, а саме змішаної республіки. Проблема існує не лише у розробці критеріїв, відповідно до яких ми можемо віднести певну країну до нетипової форми організації влади, а й у відсутності єдино прийнятого терміну, що застосовується при її характеристиці. Така різноманітність наукових позицій може бути пояснена тим, що ідентифікаційні критерії президентської і парламентарної форми правління формувалися протягом кількох століть на основі функціонування відповідних моделей організації державної влади в Америці та європейських країнах (і навіть не дивлячись на це, ще є питання, які потребують більш детального осмислення). З нетиповими ж режимами все набагато складніше: лише в XX столітті, поряд з двома класичними видами – парламентарною і президентською республіками – виникає ще один різновид, який завдяки М. Дюверже отримав назву – напівпрезидентська республіка. Перше наукове вивчення тенденцій зближення парламентарної і президентської форми правління розпочалося на прикладі французького прототипу змішаної моделі 50-х – поч. 60-х років (так звана "П'ята Республіка" за Конституцією 1958 року).

Пізніше серед західних вчених починається дискусія стосовно доцільності самого терміну "напівпрезиденціалізм", що й зумовило появу різних назв цього нового способу організації влади. Найбільш вдалим видається використання такого поняття, як змішана форма державного правління, оскільки, як зазначає С.К. Бостан "… саме воно максимально розкриває суть досліджуваного явища, котре є змішуванням, певним симбіозом двох класичних форм державного поліархічного правління…" [*Бостан С.К.* Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики: Монографія. – Запоріжжя, – 2005. – С. 273]. Поєднання це виявляється в так званому "частковому поділі влади". Об'єднуючи в собі риси жорсткого і м'якого, він передбачає не чітке розмежування чи переплетіння виконавчої та законодавчої гілки влади, а активну взаємодію всіх трьох державних інститутів – глави держави, уряду та парламенту. Від президентської моделі запозичується інститут всенародного обрання глави держави, який володіє повноваженням виконавчої влади, а від парламентарної – парламентська відповідальність уряду. Якщо в президентській республіці уряд існує при главі держави, а в парламентарній формування уряду є пріоритетом парламенту, то за змішаної президент і парламент спільно користуються правом формувати виконавчу гілку влади, на чолі якої стоїть прем'єр-міністр. Таке спільне формування призводить до основної ознаки змішаної форми правлін-

ня – це подвійна політична відповідальність, яку несе кабінет міністрів як перед президентом, так і перед парламентом. Також неможливо не виокремити таку ознаку "змішаного правління" як дуалізм виконавчої влади – розподіл повноважень із її здійснення між президентом та урядом, що є причиною конкуренції і конфліктів між цими двома посадовими особами.

Ці основні характерні риси доповнюються, ще деякими ознаками, які роблять цю форму правління ще більш унікальною. Справа в тому, що таке поєднання елементів чистих форм правління породжує доволі своєрідну систему стримувань і противаг, яка надає президентові надзвичайної політичної ваги, якою не володіє навіть глава держави в президентській республіці. Спочатку необхідно зазначити про відсутність інституту контрасигнування або ж його формальний характер, що пояснюється повною, або частковою залежністю уряду від президента. По-друге, президент наділяється правом розпуску парламенту, що є неможливим при президентській формі правління і є можливим лише за ініціативою уряду (питання про довіру) за парламентарної моделі. По-третє президент безпосередньо наділяється правом законодавчої ініціативи, що є нетиповим для жодної з чистих форм правління. За президентської моделі впливати на законодавчий процес він може лише шляхом звернення до парламенту з посланням і шляхом ветування законопроектів, а за парламентарної форми таке право надається, як правило, лише членам парламенту та уряду.

Виокремлення цих характерних рис надає нам можливість розпочати процес класифікації самої змішаної моделі. З цього питання є також безліч поглядів, що викликані найрізноманітнішими конституційними варіаціями організації державної влади у різних країнах. Наприклад, такий російський дослідник, як О.І. Зазнаєв, намагаючись максимально точно провести типологію, виділяє аж 8 змішаних форм: 1) непрезидентарна президентська; 2) парламентарна президентська; 3) непарламентарна напівпрезидентська; 4) непрезидентарна напівпрезидентська; 5) парламентарна напівпрезидентська; 6) президентарна парламентська;7) суперпрезидентарна парламентська; 8) суперпарламентарна президентська [*Зазнаев О.И.* Смешанные формы правления, или как масло соединяется с водой // Политические исследования. – 2005. – № 4. – С. 160]. Але варто обирати в якості основи для типології найбільш суттєві ознаки та якості, які розкривають сутність досліджуваного об'єкту. Виходячи з цього доцільно брати до уваги співвідношення елементів президентської і парламентарної республіки. Проаналізувавши повноваження президента та парламенту щодо формування уряду ми зможемо виокремити президентсько-парламентарний та парламентарно-президентський різновид. На перший погляд це видається доволі простим способом вирішення проблеми. Та процес ускладнення і виділення великої кількості різновидів змішаної республіки не дають нам цілісного та узагальненого знання. Бажаючи в процесі класифікації врахувати всі елементи взаємовідносин між вищими органами державної влади, розклад партійно-політичних сил у парламенті, наявність чи відсутність партійної більшості, приналежність чи опозиційність до неї глави держави ми забуваємо про таке важливе поняття як

державний режим, який є інструментом, що допомагає зробити більши чітким аналіз форми правління. Будучи доповнюючим елементом форми правління, це поняття виходячи із зафіксованих у конституції положень враховує вище перераховані чинники і дає нам картину реального порядку здійснення саме державної влади. Президентським системам за наявності жорсткого поділу влади та досконалої системи стримувань і противаг властивий такий державний режим як дуалізм, який не виключає демократичних методів здійснення політичної влади. Якщо ж в системі вищих органів влади домінує глава держави, то президентські та президентсько-парламентарні форми правління тяжіють до президенціалізму, що часто виключає можливість встановлення демократії. Для парламентарних форм за розвинутого поділу влад і верховенства парламенту над урядом властивим є парламентаризм. Якщо ж формується однопартійний уряд, то утворюється міністеріалізм, або система кабінету, що менш тяжіє до авторитарних методів управління в порівнянні із президенціалізмом. Врахування цих моментів допоможе в процесі дослідження особливостей, які притаманні і нашій моделі змішаного правління, що має стати основою для внесення конструктивних пропозицій для подолання дестабілізуючих чинників в процесі управління.

Т.А. Сенюшкина, проф., ТНУ им. В. Вернадского, Симферополь
tsenyushkina@yandex.ru

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ АКСИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ИССЛЕДОВАНИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕЖИМОВ

В условиях становления политической науки в Украине актуализируется ряд проблем теоретико-методологического характера. В решающей степени актуальность методологического дискурса в политологии обусловлена уникальностью типа политических трансформаций, которые характерны для большинства постсоветских стран и связаны с переходным периодом, основное содержание которого составляет не только смена общественно-экономического уклада и политического режима, но и медленная трансформация системы ценностей. В этой связи можно утверждать, что осмысление методологических возможностей аксиологического подхода в исследовании политических режимов является актуальной и своевременной задачей научных поисков в сфере политической науки.

Аксиология (от греч. *aksia* – ценность, и *logos* – слово, учение) как особое направление внутри философского знания нацеливает на исследование ценностей разных типов и их взаимоотношений. Применяя аксиологический подход к исследованию политических режимов, политические ценности необходимо рассматривать в контексте экономических, религиозных, правовых и других типов ценностей.

В этой связи в качестве образцового исследования ценностей в их взаимосвязи можно считать классический труд Макса Вебера "Протестантская

этика и дух капитализма", в котором дается фундаментальная характеристика системы ценностей европейского человека начиная с периода становления капитализма и вплоть до начала XX века [Вебер Макс // Аберкромби Н., Хилл С.Тернер Б.С. Социологический словарь. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1997. – С. 24]. Размышляя о влиянии капиталистической модернизации на систему нравственных ценностей европейского общества, Вебер обнаруживает связь господствующего в Европе "хозяйственного этоса капитализма" с процессами, происходящими в религиозной сфере, в частности, зарождением и становлением протестантизма.

Наряду с категорией "политические ценности", термин "политический режим" может рассматриваться как один из основополагающих терминов, формирующих концептуальный каркас современной политической науки. Чаще всего смысл этого понятия раскрывается через систему способов и методов взаимодействия общества и органов политической власти. При этом типология политических режимов, как правило, основывается на противопоставлении демократии недемократическим режимам, среди которых исследователи чаще всего выделяют авторитарный и тоталитарный режимы.

Нередко термины, которые используются для характеристики недемократических режимов, (к примеру, "диктаторский", "авторитарный", "тоталитарный", употребляются как тождественные. Кроме того, иногда тоталитарный режим мыслится как наивысшая ступень "авторитарной деградации" политического режима. В этой связи В.М.Якушик указывает на целесообразность более четкого определения специфических сфер политической жизни, которых каксается каждое из понятий, противопоставляющихся демократическому режиму [*Якушик В.М.* Політичні режими: типологія та основні характеристики // Політологія: Підручник / І.С.Дзюбко, К.М.Левківський, В.П.Андрущенко та ін.; За заг. ред. І.С.Дзюбка, К.М.Левківського. – 2-ге вид., випр. і допов. – К.: Вища шк., 2001. – С. 303]. Во многом эти сферы несовпадают, и поэтому вряд ли справедливо говорить о наличии определенных степеней недемократичности в отношениии введенных в научный оборот понятий конкретных "чистых типов" политических режимов.

На наш взгляд, исследование политических режимов может быть усовершенствовано при применении аксиологического подхода, ориентированного на ценностное измерение политических феноменов. Применяя концептуальные положения аксиологии, попробуем сформулировать ряд проблем, исследование которых можно рассматривать в качестве перспективных направлений для дальнейших научных исследований в политологии. Среди них отметим следующие: ценность демократического режима для различных типов культур, иерархия политических ценностей и ее конструирование, соотношение религиозных и светских ценностей в разных типах политических режимов, взаимосвязь традиционной политической культуры и политического режима.

Приближая сказанное выше к условиям политического режима, характерного для Украины, завершим наши тезисы словами Алексиса де Токвиля, примерявшего в свое время мерки амеириканской демократии для Франции: "Обратив наши взоры на Америку, не станем, однако, рабски копировать те

институты, которые она создала для себя, но лучше постараемся понять в ней то, что нам подходит, не столько заимствуя примеры, сколько просто набираясь ума, и уж если станем занимать, та сами принципы, а не частные детали их законов. Законы Французской республики во многих случаях могут и должны отличаться от тех, которые определяют жизнь Соединенных Штатов, но те принципы, на которых основывается законодательство американских штатов, принципы, обеспечивающие общественный порядок, разделение и уравновешивание власти, подлинную свободу, искреннее и глубокое уважение к закону, – эти принципы необходимы любой Республике, они должны быть общими для всех республиканских государств, и можно заранее предсказать, что там, где их не будет, Республика вскоре прекратит свое существование" [*де Токвиль А.* Демократия в Америке. – М., 1992. – С. 481].

О.М. Сидоренко, НУДПС України, Ірпінь*

ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобалізація є продуктом людської цивілізації, певним етапом її розвитку, коли державні кордони окремих країн стали затісними для розвитку їх національних економік, а переплетення економічних і політичних зв'язків між економічними і політичними суб'єктами різної національної приналежності призвело до утворення глобальних (світових) ринків та політичних систем і виявило високий ступінь взаємної політичної та економічної залежності багатьох країн. Глобалізація є надзвичайно комплексним багатогранним явищем, яке без перебільшення визначає обличчя сучасного світу і стає одним з вирішальних факторів, що визначають політичну реальність сьогодення. Держави і нації, корпорації та особи кожного дня користуються плодами глобалізації та змушені сплачувати за це відповідну ціну – виклики глобалізації стають все більш гострими, а на пошук адекватних рішень відводиться все менше часу.

Розглядом даного питання займалися такі відомі вчені: Д. Белл, Дж. Трапскот, М. Корнноз, Е. Тоффлер, М. Уотерс, А. Уткін, Ф. Фукуяма, М. Фезерстоун, С. Хантінгтон, Н. Хомський, Д. Вольте. Основними адресатами більшості викликів, які глобалізація ставить перед людством, є національні держави. Механізм національної держави набув ідеологічно-закінченого вигляду наприкінці 19 – початку 20 ст., і несе в собі певні об'єктивні обмеження (принцип суверенітету, зобов'язання щодо невтручання у внутрішні справи інших держав, державний егоїзм, намагання максимально використати слабкість інших держав на свою користь). З одного боку, чимало з вищезазначених принципів стали наріжними каменями сучасного світового порядку, а з іншого – майже все 20 ст. держави намагалися компенсувати власні недоліки як акторів на світовій арені за рахунок створення міжнародних організацій з політичними (ООН) чи економічними (ЄЕС) функціями. Саме від держав залежить чи будуть готові їх громадяни та корпорації до викликів глобалізації, чи виявляться вони конку-

* Рецензент – канд. іст. наук, доц. Миколаєнко І.М.

рентоспроможними у світовій економіці та політиці. Специфіка XXI століття полягатиме не стільки в очевидній глобалізації соціальних, економічних, інформаційних та супутніх їм процесів, скільки у відмові від застарілого способу організації планетарного співтовариства. Тому будь-які стратегічні цілі й плани країни можуть залишитися лише добрими намірами, якщо вони не вписуються у загальний всесвітньо-історичний процес.

Глобалізація належить до процесів, які матимуть серйозні наслідки для всього людства, але характер їх перебігу надто складно кваліфіковано спрогнозувати. Сьогодні відбувається ускладнення сучасної міжнародної ситуації, девальвація державного суверенітету, міграція й конфлікт культур, поглиблення розлому між Північчю й Півднем, флуктуація потоків праці й капіталу, що загрожує регіональними економічними кризами. Різке загострення міжнаціональних та між культурних конфліктів вперше в історії викликано не агресією провідних військових держав світу і їх боротьбою між собою, їх локальні проблеми і протиріччя набувають глобального характеру. Кардинальна зміна сильних традиційних політичних союзів в середині провідних країн світу – не єдиний наслідок глобалізації. Зміна світового порядку часів холодної війни викликана тим же процесом глобалізації, який постійно наростає. Якщо раніше було можливо створювати замкнуті простори в межах окремих держав, регіонів і систем, де економіка функціонувала за правилами внутрішнього ринку, в багатьох випадках незалежно від того, що відбувається в інших куточках планети, то починаючи з відповідного моменту це стало неможливим.

Сепаратизм "золотого мільярда" і стимульована ним цивілізаційна конфронтація вже нині проявляються, у відході від традиційних ідей гуманізму і в схильності до расизму, першою фазою якого були одкровення, які стосуються того, що прогресу незахідних країн заважають не якісь зовнішні перешкоди, а їх ментальність, для чого була розпочата атака на систему моральних цінностей традиційних суспільств. Україна випробувала на собі вплив цих технологій, застосовуваних "четвертою владою" – засобами масової інформації. Їх мета – тотальне руйнування національної свідомості. На наступному етапі варто очікувати, за словами О. Панаріна, ідеологічного відновлення феномену вибраності західної цивілізації, а саме: обґрунтування законності й правомірності такого протиставлення. Нині ми бачимо, що це дійсно відбувається. Починають з'являтися в різних концепціях ідеї "некерованих держав", необхідність "нового колоніалізму", воскрешають ідеї ефективних "ліберальних імперій" і т.д. В основу національної безпеки України закладений важливий для нашої держави принцип: перейти на геоекономічну модель національного розвитку. Однак, незважаючи на підтримку цієї ідеї науковою громадськістю, вона потребує свого законодавчого оформлення і втілення в практичних діях. На Заході, зазначає Е. Кочетов, цей процес іде вже понад 50 років, коли транснаціональний капітал вийшов за національні рамки держав, тим самим вивівши господарську зону тієї або іншої країни за її кордони [*Леоненко П.М., Черепніна О.І.* Сучасні економічні системи: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – С. 35]. Саме з таких, геополітичних і геоекономічних реалій варто підходити до оцінки "подвійного змісту" держа-

вного суверенітету: для обраних, з одного боку, і для країн – об'єктів впливу – з іншого. Успіх реконструкції (чи постмодернізації) України багато в чому обумовлений правильністю й точністю зробленого нею вибору, що в історичному масштабі має вимірюватися її спроможністю відповісти на глобальні виклики сучасності. Модернізаційні завдання і плани країни об'єктивно визначаються загальносвітовим контекстом процесів і подій, які не можна не враховувати при реалізації національних цілей. Країни, що не просувають своїх геоекономічних інтересів, насамперед через великі сучасні господарські структури, замикаючись у національних кордонах, фактично віддають свої "національні площадки" для освоєння їх великим фінансовим капіталом провідних країн Заходу. На геоекономічному ж атласі світу поки що не має української зони освоєння [*Шевчук О.Б.* Глобально-індустріальна економіка та синергетичний підхід до її дослідження. – К.: Фенікс, 2004. – С. 56-67].

В цілому, підсумовуючи все вище викладене, можна зробити висновок, що в умовах глобалізації всі світові держави та їх союзи, піддаються постійним, як позитивним так і негативним зовнішнім ефектам, серед яких переважають, для країн заходу позитивні (розвиток інформаційної економіки, посилення політичного впливу), а для країн пострадянського простору, зокрема для України, негативні (посилення залежності від заходу в політичному і економічному плані).

Е.В. Силина, асп., ФА при Правительстве РФ, Москва [*]
Silina-e@mail.ru

КРИЗИС ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ МИРА: ФИЛОСОФСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ

Несмотря на множество исследований в области экономических проблем и проблем государства, мало кто обращается к рассмотрению политической системы мира, в которой мы живем и которая является основой социально-политических и экономических отношений. Между тем, мировой финансовый кризис 2009 года наглядно показал, что современная система общественных отношений претерпевает ряд серьезных трансформаций. Мир становится все более системным, связанным, оформляется в некую целостность, что приводит к взаимопересечению привычных сфер общественной жизни, все большей взаимозависимости всех субъектов мировой политики и международных отношений, безотносительно их военной силы, экономического господства, идеологических расхождений. Такая тенденция до сих пор осознается не всеми.

Представляется, что именно существенные изменения в устоявшейся ранее политической системе мира (Вестфальской системе) во многом лежат в основе нынешнего кризиса и современных экономических отношений, в том числе. В последнее время государства, по крайней мере, некоторые из них, стали заниматься несвойственной им ранее деятельностью – зарабатыванием денег. В свою очередь, для бизнеса все более характерными ста-

[*] Рецензент – д-р філос. наук, проф Чумаков А.Н.

новятся дополнительные функции. Так, крупные корпорации превращаются в своеобразные "государства" со своими системами образования, здравоохранения, безопасности и т.п. На международном уровне все активнее проявляются практики социальной ответственности бизнеса, которые формируются и развиваются при поддержке ООН, о чем свидетельствует появление "Глобального договора". Таким образом, государства начинают брать на себя функции корпораций, а корпорации – функции государств. К тому же, на транснациональный уровень выходят не только ТНК, о которых сказано очень много, но и средний, а также мелкий бизнес. Такая транснационализация усложняет контроль за бизнесом со стороны национального государства, особенно если учесть, что средний и мелкий бизнес имеет большое распространение. акая транснационализация усложняет контроль за бизнесом со стороны национального государства, особенно если учесть, что средний и мелкий бизнес имеет большое распространение. У национальных государств сложности возникают и с крупными корпорациями, даже если они являются символом национального бизнеса.

Таким образом, мы наблюдаем две тенденции в сфере экономики, сложившиеся еще до кризиса: продолжающуюся транснационализацию, которая перешла на новый, глобальный, уровень, и изменение традиционных функций различных акторов, их "перемешивание". Принципиально важным является то, что названные процессы относятся не только и даже не столько к экономической сфере, сколько, прежде всего, к политической. Они затронули основания Вестфальской системы. Одним из самых существенным моментов, меняющих суть Вестфальской системы, стало включение в нее очень разнородных, изначально "невестфальских" государств. К тому же, трансформируется сам институт государственности. Кризис также ускорил сдвиги в мировой системе организации суверенитета, но не только в сторону ослабления государств. Пробуждаются, казалось бы, забытые в мире свободной конкуренции стимулы к укреплению института государства, актуализируется его роль, но уже не как гегемона на конкретно взятой территории, а в качестве силы, координирующей глобальные политические процессы на локальном и региональном уровнях.

В отличие от многих других кризисов, которые порождались или сопровождались политическими кризисами, последний, системный, кризис обусловлен не социально-экономическими или политическими проблемами одного или нескольких государств (что наблюдалось ранее), а именно политической системы мира как таковой. Можно предположить, что мировой кризис дал своего рода импульс к осознанию необходимости формирования новых отношений и новых правил взаимодействия между акторами в рамках мировой системы. Основополагающими принципами организации новой системы, в свете глобализационных процессов, скорее всего, должны стать: много- и разноуровневость, многоаспектность, формирование системы глобального партнерства, соблюдение баланса локальных и глобальных сил и интересов, соизмерение риска всего человечества при совершении действий каждым актором. Очевидно, мировой системный кризис ускорит трансформацию мировой политической системы и вынудит мировое сообщество к поиску новых форм ее организации.

О.І. Ситник, канд. політ. наук, доц., ЛНТУ, Луцьк
sutnuk@mail.ru

СВОБОДА І ДЕМОКРАТІЯ: ЩО ВИЩЕ?

В свідомості людей, що населяють сучасний західний світ, відбувається процес жахливої плутанини смислу демократії і лібералізму, лібералізму і свободи, свободи і справедливого політичного устрою. В результаті виникає уявлення про тотожність "демократії" і "доброго уряду" – уявлення, що робить термін "демократія" недоцільним. Однак демократія може бути і неліберальною, може слугувати укріпленню авторитарної влади. Більше того, вона може заважати прогресу свободи, про що свідчить історія більшості африканських країн, де демократичні перетворення обернулися неефективним управлінням і привели до влади відверто диктаторські режими.

Історія свободи була історією боротьби, і розширення простору свободи проходило спонтанно, а не за певним планом. Демократія ж організована за чітким планом і підтримується відповідними інститутами. Система ж за визначенням не може бути раніше за хаос. Відповідно, свобода зявилася на Заході набагато раніше, ніж демократія. Саме свобода привела до виникнення демократії, а не навпаки.

Розширення простору людської свободи стало наслідком, з однієї сторони, затяжної політичної боротьби між духовною і світською владою, між сеньйорами і васалами, між "третім станом" і аристократією і, з іншої сторони, філософського осмислення принципів функціонування суспільства, в процесі якого, власне, і народилася ідея природного права. Формою, яка забезпечувала цей поступальний прогрес свободи,було громадянське суспільство.

На Заході під демократією розуміють саме "ліберальну демократію", яка передбачає не лише проведення вільних і справедливих виборів, але також верховенство закону, розподіл гілок влади і забезпечення базових свобод – свободи слова, зібрань, віросповідання і володіння власністю. Подібний набір свобод нічого не має спільного з демократією.

В сучасному світі ці два компоненти ліберальної демократії все більше розходяться між собою. Значна кількість сучасних держав не готові до засвоєння демократичних принципів. Це обумовлено низьким рівнем господарського розвитку, коли для більшості населення політичні свободи взагалі не є приоритетним питанням. Спроби як найшвидшої демократизації приводять до побудови ілюзорної демократії, яка є небезпечною політичною практикою сучасності.

Отже, акцентування уваги на демократії не є вирішенням проблем. Повинен існувати спосіб заставити демократичну систему працювати таким чином, щоб вона не приводила до негативних результатів. Передумовою ж стійкої демократії є свобода. Тому демократія завжди розвивалася виходячи з внутрішніх потреб того чи іншого суспільства, а не в силу певних причин.

Демократія в сучасних умовах більше ефективна як форма контролю над владою ніж інструмент вибору тих, хто буде реалізовувати цю владу. Відмінність між англо – американською і контенентальною моделями суспільного

облаштування, яких багато дослідників зводять лише до відмінностей в системах права і судочинства, насправді є більш глибокими і фундаментальними.

Важливим є розширення повноважень і компетенцій організацій, які, часто будучи формально недемократичними, на ділі служать провідниками в життя політики конституційного лібералізму, який виступає більш важливим гарантом свободи, ніж демократія. Прикладом може служити Європейський Союз, базові інститути якого виступають гарантами прав і свобод європейських громадян, а також структури, подібні Світовій торгівельній організації, яка ефективно сприяє розвитку справедливих торгівельних відносин.

Свобода неможлива без толерантності, тоді як демократія не лише може легко без неї обходитися, але ефективно експлуатує не найкращі людські риси і схильності.

Демократія забезпечує людям рівні права, і з цієї точки зору вона постає великим історичним досягненням. Але вона також провокує в людях претензію на рівність здібностей, і з цієї точки зору є сильним гальмом історичного прогресу.

Демократична система виникла як доповнення до громадянського суспільства, яке забезпечило людям свободу. Вона служила і повинна служити підтриманню основ цього. Якщо за тими чи іншими причинами демократичні принципи стають несумісними з принципами ліберального конституціоналізму, якщо влада народу обертається владою натовпу, то "демократизація" заслуговує на те, щоб бути визнаною шкідливою, і різко обмежити її подальшу експансію.

Мінімально необхідне обмеження свободи одного громадянина, згідно з ідеологією лібералізму, визначається потребою захисту свободи іншого громадянина. У випадку порушення цих меж вступає в дію закон, який накладає обмеження і відновлює порушену свободу. Тому в основу правових відносин у процесі їх поступового розвитку був покладений імператив свободи.

Неможливо довести, що демократія створювалася спеціально для того, щоб відстоювати й поширювати свободу особи. Упродовж багатьох століть первісна демократія була ефективним засобом соціальної адаптації, підтримання цілісності і життєздатності людських спільнот. І найчастіше вона досягала своєї мети шляхом обмеження свободи, підкорення окремих індивідів інтересам соціального цілого. Але згодом поступово виокремилася особистість, людина усвідомила значущість свого "Я". Свобода почала усвідомлюватися як ключова цінність, без якої усі інші втрачають сенс. Демократія справедливо може вважатися таким устроєм, за якого найменш утиснена і найлегше може бути досягнена свобода.

А.В. Скребков, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Skreba@bigmir.net

СИСТЕМА "СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ" ОРГАНІВ ЗАКОНОДАВЧОЇ, ВИКОНАВЧОЇ І СУДОВОЇ ВЛАДИ

Однією із важливих політичних проблем завжди була і залишається державна влада, її природа, організація і здійснення. Визначальну роль в орга-

нізації влади демократичним шляхом відіграє принцип розподілу влад – засада забезпечення законності і свободи у державі. Принцип поділу влади доповнюється і реалізується за допомогою системи "стримувань і противаг".

Теорія поділу влад виникла в контексті правових теорій Англії XVII століття і, перш за все, пов'язана з працями Дж.Локка і Ш.Монтеск'є. Принцип розмежування влади супроводжується наданням кожній із виділених гілок, які повинні бути представлені окремими державними особами чи органами, спеціальних повноважень. Сама постановка питання спрямована на "вирішення проблеми узурпації та зловживання владою через розподіл влади, через представлення трьох гілок влади окремими державними органами та через надання кожній із них власних повноважень" [*Мішин А.* Конституційне право зарубіжних країн. – К.: Юстицінформ, 2008. – С. 241]. Система стримувань і противаг, в свою чергу, допускає конкуренцію різних органів влади, наявність засобів для їх взаємного стримування, що покликане сприяти відносній рівновазі сил. "Стримування" і "противаги", з одного боку, заохочують співробітництво, урівноважуюче взаємопристосування органів влади, а з іншого – створюють потенціал для мирного, легітимного вирішення конфліктів шляхом переговорів, угод і компромісів.

В загальному вигляді система стримувань і противаг базується на наступних принципах: три гілки влади мають різні джерела формування і терміни дії повноважень; повноваження кожної з гілок влади повинні бути сформульовані таким чином, щоб кодна з них мала можливість нейтралізувати узурпаторські дії іншої; поєднання розподілу влади з взаємозалежністю її гілок, автономії кожної гілки із їх взаимодією; розподіл судових повноважень між різними судами та правове оформлення взаємовідносин між ними, а також наділення судової влади правом тлумачення законів, встановлення їх відповідності основному закону держави і правом визнання недійсними актів законодавчої влади, які порушують введені конституцією заборони. Слід звернути увагу на те, що у системі стримувань і противаг найбільші засоби протидії спрямовані чи то на виконавчу, чи на законодавчу владу. Це зумовлено тим, що саме ці гілки більш схильні до зловживання своїми повноваженнями.

Законодавча і виконавча гілки влади володіють значною кількістю конституційних, і статутних повноважень в усіх сферах здійснення державної влади, які носять переважно спільний характер. Тому так звані односторонні, властиві лише одній гілці влади повноваження, на практиці все ж пов'язані з функціонуванням іншої гілки. Умовно до односторонніх повноважень глави виконавчої влади можна віднести право вето, право привілея (в американському конституційному праві означає право президента приховувати від Конгрессу та судової влади конфідеційну, на його думку, інформацію), право відсторонення вищих посадових осіб. Слід зазначити, що з формально-юридичної точки зору в питаннях внутрішньої політики часто трапляється так, що глава виконавчої влади в порівнянні із законодавчою владою відіграє лише допоміжну роль. Серед повноважень законодавчої влади можуть бути перевірка діяльності виконавчої гілки влади (так, наприклад, Верховна Рада може прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів, яка має наслідком

його відставку). Найсильнішим, але в той же час рідкісним на практиці повноваженням законодавчої влади вважається імпічмент. Законодавча влада може брати участь у формуванні складу Конституційного суду (Верховна Рада, наприклад, призначає тритину складу Конституційного Суду України).

Таким чином, закріплення у конституції різних джерел формування та терміну повноважень для носіїв законодавчої, виконавчої та судової влади в теорії покликане забезпечити відповідні гілки влади певною самостійністю по відношення одна до одної, а також домогтися стійкості державно-владної системи, виключаючи можливість одночасного оновлення їх складу. Багато вчених і публіцистів впевнені, що ця доктрина заснована на тому, що владні інститути володіють різними функціями, організацією та повноваженнями, але діють вони для досягнення спільних цілей. Межі між сферами повноважень гілок влади достатньо рухливі, мінливі та відносні. Історично за принципом стримувань і противаг закріпилася ідея про нього як про такий, що балансує між впорядкованим насиллям та помірним незадоволенням. Фактично принцип поділу влад в поєднанні з системою стримувань і противаг, що передбачає збереження відносного ступеню самостійності вищих органів державної влади, забезпечує демократичність державного режиму.

Л.В. Спицька, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ

Зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві на регіональному та світовому рівнях, починаючи з другої половини XX століття, пов'язані з процесами регіоналізації та інтеграції. Збільшення ролі регіонів в еволюції міжнародної спільноти та в життєдіяльності багатьох сучасних держав робить важливими процеси регіонального розвитку. Ці процеси проявляються у вигляді подальшого розвитку регіональної інтеграції, розширення транскордонних регіональних зв'язків, у виникненні регіональних зон високого розвитку, де зосереджуються великі фінансові, технологічні та інтелектуальні ресурси. [*Изард У*. Методы регионального анализа. – М.: Наука, 1966. – С. 12].

Об'єктивні та суб'єктивні процеси, які відбуваються у сучасному світі та формують політичну реальність в регіонах, суттєво відрізняються від тих, що мали місце на попередніх етапах історичного розвитку світової спільноти. Принципово новими є ті ролі, які відіграють регіональні еліти у процесі прийняття рішень, які відносяться до внутрішньополітичних та зовнішньополітичних проблем регіонального розвитку [*Афанасьев М.* Изменения в механизме функционирования правящих региональных элит // Полис. – 1994. – № 6. – С. 59-66].

Нині простежується тенденція до обмеженого розуміння феномену регіонального політичного розвитку. В сучасних наукових джерелах даний феномен тлумачиться, в першу чергу, з точки зору вивчення політики центру по

* Рецензент – д-р політ. наук, проф. Ткач О.І.

відношенню до регіонів, аналізу етапів становлення місцевого самоуправління, а також вивчення проблем федералізму.

На основі міждисциплінарних досліджень проблеми регіонального розвитку, можна виділити три основних підходи до розгляду даного поняття:

1. *Політико-географічний та геополітичний підхід.*

Даний підхід характеризує загальносвітові тенденції політичного розвитку, ґрунтуючись при цьому на розгляді перспектив еволюції провідних регіонів та держав світової спільноти. Основоположник даного підходу, Ф.Ратцель, вважав, що обґрунтування основних процесів, що відбуваються в державах (або регіонах) має здійснюватись з позиції визнання постійного прагнення суспільно-політичних систем до територіальної експансії, яка може призвести до поглинання менших та слабких регіонів [*Колосов В.А., Мироненко Н.С.* Геополитика и политическа география. – М.: Аспект Пресс, 2001. – С. 174].

В концепції "держава – "контейнер влади" Гідденса – Тейлора розглядається міць держави з позиції її здатності до прийняття загальнозначущих політичних рішень. Держава всередині своїх кордонів здійснює контроль над всіма сферами життєдіяльності суспільства, якщо маштаб проблеми виходить за територіальні рамки, то держава прагне розширити свій вплив і продемонструвати його за своїми межами.

Отже, основна увага дослідників зосереджена на співставленні політичного, економічного та культурного потенціалу державних та регіональних спільнот.

2. *Політико-історичний підхід.*

Центральним моментом для всіх наукових шкіл, що спираються на даний методологічний підхід, є прагнення дослідити генезис регіональних спільнот та прослідкувати їх еволюцію в контексті історичного розвитку, проаналізувати процес формування природних та штучних кордонів, вивчити фактор геополітичного розміщення держав та регіонів.

До даного блоку відносять концепції *спільного розвитку*, які направлені на формування регіональних політико-економічних альянсів, які поєднують в собі переваги різних територій. Важливе місце в межах політико – історичного підходу займає теорія *"Єдиного поля"* С.Джонса, відповідно до якої формування територіально – політичних систем включає такі етапи: виникнення ідеї; прийняття політичного рішенн; рух людей, товарів, капіталу, ідей; поява "поля напруження", де співвідношення політичних сил, що виступають *за* чи *проти* ключової ідеї змінюється від точки до точки; формування політико – територіальної одиниці. С. Джонс висуває на перший план проблеми формування політичної ідеології, системи цінностей та очікування людей у процесі будівництва національної держави [*Ачкасова В.А.* Региональный политический ландшафт России: столкновения интересов. – СПб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 2002. – С. 29].

З точки зору процесів регіонального розвитку дані підходи виявляють причини виникнення політичних проблем, а також пошук шляхів кооперації для побудови міжрегіональних відносин на взаємовигідній основі.

3. *Соціально-політичний підхід*.

В межах даного підходу науковці виявляють структурні та функціональні фактори, які здійснюють вплив на формування стабільних і стійких соціаль-

них та політичних систем. Аналіз територіальної структури здійснюється з точки зору її функціональності у просторі, увага акцентується на відмінності регіонів, на унікальності факторів, які впливають на їх розвиток. В якості однієї з основних дослідницьких проблем виступає взаємозв'язок політичної диференціації простору та ефективності функціонування об'єктів в залежності від їх місцезнаходження у просторі.

Особлива роль у даному дослідницькому напрямку належить Ф.Гогелю, який надавав великого значення місцевим особливостям політичного життя та співвідношення сил на різних рівнях. Даний підхід вплинув на розвиток електоральної географії, в межах якої аналізувались результати виборів в регіонах [*Колосов В.А., Мироненко Н.С.* Геополитика и политическа география. – М.: Аспект Пресс, 2001. – С. 255].

Дослідники, які розвивали дані наукові напрямки, заклали фундамент політичної складової науки про регіони, безпосередньо чи опосередковано позначивши значущість політичної проблематики в процесі вивчення соціальних, економічних, культурних аспектів регіонального розвитку.

А.С. Степанов-Ліхой, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
drwizardster@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛОБІЮВАННЯ

Процеси демократизації політичного життя в Україні на початку XXI століття виступають багатофакторним складним сегментом розвитку сучасного демократичного суспільства. Увагу дослідників привертають проблеми формування нових соціально-політичних інститутів, одним з яких є лобізм. Лобізм у сучасній Україні стає важливим чинником політичного процесу й соціально-економічного життя. Під час реалізації політичних, соціально-економічних та культурно-гуманітарних інтересів функціонує значна кількість суб'єктів лобізму, які активно використовують різні методи й технології лобістської діяльності для реалізації представництва своїх інтересів в органах законодавчої й виконавчої влади. У зв'язку з цим виникає потреба вивчення проблем політико-правових основ лобізму, технологій політичного лобіювання та прогнозування його розвитку.

Поняття "лобіювання", "лобізм" вельми поширені в системі сучасної політичної комунікації. Так "процеси формування рішень, механізму впливу на громадську думку, захисту власної позиції – все це, в широкому розумінні, може сприйматися як явище, що кореспондується з поняттям "лобіювання" [*Ганжуров Ю.* Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації // Політичний менеджмент. – 2005. – № 4(13). – С. 50]. В широкому значенні під політичним лобіюванням розуміють організований вплив різних суспільних груп на представників органів державної влади з метою прийняття вигідних для себе рішень. Часто визначенням лобізму є його тлумачення як "сукупності засобів і методів впливу на органи державної влади, що застосовуються різними зацікавленими групами з метою доби-

тися сприятливих для себе рішень" [*Зяблюк Н.Т.* Практика лоббистской деятельности в США. – М.: ИСКРАН, 1991. – С. 76]. Сам термін лобізм несе як позитивне, так і негативне смислове навантаження. Часто він отримує винятково негативне значення – коли асоціюється з поняттям протекціонізму, підкупу державних службовців і депутатів, коли спостерігається ототожнення механізму лобіювання як сукупності силових методів і корупційних дій для досягнення мети. Звісно, лобізм, як система представництва групових інтересів, має і позитивну сторону. Виступаючи в якості важливого і необхідного інституту демократичного процесу, він є формою законного впливу груп інтересів на управлінські рішення державних органів.

В контексті цього особливу увагу слід звернути на технології здійснення політичного лобіювання. Світовий досвід виявляє, що всю сукупність демократичних технологій лобіювання умовно можна поділити на три групи: технологія, яка передбачає своєрідний "обмін" голосування політика з важливого для групи питання на його "популярність", яка принесе йому перемогу на наступних виборах; діяльність, спрямована на переконання, зміну думок, а іноді й ціннісних установок осіб, які ухвалюють рішення; доступ до процесу ухвалення рішень через надання політикові допомоги в аналізі проблеми і підготовці потрібних для її вирішення документів (доповідей, законопроектів та ін.). Реалізація першого підходу можлива тільки в тому разі, якщо до групи інтересів входить багато учасників і ці учасники добре організовані. Прикладом таких груп можуть бути профспілкові організації, окремі суспільні рухи та громадські організації, політичні партії, не представлені в парламенті. Другий варіант є одним з найбільш демократичних і публічних, оскільки надає широкі можливості для участі в процесі лобіювання представників різних груп інтересів. Утім, його реалізація потребує від груп інтересів чималих зусиль упродовж тривалого часу. Ця технологія, зокрема, передбачає підготовку і поширення серйозних досліджень з питань державної політики, організацію освітніх кампаній, публічні заходи за участі політиків, відомих експертів і представників груп інтересів. Також до технологій лобіювання і тиску на політичну владу відносять: інформаційний вплив на громадську думку через ЗМІ; узгодження інтересів та участь у прийнятті урядових рішень; вплив на вибори до владних органів шляхом фінансування та організації виборчої кампанії; різноманітні форми взаємодії з державними чиновниками та депутатами; контроль за виконанням законів з боку зацікавлених груп; страйки; тероризм; хабарі та інші незаконні способи винагородження державних чиновників.

Таким чином, в широкому значенні технології політичного лобіювання можна поділити на: власне лобістську діяльність, коли здійснюється цілеспрямована робота з представниками інститутів влади для досягнення певної мети; опосередковане лобіювання, коли організовуються заходи у формі широкомасштабних акцій у засобах комунікації, збирання підписів, інші публічні методи формування громадської думки як засобу тиску на органи влади, передовсім – парламент; внутрішнє лобіювання, коли певні інтереси в органах влади захищають особи, що працюють в них чи мають до них прямий доступ.

О.О. Супрун, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
marilyn-m@ukr.net

МАКІАВЕЛЛІСТСЬКА ШКОЛА ЕЛІТИ

У поняття "еліти" та "політичної еліти" учені та дослідники вкладають неоднаковий зміст. Так, М. Вебер відносив до еліти харизматичних особистостей; С. Келлер розглядав еліту як меншість, яка здійснює найважливіші функції в суспільстві, має найбільшу вагу і вплив; Л. Тойнбі – як творчу меншість, що протистоїть нетворчій більшості; В. Парето елітою називав тих, хто має найвищі індекси у сфері своєї діяльності, тобто наділені найбільшим особистісним потенціалом для здійснення діяльності у сфері управління суспільством (якщо йдеться про політику); Г. Моска визначав еліту – як найбільш активних у політичному відношенні, орієнтованих на владу людей; Г. Лассуел – як людей, які користуються у суспільстві найбільшим престижем, статусом, багатством; Ж. Боден – як людей, що володіють інтелектуальною чи моральною перевагою над масою, незалежно від свого статусу; а Х. Ортега-і-Гассет – як людей, яким притаманне найвище почуття відповідальності.

Незважаючи на відмінності у визначеннях еліт, представники різних наукових напрямів сходяться в тому, що еліта – це соціальна верства, представники якої мають такі соціальні та інтелектуальні якості, які дають їм можливість відігравати провідні ролі в усьому суспільстві або в межах його окремих сфер. Відповідно до визначення в Оксфордському словнику (1823), "еліта – це привілейовані соціальні групи суспільства" [*Василик М.А. Вершинин М.С.* Политология: словарь-справочник. – М.: Гардарики, 2001. – 326 с.]. Однак, варто зазначити, що термін еліта широко не вживався у суспільних науках до кін. XIX – поч. XX ст. Р. Дарендорф зазначав, що еліти – це групи носіїв провідних позицій у різних структурах політики, економіки, освіти, права, армії, релігії і культури. Політична еліта – відносно невелика, внутрішньо диференційована, інтегрована група осіб, яка концентрує у своїх руках значний об'єм політичної влади; безпосередньо бере участь у прийнятті та здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади та впливом на неї.

За критерієм природи еліти та її ролі у житті суспільства дослідників політичних еліт відносять до різних шкіл або напрямів. Макіаввелістська школа походить від ідей італійського мислителя доби Відродження Н. Макіавеллі про неминучість поділу суспільства на правлячих і керованих та боротьби між ними за владу. Основи макіавеллістського підходу закладені у працях італійських соціологів Г. Моски та В. Парето, а також німецького соціолога Р. Міхельса, який проживав в Італії. Для представників цього підходу, серед яких не можна не згадати Дж. Бернхема, характерні такі ідеї: 1. Еліта будь якого суспільства має особливі якості, вроджені або ж виховані – насамперед це здатність до управління та прагнення боротьби за владу. 2. Усі ці якості передаються наступним поколінням еліти у спадщину, внаслідок чого будь-яка правляча еліта має спадковий характер. 3. Еліта об'єднується в єдину групу, члени якого є представниками єдиної соціальної верстви і усві-

домлюють себе як колектив обраних, покликаних управляти суспільством. 4. Неминучість появи еліти у будь-якому суспільстві, оскільки люди є нерівними від природу, і тому необхідно виокремити тих, які здатні до ефективного управління. 5. Змінюється склад та характер правлячого класу (монархи, президенти), однак привілейована верхівка суспільства у будь-якому разі зберігається. 6. Будь-яка еліта завжди проходить стадії формування, розквіту, послаблення і занепаду. 7. Формування та зміна (циркуляція) еліт відбувається внаслідок боротьби за владу: переможець отримує владу і привілеї, а переможений йде у небуття. 8. Умова виживання еліти як верстви – постійне і поступове оновлення її складу. 9. Неминучість формування еліти не лише в масштабах усього суспільства, а й кожної сформованої суспільної організації – завжди виокремлюється група управлінців, котрі беруть у свої руки важелі влади ("залізний закон олігархії"). Так, Р. Міхельс, досліджуючи у своїй праці "Соціологія політичної партії в умовах демократії" відносини в середині Німецької соціал-демократичної партії на межі XIX – XX ст., розглядає узурпування влади верхівкою партійних чиновників, які поступово віддалялися від рядових членів партії.

У будь-якому суспільстві завжди існує соціальна та економічна нерівність, що зумовлює неминучість поділу на правлячих та керованих. "У всіх суспільствах (починаючи від малорозвинутих або які ледве досягли цивілізації до найбільш розвинутих і могутніх) існує два класи людей – клас правлячих и клас керованих. Перший завжди менш чисельний, виконує усі політичні функції, монополізує владу і насолоджується тими перевагами, які надає влада, в той час як другий, більш чисельний клас управляється і керується першим у формі, котра на сьогоднішній день більш-менш законна, більш-менш довільна і насильницька та забезпечує першому класу, принаймні зовні, матеріальні засоби існування й все необхідне для життєдіяльності політичного організму" [*Моска* Г. Правящий класс // Социологические исследования. – 1994. – № 10. – С. 187]. Можливості досягти успіху, побудувати політичну чи адміністративну кар'єру у різних людей у суспільстві не однакові: набагато легше це зробити нащадкам еліт. Так, наприклад, соціологи Н. Бірнбаум та Р.Ж. Шварценберг, досліджуючи формування правлячого класу у Франції, дійшли висновку, що вона узурпована елітою вищих навчальних закладів – вихідці із середнього класу здобувають переважно гуманітарну освіту та займаються викладацькою чи то науково-дослідницькою діяльністю, а діти правлячого класу вступають до вищих навчальних закладів, які готують кадрів для вищих державних посад, міністерств, відомств, що практично гарантує їм успішну адміністративну кар'єру; схожу ситуацію можна спостерігати і в сучасному українському суспільстві. Соціальна та економічна нерівність зберігається і за демократії, а громадяни далеко не завжди прагнуть брати участь в управлінні суспільством і здатні ефективно контролювати владу. "Демократія – це влада народу, але відповідальність за виживання демократії лежить на плечах еліт. Це іронія демократії: еліти повинні правити мудро, щоб влада народу вижила" [*Ашин Г.К.* Современные теории элиты. Критический очерк. – М., 1985. – С. 150]. Усе суспільство і фізично, і внаслідок відсу-

тності необхідних знань не може брати участь у прийнятті політичних рішень – їх неминуче приймає обмежене коло осіб. Характер та якість правлячої еліти залежить від рівня розвитку суспільства – ними визначається здатність громадян досягти здійснення своїх вимог від правлячого класу.

Макіавеллістську теорію еліт піддають критиці за її антидемократизм, перебільшення значення психологічних факторів, недостатнє врахування сучасних реальностей демократичних держав, недооцінку активності та здібностей мас, цинічне ставлення до боротьби за владу. Однак, незважаючи на ці недоліки, в ній присутня значна частка істини і тому вона заслуговує неабиякої уваги і подальшого дослідження навіть за умови подальшого розвитку демократії.

О.М. Супруненко, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
helen.suprunenko@gmail.com

ПОЛІТИЧНА ВІРА ЯК УМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО РЕЖИМУ

Політична віра є умовою та детермінантою демократичних перетворень в суспільстві, проте в наш час люди не схильні вірити та довіряти один одному як в повсякденному житті, так і в політиці. Політична віра – ставлення до дійсності, продиктоване глибокою прихильністю до політичного ідеалу [Політологічний енциклопедичний словник / За ред. *Ю.С.Шемчушенка*. – К.: Ґенеза, 2004. – С. 86]. Сучасне суспільство не може ставити перед собою далекоглядних цілей через швидкоплинність всього, що має значення для людського життя, в чому і проявляється криза сьогодення. У відносно стабільному світі речі та вчинки зберігають свою цінність протягом довгого проміжку часу співмірно з терміном життя людини. В логічному та послідовному світі вчинки неминуче отримують логіку та послідовність. Вірити означає визнавати наявність смислу життя та передбачати що все, що робить чи відмовляється робити людина матиме довгострокове значення. При відсутності довгострокової впевненості, "миттєва нагорода" стає основною стратегією. І саме через те, щоб миттєва нагорода не стала сенсом існування кожного, для зміцнення політичного режиму постає необхідність у функціонування політичної віри.

Умовою встановлення та функціонування демократичного режиму є віра у його принципи та цінності. Це є необхідною умовою, проте недостатньою, адже об'єкт віри знаходиться у полі актуального сприйняття суб'єктом і не є для нього безпосередньою даністю. В результаті опредмечування з'являється предмет віри, який певною мірою відображає об'єкт у свідомості суб'єкта. Предмет віри є умовним. Його обумовленість визначається прагненням суб'єкта надати вираз тому, що хоча і можливе, але не спостерігається та повністю не виводиться, а його зміст не може бути перевірений на істинність або хибність. Один і той самий об'єкт віри може бути відображений різними людьми в різних, тому числі і суперечливих предметах віри. Саме в опредмечуванні демократії як об'єкта політичної віри міститься потенціал та умова її реалізації.

Головне завдання демократії полягає у вихованні суб'єктів, індивідів, які свідомо діють та здатні нав'язати структурам влади свою волю та спрямувати суспільний розвиток шляхом, який максимально задовольняє інтереси більшості. А це неможливо здійснити без віри у демократичні цінності та ідеали.

Політична віра з'являється завдяки мисленню та спілкуванню. В першому випадку її можна ототожнити з переконанням та установкою, а в іншому з довірою. Коли громадяни усвідомлюють, що демократичні цінності є оптимальними для існування суспільства, тоді з'являється переконаність у необхідності їх підтримання та здійснення. В процесі спілкування формування політичної віри є неможливим без довіри до джерела інформації. Проте сучасна людина не обмежується традиційними способами комунікації. Технологічний поступ та розвиток громадянського суспільства призводить до утворення нового типу об'єднань: віртуальні спільноти, які обговорюють різноманітні політичні питання. Парадоксальним є формування довіри до думок та поглядів співбесідників, яких ніколи в реальному житті людина не бачила. Іншою стороною сучасної комунікації є відкритість державними установами своєї діяльності та підтримання "зв'язку" з громадянами шляхом присутності у віртуальному просторі.

Політична віра проявляється через політичну діяльність і поведінку, та реалізується в процесі підтримання демократії. Якщо за авторитаризму та тоталітаризму можна зміцнити режим шляхом насильства та репресій, то демократія продовжує своє існування тільки завдяки вірі в її цінності та процедури. Небезпеку також несе гіперболізоване та буквальне трактування демократичних ідеалів свободи, плюралізму, громадянського суспільства та ін. Піднесення конкурентоспроможності та "відкритої для всіх" погоні за максимальною вигодою в ранг основного критерію, що розділяє дозволене та недозволене, правильне та неправильне, породило всезагальний страх, який пронизує життя все більшої кількості людей. Широко розповсюджується почуття невпевненості. Людям пропонується, скоріше навіть нав'язується безпрецедентна свобода, проте її ціною стає повна невпевненість. А там, де панує невпевненість, залишається мало часу для піклування про цінності, які знаходять на вищому рівні ніж повсякденні клопоти. Фрагментоване життя має властивість проживатись епізодами як сукупність непов'язаних між собою подій. Невпевненість якраз і є тією точкою, в якій буття розпадається на частинки, а життя – на епізоди. Найважливішим елементом будь-якої віри є наділення цінністю чогось більш тривалого, ніж обмежене життя людини; чогось тривалішого, непідвласного руйнуванню часом, можливо навіть безсмертного та вічного. По своїй суті демократичні цінності вищі за повсякденність, проте мають закріплюватись в останній.

Отже, політична віра є умовою функціонування демократії, проте для підтримки життєдіяльності цього режиму необхідна тотожність опредмечуваної демократичної ідеї як об'єкту віри. Шляхом мислення та спілкування формується політична віра як переконання та довіра. Якщо за авторитаризму та тоталітаризму можна зміцнити режим шляхом насильства та репресій, то демократія продовжує своє існування тільки завдяки вірі в її цінності.

К.А. Тимощук, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
timoshuk8@gmail.com

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЯК ПОТРЕБА СУЧАСНОСТІ ТА УМОВА ВИЖИВАННЯ ЛЮДСТВА

На зламі століть світовий світ зазнав радикальних політичних, економічних, соціальних, духовних та екологічних змін. Людство зіткнулося з цілою низкою небачених раніше проблем, зокрема таких, як проблеми виживання, системної трансформації та розвитку. Сьогодення потребує їхнього наукового осмислення та безумовного кваліфікованого врахування при формуванні національних цілей і стратегій безпечного розвитку у майбутньому. Розвиток людства призвів до різкого загострення взаємовідносин людини із природою, що в подальшому може цілком реально призвести до світової екологічної катастрофи.

У сучасній міжнародній політиці за останні десятиліття значно пожвавився інтерес до екологічної проблематики. Відбувається екологізація розвитку суспільства, що відображає так звану "екологічну експансію", тобто зростання значущості екологічної складової людської діяльності та управління нею у контексті виживання людства та формування стратегії сталого розвитку. На міжнародно-правовому рівні вказане поняття набуло унормованого характеру в документах Конференції по навколишньому середовищу й розвитку, яка відбулася у 1992 р в Ріо-де-Жанейро. Екологічний аспект управління розвитком суспільства в документах конференції визначено як основний для можливості існування людства.

Екологізація суспільної діяльності є важливим чинником формування екологічної культури. Це гуманізазація діяльності, під час якої довкілля людини стає на один щабель із нею в ціннісних орієнтирах. Загалом екологізацію визначають як процес послідовного впровадження нової техніки та технології, нових форм організації виробництва, використання управлінських та інших рішень, що дають змогу підвищити ефективність використання природного середовища та його поліпшення на різних рівнях. Протягом всієї історії існування цивілізації політика була тісно пов'язана з існуванням людства. Політична сфера як і раніше залишається найважливішою сферою життєдіяльності суспільства. Існування та поява все більш загрозливих екологічних явищ, які мають катастрофічний характер призводить до потреби перебудови економічної, політичної, соціальної структури суспільства, переосмислення його моральних принципів та світоглядних цінностей. З плином часу стало помітним існування невідповідності між існуючою формою соціального прогресу та можливостями механізму саморегуляції біосфери, що ставить під загрозу існування людства. Використання нових технологій чи нової екологічної моделі є недостатнім для підтримки екологічної безпеки світу, держави, тому забезпечити необхідні темпи трансформації можливо лише за допомогою політичних процесів та механізмів. Необхідність політичного аналізу екологічних проблем обумовлена підвищенням значущості політичної влади, зростанням ролі держави в забезпеченні процесів екологічно-безпечного

розвитку суспільства. Екологічні чинники є передумовою появи екологічної функції держави, що потребує вдосконалення, актуалізації та аналізу її розвитку. Практична політика потребує теоретичного дослідження соціоприродних явищ, що відображенні в категоріях "влада природи" та "влада над природою". В залежності від уміння зберегти оточуюче середовище часом залежить доля політичного режиму або можливості проведення реформування політичною елітою. Стабільність політичної влади багато в чому обумовлена ступінню задоволення екологічних потреб та інтересів населення.

Екологізація політики, зокрема забезпечення екологічної безпеки, як на локальному, регіональному та міжнародному рівні є важливою складовою світової політики. Розроблення доцільної міжнародної політики в галузі екології – веління часу, що відповідає потребам суспільства та обумовлено взаємозв'язками сучасного світу. Лише згуртоване здійснення всесвітньої екологічної політики може сприяти забезпеченню екологічної безпеки, виживанню та розвитку людства. Важливу роль в екологізація політики відіграють громадянські органи, недержавні організації, наприклад: Міжнародний союз охорони природи й природних ресурсів, Римський клуб, а також екологічні суспільні рухи та партії, такі як: "Green Peace", Гуманістичний інтернаціонал. Прикладом об'єднуючих зусиль світової спільноти у вирішенні екологічних проблем є Кіотський протокол як частина Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, яким передбачено зниження викидів парникових газів впродовж 2008-2012 рр. на 5 % від рівня викидів 1990 р. країнами, які його ратифікували [Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату // http://www.climate.org.ua/int_agr/kyoto/kp_001ua.html]. Також екологізацію політики варто розглядати і як засіб утвердження в житті екологічного імперативу. Суттю даного поняття є формування нового відношення до природи в сучасних умовах, завдяки поверненню людині сприйняття себе як частини природи.

На нашу думку, перед системою державної влади в більшості країн світу зараз все більш чітко постає проблема узгодження процесу екологізації громадської думки й стратегічних завдань розвитку та забезпечення національної безпеки. Необхідне активне й цілеспрямоване формування сприйняття екологічних проблем в контексті національних інтересів, що стимулювало б масову підтримку з боку громадськості екологічної політики держави, спрямованої на ліквідацію та запобігання екологічних погроз, яка б відповідала національним потребам та пріоритетам розвитку. Вирішення вищезгаданих проблем лежить перш за все в екологізація політики, зокрема в збереженні на землі біосфери – живої оболонки, а разом і з нею й самої людини. Раціональне використання природніх ресурсів, створення нормальних умов для існування людини, регулювання народжуваності – це проблеми, які постають сьогодні перед урядами й народами. Людство має забезпечити коеволюцію природи й суспільства, тобто їх паралельну еволюцію, при якій зміни природного середовища, що зумовленні людською діяльністю, будуть максимально наближеними до природного розвитку. Але, незважаючи на велику загрозу екологічної кризи, більшість політичних сил світу більш за все переймаються лише соціально-економічною про-

блематикою, забуваючи про екологічні проблеми, які потребують нагального вирішення, адже може бути потім запізно.

Активна соціальна позиція, особиста участь кожного у вирішенні екологічних проблем – це перший крок до успіху екологізації політики. Виховання екологічного світогляду та екологічної культури, підвищення екологічної відповідальності – найбільш важливий компонент на різних рівнях – від сім'ї до держави та світової спільноти. Адже, гармонія між людиною та навколишнім середовищем є основою як життя людини, так і життя самої природи. Суспільство буде прогресивним лише тоді, коли воно буде в змозі задовольняти свої потреби не за рахунок, а в інтересах нащадків, але нажаль на практиці це малоймовірно.

О.І. Ткач., д-р політ. наук, проф., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ В КРАЇНАХ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Нація має зв'язок з політичним інститутом – державою. У середньовічних європейських імперіях і королівствах словом "нація" позначали земляцькі курії у військово-лицарських і чернечих орденах, університетах, торговельних факторіях. Іспанська Америка дісталася Габсбургам (іспансько-фламандської гілки), поняття нації злилося з поняттям іспанської держави, хоча вона і була універсальною монархією. Вона перестала бути нею наприкінці XIX ст., що нанесло травму не тільки іспанській, але і латиноамериканській національній самосвідомості.

Зміни відбулися у 80-х і на початку 90-х рр., які похитнули систему "президенсіалісмо" і відкрили смугу не лише формальної, але і реальної демократизації державного устрою. В усіх державах відбувалися вибори президента і парламенту, ніде не було звичайного для Латинської Америки самопроголошення ("пронунсіамендо") президента, що спирається на армійські багнети. У випадках корупції, засвідчених судовою владою, президенти, викриті в цьому злочині, не тільки відсторонялися від влади, але і відбували покарання у в'язниці. Перед судом стали не лише великі військові диктатори Аргентини, Парагваю, Болівії, Чилі. Дострокового відсторонені від влади (або пішли у відставку) президенти Бразилії, Венесуели, Еквадору, Перу, Гватемали, Аргентини та інших країн. Переслідувалися судами також колишні президенти Мексики, Перу, Еквадору за економічні і карні злочини, зроблені в період перебування у влади. Домінування в суспільному політичному житті латиноамериканських республік вертикальних, переважно патрон-клієнтелістських соціальних відносин, на шкоду горизонтальним, нерозвиненість громадянського суспільства і слабкість держави – така картина соціального базису латиноамериканської цивілізації. Внаслідок цього влада і багатство концентруються в руках вузького шару монополістів, позбавлених національних коренів і обслуговуючих переважно потреби світового ринку, а не внутрішніх ринків. Ринки є слабоструктурованими і роз'єднаними один з одним. Протягом п'яти сторіч підтримується своєрідна расово-кастова система управління, що виключає бідні "кольорові" касти з процесу прийняття рішень на всіх рівнях. Культура вищих каст, пере-

важно європейська, чужорідна в очах нижчих. Вони мають зовсім різні системи цінностей і навіть говорять на різних варіантах і діалектах іспанської і португальської мов, а в ряді країн ще і на різних діалектах індіанських мов.

Таким чином, це обумовило феномен перехресних ідентичностей особистості і нації. Цей феномен є продуктом, з одного боку, трансокеанських і транснаціональних міграцій великих і малих груп та утворення численних діаспор, і процесів місцегенації – з іншого. Внаслідок цього переважною більшістю населення майже у всіх латиноамериканських країнах, крім Гаїті, Болівії, Гватемали, стали метиси і мулати. Ця обставина визначає своєрідність латиноамериканського і карибського світу і складові нації.

С.Ю. Трофимцева, доц., СамГУ, Самара, Россия

К ВОПРОСУ О КЛАССИФИКАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПРОПАГАНДЫ КАК ВИДА ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

Процессы глобализации современного общества усилили международную конкуренцию и привели в современном мире к эскалации информационного противоборства или информационной войны, где каждый субъект ориентирован на "выигрыш" или "триумф" на определённом этапе этого конфликта.

Следовательно, стремление субъекта информационного противоборства к победе заставляет его оптимизировать виды информационного воздействия на объекты. Если объектом выступает общество или общественные группы, субъект всегда прибегает к использованию методов и приёмов информационно-психологического воздействия как разновидности специально организованного изменения в социальной среде, результатом которого является изменение состояния сознания целевой группы, характеризуемое корректировкой поведенческих моделей и мировоззренческих установок, ведущих к трансформации индивидуальной мотивации принятия управленческих решений.

К основным видам информационно-психологического воздействия исследователи относят дезинформацию, манипуляции и пропаганду. Если оценивать психологический эффект данных видов воздействия на психику индивида и массы, то наиболее опасными можно считать манипуляции и пропаганду.

Роль в информационном противоборстве политической пропаганды как деятельности по распространению в социуме политических идей, теорий и воззрений с целью формирования определенных взглядов, представлений и эмоциональных состояний и оказания влияния на людей, была особо оценена в ситуациях политических катаклизмов первой половине XX века. Не случайно Й. Геббельс подчёркивал: "Пропаганда привела нас к власти, пропаганда удержала нас у власти, пропаганда сохранила нам власть".

Анализ специфики типов современной политической пропаганды привёл исследователей к необходимости провести внутреннюю классификацию данного вида информационно-психологического воздействия. В настоящей работе предлагается классифицировать политическую пропаганду на *разъясняющую* и *навязывающую*. Основной водораздел между указанными ви-

дами связан не столько со спецификой источников и используемых методов, сколько с ориентацией на определенные составляющие психики индивида.

Навязывающая пропаганда ориентирована на создание жёсткого психо-эмоционального отклика и поэтому как информационно-психологическое воздействие предполагает "раскачивание" эмоциональной сферы (С.Г. Кара-Мурза), в ходе чего провоцируется создание заранее определённого эмоционального фона для эффективного восприятия информации (переоценить роль музыки в этом процессе сложно, достаточно вспомнить реакцию в СССР на песню "Вставай, страна огромная…"). Специфика подготовленной информации предполагает соблюдение ряда условий: семантическое наполнение сообщения должно действовать на воображение, поскольку, как утверждал Г. Ле Бон, передаваемая информация призвана формировать в сознании "такой поразительный образ, что он мог бы овладеть всецело умом" объекта [Цит. по: *Кара-Мурза С.Г.* Манипуляции сознанием. – М.: Изд-во: Эксмо, 2005. – С. 181], причём эффективность воздействия повышается при оперировании стереотипами и политическими мифами (в качестве широко известного примера можно привести речь И.В. Сталина 7 ноября 1941 г., в которой фигура Александра Невского использовалась как откровенно мифологизированная и внедрялся стереотип "неизменной" победы русского народа над немцами).

Навязывающую пропаганду можно разделить на *явную* и *скрытую*. Явная пропаганда в качестве объекта воздействия всегда выбирает массу, которую, согласно Г. Ле Бону, можно рассматривать как качественно иную, нежели просто группа людей, единицу. Для массы (толпы) характерно так называемое психологическое заражение или "эффект толпы" (В.М. Бехтерев), что приводит к формированию единого для каждого индивида в толпе психо-эмоционального отклика, причём многократно усиленного по сравнению с откликом индивида вне толпы. Ориентируясь на это состояние, при ведении явной навязывающей пропаганды передают короткие сообщения, многократно повторяя их (лозунги, слоганы и т.п.), и используя при этом, по выражению Г. Блумера, страхи, предрассудки, которыми уже обладают люди. Именно данный вид пропаганды ориентирован на "отключение" мышления индивида, и информация буквально "вбивается" в сознание, причём сразу же даются стандартизированные ответы на нужные вопросы и навязываются готовые управленческие решения, которые человек реализует автоматически, подчас игнорируя собственные этические нормы.

Скрытая пропаганда, ориентируясь на эмоциональную сферу и воображение, далеко не всегда предполагает наличие толпы. В случае применения данной разновидности пропаганды, основная информация, вырабатывающая конкретные установки в сознании, может быть представлена латентными структурными сообщениями (А. Моль) и упаковывается в кокон сопутствующей информации. В основном, именно скрытая пропаганда формирует в сознании мифы и стереотипы. Для представления информации часто используются литературные произведения (ещё Цинь Шихуанди приказал отредактировать все мифы) и кинофильмы ("Важнейшим из искусств для нас является кино", – В.И. Ленин), внедряющие в

сознание индивида нужную модель или идею на фоне психо-эмоционального отклика на сюжет произведения.

Разъясняющая пропаганда в достаточной степени ориентируется на мышление индивида, предлагая ему уже готовые решения, подкреплённые убедительными, но самыми простыми аргументами (целевая аудитория – массовая), отражающими состояние неудовлетворённости потребностей, стереотипы или предрассудки, поскольку на освоение сложной логической аргументации объект не будет тратить ни усилий, ни времени [Там же. – С. 145]. В результате объект не только усваивает установки, но и понимает, почему некое управленческое решение должно быть только таким.

Итак, очевидно, что негативная политическая пропаганда, реализуемая в ходе информационного противоборства, способна нанести значительный ущерб индивидуальному и массовому сознанию, и борьба с её последствиями является весьма сложной. В этой связи органы государственной власти должны предпринимать все меры, направленные на нейтрализацию любых информационно-психологических воздействий, результатом которых может быть кризисная ситуация в стране и падение влияния государства на международной арене в условия эскалации международной конкуренции.

В.М. Федорченко, канд. політ. наук, доц., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Зважаючи на різні підходи до аналізу політичної ідеології, які склалися в світовій політичній науці, досить складно визначити основні параметри, за якими цей аналіз має проводитись. Обсяг питань, щодо яких необхідно визначитись при дослідженні тієї чи іншої сукупності ідей, цінностей, норм, символів, яка претендує на роль ідеології, різниться в залежності від наукових позицій автора та від конкретних завдань, які стоять перед дослідником. Зрозуміло, що сам феномен політичної ідеології настільки складний та багатомірний, що уніфікувати усі принципи та критерії його дослідження видається майже неможливим. Особливо зважаючи на те, що, як правило значна частина науковців прагнуть оцінити, чи то визначити основні характеристики політичної ідеології і як феномену суспільно-політичного життя взагалі і, водночас аналізують змістовну частину окремої ідеологічної течії. Вважаємо за доцільне визначитись з основними параметрами дослідження феномену політичної ідеології, які врешті допоможуть адекватно характеризувати і їх змістовну частину.

Традиційно політичну ідеологію визначають як один із структурних елементів політичної свідомості, поряд з політичною психологією, та вказують на те що це одна з форм ідеології взагалі. І якщо ідеологія це "сукупність ідей, і поглядів, які відображають у теоретичній більш чи менш систематизованій формі відношення людей до навколишньої дійсності та один до одного і служать закріплення або зміні, розвитку суспільних відносин" [Философская энциклопедия: В 5 т. / Гл. ред. *Ф.В. Константинов*. – М., 1962. – Т. 2. – С. 229],

то визначаючи поняття політичної ідеології вказують на те, що вона є "система ідей і поглядів які виражають інтереси суспільних класів стосовно політики, здійснення влади" [*Шляхтун П.П.* Політологія. – К.: Либідь, 2002. – С. 483]. З одного боку виникає питання, наскільки ідеологія, в тому числі і політична ідеологія, в реальності відокремлена від політичної психології, якщо під політичною психологією мається на увазі "сукупність почуттів, настроїв, емоцій, волі, думок, особливих рис характеру індивідів і соціальних спільностей стосовно політичної системи та їхнього місця в ній" [Там само. – С. 481], наскільки коректно на теоретичному рівні розводити ці поняття і до якої міри. З другого боку, чи є системність сутнісною характеристикою ідеологій чи політичних ідеологій. Щодо другого питання, то вважаємо, що системність не є сутнісною, а лише однією з характеристик окремих політичних ідеологій, адже досягається шляхом "логічного упорядкування ідей, міра такого раціонального упорядкування у різних ідеологій різна" [*Лісовий В.* Культура-ідеологія-політика. – К., 1997. – С. 55]. Тому вважаємо коректним зауваження В. Лісового щодо визначення ідеології О.Лемберга, яке він наводить в книзі "Ідеологія і суспільство" і зазначає, що:"Вислів "система ідей" є занадто сильним: в історії і сучасності ми, як правило маємо справу не стільки з "системою ідей", скільки з деякою сукупністю або конгломератом уявлень, поглядів, символів і навіть ритуалів" [Там само]. Системність, як характерна (але не сутнісна) риса, більш притаманна сучасним, найбільш розробленим політичним ідеологіям адже останні покликані не тільки відображати "ставлення людей до навколишнього світу та один до одного", але й виконуючи функцію артикуляції групових інтересів мають гуртувати людей за для проведення конкретних політичних дій. Як мінімум до підтримки чи не підтримки певних політичних сил в суспільстві, які уособлюють дану політичну ідеологію. Дане завдання є абсолютно прагматичним і достатньо конкретним, адже стосується можливості отримання чи здійснення політичної влади. Інакше кажучи політичні ідеології сучасності є абсолютно практичним і затребуваним елементом суспільно-політичного життя, без якого стає неможливим управління суспільними справами на основі публічної влади. Останнє є потужним стимулом для "логічного упорядкування ідей" ідеологами, а саме раціонального обґрунтування того чому, хто і для чого має отримати владу, що це дасть суспільній групі до якої звернена ідеологія, і яким чином цінності, традиції уявлення і забобони даної групи чи груп вплетені а усю сукупність теоретичних викладок. Варто додати, що переконання ідеологів та провідників конкретних ідеологій часто дійсно достатньо структуровані та, все ж вони не вичерпують всієї ідеології, адже важливою складовою їх є ідеї та переконання широких верств людей, які вже не носять навіть приблизно структурованого характеру, хоча саме вони і роблять політичні ідеології таким значущим елементом суспільно-політичного життя. Політична ідеологія як елемент політичної свідомості, за своєю природою може виступати лише у більш менш систематизованій формі.

Щодо зваємозв'язку політичної ідеології та політичної психології, то питання полягає в тому, що аналізуючи змістовну частину ідеологічного дороб-

ку у тій частині, яка містить за висловом Дж.Сарторі сукупність ідей, тобто не ціннісних висловів, а висловів що претендують на істинність, дослідники часто випускаючи з уваги природу самої ідеології, використовують методи, які застосовуються для аналізу суто наукових, теоретичних конструктів. Залишаються поза увагою ідеали (В.Лісовий), серцевиною яких є "ціннісні ідеї та переконання, пов'язані з цінностями:…переконання чи, інакше вірування є важливою ознакою ідеологій" [*Лісовий В.* Культура-ідеологія-політика. – К., 1997]. Аналіз цієї частини має з'ясовувати і мотиваційну складову, яка безпосередньо випливає з аналізу політичної психології, адже не тільки, а часто і не стільки раціональні елементи навіть сучасних політичних ідеологій є факторами політичної діяльності та настроїв мас чи окремих груп. Ці складові ідеологій формують у людини суб'єктивне відношення до дійсності, яке забезпечує особливий характер її існування в публічній сфері влади.

Тому, при дослідженні політичних ідеологій варто застосовувати різнорівневий аналіз, який дозволяє розкрити ціннісний, епістемологічний та соціологічний виміри та з'ясувати чинники поширення чи, навпаки тієї чи іншої ідеології в певному середовищі, здатність їх до повноцінного функціонування як суспільно-політичного феномену. В свою чергу це дозволяє з'ясувати функції та складники політичних ідеологій.

Д.П. Фенюк, здобувач, ЧНУ ім. Ю.Федьковича, Чернівці
fenya_cv@rambler.ru

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Перехід до постіндустріального суспільства потребує інноваційного підходу до реформування політичної системи та державного управління з урахуванням вимог розвитку інформаційно-комунікативних технологій. Нові інформаційні технології все більше впливають на суспільно-політичний розвиток країни. Розв'язання проблеми розкриття інформації про діяльність владних структур, налагодження двосторонньої комунікації між владою і громадянами, надання можливості використання технологій електронної демократії", створення інтерактивних сервісів для громадян, які представляють органи влади на всіх рівнях –державному, регіональному, місцевому, стає важливим аспектом розвитку інформаційного суспільства.

Інформаційно-комунікаційні технології (ИКТ) надають можливість перейти до сучасної моделі демократії, у якій доступ до інформації, не тільки за допомогою традиційних загальнонаціональних ЗМІ, та можливість особистої участі в управлінні державними й недержавними структурами стане доступним всім громадянам. Така модель одержала назву *електронної демократії*, під якою в політологічному контексті в найбільш узагальненому плані розуміється "заснований на застосуванні мережних комп'ютерних технологій механізм забезпечення політичної комунікації, що сприяє реалізації принципів народовладдя й дозволяє привести політичний пристрій у відповідність із реальними потребами інформаційного суспільства, що стає" [*Грачев М.Н., Мадатов А.С.* Демократия: методология исследования, анализ перспектив.

– М.: Изд-во "АЛКИГАММА", 2004. – С. 93]. Але, на сьогодні у більшості країн світу нормативна-правова база забезпечення електронної демократії досить недосконала, та не завжди відповідає потенціям інтеграції ІКТ в систему політичних відносин. Розглядаючи нормативно-правову базу електронної демократії, слід зазначити що перший документ, який так чи інакше стосуються електронної демократії, був прийнятий Комітетом міністрів Ради Європи у вигляді декларації – Декларація про європейську політику у галузі нових інформаційних технологій (Будапешт, 6 травня 1999 р.) [Декларація про європейську політику у галузі нових інформаційних технологій, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 6.05.1999 р. // http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_040&myid=4/UMfPEGznhhEqp.Ziriz27FHI4lss80msh8Ie6] Цей документ в основному містить практичні рекомендації для розвитку електронної демократії країн учасників, зокрема як за допомогою нових інформаційно-комунікативних технологій сприяти розвитку свободи слова і інформації, політичного плюралізму і культурного різноманіття, формуванню більш демократичного і стабільного інформаційного суспільства. Другим документом, який значно підвищив авторитетність електронного документообігу була Директива Європейського парламенту та Ради "Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства" від 13 грудня 1999 р. [Директива Європейського парламенту "Про систему електронних підписів, що застосовуються в межах Співтовариства", прийнята 13.12.1999 р. // http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=c&find=1&typ=76], яка містить два визначення електронного підпису – власне електронний підпис і "розширений" електронний підпис. Під електронним підписом в Директиві розуміють "дані в електронній формі, які прикладені або логічно приєднані до інших електронних даних, і які використовуються як метод аутентифікації". Під розширеним електронним підписом слід розуміти електронний підпис, який відповідає наступним вимогам: a) він виключно відноситься до особи, яка підписалася; б) за його допомогою можна ідентифікувати особу, яка підписалася; c) він створений за допомогою засобів, які особа, що підписалася, може мати під своїм виключним контролем; d) він з'єднаний з даними, до яких він відноситься, таким чином, що є можливість виявити наступну модифікацію таких даних. Метою цієї Директиви є сприяння використанню електронних підписів та їх юридичному визнанню. Вона закладає правову основу для використання електронних підписів і певних послуг по сертифікації з метою забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку. Директива не охоплює аспектів, що стосуються укладання і чинності контрактів чи інших правових зобов'язань, якщо мають місце вимоги, передбачені формою, визначеною внутрішнім законодавством чи законодавством держав Співтовариства, так само, як вона не впливає на правила і обмеження використання документів, що містяться у внутрішньому законодавстві чи законодавстві держав Співтовариства.

Більшість науковців, які досліджують електронну демократією особливо важливого значення в системі міжнародних актів у галузі інформаційних технологій надають Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства, якою передбачалося зміцнити відповідну політику і вдосконалити нормативно-правову базу, що б стимулювала конкуренцію і новаторство, забезпечила

економічну і фінансову стабільність, сприяла б співпраці у сфері оптимізації глобальних мереж, боротьбі із зловживаннями, які підривають цілісність мережі, скороченню розриву у цифрових технологіях [Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства, прийнята лідерами країн G8, 22.07.2000 р. // http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=c&find=1&typ=27]. Основою ще одного документу, який безпосередньо стосується електронного урядування як однієї із складових електронної демократії є Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи з питань е-урядування (2004), спрямованні на надання підтримки країнам-членам у творенні та реалізації стратегій е-урядування, що сприятиме ефективному використанню інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у відносинах між органами публічної адміністрації, громадянами та бізнес-структурами [Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи (2004) з питань е-урядування, прийнята 15.12.2004 р. // http://www.coe.int/T/E/Com/press/News/2004/2004 1216_REC_CM.asp].

Підсумовуючи зауважимо, що вузький спектр документів, якими регламентується практика електронної демократії не сприяють адміністративній модернізації як у розвинених демократіях, так і у трансформаційних політичних системах. Проте, це не означає, що традиційні канали комунікації та політичні інститути не повинні вивчати можливості електронної демократії, адаптуватися до них та ініціювати оновлення процесу та процедур політичного управління.

В.П. Ходаківська, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

ТОТАЛІТАРНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ТИПОЛОГІЯ

Сьогодні, коли людство в процесі глобалізації стає єдиним, але його не залишають катастрофічні потрясіння, коли воно стоїть на порозі масштабних змін, ми звертаємось до теми тоталітарних суспільств, яка й досі лишається актуальною. Звжаючи на те, що аналіз політичної ситуації в державі проводиться на основі тих явищ, які були спродуковані певним політичним режимом, очевидним стає вплив радянських часів на сучасне українське суспільство.

Державний лад, який передбачає впровадження всеосяжного контролю над усіма сферами суспільного життя в цілому та над окремими його представниками, включаючи втручання в особисте життя, побудований на основі систематичного застосування насильства отримав своє вираження в терміні "тоталітарний". На початку 20-х років XX століття, коли термін було введено до наукового вжитку в Італії, він ще не мав того смислового наповнення, властивого нашому часу. Зміст поняття формувався протягом майже століття. На основі вивчення та порівняння режимів Б.Муссоліні в Італії, нацистів в Німеччині та Сталіна в СРСР, було сформульоване сучасне визначення тоталітарного режиму.

Найбільш вичерпно розкрити зміст поняття тоталітарного режиму дозволяє перерахування його основних ознак та функціональних особливостей, основне місце серед яких посідає поглинання державою громадянського суспільства, що відбувається за рахунок систематичного використання насильства. Простежується злиття єдиної правлячої партії на чолі з вождем і

державного апарату. Інтереси держави ставляться на перше місце як для суспільних груп, так і для окремих людей. Виконання владної волі здійснюється на основі добре розвиненого та скрізь присутнього репресивного апарату. Всі сфери суспільного життя регламентуються однією всеохоплючою ідеологією. Несумісні з нею дії та погляди суворо караються. Це явище породжує жорстку цензуру, яка запобігає проникненню інородної інформації до ЗМІ. Таким чином, в тоталітарній державі панує ідеологічний та світоглядний монізм. Велика роль в державі відводиться пропаганді, маніпуляціям масовою свідомістю населення, що дозволяє закріпити тоталітарну систему.

До типів тоталітарних режимів зазвичай відносять фашизм та комунізм, які займають протилежні позиції відповідно на правому та лівому флангах ідейного спектра. Фашизм, в свою чергу, розподіляється на італійський та гітлерівський. Останній називають нацизмом (расизмом), що обумовлено його ідеологічним спрямуванням. Класичними тоталітарними державами вважаються нацистська Німеччина і СРСР сталінського періоду правління. Більшість дослідників вбачають основну відмінність між цими різновидами тоталітарного політичногоо режиму в тому, що нацизм допускав існування недержавного сектора економіки, який хоча і перебував під жорстким державним контролем, але грунтувався на приватній власності, натомість комунізм заперечував приватну власність на засоби виробництва. Нацизм, як і комунізм, ставив за мету ліквідацію, знищення класів. Але якщо за гітлерівською ідеологією це досягалося завдяки верховенству національного начала, що обгрунтовувалося принципом панування німецької раси як найсильнішої і найрозвиненішої, то комунізм бачив досягнення даної мети шляхом встановлення інтернаціоналізму, подоланням усіх проявів національного, називаючи його наслідком капіталістичного суспільства. Слід зазначити, що за тоталітарної влади діяв принцип "цінності визначає керівництво". Етичні принципи відкидалися чи то як другорядні в порівнянні з ціллю верховенства арійської раси, чи як неважливі у побудові безкласового суспільства. Тоталітарні режими побудовані на основі правління однієї партії, яка повністю підпорядковується так званому харизматичному лідеру "авторитарного" типу – вождю-фюреру. Навколо цієї верхівки центрується весь державний апарат, який контролює і здійснює постійний вплив на всі сфери суспільства. Окрема людина виступає лише як частина соціуму, а її індивідуальна вага нівелюється. Тоталітарний тип людини – людина маси, складова атомізованого шляхом постійних репресій суспільства, легко керована впроваджуваною ідеологією.

І.М. Шипіцина, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
irina_shupitsun@i.ua

ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ АКТИВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ

Реклама вже давно є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, вона пропонується нашій увазі в різних видах: друкарському, телевізійному, візуальному, у вигляді аудіоінформації.

Реклама – це вид діяльності або вироблена в її результаті продукція, метою яких є реалізація збутових або інших задач промислових, сервісних підприємств і суспільних організацій шляхом розповсюдження оплаченої ними інформації, сформульованої так, щоб спрямувати посилену дію на масову або індивідуальну свідомість, викликаючи задану реакцію вибраної споживацької аудиторії.

Для багатьох спеціалістів до цього часу існує єдине розуміння реклами як загального інструменту впливу на поведінку покупців, незалежно від того, що саме реклама спонукає придбати.

Отже, одним з видів реклами є політична реклама. Політичну рекламу можна розглядати в різних площинах. Перш за все, вона є однією з сфер рекламної діяльності, разом з економічною, соціальною, юридичною, конфесійною, особовою рекламою, рекламою послуг, міжособових відносин і т.д. У сучасних теоріях циркулює не один десяток визначень реклами.

Комунікативна суть політичної реклами полягає у тому, що вона встановлює контакт між носіями влади або претендентами на місця у владних структурах і масою, здійснює певним чином направлений адресний зв'язок між ними, використовуючи гранично доступну для сприйняття і адекватну йому знакову систему. Політична реклама – це свого роду провідник ідей, ретранслятор образів, символів, міфів. Вона виконує також інформаційну функцію, оскільки одне із завдань, що стоять перед нею, – сповіщення, ознайомлення аудиторії з партією, кандидатом, їх поглядами, акціями, пропозиціями, їх перевагами над конкурентами. Політична реклама функціонує в умовах політичної конкуренції, вона виділяє власний об'єкт з числа інших, тому можна говорити про соціально-орієнтуючу, ідеологічну функції. Специфіка політичної реклами полягає, перш за все, в чіткій визначеності її завдань і предмету, в активному, "силовому" характері її комунікативної дії. Політична реклама – свого роду акумулятор стратегічних ідей і розробок рекламної кампанії, регулятор електоральної поведінки.

Як і комерційна реклама, реклама політична завдяки своїй багатотиражності, різноманіттю, можливості повторення, лаконізму і емоційності володіє значними можливостями дії на масову свідомість.

Політична реклама не тільки виправдана – вона украй необхідна в нашому суспільстві, що тільки адаптується до умов плюралізму. Численність партій і схожість їх платформ дезорієнтує виборця. До того ж у нас мало хто читає програми різних партій. Реклама покликана спростити ці складні політичні концепції і програми, вихопивши з них найяскравіше, перекласти нудні тексти мовою емоцій, на мову гасел, девізів, передвиборних слоганів, закликів, символів і вражаючих зорових образів.

Одна з основних задач політичної реклами, як і реклами комерційної, – визначити положення свого "товару" на ринку. Процес цей називається "позиціюванням". В даному випадку йдеться про визначення положення даної партії, руху, фонду по відношенню до інших організацій.

Кінець кінцем вона визначає шляхи політичного розвитку країни і самої політики, яка, як відомо, торкається нашого повсякденного життя.

Політичний вибір, волевиявлення виборця сковані навіть в суспільствах з найрозвиненішими демократичними інститутами. Його рішення голосувати тим або іншим чином залежить від прихованої дії різних закономірних і випадкових чинників. Серед них ми виділили ідеологічні установки і політичну культуру виборця, його інтерес до політики, соціальний статус, характер трудової діяльності і матеріальний рівень, підлогу і вік, оточуючу обстановку. Таким чином, модель поведінки виборця залежить від: соціальних характеристик індивіда, його біографії, особових якостей, культурно освітнього рівня, умов життя, віку, впливу середовища; його політичних позицій – типу політичної культури, настроїв і турбот поточного дня, думки про ті або інші проблеми, відносини до "табору" кандидата; пропонованого політичного вибору, звичок голосування.

Особливе значення всі вищеназвані чинники придбавають в тих випадках, коли ідеологічні і політичні погляди виборців нестійкі, а їх соціальна самосвідомість недостатньо розвинена. Виявляючись у момент голосування, ця нестійкість і нерозвиненість зумовлюють незліченну безліч відтінків електоральної поведінки.

Політична реклама виконує істотну роль в передвиборній ситуації. Вона здатна інтегрувати дії різних чинників, що впливають на електоральну поведінку, організувати цей вплив і підпорядкувати його виборчій стратегії даної партії або кандидата. Політична реклама виступає як певний вид вектора, що збирає воєдино можливі поведінкові реакції електорату і що задає їм той єдиний вірний напрям, який може принести успіх на виборах.

Змістовне наповнення політичної реклами визначається потребами електорату. Основна її комунікативна задача полягає в "пов'язанні" запиту об'єкту і пропозиції суб'єкта. Система чинників, що формують політичний вибір, – складна, багаторівнева, але достатньо гнучка освіта. Управляючи цими чинниками окремо, комплексно або використовуючи різного роду комбінації, можна варіювати як нюанси вибору, так і загальний його напрям. Цієї мети і служать різні варіанти рекламної дії.

Отже, бурхливі зміни, що відбуваються в українському суспільстві за останні роки, розвиток ринкових відносин, поширення їх на політику – все це вимагає переосмислення ситуації в сферах діяльності, нерозривно пов'язаних з суспільною свідомістю, насамперед у тих умовах, де діяльність здійснюється в умовах конкурентної боротьби. До останніх, без сумніву, відноситься і політична реклама.

Техніка й технології політичної реклами розраховані на постійну присутність буквально у всіх масових інформаційних потоках: увага громадян винна бути завойованою, вони повинні зробити "усвідомлений" вибір тієї чи іншої політичної позиції. Сила рекламних технологій буває настільки високою, що людина здійснює не тільки деякі конкретні дії, скажемо, голосує визначеним чином, але й змінює власні переконання й ціннісні орієнтації.

М.І. Шоробура, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
shurikkolya@ukr.net

ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ВЧЕННІ М. ВЕБЕРА

Визнання масами політичної влади, володарювання в суспільстві політико-правових ідей і повага до них – вагома ланка в ланцюгу причин, від яких залежить рівновага будь-якої соціальної системи. Жодна система законів, моральних або інших постулатів не почне свій рух без бажання і волі людей прийняти саме цю систему. Така "подвійність" відносин влади в політичній науці Заходу визначається категорією "легітимність", яка для політології і політичної соціології давно стала базовою. Вона означає визнання пануючої влади і її доказів для доведення правомірності, справедливості своїх домагань. Канонічне тлумачення легітимності дослідники приписують видатному німецькому політичному економісту і соціологу М.Веберу, саме його визначення легітимності до наших днів майже не зазнало змін, ввійшовши в наукові праці.

М.Вебер (1864–1920), якого нині ставлять в один шерег з Макіавеллі, Руссо, Токвілем, був адептом стабільності суспільства, збереження соціального миру. Він зауважував, що стабільність суспільства втримується не лише юридичними нормами, оскільки це лише зовнішня гарантія стабільності соціальної системи. Існують ще гнучкі, особистісні інтереси, що можуть вносити зміни у відносини діючих осіб. Головне, за М.Вебером, часто буває не в змісті ідей, а в значенні групи або особи, яка ці інтереси висуває або репрезентує. Людина визнає і присвоює собі позиції референтної групи або лідера, які для неї є престижними, якоюсь мірою зразковими.

У своїй соціально-політичній теорії М.Вебер під легітимністю розуміє, перш за все, визнання влади правителів і зобов'язання підлеглих підкорятися цій владі. Тому мислитель виокремлює типи легітимності влади залежно від мотивів підкорення. Найбільш стисло його класифікацію форм легітимації влади можна визначити так: традиційна форма легітимації (згідно з традиціями, звичаями, додержавними політичними відносинами); харизматична чи емоційно-вольова (коли влада визнається як містична властивість, надіслана "з неба", ґрунтована на звичці, на емоційному зв'язку наступників з лідером, на матеріальних інтересах чи ідеологічних міркуваннях); раціональна форма, побудована на визнаних у суспільстві порядках, розумних судженнях та законах.

Традиційна легітимність ґрунтується на праві успадкування влади, яка спирається на божественний характер влади монарха. Така влада базується на вірі у звичай, "прецедент", у значення встановленого статусного порядку. Коли володар "грає" за традиційними правилами, до нього зберігається пієтет, якщо ж ні – він буде відлучений від влади. Загалом, привілеї такого правителя "заслужені", вони обґрунтовуються "легендами", а маса, яку легко обдурити такими легендами, не задумується про правомірність такого суспільного порядку. Коли ж "легенда" не спрацьовує, коли виникають складні проблеми, то і сама легенда, і легітимність, яку вона обґрунтовує, потребують як подальшої розробки обґрунтування влади, так і використання сили для утримання мас у стані

покори і слухняності. Харизматична ж легітимність (від грецьк. charisma – божественний дар, благодать) базується на надзвичайно видатних якостях лідера. Якщо нова влада для визнання населення не може спиратися на авторитет традицій чи демократичне волевиявлення більшості, вона свідомо культивує велич самої особистості вождя. На відміну від двох попередніх, раціонально-правова легітимність характерна для демократичних держав, її джерелом є віра громадян у правильність формальних правил, наприклад у необхідність формування влади на основі загальних і вільних виборів, верховенство закону, законослухняність. Силу права М.Вебер ототожнює з владою бюрократії, де той, хто віддає наказ, – це "керівник", а влада його легітимована буквою закону. Демократія, на його думку, можлива лише як плебісцитний вождизм. Власне останній, як політична влада, потребує "самовиправдання", що й будується на ґрунті принципів легітимності – "останніх принципів значення влади", які є критерієм типів легітимності влади. "Формальне право раціональне і безособистісне, на його фундаменті виростає демократія. Тому процес демократизації суспільства, за Вебером, неминуче викликає бюрократизацію" [*Шпакова Р.Г.* Легитимность политической власти: Вебер и современность // Советское государство и право. – М., 1990. – № 3. – С. 137].

Важливо зауважити, що для М.Вебера легітимність усіх типів політичної влади відчужена від влади самих мас, адже лише "позитивно привілейовані групи" борються за владу. Маса повинна поклонятися і підкорятися – чи вождю, чи "владі закону". Недаремно деякі вчені називали вчення Вебера про легітимність варіацією релігійної віри, яка згодиться "в усі часи". Той, хто має владу, дає масі зразок, орієнтир, за яким вона вибудовує свої ідеї і дії. В одному з листів він писав, що такі поняття, як "воля народу", для нього не існують, це – фікція. Відбувається "однобічний рух" – від лідера до маси.

Погляди М.Вебера на проблему легітимності упродовж ХХ сторіччя залишалися панівними у світі, і хоч з'являлись праці, які як поглиблювали, так і коригували деякі його положення, дане вчення й на сьогодні не втрачає своєї актуальності.

О.Л. Якубін, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*
jacubin@gmail.com

ХРОНОПОЛІТИКА У ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ

Висвітлимо порівняно новий *темпорально орієнтований методологічний підхід*, запропонований канадським ученим Д. Ф. Паслеєм (1999), до дослідження процесу прийняття рішень політичними акторами. Автор називає цей підхід *"хронополітикою у прийнятті рішень"* (The Chronopolitics of Decision-Making), бо в його основі лежить ідея про використання знання про *циркадний (добовий) ритм* життєдіяльності людини для пояснення його впливу на прийняття рішень політичними акторами, їх діяльність з особливою увагою до добового рівня їх ініціативності (агресії) [*James F. Pasley.* The

* Рецензент –д-р філос. наук, проф. Шляхтун П.П.

Chronopolitics of Decision-Making // Innovations: A Journal of Politics. – 1999. – Vol. 2. – P. 5-24]. Такий підхід є важливим ще з огляду на те, що він доповнює вказані у нашій нещодавній статті чотири механізми впливу політичної тривалості на формування політичних результатів [*Якубін О.Л.* Політична тривалість: методологічні стратегії мікрорівня // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2009. – Вип. 28 (листопад). – С. 375-381], але, базуючись тепер не лише на когнітивній складовій, а і на можливих біологічних підґрунтях такого впливу. Д. Ф. Паслей для цього пропонує використовувати розроблену ним методику, яку ми розглянемо нижче після деяких вступних коментарів.

Слід зазначити, що в сучасній політичній науці (переважно західній) існує велика зацікавленість здобутками біологічної науки, й не лише в суто абстрактному ключі, а й в тому, щоб використовувати їх концептуальні й методологічні ресурси до проблем, які цікавлять політологів. Як зазначив один з фундаторів такого підходу, американський політолог А. Соміт (A. Somit) (1991): "Десь приблизно 20 років тому невелика група політологів, яких вважали ексцентричними навіть їх позитивно налаштовані колеги, почала використовувати біологічні концепції та методи для того, щоб краще зрозуміти політичну поведінку. Цей напрям назвали біополітикою, і з тих часів він процвітає" [*Somit A., Peterson S.A.* Introduction // Research in Biopolitics. – 1997. – Vol. 5. – P. ix-ixx].

За час, який минув, були проведені дослідження *біополітичних підґрунть* політичної системи, війни та миру, етноконфліктів, колективної агресії, лідерства, бюрократії, політичної поведінки, використання модифікованих принципів еволюціонізму до політичного розвитку тощо. Варто ще додати, що схожа дослідницька програма використання біології для економічних досліджень, вилилася у створення так званої *"експериментальної економіки"*, чільні засновники якої у 2002 році – Верон Сміт та Данієль Канеман – отримали Нобелівські премії з економіки.

Повертаючись до нашої теми, підкреслимо, що до роботи Д.Ф. Паслея, дослідження саме циркадних ритмів ніколи ще не потрапляло в сферу зацікавлення політичної науки. Можливо це пов'язано з тим, що: (1) концепт циркадних ритмів розглядається переважно, якщо не виключно, біологічною наукою, сучасні досягнення якої більшість політологів швидше за все не знають; (2) предметною областю досліджень в політиці, до якої циркадні ритми можуть бути застосовані, є сфера прийняття рішень, яку досить складно аналізувати саму по собі.

Важливість "хронополітики у прийнятті рішень" для вивчення процесу прийняття рішень політичним класом, на думку Д.Ф. Паслея, може бути ще доведено таким аргументом: "якщо спортсмени світового рівня використовують знання про циркадний ритм, що допомагає їм досягати відмінних фізичних результатів, то ті хто приймає політичні рішення мають чинити схоже, використовувати циркадні ритми для досягнення власної оптимальної розумової форми, а отже – досконаліших рішень" [*James F. Pasley.* The Chronopolitics of Decision-Making // Innovations: A Journal of Politics. – 1999. – Vol. 2. – P. 8].

Основним питанням, яке вирішується за допомогою розуміння механізмів впливу циркадних ритмів на прийняття рішень на індивідуальному рівні є такими: *Чи впливає година дня на рівень ініціативності (агресивності) ак-*

торів при прийнятті рішень? Воно є важливим з огляду на те, що державні лідери часто інформують громадськість про власні неочікувані рішення впродовж різних годин доби.

Результати дослідження Д.Ф. Паслея свідчать, що така залежність є, і її можна виразити за допомогою таких основних показників (Подані нижче змінні були отримані квазі-експериментальним способом, тобто з використанням тестування моделей імітації реальних політичних ситуацій на поведінці групи (студентів-політологів з Університету Луїзіани) з 139 учасниками (із них – 52 учасниці) експерименту, паралельно з застосуванням методу опитування та статистичної обробки результатів [Ibid. – P. 8-15]).

Перше, існують *"люди-жайворонки"* ("morning-people"), це ті, хто демонструє на кількісному рівні більш високі результати вранці, будучи тоді більш рішучими у прийнятті та відстоюванні рішень, на противагу *"людям-совам"* ("evening-people"). Друге, є "люди-сови", це ті хто демонструє кількісно більш високі результати увечері, будучи тоді більш рішучими у прийнятті та відстоюванні рішень, на противагу "людям-жайворонки" ("morning-people"). "Жайворонки" та "сови" досягають власного *максимуму у різний час доби*, тобто мають різні періоди активності. Третє, існує й інша, менша за розміром група людей, яка не демонструє чіткої більшої чи меншої переваги у тенденції до рішучішого ухвалення рішень впродовж доби. Ці три показники підтверджуються й хронобіологічними даними, які доводять, що такі фактори, як пам'ять, персональна активність знаходиться під впливом часу доби. Четверте, в цілому усі індивіди мають властивість збільшувати рівень своєї *ініціативності (агресії) увечері, а не зранку*. Це має еволюційне пояснення, бо ті особи, які мають "вечірні характеристики" (evening traits), розвивали їх для певного типу нічної активності, яка була пов'язана із вміннями ховатися, нападати на інших людей, тобто діяти у більш агресивний спосіб, ніж зазвичай. Тому, "сови" загалом *більш агресивні* та ініціативні, аніж "жайворонки" та інші.

П'яте, існує чіткий зв'язок між рівнем імпульсивності та прийняттям рішень. Як правило, дуже імпульсивні суб'єкти є менш збуджувані, аніж менш імпульсивні впродовж ранку, але все змінюється у зворотному порядку ввечері.

Також, *стать та політична приналежність* впливають на рівень ініціативності (агресивності) при прийнятті політичних рішень. Чоловіки мають тенденцію до більшої агресивності при прийнятті політичних рішень. Так само, як і люди з більш консервативними переконаннями є більш агресивними, аніж ліберали та центристи [Ibid. – P. 8-15].

Методологічний потенціал застосування цього дослідження є досить значним – це і сфера аналізу конфліктів, прийняття політичних рішень, вивчення політичної поведінки акторів у часі. До "слабких сторін" застосування цієї методики слід віднести її дещо "детерміністичний" характер (що не завжди виправданий) та нехтуванням контекстом мотиваційних орієнтацій особистості, які часто й генерують її ту або іншу політичну поведінку. Іншими словами, ця методика може бути більш результативною у випадку її поєднання з іншими методами, наприклад *"нерутинною політикою" (3TSA*) [Див.: *Андрущенко М.А., Якубин А.Л.* Политическое время: Микро-, мезо- и макроуровни // Политическая наука. – 2009. – № 1. – С. 60-89].

Підсекція
"СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

О.Є. Андрос, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
androsland@inbox.ru

ЕКОЛОГІЗМ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ: ОГЛЯД ТЕНДЕНЦІЙ

Природоохоронна риторика та практика активно входить нині до політичного та громадсько-політичного процесу в Україні. Екологізм як світоглядно-ідеологічна система прагне виразити альтернативну пануючій на Заході точку зору, згідно якої технократичне суспільство вичерпало свій потенціал та потребує негайного реформування. Чіткого політичного проекту екологістські рухи в цілісному вигляді так і не виробили. Натомість варто говорити про гібриди, або поєднання екологістських ідей з тими чи іншими формами класичних ідеологій: так у 70-80 рр. з'явився "анархо-екологізм", "екофашизм" і поміркованіші форми поєднання екологістського та "традиційно-ідеологічного" дискурсу – екологістська соціал-демократія та громадсько-політичні рухи за "стійкий розвиток". При цьому екологістами неодноразово висувалися лозунги "пошуку третього шляху" у політичному процесі. Однак завжди варто пам'ятати, що екологізм неминуче стикається з необхідністю прийняття тієї чи іншої моделі вирішення не лише суто природоохоронних, а й загальносоціальних проблем. І тут тактика і стратегія цього вирішення неминуче диктується вже напрацьованими "традиційними" ідеологіями.

На думку авторів книги "Партія зелених України: спроба аналізу", "зелена ідеологія має синтезувати надбання неоконсерватизму (захист національного товаровиробника, родинні цінності, унітарність держави, традиції), неолібералізму (вільний, переважно саморегульований ринок, самоцінність індивідуума, розвиток регіонів, влада як гнучка, економічно ефективна сервісна служба), соціалізму (європейського, зразка Швеції та Фінляндії – соціальне страхування, обов'язок держави перед громадянами забезпечити певний рівень добробуту, державне регулювання компонентів ринкової економіки, ключових для суспільства), націоналізму (демографічні питання, регулювання міграційних потоків, утвердження пріоритету корінної нації у мовному, культурному, релігійному, освітньому та просвітянському питаннях, зміцнення суверенітету стосовно формальних атрибутів держави – кордону, армії, герба). І все це має бути переосмислено з точки зору природозахисних ідей…" [*Голобуцький О., Павловський Я., Шевчук О.* Партія зелених України: спроба аналізу – К.: Вид. дім "КМ Академія", 2004. – С. 14].

"Поміркована" частина екологістського руху звертає увагу на необхідність досягнення стану "стійкого розвитку", який виражається в тому, щоб залиши-

ти ресурси для майбутніх поколінь, не знижуючи економічного рівня життя теперішнього покоління. На прикладі України: активісти діють шляхом ведення переписки з урядовими структурами, вимагаючи від них перевірки тих чи інших порушень природоохоронного законодавства, готують законопроекти, сприяють розвитку мережі об'єктів природно-заповідного фонду, готуючи обґрунтування та обстежуючи об'єкти на місцях, ведуть боротьбу з браконьєрством та незаконною торгівлею червонокнижними дикоростучими рослинами тощо. Подібні дії стають поштовхом скоріше до реформ суспільно-політичної системи, аніж до корінної її зміни.

У Європі ще у 80-х рр. XX ст. постало питання про утворення потужних партій екологістського спрямування, які брали б повноцінну участь у виборах до парламенту та до місцевих рад, артикулюючи вимоги природоохоронної громадськості у вигляді законопроектів та указів. Такий шлях становлення вже пройдений екологістськими рухами Європи. Україна донині перебуває на етапі формування загальнонаціональної партії екологістського спрямування, критеріям якої досі не відповідають існуючі в Україні "зелені" партії. Політичні структури на зразок Партії зелених, залежні від великого капіталу, та "карликові" політичні партії з фактично нульовим членством, які мають у назві слово "екологія" та "природа", не є ефективним засобом артикулювання інтересів та вимог екологістів України. Як стверджує О.Стегній, "провал ПЗУ на парламентських виборах 2002 р. пояснюється передусім неспроможністю партії стати виразником екологічних інтересів своїх виборців, нездатністю її керівництва використати соціальний капітал неінституціоналізованого соціального простору (екологічного руху) для екологізації життєдіяльності українського суспільства та зміцнення власних креативних ресурсів" [*Стегній О.Г.* Інституціоналізація екологічних інтересів у суспільстві соціогенних ризиків. – К.: Інституту соціології НАН України, 2002. – С. 227].

На цю ситуацію наклало свою специфіку соціальне становище в Україні останніх двох десятиліть, що не сприяло увазі населення до проблем охорони довкілля загалом. Нині актуалізація соціальних проблем та зростання уваги до природоохоронних питань у молодого покоління, що виросло за період незалежності, дає певний шанс на розвиток потужного природоохоронного руху.

Таким чином, як у США та країнах Європи, так і в Україні існує "суперечка" між інституціоналізованими організаціями та неінституціоналізованими рухами на захист довкілля. Перші, як правило, охоче співпрацюють з органами влади (на прикладі України), на міжнародному рівні – беруть участь у виробленні "глобальних" природоохоронних програм (скорочення викидів, усунення проблеми зміни клімату та ін.), другі – відмежовуються від них та діють самостійно, захищаючи власну, критично забарвлену точку зору.

На думку автора, важливо знайти "золоту середину" між описаними крайнощами екологістських переконань. Пошуки такої середини на практиці й відбуваються в середовищі екологістських організацій, зокрема в Україні.

Є.С. Дудченко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
e-dadiani@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ТА МОЖЛИВІ КІНЦЕВІ ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР

Зміни, що відбулись у багатьох країнах світу наприкінці XX століття, поставили під сумнів ідеї поступального прогресу, а оскільки його пріорітетами були демократичні ідеї, то і їх дієвість. Проблеми, що тут виникли, стимулювали пошук інших методологічних підходів і теорій. Результатом такого пошуку була поява нового напрямку в політичній науці – транзитології. Найперша спроба розробити модель демократичного транзиту сучасності належить американському політологу Д. Растоу. У своїй статті, "Переходи до демократії: спроба динамічної моделі", написаній ще в 1970 р., автор відійшов від функціоналізму, що був властивий концепціям модернізації, і запропонував так званий "генетичний підхід". Вихідним положенням, яке він узяв для створення динамічної моделі політичної трансформації, було наступне: "Фактори, що забезпечують стійкість демократії, не обов'язково рівнозначні тим, що породили дану форму устрою політичної системи: при поясненні демократії необхідно робити різницю між її функціонуванням і генезою" [*Растоу Д.* Переходы к демократии: попытка динамической модели // Полис. – 1996. – № 5]. Новизна підходу вченого полягала в актуалізації контекстів політичної динаміки і змінних величин, її генетичних передумов, що і визначає, на його погляд, спрямованість, ритми і характер змін. Крім того, автор звузив свій аналіз демократичних моделей до країн, у яких передумови демократичних транзитів мали винятково ендогенний характер, тобто на них не впливали поштовхи ззовні у формі інтервенції, присутності іноземних військ на території держави (як це було в Німеччині та Японії) і не було імпортування іммігрантами цінностей і процедур демократії (як це було, наприклад, в Австралії, Канаді, США і Новій Зеландії, кожна з яких була продуктом саме імпорту ідей і процедур лібералізму та демократії).

Звичайно, внутрішня демократизація також зазнає певного впливу екзогенних факторів, але вони не є головними. При цьому можливі різні шляхи демократизації: 1) трансформація, за якої сильне урядове угруповання диктує опозиції умови пакту про демократизацію країни; 2) перегрупування, коли виникає баланс сил між владою й опозицією, у результаті якого заміна керівників відбувається в ході переговорного процесу; 3) заміна, коли під тиском мас знизу опозиція міняє уряд [*Huntington S.* The Third Wave: Democratization in the Late Twentieths Century. – London: Norman, 1991].

Отже, центральним поняттям транзитології, а значить і політичної трансформації є політичний транзит під яким розуміють низку соціальних та інституціональних змін, що прокладають шлях заміні авторитарних методів правління демократичними. На погляд російського політолога А.Ю. Мельвіля, це

поняття, дає нам змогу відобразити різноманітні форми й обставини, багатоваріантність кінцевих форм суспільних трансформацій. Одночасно воно містить у собі констотацію про відсутність гарантованності переходу до демократії та її консолідації. Цим поняттям позначаються поліморфні процеси переходу від одного суспільного і політичного стану до іншого. Таким чином, демократичний транзит зовсім не означає неминучість перемоги демократії. А закономірності перехідного періоду варто розуміти не в детерміністському плані (як набір об'єктивно обумовлених і неминучих подій і факторів), а у вірогідному (як можливі наслідки, імовірність яких зростає, якщо дійові особи обирають ту чи іншу стратегію, чинять ті чи інші дії). Адже перехід – це й деяка точка біфуркації, обумовлена виникненням різних флуктуацій у суспільстві, що значно підвищує ризики і невизначеності. При цьому, вибір політичними акторами стратегії (передусім, прийняття рішень щодо реформ у країні) багато в чому може залежати від кон'юнктурних чи навіть зовсім випадкових обставин.

Використовуючи поняття "невизначеності" як кінцевого результату перетворень, прихильники транзитології усе ж таки припускають саме демократичну перспективу розвитку перехідних форм, підкреслюючи при цьому, що результатом може бути і просто безлад або жорстка конфронтація владних структур, що на думку багатьох дослідників є єдиною можливою альтернативою демократичному "фіналу" трансформації [*Михальченко М*. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ "Відродження", 2004]. Під час виборів в Україні 1994, 1998 та 1999, 2004, 2006, 2007, 2009 та 2010 рр. стало очевидним, що нинішні параметри політичних режимів із їхньою еклектичністю, інституціональною незавершеністю і функціональною невизначеністю аж ніяк невипадкові і що вони мають перспективу довгострокового існування. Як наслідок, у науковій літературі і політичній публіцистиці стали з'являтися оцінки нових демократій як "демократій з прикметниками": "гібридна", "делегативна", "адміністративна", "авторитарна" демократія тощо. Однак поява цих прикметників не сприяла більшому розумінню причин саме такої політичної динаміки у тому чи іншому напрямку демократизації.

Безпосередньо до проміжного режиму, який виник в Україні внаслідок дії означених умов і чинників, можна застосувати і такі назви: ілліберальний, або, як пише Б. Осадчук, "бюрократичний авторитаризм", або "делеґативна демократія", або навіть "посткомуністичний неототалітаризм" (за висловом О. Дергачова). Та, незалежно від назви, реальність в Україні є такою, що суспільство має політичні інститути, які за формальними ознаками цілком демократичні, але визначені конституцією та законами процедури їхнього функціонування постійно порушуються. Перебіг парламентських і президентських виборів засвідчує недотримання політичними елітами демократичних норм у реальній, а не декларованій політичній діяльності. Проте згідно з уявленнями динамічної моделі політичної трансформації Растоу, в Україні трансформаційний період ще не скоро завершиться, тому фінал українського політичного транзиту може бути дуже не передбачуваним.

В.В. Кобильник, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
Vas_82@ukr.net

ВИБОРЧА СИСТЕМА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розбудовуючи власну державність, Україна випробувала спочатку мажоритарну, потім змішану виборчу систему. Однак, як засвідчила практика, їх застосування не посприяло формуванню партійної системи, яка б акумулювала суспільні інтереси, та структурувала й інституціонувала політичні партії. Така обставина, у скупності із необхідністю збільшення рівння залученості партій до державної діяльності, породила необхідність проведення політичної реформи, одним із аспектів якої, стало запровадження пропорційної виборчої системи, що власне й було реалізовано у 2004 році. Проведення двох парламентських виборів (2006 р., та 2007 р.) засвідчило, що створена модель пропорційної системи в Україні руйнує зміст представництва парламенту. Адже, за системи із закритими списками, не представленні інтереси ні окремих соціальних прошарків населення, ні окремих територій. Їх місце в парламенті займають інтереси вузького кола людей, які прикриваючись авторитетом та популярністю партійного лідера отримують місця в парламенті. За таких обставин, модернізація виборчої системи є однієї з найактуальніших проблем сьогодення.

Проведення ефективного реформування виборчого законодавства продукує необхідність вивчення досвіду інших країн, успіхи яких у зазначеній сфері значно кращі. Найбільш вдалим об'єктом для вивчення та порівняння може виступати модель виборчої системи Республіки Польща, яка позитивно впливає як на структурування партійної системи так і на ефективну роботу парламенту.

Першим етапом реформування виборчої системи Польщі стало прийняттяу 1991 нового виборчого законодавства, що передбачало перехід до пропорійної системи із відкритими списками. Відповідно закону, із 460 депутатів, 391 обираються за окружними списками кандидатів у 37-ми багатомандатних виборчих округах, де депутатські мандати розподілялися між партіями за системою Хейра без будь якого виборчорго бар'єру. В той час, як 69 мандатів надавалося за всепольським списком кандидатів, а обрахунок результатів здійснювався на основі модифікованого методу Сент-Лагю. Також, для загальнонаціонального списку запроваджувався п'яти відсотковий бар'єр, який міг бути знятий для партії, представники якої були представлені у п'яти виборчих округах. Проведення парламентських виборів 1991 р. на основі такої виборчої системи сприяло формуванню роздробленого парламенту. У Сеймі сформувалося 18 депутатських фракцій, що зробило його роботу малоефективною [*Бухарин Н.И., Суницина И.С., Чудакова Н.А.* Польша: десять лет по пути реформ // Новая и новейшая история. – 2000. – № 4. – С. 47]. Такий парламент за два роки змінив трьох прем'єр-міністрів та два уряди. Хоча більшість іменувала себе правоцентристами, їх розділяли серйозні протиріччя. Окрім відношення до посткомуністичних сил, вони по-різному сприймали можливості інтеграції із Заходом.

Не дивно, що такий конструкт політичних сил, представлених у парламенті зробив його роботу, та відповідно, роботу уряду неефективною. Розуміючи усю складність ситуації, президент Л. Валенса у червні 1993 розпустив

парламент та призначив нові вибори на вересень. Для запобігання повторення подібної ситуації до виборчого законодавства були внесені зміни. Відповідно до нового Закону про вибори від 28 травня 1993 р., зберігалася пропорційна виборча система, але вводився 5% бар'єр для виборчих об'єднань (партій), які висувають свої кандидатури за окружними списками, й 7% бар'єр – за загальнонаціональним списком, 8% бар'єр для виборчих (міжпартійних) блоків [*Харченко Л.В.* Виборча система Республіки Польща: досвід для України // Стратегічні пріоритети – 2007. – № 3(4) – С. 36]. Також, було збільшено кількість виборчих округів з 37 до 52 у кожному з яких обирають щонайменше 7 депутатів. Округ створюється у межах воєводства чи його частини. Партія або коаліція у кожному окрузі оприлюднює лише один список кандидатів. Виборець голосує лише за один виборчий список, позначаючи у ньому прізвище лише одного кандидата, який матиме перевагу під час підрахунку голосів. Депутатські мандати у межах одного округу отримують ті кандидати з партійного списку, котрі набрали найбільшу кількість голосів. Право балотуватися до Сейму, крім партій у Польщі мають представники організацій національних меншин і громадяни (самовисування через створення виборчого комітету) [*Урін О.* Використання польского досвіду для зміни виборчої системи по виборах українського парламенту // http://politiko.com.ua/blogpost4640]. Виборчі списки комітетів організацій національних меншин (до списків включають членів зареєстрованих організацій) звільняються від потреби долати виборчий бар'єр. Кількість таких депутатів незначна (у Сеймі шостої каденції (2005-2007 роки) було по одному депутату від двох організацій німецької національної меншини. Нововведенням стало і те, що результати голосування вираховувались за формулою д'Онта, відповідно до якої при розподілі депутатських мандатів серйозну перевагу мають великі партії.

Впровадження цього закону посприяло не тільки структуруванню роботи польського Сейму, але й структуризації партійного спектру, що в подальшому сформувало основу ефективної партійної системи поміркованого плюралізму із повноцінними політичними партіями, які відображають різні політичні спектри.

Підсумовуючи, варто зауважити на тому, що навряд чи втілення "польського сценарію" реформування виборчої ситсеми дасть тотожні результати в Україні. Однак деякі його складові можуть бути повчальними у подальшій тарнсформації української виборчої системи. Визначальними векторома цього процесу мають стати: перехід до пропорційної системи із відкритими списками; збільшення виборчого бар'єру до 4% для політичних партій, та 7% для коаліційних об'єднань; запровадження багатомандатних виборчих окрігів на основі адміністративно-територіальних одиниць.

А.В. Ковальов, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
andriy.kovalov@gmail.com

"ПОЛІТИЧНЕ ПРАВОСЛАВ'Я" ЯК ВИЯВ СУЧАСНОГО КЛЕРИКАЛІЗМУ

Термін "політичне православ'я" можна вважати відносно новим у суспільно – політичних відносинах, хоча історія цього феномену досить давня. Го-

ловна проблема дослідження "політичного православ'я" полягає у тому, що суто наукових розробок з використанням, наукових методів існує мало. Також до висвітлення цього феномену підходять дуже суб'єктивно. Зокрема теологічна свідомість духовенства і політична заангажованість сучасних дослідників спонукає до того, що термін "політичного православ'я" досі функціонує у дискурсі дослідження на досить буденному, а відтак – не науковому рівні. Спроби науково дослідити феномен "політичного православ'я" зараз можна виокремити роботи Єгор Холмогоров, Аркадій Маляр, Петро Зуєв, Микола Гордієнко, Анастасія Мітрофанова,

Головним чином феномен "політичного православ'я", або ж "православного фундаменталізму" має російське походження. Дослідники "православного фундаменталізму" дуже часто ототожнюють його з ідеєю російського панславізму та новітнього російського право – радикального руху. Зокрема російський професор, доктор філософських наук Микола Гордієнко, бачить коріння "православного фундаменталізму" у політизації релігії ще з часів хрещення Русі Великим князем Київським Володимиром у 988 році. Дослідники стверджують, що вже саме з того часу християнство на теренах Русі почало обслуговувати політичні замовлення світської влади. Зокрема християнство відпрацьовувало ідеологічну складову легітимізації княжої влади, а відповідно політичних рішень цієї влади. Зазначимо, що традицію обслуговування інтересів влади Церквою перейшло у Русь з Візантії. Згодом за спадковістю ця традиція потрапляє у Московію, де православ'я стає фактично державною релігією. Кандидат політичних наук, російський політолог Анастасія Мітрофанова у своїх статтях, щодо "політичного православ'я" [*Митрофанова А.* Политическое православие. Как создается новый национальный проект // Политический журнал. – 2006. – № 1(96). – С. 26] чітко декларує появу сучасного феномену "політичного православ'я". Дослідник стверджує, що у сучасній Росії створюється новий ідеологічний проект – "православний фундаменталізм", який зокрема буде "експортований" і у країни колишнього СРСР у яких великий відсоток населення ототожнює себе з православним християнством. Мітрованова пише: "На початку 1990 року ряд ліберальних теоретиків прогнозували швидку «смерть ідеологій» і перетворення нашої планети у «сумне місце», де нічого не відбувається. Цей прогноз не справдився. Сьогодні місце світських ідеологій намагаються зайняти ідеології релігійно – політичний іслам, політичний індуїзм, політичне православ'я, політичний протестантизм".

Варто відзначити, що політизація релігії відбувається через невдалу модернізацію країн посткомуністичного простору, що призводило до політичних, економічних криз, криз демократії, а найголовніше кризі національної ідентичності. Релігійні діячі – духовенство не підтримують процес політизації релігії. Новими ідеологами політизації релігії і створення клерикальних вчень, релігійно – політичних фундаменталіських вчень є релігійно орієнтована світська інтелігенція, яка частіше за все не володіє глибокими знання у сфері релігії, а швидше вбачає у політизації православ'я – нову незаплямовану політичну ідеологію за якою піде суспільство.

Суспільство посткомуністичного простору через вище названі проблеми криз, через традиційні ментальні погляди, навіть та частина населення, що далека від послідовного і практичного віровизнання і далекі від церкви, але сприймають поради духовенства, як беззаперечну істину, не піддаючи її критиці. Тут з'являється небезпека використання релігійно спрямованою інтелігенцією Церкву, як свій ідеологічно – пропагандиський плацдарм своїх ідей. Такі дослідники політичного православ'я як Анастасія Мітрофанова, священик Петро Зуєв окреслюють спектр політичних ідей, які сповідують російські адепти політичного православ'я: 1. Праве православ'я, або православний фундаменталізм засновником, якого вважають митрополита Санкт – Петербурзького і Ладожського Іоана. Ідея проголошує чистоту і ортодоксальність православної віри, яка здатна політично врятувати Росію. У цьому дискурсі поняття "руський" і "православний" є тотожними. 2. Політичне православ'я розглядається, як ідея панславізму. Ідея популярна серед російських націоналістів і панславістів – соціалістів, що вірять у майбутню слов'янську імперію. 3. Політичне православ'я та ідея "євроазійства" – головною ідеєю є створення Російської євроазійської імперії, у цьому питанні ідеологи пропонують православним християнам об'єднатись з мусульманами. 4. Політичне православ'я, що значить "рідна віра" є рушійною ідеєю для багатьох російських націоналістів. Вони вважають, що православ'я для Росії є релігійна ідея навколо якої вдасться об'єднати неоднорідну Росію. Тут проголошується тотожність православного християнства зі слов'янським язичництвом. 5. У спектрі "політичного православ'я" можна знайти і "ліве православ'я", або як його називають "комуністичне православ'я". Його суть полягає у відродженні СРСР, як Російської імперії у її межах використовуючи при тому об'єднуючий фактор – православне християнство.

Через активне зацікавлення цією ідеєю, як вірних Російської православної церкви і політиків та і духовенства РПЦ, що виливаються у повсякчасні офіційні заяви, мітинги (хресні ходи) тощо,- політичне православ'я почали розглядати лише, як ідеологію суто російську. Пояснимо, що через на перший погляд релігійні масові заходи і через релігійні організації відверто лобіюються певні політичні ідеї. Але на мою думку політичне православ'я може мати і вияв український. В лоні українського православ'я можуть лобіюватись українські національні позиції. І як на мене факти цього в Україні вже є. Тобто можемо констатувати факт про появу "політичного православ'я" з українським націоналістичним обличчям.

В Україні створено ряд православних релігійних і світських легальних і не зареєстрованих громадських організацій, які вважають сповідують своєю офіційною політичною ідеологію – "політичне православ'я", але натомість Українська православна Церква (Московського патріархату) на чолі з митрополитом Володимиром, яку вважали плацдармом "політичного православ'я" в Україні, на Архієрейсьому соборі у грудні 2007 року офіційно засудило "політичне православ'я" у всіх його проявах. Духовенство цієї Церкви переконує не пов'язувати їх з діями проросійських націоналістичних "православних" громадських організацій в Україні [Новий Патріарх проти "політичного православ'я": Офіційне інтерв'ю архімандрита Кирила (Говорунова) // Український тиждень. – 2009. – № 6(67) – С. 28].

О.В. Коротченко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
alik_08.88@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ

Психічна діяльність людей в державі здійснюється у формі політичної участі та політичного функціонування. Психологічно політична активність особи зумовлена людською потребою належати соціуму, ідентифікувати себе зі своєю нацією, певною групою, партією чи організацією. Часто людина прилучається до політики, щоб стати частиною групи, осягнути почуття включеності в життя цілого суспільства. Усвідомлення місця людини в системі соціально-політичних відносин потребує розгляду поняття політичної соціалізації, тобто комплексу тих соціально-політичних процесів, які готують людину до активного політичного життя, участі в політичному житті, визначають політичну поведінку індивідів і груп, що приймають рішення. Політична соціалізація розглядається як "сукупність суспільних процесів, які впливають на політичну позицію людини" [*Гедікова Н.Ф.* Основні фактори політичної соціалізації особистості і їх прояв в Україні. – Одеса, 1999. – С. 31].

З політологічної точки зору політична соціалізація виглядає як процес включення індивіда в політичну систему. Цей працес активно впливає на формування політичної свідомості особи та її політичну поведінку, що сприяє становленню особистості громадянина. "Політична соціалізація – процес засвоєння індивідом певної системи політичних знань, норм і цінностей, тобто політичної культури [*Шляхтун П.П.* Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник – 3-тє вид., стер. – К.: Либідь, 2005. – С. 494]. Варто наголосити, що поняття політичної соціалізації є ширшим, ніж поняття політичного виховання або освіти. Це можна пояснити тим, що процес політичної соціалізації включає не тільки цілеспрямований вплив на особу панівної ідеології і політичних інститутів суспільства, але також і стихійні впливи та власну активність індивіда. Політична соціалізація особи триває протягом усього життя. Етапами цього процесу є не тільки певні вікові зміни, а й належність особи до тієї чи іншої соціальної групи, засвоєння відповідних соціальних і політичних ролей, досвід особистої участі в політичній діяльності.

Проблема політичної соціалізації людини загострюється під час переходу суспільства від одного стану до іншого. Українське суспільство переживає саме такий перехідний період. Нестабільність, невизначеність суспільних процесів, швидка зміна політичної, економічної ситуації – усе це ставить надто суворі вимоги до пересічної людини. Питання входження людини до ринкової економіки, її ставлення до влади, можливості адаптації до кризи – економічної, соціально-політичної, духовно-ідеологічної – усе це стосується кожного.

Нині в Україні відбувається створення демократичної інфраструктури політичної соціалізації, яка здатна відіграти суттєву роль у подоланні стереотипів тоталітарної масової та індивідуальної політичної свідомості. Цей процес разом з організаційними зусиллями потребує розробки концепції і засад політичної соціалізації особи стосовно сьогоднішніх умов формування демократичної

культури населення. Щодо організаційної сторони проблеми, то варто зазначити, що Україна, як і інші країни СНД, має досвід функціонування системи політичної освіти. Цей досвід, а також матеріальна база цілком можуть бути використані з метою демократичної політпросвіти населення держави.

Як свідчить суспільна практика, політична соціалізація є невіддільною від загальної (загальнокультурної) соціалізації. Ці два потоки зумовлюють один одного, хоч межі їхніх внутрішніх стадій можуть не збігатися і між ними можуть виникати суперечності, особливо в тих випадках, коли новий політичний режим намагається утвердити свою владу на базі старої культури або коли стара культура намагається відтворити себе на базі нового політичного режиму. За сучасних умов відбувається не лише соціалізація покоління, яке вступає в життя, а й ресоціалізація всього раніше соціалізованого населення. Для здійснення цього процесу система цінностей, норм та стереотипів, що їх одержала Україна в спадщину від колишнього СРСР, має бути замінена на систему демократичних норм і цінностей. Головною передумовою для здійснення такої роботи має стати створення в Україні системи демократичної політичної освіти населення із залученням найбільш компетентної і демократично заангажованої частини наукової, педагогічної та управлінської інтелігенції; системи, що вже існує в усіх демократичних державах. Без цього неможливо забезпечити нормальний процес політичної соціалізації та формування громадянської свідомості.

Одже створюючи таку систему, слід враховувати як досвід країн з розвинутою демократією, так і специфіку громадсько-політичного буття в Україні, що потребує реалізації в політичній освіті таких засад: "пропаганди національної та соціально-класової толерантності як єдиної можливості уникнути соціального вибуху й громадянської війни за умов тяжкої соціальної кризи; утвердження свободи як абсолютної й неминущої цінності, в ім'я якої суспільство здатне пережити труднощі посттоталітарного розвитку; руйнування психологічного стереотипу "засвоєної безпорадності", пов'язаного з переконанням, що нормальне життя можливе тільки "десь там", а ми приречені на жалюгідне периферійне животіння, залежне від благодійності багатого Заходу; створення іміджу української держави як спільного дому для всіх, хто в ньому живе, відкритого для всебічних контактів усім цивілізованим країнам, але насамперед – своїм найближчим сусідам, від миру в домі котрих залежить мир і в нашому власному домі" [*Головаха Є.*, *Пухляк В.* Політична соціалізація в посткомуністичній Україні // Політична думка. – 1994. – № 2. – С. 28-29].

Ол-др В. Коротченко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
bratu@inbox.ru

ПОЛІТИЧНА ВЛАДА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМНОСТІ

Державну владу можна розглядати як спосіб управління суспільними процесами за допомогою загально обов'язкових засобів регламентації правил і норм соціальної взаємодії і поведінки.

Державна влада у виконанні своїх функцій може ґрунтуватися на силі або на легітимності. У першому випадку влада прагне реалізувати прийняті рішення в супереч бажанню народу, в другому, навпаки, – спираючись на його добровільну згоду або солідарність. Державна влада не може довгий час спиратись на силу,така влада не буде соціально-ефективною. Тому влада, щоб бути успішною повинна бути, перш за все, легітимною.

Етимологічно слово "легітимність" бере свій початок від латинського legalis – законність. Проте легітимність і законність не є синонімами. Оскільки політична влада не завжди ґрунтується на праві і законах, але завжди користується тією або іншою підтримкою хоч би частини населення, легітимність, що характеризує опору і підтримку влади реальними суб'єктами політики, відрізняється від легальності, що свідчить про юридичний, законодавчо обґрунтований тип правління, тобто про визнання його правомірності всім населенням в цілому. В одних політичних системах влада може бути легальною і нелегітимною, як, наприклад, при правлінні метрополій в колоніальних державах, в інших – легітимною, але нелегальною, як, скажимо, після завершення революційного перевороту, підтриманого більшістю населення, по-третє – і легальною, і легітимною, як, наприклад, після перемоги певних сил на виборах.

За даними ЦВК в Україні на виборах 2010 в другому турі не скористались активним виборчим правом більш ніж 11 млн. громадян. Подібні явища називають абсентеїзмом. Абсентеїзм (від. лат. absentia – відсутність) – добровільне ухиляння виборців від участі в голосуванні на виборах чи референдумі. У демократичних країнах зазвичай голосують близько 50 відсотків виборців. Як масове явище абсентеїзм зумовлюється двома основними причинами: високим ступенем розвитку громадянського суспільства, незалежності особистого життя людей від влади; зневірою людей у політиці, втратою ними довіри до органів влади [*Шляхтун П.П.* Конституційне право: словник термінів. – К.: Либідь, 2005. – С. 6].

Наврядчи причинною не участі у виборах наших співвітчизників є розвиток громадянського суспільства, скоріше за все це останнє, а саме зневіра та втрата довіри до органів влади. Якщо до числа абсентеїстів додати число тих виборців, які не підтримали жодного кандидата, отримаємо більше ніж 12,5 млн. чоловік(12 512 149),а це приблизно 1/3 всіх виборців (36 576 763). Враховуючи невеликий відрив між кандидатами, також, можна вважати, що кожен з них отримав по 1/3 голосів [см. http://www.cvk.gov.ua/vp2010/wp0011.html]. Отже нового президента, з самого початку його діяльності, не підтриматимуть 2/3 виборців. Якщо врахувати ще й те, що попереднього президента Віктора Ющенка, наприкінці його повноважень підтримували всього 5,45 % виборців, постає серйозна проблема легітимності влади в Україні.

В соціальному плані криза легітимності політичної влади обумовлена, з одного боку, скептицизмом і незадоволеністю значної частини населення діяльністю державної влади, а також політичних партій, що представляють конкретні групи інтересів; з іншого боку, слабкістю самої влади, її нездатністю ефективно вирішувати актуальні проблеми сучасної української дійсності. Також падіння легітимності політичної влади обумовлюється ще двома обставинами: по-

перше, тим, що державна влада бере на себе значно більше зобов'язань, ніж здатна виконати; по-друге, тим, що уряд і партії, особливо в ході передвиборчих кампаній, дають значно більше обіцянок, ніж можуть виконати. Безвідповідальність уряду, партій, політичних лідерів веде до розчарування і скептицизму в масовій свідомості, а отже, і до втрати політичною владою легітимності.

В цілому ж, щодо врегулювання криз легітимності, то воно повинно проводитись з урахуванням конкретних причин зниження підтримки політичного режиму в цілому або його окремого інституту, а також типу і джерела підтримки. Як основні шляхи і засоби виходу з кризових ситуацій для держав, які цінують думку громадськості, можна назвати наступні:

- ✓ підтримка постійних контактів з населенням;
- ✓ проведення роз'яснювальної роботи щодо своїх цілей;
- ✓ посилення ролі правових методів досягнення цілей і постійного оновлення законодавства;
- ✓ врівноваженість гілок влади;
- ✓ дотримання правил політичної гри;
- ✓ організація контролю з боку громадськості за різними рівнями державної влади;
- ✓ зміцнення демократичних цінностей в суспільстві;
- ✓ подолання правового нігілізму населення.

На кінець потрібно зазначити, що легітимність державної влади не може носити всезагальний характер, оскільки в суспільстві завжди є соціальні групи, які негативно відносяться до влади і її політики. Та потрібно цілеспрямовано йти до того, щоб кількість незадоволених постійно зменшувалася, а не навпаки.

Ю.В. Косьмій, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
kosmiy@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОЛІТИЗАЦІЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ

Політизація етнонаціональних спільнот в Україні як характеристика етнополітичної ситуації, а також як етап, під час якого етнонаціональна спільнота виступає з політичними вимогами, намагаючись вплинути на розподіл влади і взяти участь у контролі за розподілом соціальних благ та економічних ресурсів, проявляється шляхом:

✓ *підтримки політичних партій або політичних фігур, які заявляють про свою готовність захищати інтереси спільноти*. Прикладом такої підтримки є вибори Президента України 2010 року – лідери меджлісу кримських татар заявили про необхідність підтримки кандидата в Президента Ю.В. Тимошенко, а румунська та угорська спільноти, у свою чергу, – про підтримку В. Януковича;

✓ *створення власних громадсько-політичних структур та політичних партій за національною ознакою* (на даний час зареєстровано близько 2-х тисяч громадських організацій та 2 політичні партії: Демократична партія угорців України і Політична партія "КМКС" Партія угорців України"), що часто

є результатом переорієнтування діяльності національно-культурних товариств в політичну площину. Кількісне зростання організацій, що спостерігається протягом останніх 10-ти років, пов'язане також із зайвою амбітністю їхніх керівників і внутрішньою роз'єднаністю етнічних громад. На обласному та районному рівнях одну і ту ж етнонаціональну спільноту представляють від 5 до 15 організацій. Така ситуація призводить до низької ефективності їх діяльності у вирішенні конкретних проблем представників спільноти, утворенню підґрунтя для взаємної недовіри та підозр. За цих умов зростає необхідність посилення координації діяльності таких громадських організацій. Вона сьогодні усвідомлюється окремими лідерами, і частково реалізується через створення та діяльність потужніших об'єднань.

Національні політичні партії, у свою чергу, можуть бути суворим викликом і випробуванням для демократичного громадянського суспільства з погляду потенційної загрози його розколу. Правовим механізмом такому розвитку може бути обмеження щодо діяльності політичних партій, спрямованої на "порушення суверенітету і територіальної цілісності держави,... розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі" (ст. 37 Конституції України). Також, Закон України "Про політичній партії України" (2001 р.) фактично спрямований на формування партійної системи єдиної української політичної нації, оскільки передбачає створення партій тільки із всеукраїнським статусом. Однак, великочисельні етнонаціональні спільноти якраз і проживають в Україні компактно, на території двох-трьох регіонів: кримські татари, румуни, угорці [Закон України "Про політичні партії в Україні" // Відомості Верховної Ради. – 2001. – №23. – С. 118].

✓ *створення органів національного самоврядування.* Характер співвідношення національного самоврядування і державної влади може бути різним. Тільки на прикладі української історії можна знайти принаймні три варіанти такого співіснування: національно-територіальна автономія як елемент територіально-політичного устрою держави; органи представництва національно-культурної або національно-персональної автономії, що існують у межах конституційно-правового поля; самочинні органи національного самоврядування, що не визнані офіційно, але тією чи іншою мірою конфліктують з існуючою державно-політичною структурою (наприклад, Курултай або Меджліс кримських татар) [*Лойко Л.І.* Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: Монографія. – К.: ПЦ "Фоліант", 2005. – С. 170].

✓ *забезпечення представництва етнічної спільноти в органах державної влади на всіх рівнях та органах місцевого самоврядування* – є кінцевим пунктом на шляху політизації етнонаціональних спільнот, оскільки передбачає отримання можливості їхнім представникам впливати на політичні рішення та брати участь в розподілі фінансових та матеріальних ресурсів як на місцевому, так і на державному рівнях. При цьому, виникає проблема забезпечення такого представництва та відстоювання при цьому інтересів спільноти. Проблема представництва у виборних органах полягає в тому, що до участі у виборах допускаються лише політичні партії із всеукраїнським статусом, що суттєво ускладнює потрапляння у партійні списки представни-

ків етнонаціональних спільнот. Згідно чинного законодавства в Україні не використовуються національні квоти, оскільки це б призвело до надання префиренцій окремим етнічним спільнотам.

В рамках здійснення державної етнонаціональної політики, слід знаходити "золоту середину" між забезпечення прав і свобод громадян України – представників етнічних груп та недопущенням створення політичних сил, сформованих за етнічною ознакою, що може призвести до висунення ними надмірних політичних вимог та дестабілізації етнополітичної ситуації.

Н.І. Крицкалюк, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*
nazar27@bigmir.net

ПРОБЛЕМИ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Будівництво правової демократичної держави в Україні можливе лише в умовах високого авторитету владних структур та реального здійснення ними своїх владних повноважень. Теорія поділу влади передбачає існування трьох незалежних гілок державної влади. Між ними існує механізм стримування і противаг, який забезпечує неможливість надмірної концентрації влади в одному із владних інститутів. Поділ влади поширюється і на недержавні політичні інститути. Скажімо, всередині партії можуть існувати органи, що виконують представницьку, виконавчу і судову функції.

Механізм стримувань і противаг, очевидно, слід впроваджувати у структуру будь-якої політичної організації з метою запобігання концентрації влади в руках одного лідера або елітного клану.

Отже, влада – це можливість і здатність одних соціальних суб'єктів здійснювати свою волю, впливати на інших за допомогою примусу, права, авторитету.

Влада і владовідносини – необхідний механізм регулювання життя суспільства, забезпечення його єдності. Влада є головним елементом, який пов'язує все політичне в суспільстві в єдину політичну систему і який визначає зміст поняття політика. Оскільки політика знаходить свій вияв у керівництві, управлінні, організації, примусі та в інших явищах, спрямованих на упорядкування життя суспільства, то влада, як змістовний складовий елемент, усім їм властива. Немає політики без влади і влади без політики. Саме навколо влади, виражених у ній політичних інтересів і потреб, розгортається політична життєдіяльність. Вона організується у певну систему, і ця система є політичною системою суспільства. Влада є одним із стрижнів, навколо якого формується цілісність політичної системи. Від змісту, сутності, механізму функціонування влади залежить характер і спрямованість політичної системи [*Тадевосян Э.В.* Словарь-справочник по социологии и политологии. – М.: Знание, 1996. – С. 115].

Стосовно легітимності влади в Україні, то слід визнати, що вона тільки частково відповідає суті у її різних модифікаціях. Легітимність традиційного виду влади в Україні здебільшого має у своїй основі ті ментальні й поведін-

* Рецензент – д-р філос. наук, проф. Хілько М.І.

кові настанови, які споріднені з комуністичними і націоналістичними традиціями. Одна частина громадян довіряє лише тій державі, яка можлива з відновленням нового Союзу, друга – пов'язує свій успіх з національною державою, вважаючи, що теперішня держава "не є національною, оскільки нею правлять "антиукраїнські сили", третя – сподівається на можливість появи такої держави, яка б поєднувала національні державні традиції з сучасним цивілізованим державотворчим ідеалом.

В Україні слабо виражена легітимність харизматичного виду на національному рівні, оскільки немає такого лідера, який би мав підтримку в усіх регіонах України, серед різних соціальних груп і політичних організацій.

Національно-патріотична легітимність має неоднаковий вираз у різних регіонах України. Якщо в Західній Україні вона домінує, то в Центральній та Південній Україні ця легітимність не набула масового характеру. Тобто політика сприймають у масовій свідомості як такого, що говорить українською мовою, шанує національні звичаї, є активним речником сьогоднішнього національного відродження, але не беруть до уваги його колишні й теперішні ділові заслуги та моральні якості.

Сучасні цивілізовані форми легітимності влади, такі як правничо-раціональна, раціонально-цільова, на засадах участі, починають тільки формуватися внаслідок кризи цінностей національного романтизму і бюрократичного прагматизму у цінності індивідуалізму й солідаризму, відстоювання своїх прав громадян [*Дармограй Н.* Елітизація культурно-владних відносин // Вісн. УАДУ. – 2003. – № 1. – С. 394].

Легітимність на засадах участі зазнає глибокого переосмислення, оскільки попереднє уявлення про "нашу" і "чужу" владу мало ілюзорну основу. Спочатку громадяни думали, що тільки "чужа" влада відчужена від громадян, а "своя", національна, буде дбати про них. На сучасному етапі значна частина населення розчарувалася у владі й можливостях впливати на неї з метою покращання життя і поринула у сферу розв'язання проблем власного виживання. Однак певна частина вважає, що активна участь громадян у політичних процесах є запорукою вдосконалення механізмів влади.

Якщо аналізувати владу на рівні інституціолізованих суб'єктів, то треба сказати, що їх недоліком є величезний обсяг повноважень державних органів у соціально-економічній сфері, невизначеність правових меж політичної і адміністративної, державної і самоврядної компетенції, застарілі механізми контролю і координації, а також трудової мотивації управлінського апарату. Внаслідок цього проходить жорсткий процес боротьби за владу між інституціоналізованими суб'єктами на всіх рівнях політичної системи, оскільки влада сьогодні дає можливість розподілити власність, матеріальні й фінансові ресурси.

Серед групових суб'єктів політики найбільший вплив на державну владу мають колишні номенклатурні угруповання, які, маючи старі зв'язки, а також доступ до матеріальних і фінансових ресурсів, часто використовують владу для своїх корисних цілей. Нарівні державної влади, якщо розглядати цей процес з конфліктологічної точки зору, названі групи представлені ідеологами лівих і центристів.

Отже, проблема легітимності влади завжди була однією з найважливіших у світовій політичній історії. Способи її досягнення дуже різноманітні. Найпростіший і водночас найважчий полягав у забезпеченні прямого доступу людей до здійснення влади. У такому разі прямий зв'язок між громадянами і владою давав змогу позбутися сумнівів щодо компетентності та авторитету влади, адже її здійснення відбувалося за прямої участі самих підлеглих. З іншого боку, такий механізм за своєю суттю був дуже обмежений для застосування, оскільки передбачав невелику кількість населення і невелику територію.

Т.В. Кузьменко, асп., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*
TV_Kuzmenko@ukr.net

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЦІННОСТЕЙ У ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Дослідження джерел легітимності, а також факторів, які зміцнюють або послаблюють підтримку політичної сфери з боку народу є основним завданням дослідників проблематики легітимності. В контексті побудови демократичного суспільства особливої актуальності набуває дослідження ціннісних джерел легітимації політичної влади. Це пов'язано з тим, що у демократичній державі народ є головним джерелом влади, а його цінності є визначальними у політичному процесі.

На ціннісний аспект проблеми легітимності вказують у своїх роботах відомі дослідники: М. Вебер, Т. Парсонс, П. Бурд'є, Ю. Габермас, Д. Дюверже, Ж.-Л. Кермонн, П. Копп, Д. Хелд, К. Дойч, Г. Йонас та ін.

На цінності як чинник легітимації політики звертають увагу вітчизняні науковці Є.Бистрицький, О.Висоцький, О.Гребіневич та ін.

Слід зазначити, що незважаючи на значну кількість досліджень, які присвячені різним аспектам проблеми легітимності, місце та роль цінностей у легітимаційному процесі не до кінця з'ясовані.

Зважаючи на те, що легітимність – це, перш за все, довіра до влади, її визнання, пояснення, виправдання, вона тісно пов'язана з оцінкою влади. Таким чином, на ряду із когнітивним, нормативним, регулятивним аспектами феномену легітимності, важливе місце займає оціночний. При цьому не слід забувати, що саме ціннісні орієнтації є одним з найважливіших факторів, який регулює, детермінує мотивацію особи. На основі власних ціннісних пріоритетів громадяни моделюють бажаний для себе спосіб суспільно-політичної організації.

Отже, з одного боку, цінності слугують критеріями оцінки влади для суб'єкта легітимації. З іншого боку, цінності можуть виступати засобом легітимаційної політики, яку проводить об'єкт легітимації.

Легітимність у ціннісному вимірі – це відповідність політичної влади (ідейних засад, діяльності, прийнятих рішень і т.д.) цінностям суспільства, його уявленням про ідеальний порядок. Іншими словами, ціннісна модель легітимації

---

* Рецензент – канд. філос. наук, доц. Губерський С.А.

заснована на консенсусі між владою та народом з приводу цінностей. Силу утворювати консенсус мають так звані універсальні (загальнолюдські) цінності, тоді як індивідуальні та партикулярні цінності можуть суттєво варіюватися.

Генералізація цінностей суспільства, як правило, відбувається через мораль, право, релігію, політику. Таким чином, важливу роль у процесі легітимації політичної влади відіграють моральні цінності суспільства. Громадяни схвалюють владу, виходячи з моральних критеріїв добра, справедливості, порядності, гідності, совісті і т.д.

Своє місце у легітимації політичної влади займають правові цінності суспільства. Легітимність наступає у випадку відповідності політичної влади праву, справедливості, принципи яких зафіксовано у нормативних актах держави чи суспільних уявленнях про природне право.

Ще одним джерелом легітимності політичної влади є підтримка нею релігійних цінностей основної частини суспільства чи окремих його груп. Вшанування релігійних святинь, використання релігійної символіки, участь у релігійних дійствах надають додаткової легітимності політичним силам в уявленнях віруючих.

У процесі політичної соціалізації у індивіда формується набір політичних цінностей. Ступінь реалізації владою таких політичних цінностей як добробут, безпека, порядок, розвиток (прогрес), соціальна справедливість, свобода, мир і т.д. впливає ступінь її легітимності.

На ряду із духовними цінностями суспільства важливу роль у легітимації політичної влади відіграють матеріальні цінності. Рівень задоволення матеріальних потреб суспільства впливає на рівень підтримки діючої влади. Нажаль, все частіше легітимність визначається здатністю політичної сили "купити" свого "клієнта". Переважання приватного інтересу громадян над публічним веде до того, що легітимація перетворюється на своєрідний процес обміну, де одна сторона – влада, отримує легітимність, а друга – громадяни, матеріальну вигоду.

Легітимація політичної влади невіддільна від її делегітимації. Однією з причин делегітимації влади є поглиблення протиріч між цінностями офіційної ідеології та реальними цінностями суспільства. Делегітимація влади також виникає у випадку, коли політична сфера переповнюється негативними явищами – антицінностями: криміналізація, олігархізація, популізм, політичний протекціонізм, політична спекуляція та зловживання примушувальною владою, маніпуляція свідомістю громадян, непрофесіоналізм, аморалізм в політиці і т.д.

Відновлення умов для ціннісної легітимації може стати визначальним чинником у процесі релегітимації політичної влади.

Науковий аналіз щодо місця та ролі цінностей у легітимації політичної влади має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Він дозволяє виробляти моделі підвищення рівня легітимності влади, досліджувати причини зниження довіри до влади з боку народу, прогнозувати ступінь підтримки влади за умови зміни ціннісної парадигми державної політики.

Д.А. Лавренов, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*
lavrenov@meta.ua

ЛОБІЗМ: УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Лобізм (від англ. lobby – кулуари) – співробітництво з органами, представниками влади з метою впливу на процеси ухвалення певних законів чи нормативних актів. Лобізм також визначають як скоординовану практику відстоювання інтересів або чинення тиску на законодавців і чиновників неурядовими організаціями, фінансово-промисловими групами чи етнічними спільнотами на користь прийняття того, або іншого рішення. Лобізм, як явище, є не новим в Україні. Незважаючи на відносну новизну для політичного лексикону терміну "лобізм", це явище існувало і в радянській політичній системі. У цей час сформувалися традиції лобіювання, які були прийняті, практично без змін, новою українською політичною системою. Серед них – широке використання особистих зв'язків і незаконних методів, відсутність реальної конкуренції інтересів, абсолютна непрозорість механізму лобіювання, іншими словами лобіювання зводиться до особистої домовленості у виключно власних інтересах. Саме тому, донедавна цей термін вживався лише у негативному значенні, а лобістів ототожнювали з бюрократами-корупціонерами. По суті це обвинувачення у зрощенні лобізму з корупцією панує в свідомості і зараз, адже в Україні лобізм майже завжди існує лише у такій формі.

Міжнародна практика доводить, що лобізм дуже корисний для суспільства. Більше того, він відіграє ключову роль як основна форма взаємодії бізнесу і політики. Суспільне значення лобізму полягає в тому, що він сполучає найголовніші сфери суспільства – підприємництво, державне управління (адміністрування) та публічну політику. Якщо політика й управління, зі свого боку, постають чинниками, що структурують, організовують соціальне та економічне життя суспільства, то підприємництво, в свою чергу, покликане безпосередньо примножувати матеріальне й інтелектуальне багатство нації. Протее ці три сфери володіють різними ресурсами суспільного значення: управління тримає владні важелі для прийняття рішень, політика ж визначає законодавство (тобто вона є найпотужнішим регулювальним чинником) й оптимальну циркуляцію суспільних інтересів, а підприємництво має в своєму розпорядженні матеріальні ресурси. Водночас ці три сфери підпорядковані принципу "розподілу функцій", який передбачає також і розподіл ресурсів: якщо публічна політика має суспільну владу, вона не має грошей і владних важелів, якщо адміністрування має реальні важелі реалізації інтересів, воно контролюється політикою і не має грошей, а якщо підприємництво має гроші, то воно не має влади. Підтримувати такий баланс і розподіл ресурсів повинне законодавство, що регламентує лобістську діяльність, моральний тиск суспільної думки та контроль громадських організацій і партій. Наявність цих

* Рецензент – канд. політ. наук, доц. Неліпа Д.В.

трьох чинників у їх оптимальному співвідношенні для певної країни можуть привести до явища, яке можна окреслити як "цивілізований лобізм". Цивілізоване лобіювання полягає переважно у співвіднесенні наслідків, що їх спричинить ухвалене рішення, із системою прийнятих цінностей і потребами національної безпеки. Звідси – лобіст змушений доводити, що його питання не підриває і не руйнує їх; і подібна аргументація є необхідним елементом цивілізованого лобіювання. Корупція ж, навпаки, не передбачає такого співвіднесення, вона нищить основи моралі, ставлячи приватний інтерес вище за систему цінностей усього суспільства. Здавалося б, для функціонування лобізму в Україні в його цивілізованій формі потрібен лише закон, який і буде регламентувати подібну діяльність, забезпечить прозорість відносин між бізнесом та владою. Насправді цього замало, інституціоналізація тут не є визначальним фактором. І навіть якщо проекту Закону України "Про вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів" колись стане законом – це не буде гарантувати революції у відносинах між бізнесом та владою. Головні чинниками тут будуть все ж таки соціально – економічний фон та суспільні традиції. Мається на увазі, що суспільство повинно сприйняти модель публічного (відкритого) лобіювання і усвідомити її переваги над тіньовою моделлю. Головними перевагами стануть гласність і прозорість – це загалом найважливіші ознаки того, що просування інтересів бізнесу відбувається демократичним шляхом. Гласність і прозорість лобіювання дозволяє широкому загалу, громадським організаціям і партіям ознайомлюватися з інформацією щодо інтересів лобістів, оцінювати, чи не суперечать ці інтереси загальнонаціональним, і за необхідності контролювати сам процес лобіювання – сприяти йому чи блокувати його.

Особливість сьогоднішнього періоду формування лобізму в Україні полягає в інтенсифікації лобістської діяльності на всіх рівнях. На сьогоднішній день, незважаючи на законотворчий процес в напрямку інституціоналізації лобізму, говорити про його цивілізаційну форму не доводиться. Це викликано тим, що досі є ефективними методи кабінетного (Кабінет Міністрів) і коридорного лобіювання. Традиційно найбільш сильними в Україні вважаються металургійне, вугільне, аграрне лобі. Не менш могутні – алкогольне, тютюнове, цукрове і рекламне. В Україні є передумови для переходу від корпоративного до галузевого лобізму. Зокрема, економісти стверджують, що укрупнення корпорацій і зростання самосвідомості і бізнесменів, і законодавців вже наближаються до того рівня, коли простіше і дешевше лобіювати проблеми галузі, ніж кожної корпорації і бізнес-структури окремо. Найбільш потужні групи перетворяться в партнерів влади. Можливо, сформована структура отримає юридичне, навіть конституційне оформлення. Корпоративна структура не буде виключати різноманітності інтересів і відповідно групп тиску в "не ключових" сферах економіки. Цей варіант є найбільш вірогідним через особливість сьогоднішньої політичної ситуації та існування традиції протекціонізму у стосунках державних органів та певних визначених групп тиску.

Т.А. Ланин, студ., БГЭУ, Минск, Беларусь *
isgo@bseu.by

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО: ОПЫТ БЕЛАРУСИ И УКРАИНЫ

Гражданское общество – один из феноменов современного общества, являющийся совокупностью социальных образований (групп, коллективов), объединенных специфическими интересами (экономическими, этническими, культурными, политическими и так далее), реализуемыми вне сферы деятельности государства и позволяющими оказывать влияние на систему государственности в целом. В современном понимании гражданское общество – это общество с развитыми экономическими, политическими, правовыми и культурными отношениями между людьми, независимое от государства, но взаимодействующее с ним.

Основными институтами гражданского общества, посредством которых удовлетворяются личные и групповые интересы, выступают политические партии, общественные организации и объединения, независимые средства массовой информации, правовые нормы, регулирующие отношения собственности, свободу участия в выборах, собраний и объединений и т. п. И как наивысшая ценность – максимально благоприятные условия для самореализации и удовлетворения материальных и духовных потребностей человека.

В 90-е годы в странах постсоветского пространства, в связи с переходом к новой системе хозяйствования – смешанной экономике, в которой наряду с государственной, также функционируют коллективные (акционерные) и частная формы собственности. Процессы связанные с этим переходом явились основными предпосылками для коренной реформации системы гражданского общества в Беларуси и Украине. Появляется более гибкая система правовой поддержки частных инициатив, происходит расширение межкультурных связей на основе развития разнопланового международного сотрудничества. Социально-политические изменения постепенно приводят к определенной стабилизации и определению сфер влияния государства и гражданского общества.

В целом, процесс становления гражданского общества текущего типа в Беларуси и Украине имел больше сходств, чем различий, обусловленных прежде всего различиями в векторах геополитической направленности. Так, к примеру, для поддержания гражданских инициатив в Беларуси имеется крайне мало источников внутреннего финансирования, но, по результатам Общенационального опроса "Портрет гражданского общества в Беларуси" проведенного в декабре 2009 – январе 2010 гг. – более 25% респондентов готовы принимать участие и поддерживать гражданские инициативы, что, безусловно, являеться серьезным ресусом для реализации потенциалов сложившихся институтов гражданского общества в РБ, причем, следует отметить неоспоримый рост заинтересованности граждан Беларуси в под-

* Рецензент – д-р филос. наук, проф. Яскевич Я.С.

держке общественных течений. Украинские же общественные инициативы, в отличие от белорусских, для которых характерна разноплановая социальная направленность деятельности, имеют более политически направленный характер, но при также возрастающем общественном интересе к проблемам гражданского общества и возрастанию гражданской инициативы населения, Украина лучше обеспечена источниками внутреннего финансирования.

При пропорционально равном потенциале, становление украинского и белорусского гражданского общества – весьма длительный и очень сложный процесс, точно прогнозировать результаты развития которого даже на ближайшее будущее является достаточно проблематичным. Настоящее гражданское общество может существовать лишь в государстве с эффективной и конкурентоспособной, социально ориентированной экономикой. Ведь именно уровень эффективности национальной экономики является основным критерием определяющим место того или иного государства в мировом сообществе.

На сегодняшний день, рассматривая опыт развития гражданского общества Беларуси и Украины в исторической перспективе, можно выделить характерное сходство путей построения и развития гражданского общества, а именно:

- ✓ повышение политической культуры населения, создание новых возможностей для участия граждан в управлении государственными и общественными инициативами;
- ✓ развитие процессов разгосударствления сфер общественной жизни, развитие институтов гражданского общества как рыночного, так и нерыночного характера (благотворительные фонды, потребительские общества, культурные объединения, общества, ассоциации и тому подобное), развитие разных форм общественного самоуправления;
- ✓ постоянное усовершенствование государственных регулирующих механизмов. Выработка и отладка механизмов обратной связи от общества к государству;
- ✓ расширение сферы судебной защиты прав и свобод человека, формирование уважения к праву и к закону;
- ✓ воспитание нормального природного патриотизма – национального и государственного – на основе уважения к национальному историко-культурному наследию;
- ✓ укрепление свободы слова, доступа к информации и гласности, открытости общества на основе связей с зарубежным миром;
- ✓ подъем уровня общественного сознания, преодоление явлений социальной пассивности, внедрение и использование принципов и достижений демократического развития во все сферы жизни.

В целом генеральная направленность развития гражданского общества Беларуси и Украины придерживается этих вышеперечисленных принципов. Реализация же соответствующих программ развития, конечно, имеет свои национальные особенности, а препятствия возникающие на пути их реализации, обуславливаются текущими политическими и социальными векторами, которые имеют свойство изменчивости, ввиду непостоянства внутренних и внешнеполитических условий.

Г.М. Малкіна, канд. політ. наук, КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Політична відповідальність пов'язана зі здійсненням публічної влади і є одним із видів соціальної відповідальності, яка в сучасній філософії визначається як "філософсько-соціологічне поняття, яке характеризує міру відповідальності поведінки особи, групи, прошарку, держави наявним вимогам, діючим суспільним нормам, правилам співжиття, правовим законам" [Філософський енциклопедичний словник / Ред. кол.: В.І.Шинкарук (гол. редкол.), Є.К.Бистрицький, М.О.Булатов та ін. – К., 2002. – С. 87]. За цим визначенням відповідальність є суспільним відношенням залежності, при якому поведінка індивіда, соціальної чи організаційної спільноти має відповідати вимогам щодо неї з боку інших людей та їх спільнот. Такими вимогами виступають соціальні норми ("діючі суспільні норми, правила співжиття, правові закони"), основними з яких є норми моралі і права. Залежно від характеру соціальних норм можна виокремити моральну і юридичну (правову) відповідальність, а залежно від предмета відповідальності – економічну (матеріальну), політичну, культурну (духовну) відповідальність.

Відповідно до трактування соціальної відповідальності політичну відповідальність можна визначити як **вид соціальної відповідальності, який полягає у відповідності дій індивідів, соціальних та організаційних спільнот як суб'єктів політики суспільним вимогам щодо здійснення публічної влади**. Залежно від характеру основних таких вимог можна виокремити два основні види політичної відповідальності: морально-політичну і політико-правову. Настання морально-політичної відповідальності відбувається у формі громадського осуду поведінки її суб'єкта і не передбачає застосування щодо нього яких-небудь формалізованих санкцій. Політико-правова, тобто юридична, відповідальність, навпаки, має формалізований (інституціоналізований) характер і передбачає настання для її суб'єкта негативних наслідків у разі недотримання чи невиконання ним правових норм. Такими негативними наслідками виступають конституційно-правові санкції (політичні відносини у суспільстві регулюються нормами конституційного права), що можуть застосовуватися щодо суб'єкта політичної відповідальності: дострокове припинення його повноважень чи відставка; усунення його з поста; скасування, зупинення дії або недопущення набрання чинності виданого ним правового акта; заборона його діяльності тощо.

Вибори, у тому числі президентські, виступають засобом реалізації і політико-правової, і морально-політичної відповідальності. З одного боку, вони є офіційним політико-правовим інститутом, а з іншого – волевиявленням громадян стосовно кандидатів у депутати представницького органу чи на виборну посаду, а також політичних організацій (політичних партій, виборчих блоків політичних партій, громадсько-політичних організацій та рухів), які вони представляють. Таке волевиявлення є моральною оцінкою минулої діяльності кандидатів.

Загальні президентські вибори (коли у виборах президента беруть участь усі виборці країни) виступають засобом реалізації політичної відповідальності передусім кандидатів на пост президента, у тому числі чинного глави держави, перед народом (виборцями). Чинний президент несе політичну відповідальність перед виборцями за політику, яку він проводив на посту глави держави, у разі його повторного балотування на цей пост. Якщо виборці не підтримають його своїм голосуванням, то це означає, що він поніс перед ними політичну відповідальність.

У незалежній Україні поки що тільки два президенти понесли політичну відповідальність перед народом на президентських виборах – Л.Кравчук і В.Ющенко. Перші вибори Президента України, що відбулися 1 грудня 1991 року, не виступали засобом реалізації політичної відповідальності президента, оскільки до виборів його ще не було. У другому турі наступних президентських виборів – 10 липня 1994 року – чинний Президент України Л.Кравчук, отримавши 45,06 відсотка голосів виборців, поступився Л.Кучмі, який набрав 52,15 відсотка голосів виборців, і тим самим поніс перед виборцями (у ширшому плані – перед Українським народом) політичну відповідальність за діяльність на посту глави держави.

Треті вибори Президента України, що відбулися в жовтні-листопаді 1999 року, були випробуванням на народну довіру Президента України Л.Кучми. Він таке випробування витримав – був знову обраний на пост глави держави. Четверті вибори Президента України, що відбулися в жовтні-грудні 2004 року, не виступали засобом реалізації політичної відповідальності чинного Президента України Л.Кучми, оскільки на цих виборах він не балотувався (згідно з Конституцією України одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд). А п'яті вибори Президента України засобом реалізації політичної відповідальності чинного Президента України В.Ющенка виступили досить виразно – він не тільки не вийшов у другий тур виборів, а зазнав у першому турі, що відбувся 17 січня 2010 року, нищівної поразки, отримавши всього 5,45 відсотка голосів виборців.

Стосовно інших, окрім чинного глави держави, кандидатів на пост Президента України президентські вибори засобом реалізації їх політичної відповідальності перед виборцями виступають тією мірою, якою вони були причетні до здійснення державної влади. Щодо останніх виборів можна сказати, що на них у першому турі політичну відповідальність, зокрема, понесли: В.Литвин (2,35 відсотка голосів виборців) – як народний депутат і голова Верховної Ради України, П.Симоненко (3,54 відсотка голосів), А.Гриценко (1,20 відсотка голосів), І.Богословська (0,41 відсотка голосів), Ю.Костенко (0,22 відсотка голосів) – як народні депутати України. Водночас опосередковано політичну відповідальність понесли й ті політичні партії, які вони очолюють.

Такі кандидати на пост Президента України, як О.Мороз і Л.Супрун, набравши, відповідно, всього 0,38 і 0,19 відсотка голосів, хоча в останні роки й не були безпосередньо причетні до здійснення державної влади, продовжують нести політичну відповідальність за свою та очолюваних ними партій попередню діяльність. А М.Бродський, О.Пабат, В.Противсіх, С.Ратушняк, О.Рябо-

конь, О.Тягнибок, які набрали незначну кількість голосів виборців (відповідно 0,06; 0,14; 0,16; 0,12; 0,03 і 1,43 відсотка) на цих президентських виборах суб'єктами політичної відповідальності не виступали, оскільки безпосередньо не були причетні до здійснення державної влади у масштабі всієї країни.

За результатами другого туру виборів, що відбувся 7 лютого 2010 року, політичну відповідальність перед народом України як Прем'єр-міністр України понесла Ю.Тимошенко – за неї проголосували 45,47 відсотка виборців, які взяли участь у голосуванні, тоді як за її суперника лідера парламентської опозиції В.Януковича – 48,95 відсотка виборців (за попередніми підрахунками).

В усіх зазначених випадках йдеться не про юридичну відповідальність у її звичайному розумінні, а про морально-політичну відповідальність у вигляді громадського осуду дій конкретних індивідуальних суб'єктів політики, а опосередковано – й тих політичних сил, які вони представляють.

Н.В. Михальчишина, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ПОЛІТИЧНИХ МІФІВ

Політичний міф – це емоційно забарвлена, чуттєва уява про політичну дійсність. В певній мірі він виступає системою координат, за якою визначається особистість у суспільстві. У ньому яскраво ілюструється уявлення про те, що раціональна ідея може мати ірраціональні джерела. "Головним правилом міфу є його реальність. Міф – це правда. Коли людина вірить у свого героя, вона ототожнює свою реальність з міфом, реального політика з героїчним образом. Другим правилом є наявність чудесного, магічного" [*Почепцов Г.* Имидж от фараонов до президентов. – К.: АДЕФ-Украина, 1997. – С. 37]. Без міфів не може існувати жоден політичний проект, особливо звернений у майбутнє з використанням минулого.

Політичний міф будується, маючи в якості праобразу міф архаїчний. У ньому створюється власний план реальності – зі своїми логічними і сюжетними законами, своєю системою символів і образів. Але політичний міф, на відміну від архаїчного, утворюється не тільки емоційним переживанням, але і раціонально затверджуваним смисловим стрижнем. Управління емоціями здійснюється за допомогою символів, стереотипів та архетипів які використовуються в міфі. Стереотип – це клеймо, яке суспільна думка ставить на тих чи інших людей, явища, соціальні групи тощо. Архетипи – це універсальні, вроджені психічні структури, що складають зміст колективного несвідомого. Пробуджують архетипи і соціально значущі тексти міфологеми, – текстові уламки міфу (без символьної, ритуальної і сюжетної складових), що проявляють неусвідомлену залежність від культурного середовища.

Е.Кассірер в техніці міфу виокремив три основні кроки: "1) Зміна функцій мови із семантичної на магічну. Наші звичайні слова наділенні значеннями, але ці, знову створені слова наділені емоціями і руйнівними пристрастями.

---

* Рецензент – д-р політ. наук, проф. Цвих В.Ф.

2) Ефект слова має підкріплюватися введенням нових ритуалів. Розігрування одних і тих же ритуалів примушує спати нашу критичну принциповість. 3) Міфи не починають з того, що санкціонують чи забороняють якісь дії. Вони спочатку змінюють людей, щоб потім мати можливість регулювати і контролювати їх дії... Люди переможені і підкорені ще до того, як виявляються здатними усвідомити, що ж насправді відбулось" [*Кассирер Э.* Техника современных политических мифов // Политология: хрестоматия / Сост. проф. М.А. Васалик, доц. М.С. Вершин. – М.: Гардарики, 2000. – С. 585].

Зміну значення слів яскраво описав Р. Барт. Він зазначав, що міфічне поняття відчужує первинний сенс, утворюючи якісно змінену "викрадену мову". Первинний сенс перетворюється на фон або форму, що підмінює мову метамовою міфу, відірваного від реальності. Оскільки більшості людей важко розрізнити знак і значення, сенс і форму, старий і новий знак, первинний і вторинний сенс міняються місцями і міфічне значення сприймається як факт, вторинна семіотична система – як система фактів.

Політикові, щоб стати міфологічним персонажем, треба створити легенду героя, де важливе місце займають незвичайне походження, переломний момент біографії, перешкоди і випробування на шляху. Переломний момент біографії, як правило проявляється через зовні незначний епізод, – "з буденності виростає чудо". Герой діє в особливому просторі, він не шукає легких шляхів. У нього завжди має бути особлива якість, яка виділяє його серед інших. Також він має смертельного ворога, якого повинен перемогти. Герой має робити виключні вчинки – подвиги в ім'я якоїсь благородної мети. Закріплюється політичний міф в ритуалі. Авторитет вождя підкріплюється тут парадом символів: прапорами, алегоріями, гімнами, гаслами, музикою. Ярлики закріплюють ідеї і образ ворога, свято символів готує людей до нової ідентичності.

В сучасній політиці слава героя дорівнює рейтингу. Падіння рейтингу – сигнал для політика: пора здійснювати нові "подвиги". Проте, політику щоб стати героєм на довгий період часу, треба не просто створити деяку концепцію, але і вписатись в якийсь національний, вічний міф. Політик, який говорить "я дам вам хліба і видовищ", може розраховувати тільки на хвилинні політичні дивіденти. Політик, що говорить "я вкажу вам шлях в безсмертя ", підноситься до рівня пророка, який обертає соціальний організм до над історичних цілей і цінностей.

Для створення і відтворення міфів використовують засоби масової інформації. Кожен їх вид має свої унікальні особливості, що дозволяють йому впливати на аудиторію. Телебачення безсиле без картинки, журнал без яскравих ілюстрацій і надрукованого тексту і т.д. Люди схильні вірити побаченому, оскільки, візуальний канал сприйняття інтуїтивно здається найбільш достовірним. Слабкість ЗМІ в тому, що вони не створюють цілісного міфу, що саморозвивається. Вони використовують суміш з фрагментів різних міфологічних сюжетів. З їх допомогою масу можна мобілізувати тільки на дуже короткий час – наприклад, на період проведення важливого голосування.

Можуть існувати різні рівні складності використання міфу в політиці. Як сюжет, що впливає на рівень політичної мобілізації, можна привести феномен

анекдоту. Окрім одного сюжету (типу анекдоту) в політиці можуть бути декілька сюжетів, які створюють картину боротьби між Добром і Злом, без чого будь-яка теорія втрачає привабливість. Як тільки сюжетна різноманітність зникає, міф втрачає свою дію на свідомість. Найповнішим проявом міфологічного є тотальний міфосюжет, який вибудовує картину світу, пояснює історію, і, таким чином, позбавляє нас від необхідності тримати в свідомості величезну масу інформації. Із зв'язаних і прийнятих масою міфосюжетів народжується віра – внутрішній контролер. Реальність міфу виникає саме у вірі.

Протидіяти міфам і руйнувати їх доволі складно, для цього переважно використовують десакралізацію міфу і контр-міф. Причому контр-міф може будуватися за тими ж канонами, що й звичайний політичний міф. Що стосується техніки захисту від міфів, то тут варто зазначити, що вона може бути застосована лише до технологічних політичних міфів, а не до вічних. Така техніка полягає в тому, що людина займає тверді ідеологічні позиції. Але які б стратегії вибору ми не використовували, нам завжди доведеться мати справу не з самими політиками і партіями, а з тим, як їх подають ЗМІ. Тому, необхідно критично аналізувати їх повідомлення і виключити з інформації емоційну складову.

А.М. Міщенко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
mishchenkoann@i.ua

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Одна з основних проблем сучасної політичної системи України – незбалансованість її елементів. В першу чергу варто згадати про відсутність чіткого розподілу повноважень між гілками влади. Оскільки ця проблема виникла після прийняття змін до Конституції України у грудні 2004 року, які розширили повноваження Верховної Ради, тому і відповідальність за політичну нестабільність найчастіше приписується саме цьому органу влади. Можна виокремити два аспекти цієї проблематики: історичний досвід, адже саме його відсутністю часто пояснюється невміння організувати роботу, та сучасний етап становлення парламентаризму.

"Парламентаризм – це система представницьких органів влади, за якої чітко розподіляються функції законодавчих і виконавчих органів, і в якій вирішальну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький орган влади" [Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд.: В.П. Горбатенко; За ред. *Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка*. – К.: Ґенеза, 2004. – С. 463]. Отже, розглядаючи питання щодо становлення парламентаризму, варто зробити акцент на розвитку такого органу влади як парламент, адже саме з його дієвістю пов'язаний процес становлення парламентаризму.

В історичному розрізі процес формування протопарламентів можна простежити з найдавніших часів, і вже тоді наявні були певні суперечливі тенденції їх розвитку. З цього приводу М. Гулак зазначав, що вже у слов'ян домінувало дві тенденції: патріархальне начало і начало демократичне, які рано чи пізно починають конкурувати між собою. Подібну ситуацію ми можемо

простежити протягом всього історичного розвитку. За часів Київської Русі це проявлялося у боротьбі між необмеженістю князівської влади та бажанням народу впливати на їхні рішення, що реалізовувалося у формах віча, за козацьких часів: як проблема узгодження демократичних тенденцій із необхідністю формувати провідну верству, еліту. І незважаючи на те, що найбільші звершення і за князівських, і за гетьманських часів пов'язувалися з одноосібною владою, проте саме з часів козацтва підкреслювалася необхідність збалансовувати владу гетьмана колективним органом влади (наприклад, інститут публічної ради у Пилипа Орлика). Подібні суперечності ми бачимо і зараз: з однієї сторони, українці прагнуть до демократичного суспільства, але з іншої – у свідомості людей найчастіше панує думка про те, що держава повинна певним чином забезпечувати вирішення їхніх проблем, і що саме Глава держави (в нашому випадку Президент) несе відповідальність за це. Ще однією гострою проблемою, яка супроводжувала боротьбу за українську державність є проблема зради провідної верстви, що закономірно породило недовіру людей до представників влади і загалом до державних органів.

Щодо формування парламентаризму на сучасному етапі, варто зазначити, що парламент як уособлення законодавчої гілки влади відіграє дуже важливу роль за будь-якої форми правління. Тому ця тематика не є актуальною лише через зміни форми правління з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську. Після розпаду Радянського Союзу Україна постала перед рядом проблем, які зазвичай супроводжують трансформаційний період, і відсутність розвиненого парламентаризму – одна з них. "За роки незалежності України наш парламент зробив найбільші кроки, порівняно з іншими органами державної влади у своєму вдосконаленні та розвитку. Із символічного представницького інституту, який формально вважався найвищим органом державної влади, він перетворився у реальний орган законодавчої влади. Проте в цілому український парламент і український парламентаризм знаходяться на початковому стані свого становлення і розвитку, що не можна не враховувати при розширенні його повноважень" [*Кафарський В.* Структура українського парламенту: проблеми і перспективи розвитку // Конституційні засади державотворення і правотворення в Україні: проблеми теорії і практики: Зб. наук. статей. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – С.171].

Повертаючись до Конституційної реформи 2004 року, варто зазначити, що досі вона не є завершеною і потребує багатьох доопрацювань. Щодо реалізації цієї реформи досі немає єдиної думки, адже деякі вважають, що реформу потрібно продовжити і довести до логічного завершення, а деякі наполягають на корінних змінах цього курсу. Проте всі сходяться на тому, що подальші зміни є необхідними і вони повинні охоплювати всю політичну систему, а не лише коригувати співвідношення гілок влади і державних органів. Щодо подальшого розвитку парламентаризму, варто зазначити, що історично одна з провідних функцій парламенту – це представницька функція, парламент повинен відображати і відстоювати інтереси всіх верств населення на основі загальнонаціональних інтересів, саме на цьому принципі має базу-

ватися подальше державне будівництво, адже лише так можна повернути довіру населення до Верховної Ради України.

Отже, становлення парламентаризму є дуже важливим процесом, який супроводжує перехід до демократичного політичного режиму, саме парламентаризм можна назвати лакмусовим папірцем рівня демократії в країні. На сьогоднішній день Україна в першу чергу потребує чіткого розподілу повноважень між гілками влади, який має забезпечити уникнення конкуренції між ними і спонукати до співпраці, адже всі вони мають у своїй основі єдину мету – ефективне управління і забезпечення інтересів громадян.

Д.Ю. Раімов, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
raimov@i.ua

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ІДЕЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Історичний процес створення, розвитку соціал-демократичної ідеї в Україні викликає значний інтерес. Нашою гіпотезою є те, що соціал-демократична ідея, основи якої викладені у Декларації "Цілі та завдання демократичного соціалізму", прийнятій на установчому конгресі Соціалістичного Інтернаціоналу у липні 1951 р. (м. Франкфурт, Німеччина), дедалі поширюється і стає невід'ємною частиною сучасного українського суспільства. Виникає необхідність визначення місця, ролі та значення соціал-демократичної ідеї в сучасній Україні.

Пошуки оптимальної моделі побудови суспільного устрою приводять українську громадськість до соціально-демократичної доктрини, основу якої складають ідеї свободи як запоруки самовизначення кожної людини. Це також відмова від будь-яких радикальних, у тому числі революційних, перетворень суспільства, та перенесення центру ваги на поступальний, еволюційний розвиток, перехід на позиції прагматизму і політичного реалізму.

Соціал-демократична ідея має глибокі корені в українському суспільстві, історичну традицію, хоч і перервану роками існування недемократичного режиму. Так докорінні зміни на зламі 80-х – 90-х років XX століття у суспільно-політичних відносинах на теренах колишнього СРСР, здобуття Україною статусу незалежної держави та просування її шляхом формування демократичної політичної системи зумовлюють пожвавлення розвитку соціал-демократичної доктрини в сучасному українському суспільстві.

Українське суспільство історично не звикле до демократії. При використанні принципу історизму до даного дослідження з'ясовується, що в багатовіковій історії українського народу, етапів його розвитку, мало епізодів, коли країною управляла демократична влада. В більшій мірі держава перебувала в пануванні недемократичних режимів (авторитарних, тоталітарних).

Сучасне міжнародне становище української держави вимагає від неї направлення власного розвитку разом з передовими країнами світу, керуючись принципами демократизму та плюралізму. Таким чином, квінтесенцією демо-

кратичних ідей, та догматів, укорінених у національній свідомості з часів радянського союзу, є соціал-демократична ідея, основними категоріями якої є свобода, справедливість і солідарність, які поєднуються з соціальною спрямованістю державної політики.

Протягом першого десятиліття незалежності України соціал-демократичні ідеї була не мобілізована. Протягом 10 років в українській політиці відбувалася очевидна еволюція від національних рухів до народної демократії. За цим стоять процеси само ідентифікації та пошук на основі національного суверенітету суспільної моделі європейського зразка [*Медведчук В*. Новий вимір демократії – К.: Основні цінності, 2001. – (Сер. "Сучасна думка")]. Орієнтуючись на суспільні-перетворення, зміни економічного становища держави, трансформації українського суспільства, робимо припущення, що соціал-демократична доктрина розвиватиметься та поширюватиметься серед громадян, формуючи на основі соціально активного населення нові політичні рухи, ідейне наповнення яких буде споріднене соціал-демократичним принципам.

Даному процесу сприяє бажання пошуку кращого шляху розвитку, формування високорозвиненої сильної держави, подолання бідності. Так як соціал-демократія має історичні корені в Україні, то існує така ймовірність, що саме вона наступні десятиліття буде основним рушієм суспільно-політичних, державних перетворень.

Спорідненість між сучасною соціал-демократичною ідеологією та настановами християнства роблять її більш прийнятною для українського суспільства, що підвищує ймовірність нашої гіпотези. Попри зрозумілі відмінності між ідеологією та християнським віровченням, намагання влаштувати суспільний лад на засадах "загального добра", наголос на між людській солідарності ("братерстві"), протиставлення ідеї субсидіарності (децентралізації) тотальному державному контролю, розуміння гідності людини та її прав як унікальної цінності, прагнення до формування міжнародного правового порядку – все це багато важить як для християн так і для соціал-демократів [*Айхлер В*. Етичний реалізм. Вибрані праці з питань соціал-демократичної теорії. – К.: Основні цінності, 2001. – (Сер. "Сучасна думка")]. Таким чином ідеї соціал-демократії є більш прийнятними та ближчими для українців, якщо брати до уваги дані Релігійно-інформаційної служби України, а саме процент віруючих в Україні (більше ніж 70% населення), та динаміку розвитку релігійних конфесій [http://risu.org.ua – Релігійно-інформаційна служба України. Розділ "Релігійна статистика"].

Важливість дослідження ідей соціал-демократії та їх пристосування до українського трансформаційного суспільства, виявивши шляхи становлення в українському суспільстві ідей соціал-демократії в умовах існуючої джерельної бази та історичної ретроспективи потребує ґрунтовних досліджень, так як тема це не є докладно вивчена у зв'язку з перебуванням українського суспільства у стані трансформації, а саме радикальної зміни основ його існування. Дане дослідження дозволить спрогнозувати оптимальні моделі організації суспільства, державної влади, шляхи подолання наслідків системних криз, у тому числі економічної, які оберуть собі громадяни України в наступні десятиліття.

А.П. Ремізов, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
remizoff.artem@gmail.com

УКРАЇНА – FAILED STATE: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ІЛЮЗІЇ

Останнім часом в публікаціях і висловлюваннях деяких російських політологів, журналістів і політиків модною стала тенденція згадувати і описувати Україну як failed state, тобто як "неспроможну державу", "державу, що не відбулася". Насторожує використання цього терміну відносно України і з боку деяких вітчизняних ЗМІ. Для пересічного українця, який кожного дня відчуває на собі важкі реалії соціально-економічного і політичного становища нашої країни, така її характеристика може і не викликати занепокоєння, буде просто ще одним напрямом критики діючої політичної влади, що не може забезпечити гідний рівень життя населенню. Але все ж таки, чи правомірними є спроби закріпити за Україною такий ганебний лейбл, а якщо ні – то яку мету переслідують ті, хто робить такі спроби?

Починаючи з середини 90-х років XX ст. у світі до цього часу ведуться дискусії навколо нового поняття "failed state". Але можна виокремити такі загальні визначення і ознаки цього явища: failed state – це номінально суверенна держава, яка не може більше підтримувати своє існування як життєздатна політична та економічна одиниця; це держава, що стає некерованою і недостатньо легітимною в очах міжнародного співтовариства. Серед чинників, які сприяють перетворенню звичайної держави на failed state, науковці називають перехід від автократії і тиранії до демократії (утворення вакууму влади), а також погане управління й корупцію, привнесені глобальною капіталістичною системою, коли надміру заборговані держави деградують і втрачають здатність до розвитку. Професійним складанням списку failed states займається американський Фонд миру (Fund for Peace), заснований в середині XX ст. Фонд, ґрунтуючись на системі оцінки конфліктів (CAST), вивчає 12 соціальних, економічних, політичних та військових індикаторів, оцінює здатність п'яти найважливіших державних інститутів забезпечувати стабільність і безпеку і бере до уваги чинники ризику та неочікувані (негативні) події, які можуть вплинути на стан держави. Велика увага приділяється вразливості держави та ризикам виникнення насильства. Фонд миру пропонує вважати державу такою, "що не відбулася", якщо вона відповідає наступним ознакам: 1) втрата фізичного контролю над своєю територією, монопольного права на легітимне застосування фізичної сили; 2) неможливість вироблення владою колективних рішень; 3) нездатність проводити розсудливу внутрішню політику, що забезпечувала б надання необхідних суспільних послуг; 4) нездатність взаємодіяти з іншими державами як повноцінний член міжнародної спільноти. На основі всіх вищенаведених критеріїв складається рейтинг країн, розподілених на 4 категорії, де на перших місцях – "недієздатні країни", на останніх – найбільш успішні. Україна серед 177 держав, які увійшли до рейтингу в 2009 р., знаходиться на 110 місці і входить до категорії "попередження" ("warning"), причому Росія займає набагато гірше місце – 71-е. Необхідно зазначити, що на думку самих дослідників

з Фонду миру і їх колег з авторитетного видання Foreign Policy, індекс недієздатності держав не дає всіх відповідей на такі питання як, хто винен у занепаді держави, які з цих держав є загрозою глобальній безпеці, а які просто є трагедією їх власного народу тощо? Причому, зовсім не обов'язковим є факт, що великий ризик потрапити в перелік цих країн не завжди означає реального набуття в майбутньому країною такого статусу; і головне – дуже важко провести чітку межу між "failed states" і "enduring states" (які, незважаючи на великі проблеми, продовжують існувати), а офіційне і беззаперечне оголошення будь-якої держави як такої, "що не відбулася", може призвести до дуже істотних геополітичних наслідків.

З цього приводу цікавою є думка американського професора Ноама Чомскі, який в своїй праці "Держави, що не відбулися: зловживання владою і напад на демократію" (Noam Chomsky. Failed States: The Abuse of Power and the Assault on Democracy), яка вийшла в 2006 р., критикуючи політику адміністрації президента США Джорджа Буша (молодшого) і американських політичних еліт в цілому, визначив наступні компоненти failed state: 1) нездатність (навіть небажання) захищати своїх громадян від насилля і навіть від знищення; 2) тенденція розглядати себе поза зоною функціонування вітчизняної або міжнародної системи права, і звідси – їх свобода проводити агресивну і насильницьку політику; 3) якщо вони і приймають демократичні форми, то страждають серйозним "дефіцитом демократії", що позбавляє їх формальні демократичні інститути реального змісту. Значну частину критики американський дослідник спрямовує на імперську політику США – завдяки арсеналу зброї масового знищення, своєму розташування і економічному впливу уряд США підкорює людство шляхом залякування, вимагання і військового домінування; і головне – "режим Буша" і його численні складові елементи дуже швидкі в навішуванні ярликів "failed state" на інші держави з метою досягнення своїх імперських цілей. Напрошується пряма аналогія з нашим близьким сусідом – РФ. Розмови щодо України та можливого поділу її території настирливо ведуться затуліними, прохановими, дугіними та іншою публікою, нав'язуються російському суспільству як геополітична даність. На думку Юрія Щербака, Надзвичайного і Повноважного Посла України, ідеї про "десуверенізацію" України, її "некеровану територію", "розпад" на частини цілком серйозно проробляються на різних рівнях політичного, військового та розвідувального керівництва РФ. На військовій мові це називається ідеологічно-пропагандистським забезпеченням майбутньої операції із захоплення території суверенної держави. А тому й розмови деяких турботливих сусідів щодо загрози з боку "некерованої" України, яка "не відбулася як держава", належать до розряду інформаційної війни, яка має за мету переконати громадську думку в Росії та ряді європейських країн (Франція, Німеччина) у легітимності застосування санкцій проти України, у можливості проведення операції з приборкання неслухняної держави, яка наважилася на реалізацію власного зовнішньополітичного курсу.

Але сказане зовсім не скасовує, навпаки – лише актуалізує, необхідність серйозного публічного обговорення нинішнього стану держави. Саме тенден-

ція "дефіциту демократії" відіграє вирішальну роль, на думку Н.Чомскі, у перетворенні США на failed state – державу, де "величезна прірва між політичною волею і волею народу", де "народом керують еліти задля еліт", а "конституція перетворена в просто проклятий шматок паперу". Ця характеристика, на жаль, повністю відповідає стану речей і в нашій державі, де на додачу до цього існує ще величезна купа проблем: до цього часу в умовах світової фінансової кризи у уряду не існує зрозумілої програми дій, вони носять хаотичний характер, а рішення, що приймаються, часто є результатом зусиль галузевих і регіональних лобістів; перманентна політична нестабільність, розбрат у вищих ешелонах влади, хронічний параліч парламенту тощо. За таких обставин не можна відкидати різних сценаріїв, навіть, найбільш небажаних. Але за умови невтручання зовнішніх сил у внутрішньоукраїнські справи наша держава – навіть у стані нинішньої небезпечної розбалансованості – має достатній запас міцності завдяки збереженню демократичних процедур, політичної конкуренції і свободи обговорення всіх без винятку аспектів державного життя.

О.М. Романенко, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ*

ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасне людство налічує приблизно дві тисячі різних народів, а незалежних держав існує близько 200. В XXI ст. майже не залишилось моноетнічних країн і більшість народів світу проживає в поліетнічних державах. Україна не є виключенням, адже на її території разом з українською нацією співіснує 22,2% представників різних національних меншин. Саме тому на даному етапі розвитку України національно-етнічна сфера стає невід'ємним виміром суспільно-політичних реалій. І в той же час багатоманітність національностей, що складають населення України, породжує багато проблем, які повинна вирішити етнонаціональна політика.

Україна отримала можливість проведення самостійної етнонаціональної політики лише після проголошення незалежності. Її розробка була необхідною для молодої держави перш за все для усунення суперечок і конфліктів між етнічними спільнотами та для формування української політичної нації. Адже український народ фактично не мав тривалих політичних традицій державності. Тому етнонаціональна політика в Україні мала за мету створити належні умови для рівноправного соціально-політичного та національно-культурного розвитку української нації та національних меншин.

Однією з проблем, яку покликана вирішити етнонаціональна політика, є проблема етнокультурної ідентичності українців в сучасних умовах глобалізації. З часів незалежності українська культура набула статусу самодостатньої національної системи духовних цінностей. Здобуття незалежності України, проголошення політичних свобод та легітимація української національної культури і пріори-

* Рецензент – канд. політ. наук, доц. Коршук Р.М.

тетності її розвитку в контексті державної культурної політики є вагомими здобутками держави. В рамках основних етнокультурних державних заходів було прийнято низку законів. Це закони "Про музеї та музейну спадщину", "Про бібліотеки та бібліотечну діяльність", "Про професійних творчих працівників і творчі спілки" та ін. Постановою "Концептуальні напрямки діяльності органів виконавчої влади щодо розвитку культури" було стимульовано реформування галузі, визначено пріоритетні напрямки державної політики у сфері культури.

Не потрібно забувати й про те, що культурне розмаїття є важливим соціокультурним адаптативним механізмом. Тому одним з головних завдань держави у цьому плані має бути підтримка і заохочення культурної диверсифікації. Адже чим більше культурно диверсифікована система, чим більше вона має варіантів і альтернативних форм матеріального життєзабезпечення і духовних структур психологічного комфорту, тим вища стійкість такої системи. Мова йде не лише про актуальність і важливість збереження матеріального, а й духовного розмаїття національної культури. Створення державою передумов для розвитку етнокультурної традиції українців сприятиме оздоровленню духовності народу, гармонізації міжнаціонального спілкування.

Формування політичної української нації передбачає потребу загальнонаціональної консолідації та подолання культурної розчленованості суспільства, як наслідка комуністичного минулого. Важливою умовою подолання етнокультурної розмежованості сучасного українського суспільства є створення і функціонування в межах усієї держави єдиної системи культурних інформаційних зв'язків. Саме функціонування загальнонаціогальних комунікаційних мереж забезпечує культурну цілісність держави. На даний момент в Україні фактично відсутня єдина загальнонаціональна система інформаційних зв'язків. Адже східні і західні регіони перебувають в інформаційно-культурному просторі інших держав. Це є потенційно небезпечним та дестабілізуючим фактором. Актуальною є потреба створення єдиного інформаційно-культурного простору у всій Україні.

В сучасних умовах глобалізації зростає необхідність продуманої етнополітичної стратегії. Тому для України важливим є визначення орієнтаційних пріоритетів, яке має йти паралельно із активним творенням засад власного культурно-національного простору, формування політичної нації, громадянського суспільства та національної ідентичності. Стабілізація міжетнічного спілкування можлива лише на міцному фундаменті поєднання національної культури із загальноцивілізаційними здобутками. Регіональний пошук ідентичності в сучасному українському суспільстві є не лише реакцією на глобалізацію, але й доказом потреби у гармонійному етнокультурному просторі.

Якісне функціонування етнонаціональної політики в Україні щодо етнокультурної ідентичності надасть змогу удосконалити законодавство у сфері регулювання культурних міжетнічних відносин; створити умови для консолідації Українського народу; утвердити міжетнічну та міжконфесійну злагоду в українському суспільстві; забезпечити розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності української нації та національних меншин завдяки оптимальному співвідношенню їх етнокультурних потреб. Але головною метою етнонаціональної політики є завершення формування єдиної української політичної нації.

А.І. Стеців, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ [*]
andruxa89@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Термін "Політична культура" ввів у науковий обіг німецький мислитель доби Просвітництва И. Гердер, а поняття "політична культура" запровадили у політичну науку американські вчені Г. Алмонд і С. Верба, автори праці "Культура громадянськості",, яка на Заході стала класичною. Політична культура ґрунтується на культурі загальній як історично певному рівні розвитку суспільства і людини й охоплює: знання про політику, ознайомлення з фактами, інтерес до них; оцінку політичних явищ, оцінні судження щодо того, як має здійснюватися влада; емоційний аспект політичних позицій; прийняті у тому чи тому суспільстві зразки політичної поведінки, які визначають, як можна і як слід діяти у політичному житті. Отже, політична культура – це такий спосіб діяльності соціальної спільноти, особи у царині політичних відносин, який відображує рівень політичної активності та політичної зрілості суб'єктів [Політологія у запитаннях і відповідях: Навч. посіб. / За заг. ред. *К.М. Левківського*. – К.: Вища шк., 2003. – С. 95].

Сьогодні українське суспільство перебуває на етапі трансформації своєї політичної системи. Йдеться про перехід від тоталітарно-авторитарного режиму до демократичного (треба мати на увазі, що тоталітарна культура сама по собі не розпадеться, оскільки має носіїв серед політичних діячів, свою базу в існуючих старих економічних структурах, свою опору в догматичних політичних стереотипах). Цей процес охоплює всі сфери суспільного життя, зумовлює необхідність відповідної політичної культури, від якої насамперед залежать характер і напрями політичного процесу, стабільність і демократизм політичного режиму.

Для того, щоб зрозуміти політичну культуру українців, треба звернути увагу на джерела впливу, які протягом історичного шляху стимулювали чи спиняли розвиток української політичної культури.

Усю політичну історію України можна уявити як картину постійного протиборства ліберальних і патріархально-традиційних цінностей: з одного боку —- приватна ініціатива, потреба самоствердження індивіда у змаганні з рівними, свобода власності й працелюбність, максимальне обмеження ролі держави в суспільстві; з іншого – соборність, общинність, колективізм з одночасною схильністю до авторитаризму, потреба сильного лідера харпзматичного типу [*Буцевицький В.* Проблеми політичної культури в Україні в про цесі державотворення // Нова політика. – 1999. – С. 48].

Конфліктна політична культура, сформована під впливом зазначених факторів, постійно давалася взнаки впродовж усієї української історії: різним політичним силам не вистачало толерантності, політичної етики, злагоди.

---

[*] Рецензент – канд. політ. наук, доц. Неліпа Д.В.

Характерними для політичної культури України є маргінальність (тобто, вона складається з культур різних соціальних груп, які ще не інтегрували в єдину політичну спільноту) та регіональність (орієнтація насамперед на місцеві, регіональні, за винятком ряду місць, інтереси). Тому розв'язання завдань державотворення значною мірою залежить від рівня політичної культури різних верств населення, суспільства загалом. За цих умов першорядного значення набуває формування політичної свідомості народу, набуття ним досвіду й навичок політичної поведінки, політична соціалізація (насамперед молоді), поступове долання існуючої фрагментарної політичної культури, елементів патріархальної та підданської політичної культури і становлення на цьому ґрунті громадянської, демократичної політичної культури. Необхідно обґрунтувати також регіональний менталітет, скажімо, мешканців Західної України, Півдня і Сходу України. Наприклад, на нього впливають і ще довго впливатимуть міжконфесійні проблеми. В Україні це передусім відмінності між прихильниками православ'я і греко-католиками. Греко-католики здебільшого проживають у Західній Україні, атому особливості віросповідання підкреслюють розбіжності між Сходом і Заходом України на рівні менталітету населення цих регіонів.

Великою проблемою є створення умов для набуття громадянами політичних знань. В Україні формування цілісної системи політичної науки і освіти, що спирається на багатовікові традиції вітчизняної політичної думки, розпочалося разом із здобуттям державної самостійності й початком реформування суспільства на принципах демократії та цивілізованості. На початковій стадії становлення' цієї системи найсерйознішою проблемою було подолання серед широкого загалу і в структурах державної влади упередженого, негативного ставлення до самої ідеї запровадження зазначеної системи. Ця проблема була пов'язана з існуванням стереотипів на кшталт кваліфікування певної частини гуманітарної інтелігенції як політично небезпечної, ототожнення політичної науки з попередньою заідеологізованою, заформалізованою, задогматизованою системою політичної освіти під патронатом однієї партії. Необхідно активізувати також участь політологів у державно-експертній роботі, засобах масової інформації, у створенні єдиної системи політичного знання для всіх верств населення. Як відомо, роль ЗМІ в сучасному світі надзвичайно велика, адже недаремно мас-медіа називають четвертою владою. Вони не просто інформують населення про процеси, що відбуваються у країні й світі, а й пропагують певні ідеї, погляди, вчення, політичні програми, впливають (прямо чи опосередковано) на суспільну думку.

Необхідною граннню виховання в нашому суспільстві політичної культури є утвердження в суспільстві поваги до права і правопорядку, подолання правового нігілізму. До того ж, як з боку громадян, так і з боку влади у справжній, а не декларованій правовій державі панує культ права. Політично розвинене суспільство розуміє, що міцний соціальний порядок важливіший від політичних амбіцій. Отже, політичну культуру можна сформувати шляхом перетворення суспільства на справді демократичне, яке надає можливість кожному громадянину вільно брати участь у політичному житті, створює належні умови для розвитку культури та освіти, дбає про духовний і моральний стан населення.

Ю.А. Шайхалієва, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
YunaSheikh@gmail.com

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА

Відомий вислів Уінстона Черчілля: *"Повсюди доводиться чути, що демократія – найгірший спосіб керівництва державою, однак усі інші способи, що колись були випробувані людьми, є ще гіршими"*. Ми можемо говорити, що наша демократія недосконала, модифікована, однак немає сумніву в тому, що Україна – демократична країна в контексті тих порцесів, за якими ми її оцінюємо. Демократія є змістом руху нашої країни вперед, її існування.

Як свідчить хід розвитку демократії, величезна кількість її існуючих моделей роблять опір або на різні процедури та цінності. Так, концепція охоронної демократії Дж. Мілля та І. Бентама з ідеєю захисту індивідуальних інтересів через всезагальне право голосу; її обов'язкові елементи: регулярні вибори, таємне голосування, конкуренція політичних сил [*Beetham D*. Liberal Democracy and the Limits of Democratization // Held D. Prospects for Democrasy: North, South, East, West. – Stanford, 1993]. Натомість, ідею партисипітарної демократії можна охарактеризувати наступним чином: *"Демократія участі,* – як відмічає Б. Барбер, – *розуміється як пряме правління освічених громадян. Громадяни – це не просто індивіди з приватними інтересами, а добре інформовані суспільні громадяни"* [*Barber B.* Participatory Democracy // Encyclopedia of Democracy. – New York, 1995. – Vol. 3. – P. 923].

Тому, логічним є те, що Б.Гуггенбергер, вказуючи на необхідність створення в майбутньому комплексної теорії демократії, справедливо підкреслював: *"Будь-якій теорії демократії, що задовольняє вимоги сучасності, необхідно бути достатньо комплексною й одночасно гнучкою. Теорія демократій …має комбінувати якомога більшу кількість уявлень західних теорій та соціально-значимих практик"* [*Гуггенбергер Б*. Теория демократии // Полис. – 1991. – № 4. – С. 7].

Досвід розвинутих країн показує, що демократія має серйозні проблеми, розв'язання яких є необхідною умовою її ефективного функціонування. Ці проблеми Ж.Бешлер називає *"спотвореннями демократії"*, Н.Боббіо – *"невиконаними обіцянками демократії, які можуть зробити режим менш демократичним, однак не погубити його, – на відміну від, проблем у процедурній області, наприклад, порушення принципу публічності політики"*, Ф.Шміттер – *"загрозами демократії"*, Ш.Ейзенштадт – *"крихкістю сучасних демократичних режимів"*.

Українська демократія належить до так званих "нових демократій", які виникають у контексті світової третьої хвилі, за класифікацією Хантінгтона. Вона є демократією, що лише формується, яка не має, ані соціальної, ні політичної, ні ціннісної власної основи. Спиратися на традиції Київської Русі або Запорізької Січі ми можемо лише умоглядно, міфотворчо. Звідси виникає проблема не тільки нестійкості та слабкості української демократії, а й того, що вона бере свій початок з антикомуністичного руху – це є політичні пере-

шкоди. Однією з головних економічних перешкод демократичного розвитку сьогодні є відсутність середнього прошарку суспільства, малозабезпеченість більшої частини населення. А майбутнє демократії в країні, як відомо, пов'язане з розвитком її економіки. *"Більшість бідних суспільств залишаться недемократичними до тих пір, доки будуть залишатися бідними"* [*Хантингтон С.* Третья волна. Демократизация в конце XX века. – М., 2003. – С. 338]. До ідеологічних "негативних" рис відносять: 1) розвинутий соціальний атомізм; психологічний індивідуалізм, має й зворотну сторону – небажання громадян вступати в добровільні організації для захисту своїх прав; 2) українській свідомості притаманний патерналізм, тобто уявлення, що вища влада має вирішувати всі проблеми; і соціальна активність є дуже низькою.

Засновник теорії демократії Руссо наголошував: *"Демократія розрахована на богів, а не на людей!"*. У сучасній Україні тільки робляться перші спроби ідентифікації цілей і пріоритетів національного розвитку, напрацювання позитивного досвіду формування політичної стратегії і тактики як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Водночас досвід перших кроків становлення національної системи державного управління засвідчує, що рівень політичної компетентності та відповідальності, якість підготовки довгострокових і короткострокових політичних стратегій та реалізації тактичних заходів є доволі низькими. Аби демократія в Україні діяла ефективно, потрібно аби: 1) Напрацьовувалася консолідаційна ідеологія духовною та політичною елітами. Історія мусить об'єднувати, а не сіяти розбрат між громадянами. *"Не буде жодних сепаратистських настроїв, якщо почнуть дотримуватися права, поважати духовність і культурні потреби всіх громадян України-Руси"* [*Качмарский О.* Спасение Украины–Руси. Нужна объединительная идея // "2000". – 2008. – 14 ноября]; 2) Політичний лідер країни, правляча політична еліта покликані визначити й запропонувати суспільству магістральні вектори внутрішньої і зовнішньої політики, проект його національного розвитку, адекватний викликам сучасності, геополітичному виміру країни; тримати на належному рівні планку інтелектуальних вимог до самих себе. *"Справжня шкала, яка дає право наказувати – це висока культура"* [Человек и его миссия. Шарль де Голль – великий французский националист // День. – 2006. – 9 сентября]; 3) Відбулося визначення геополітичних пріоритетів державної політики – найскладніша й доленосна проблема національних інтересів. З позицій класичної геополітики українську геостратегію характеризують дві головні парадигми: євразійська та євроатлантична. За логікою на початку XXI ст. Україна виступає об'єктом інтересів провідних геополітичних гравців, передусім – "старшого брата" Росії, Європи, в якій не без допомоги демократиииї держави розбіглися по національним квартирам і тільки після цього намагаються побудувати спільний дім, та США.

Беручи до уваги всі проблеми та недоліки побудови демократії в країнах, які пройшли цей шлях, наша держава, все ж, має виробити власну модель, що враховуватиме історичні та культурні цінності, котрі виникли на теренах України, є природніми для політичної свідомості наших громадян, інтегруючи досвід провідних країн світу.

П.П. Шляхтун, д-р філос. наук, проф., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ

ПОЛІТОЛОГІЯ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У незалежній Україні політологія як наука і навчальна дисципліна зазнала певної еволюції, причому не у всьому в кращий бік. Останнім часом її офіційний статус і неофіційне становище можна оцінити як загрозливі для неї самої.

У СРСР політологія набула офіційного статусу 1989 року, коли Державний комітет СРСР з науки і техніки затвердив уточнену і доповнену номенклатуру спеціальностей наукових працівників, у якій вперше була передбачена спеціалізація з політичних наук. Уведення політичних наук до зазначеної номенклатури відкрило можливості для захисту кандидатських і докторських дисертацій, присвоєння наукових ступенів кандидата політичних наук і доктора політичних наук. Невдовзі було розроблено проект навчальної програми дисципліни "Основи політології" [див.: Советское государство и право. – 1990. – № 4. – С. 82-89] як основу для розробки відповідних програм у вищих навчальних закладах країни.

Відповідно до Постанови Державного комітету СРСР з народної освіти "Про підготовку студентів вищих навчальних закладів країни з гуманітарних і соціально-політичних наук" від 20.10.1990 р. "Політологія" стала однією з вибіркових соціально-політичних дисциплін у вищих навчальних закладах (поряд із дисциплінами "Теорія сучасного соціалізму", "Історія соціально-політичних учень", "Соціологія", "Теорія світового політичного процесу", "Політична культура та ідеологія").

У незалежній Україні політологія вже як **обов'язкова навчальна дисципліна** у всіх вищих навчальних закладах з мінімальним обсягом її вивчення 80 навчальних годин була уведена листом Міністерства освіти України "Про викладання соціально-гуманітарних дисциплін" № 1/9-64 від 19.05.1993 р. Згодом такий її статус уже з обсягом 108 навчальних годин було підтверджено листами Міносвіти "Про розробку освітньо-професійних програм вищої освіти за відповідним професійним спрямуванням" № 1/9-18 від 18.02.1994 р. і "Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2002/2003 навчальному році" № 1/9-304 від 17.06.2002 р., який зберігав чинність до середини 2009 року.

Паралельно відбувалося становлення політичних наук як профільних навчальних дисциплін на спеціальності "Політологія", підготовку з якої вперше було розпочато в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка ще 1990 року. З часом спеціальність "Політологія" було відкрито у багатьох навчальних закладах столиці та обласних центрів, а також в Автономній Республіці Крим. Спеціальність "Політологія" стала модною серед молоді (не в останню чергу тому, що "політологів показують по телевізору"), а підготовка фахівців-політологів набула масового характеру.

Однак з'ясувалося, що в такій кількості і з таким рівнем підготовки політологи країні з деяких причин не потрібні (як, між іншим, і фахівці з багатьох

інших спеціальностей, причому не тільки гуманітарних). По-перше, тому, що до останнього часу в Україні офіційно (у державному класифікаторі професій) не визначено посади, які можуть обіймати фахівці з політологічною освітою. По-друге, через низький рівень практичної підготовки політологів, особливо правової і політико-технологічної. По-третє, через незначні можливості працевлаштування політологів у різного роду аналітичних центрах, консалтингових фірмах, оскільки їх діяльність зазвичай має тимчасовий характер (активізується переважно в період виборів) і нестабільне фінансування.

З цих та інших причин значна частина політологів – випускників магістратури та аспірантури – працевлаштовувалися у вищих навчальних закладах – викладачами політології та суміжних навчальних дисциплін. Однак віднедавна можливість такого працевлаштування фактично була ліквідована: Міністерство освіти і науки України видало наказ "Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента" № 642 від 09.07.2009 р., яким політологію було позбавлено статусу обов'язкової навчальної дисципліни. Згідно з наказом нормативними (обов'язковими) дисциплінами гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів усіх напрямів (спеціальностей) є: "Українська мова", "Історія України", "Історія української культури", "Іноземна мова", "Філософія". Решту часу циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки відведено на вивчення вибіркових навчальних дисциплін без зазначення таких дисциплін. Вибіркові навчальні дисципліни мають надаватися студентам на вибір з переліку, який пропонує вищий навчальний заклад. Запропонований студентам перелік має містити не менше 20 навчальних дисциплін. Мінімальний обсяг навчальної дисципліни має становити, як правило, 2 кредити ECTS (1 кредит становить 36 годин). Мінімальна чисельність студентів у групі з вивчення вибіркової дисципліни повинна становити 25 осіб.

Таким чином, зазначеним наказом Міносвіти політологію із нормативної (обов'язкової) дисципліни з мінімальним обсягом її вивчення 108 навчальних годин перетворено на вибіркову (необов'язкову) дисципліну з обсягом 72 години і викладатиметься вона лише в разі, якщо на курсі знайдеться щонайменше 25 студентів, бажаючих її вивчати. Причому це може бути не політологія в цілому, а лише якась її частина. Це ж саме стосується і таких раніше нормативних навчальних дисциплін, як "Культурологія", "Психологія", "Правознавство", "Соціологія", "Економічна теорія".

Реалізація наказу означатиме, що надалі студенти не отримуватимуть систематизованих знань про одну з основних сфер суспільного життя – політичну, які мали б становити основу їхньої політичної культури, і водночас продовжуватимуть вивчати українську мову та історію України, які вони протягом багатьох років вивчали у середній школі. До того ж, дисципліни "Історія України" та "Історія української культури" неминуче дублюватимуть одна одну, оскільки загальна історія охоплює й історію культури, а історія культури у широкому сенсі є загальною історією.

Наслідками реалізації наказу неминуче будуть зменшення обсягу навчального навантаження з політології, закриття відповідних кафедр, скорочення науково-педагогічних працівників, звуження можливостей працевлаштування політологів за фахом у вищих навчальних закладах.

Не сприяє зміцненню авторитету політології як науки й становище, що склалося з підготовкою кандидатів і докторів політичних наук. Така підготовка набуває все більш масового характеру. Розширюється мережа спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, відкриваються аспірантура й докторантура зі спеціальностей політичних наук, зростає набір аспірантів та докторантів. Склалася думка, що дисертації зі спеціальностей політичних наук пишуться досить легко. Вони не вимагають від авторів ні здатності до узагальнюючого мислення, як у філософії, ні вивчення архівних матеріалів, як в історії, ні проведення конкретних соціологічних досліджень, як у соціології, ні аналізу й узагальнення статистичного матеріалу, як в економічних науках, ні досконалого знання законодавства, як у правознавстві тощо. Дисертації "про політику", у тому числі докторські, нерідко захищають особи, які не мають не тільки базової освіти, а й елементарних політологічних знань – професійно не займаються науково-дослідницькою діяльністю, а працюють в органах державної влади або місцевого самоврядування, в організаційних структурах політичних партій чи громадських організацій тощо.

Важко уявити, щоб дисертацію, скажімо, зі спеціальностей юридичних чи філологічних наук (не кажучи вже про природничі чи технічні науки) захистила особа без відповідної базової освіти. У політичних науках відсутність у дисертанта базової політологічної освіти є, швидше, правилом, аніж винятком. Додаткові кандидатські іспити, які складають дисертанти без базової освіти, не сприяють підвищенню рівня їх теоретичної підготовки, бо мають формальний характер – такі іспити "свої" приймають у "своїх".

Статус і становище політології як науки і навчальної дисципліни в Україні вимагає, щонайменше, публічного обговорення, поки вона остаточно не дискредитована чиновниками і дилетантами від науки.

В.М. Феркалюк, студ., КНУ ім. Т. Шевченка, Київ
ferkal@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Виходячи з геополітичного положення України, можна виокремити декілька можливих варіантів її зовнішньополітичної стратегії:

- ✓ орієнтація на інтеграцію в євразійський простір;
- ✓ орієнтація на інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури (ЄС і НАТО);

✓ обрання самобутнього шляху розвитку, обмеження впливів Росії і країн Заходу на визначення політики України;

✓ балансування між Заходом і Росією, використання переваг співробітництва на євразійському і західному просторах.

Кожен із цих варіантів має свої переваги й недоліки, своїх прихильників та опонентів як серед провідних політиків, так і серед рядових громадян. І жоден з них не може бути застосований у, так би мовити, чистому вигляді вже з об'єктивних причин. Орієнтація на розвиток відносин з Росією не може не бути одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України. Ця пріоритетність визначається географічними, історичними, економічними, соціальними, культурними та іншими чинниками. Росія є найближчим північно-східним і найбільшим сусідом України, основним джерелом енергоносіїв і головним ринком збуту товарів. Український і російський народи протягом століть співіснували в межах однієї держави, між ними історично склалися тісні соціально-психологічні та культурні зв'язки. Громадянами України є мільйони етнічних росіян, а мільйони етнічних українців проживають у Росії. Тому не лише добросусідські, а й усебічні, насамперед економічні, зв'язки з Росією є для України об'єктивною реальністю і необхідністю. Однак надмірна залежність від Росії обмежує для України можливості на інших геостратегічних напрямах, робить її заручницею політики Росії.

Досить привабливою для України є орієнтація на інтеграцію до Європейського союзу та НАТО. Вступ до ЄС дав би Україні змогу використовувати сприятливі можливості міжнародного поділу праці, піднятися до рівня економічного, соціального й демократичного розвитку передових європейських країн. Інтеграція до НАТО слугувала б зміцненню безпеки України.

НАТО обстоює принципи стабільності й недоторканності кордонів держав-членів, гарантує їм територіальну цілісність, що особливо важливо для України з огляду на наявність певних територіальних претензій до неї з боку окремих політичних сил деяких держав-сусідів. Однак через свою відсталість Україна не готова до вступу в ці організації в економічному, соціальному, політичному і воєнному відношенні. Близької перспективи такого вступу немає. Можливі лише партнерські відносини. Крім того, зближення України з НАТО наштовхується на рішучий спротив Росії, яка вбачає у цьому загрозу своїй безпеці.

За таких умов найбільш вірогіднім варіантом зовнішньополітичної стратегії України є її балансування між Заходом і Росією, використання переваг співробітництва на євразійському й західному просторі. Та щоб це балансування не мало вигляду намагання сидіти одночасно на двох стільцях, воно має здійснюватись з орієнтацією на поступову – в міру нагромадження відповідних передумов – інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур для того, щоб не залишитися на задвірках Європи й не виступати в ролі заручниці політики Росії. Саме такою, на нашу думку, за своїм основним змістом є зовнішня політика незалежної України.

Ґрунтовний аналіз української зовнішньополітичної діяльності свідчить про певне підвищення її активності передусім за рахунок змін в орієнтирах, оголошених новою владою. Поряд з тенденцією "динамізації" з'являються ознаки зростання змістовності поставлених завдань. Особливо це стосується європейського виміру. Досить активно опрацьовуються також південно–східний – Кавказ, Центральна Азія (участь у ГУУАМ), північний – країни Балтії (участь в Раді держав Балтійського моря (РДБМ) та південний – країни басейну Чорного моря (участь в ЧЕС) напрями. Набуває більшої конкретики ідея поєднання північного і південного напрямів співробітництва в рамках моделі Балто-Чорноморської Співдружності (БЧС).

Зважаючи на глобальні зміни і процеси, які супроводжують світовий розвиток, підвищення динаміки сучасної системи міжнародних відносин, все більшого значення набуває інформаційна функція зовнішньої політики. За таких обставин ідеться про необхідність створення ефективної системи інформаційного захисту національних інтересів держави, що передбачає активну інформаційно-аналітичну роботу, формування прихильного ставлення до України в парламентських, урядових і неурядових колах інших держав, забезпечення надійного, науково обґрунтованого прогнозування можливого розвитку подій та перспективних напрямів міжнародної діяльності.

В цілому, зовнішня політика незалежної України, залишаючись незмінною у її принципових аспектах, водночас є динамічною, змінюється залежно від змін міжнародної обстановки. Успіхи цієї політики, роль України в системі міжнародних відносин значною мірою залежатимуть від ефективності внутрішніх економічних, соціальних і політичних перетворень, бо не може внутрішньо слабка держава бути впливовою на міжнародній арені.

ЗМІСТ

Секція
"ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція
"ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Андрущенко М.О.
Концепт *TimeSpace Realities* І. Валерстайна:
до питання про темпоральний вимір політики 3

Батрименко О.В.
Способи контролю над бюрократичними структурами.....5

Березенська О.М.
Політична культура владної еліти України.....7

Бойко А.П.
Некоторые особенности логики
принятия политических решений.....9

Бояр О.С.
Трансформація політичних режимів 11

Вербова Ю.А.
Політична реклама у виборчих технологіях 13

Вяльцева Ю.С.
Роль релігійного фактору
в етнополітичних конфліктах.....14

Гапоненко В.А.
Специфіка принципу поділу влад в сучасних умовах.....16

Говін Патрік
Ідентичність держави
в міжнародному просторі.....18

Головко В.М.
Політична фракціоналізація
у контексті цивілізаційних відмінностей країн ЄС 19

Гончарова О.К.
Масовий нагляд як владний інструмент.
Цифровий паноптикум 21

Гончарук В.П.
Роль виборчого бар'єру
на парламентських виборах
в країнах Європейського Союзу 23

Горбняк О.В.
Соціальний порядок як якісний показник
оцінки політичного ризику 25

Гордієнко М.Г.
Консервативна природа політичного міфу 27

Горькава І.
Поняття та види політичного ризику 30

Давыдова В.Р.
Категория "исламский фактор"
в научном и политическом дискурсе.....32

Данилюк Н.М.
Володіння природними ресурсами
як чинник сповільнення демократизації
авторитарних політичних режимів Африки 34

Денисюк З.С.
Соціоетичні характеристики авторитарної особистості.....36

Дзятківський В.В.
Принцип колегіальності
у формуванні та функціонуванні
вищих органів державної влади.....38

Дідух Д.І.
Національна держава 40

Долгоновська Л.Г.
Деякі теоретичні аспекти дослідження
етнічної ідентичності 41

Донська А.Г.
Особливості взаємодії економічної
та політичної підсистем суспільства 43

Дубовик Н.А., Лященко І.А.
Ігровий аспект політичної мови
і політичного мовлення 45

Заболотна О.Т.
Концепція авторитарної особистості 47

Зубчик О.А.
Часові виміри політичної реальності 48

Ивашина Р.А., Тарасевич Е.В.
Идея "демократии" – история и современность,
российский феномен демократии 50

Ігнащенко І.І.
Гендерні особливості в політиці
та державному управлінні сучасної України 53

Калінін В.Ю.
Транснаціональний простір
як сфера досліджень політології 55

Кармазенко М.В.
Ідеологія солідаризму
в контексті розбудови української державності 56

Кислова С.М.
Особливості виникнення
етнополітичних конфліктів 58

Клинова Е.В.
Становление и динамика
института местного самоуправления
в Республике Беларусь 60

Ключкович А.Ю.
Децентралізація державного управління
в Чехії та Словаччині в контексті
постсоціалістичної демократизації 62

Коломієць Л.В.
Політична культура та її особливості в Україні 64

Кляшторний М.Д.
Криза політичного лідерства в Україні:
шляхи подолання 65

Коршук Р.М.
Особливості здійснення етнополітики
в умовах ліберальної демократії.....67

Кравченко В.М.
Парламентарна монархія
як форма здійснення демократії 69

Красота Д.Ю.
Тоталітарні та демократичні форми примусу.....70

Кузнєцова Т.В.
Економічна експансія
в сучасних міжнародно-політичних конфліктах.....72

Лаговська С.С.
Проблема становлення правової держави в Україні 74

Лашко А.В.
Особливості емоційної (ірраціональної) реклами
як складової виборчих технологій 76

Левенець С.В.
Лобізм як складова міжнародного PR.....77

Левчик Т.С.
Теория принятия политических решений:
институционализация и основные этапы 80

Луговцев Ю.М.
Гибридизация как путь построения политической теории 82

Луценко А.В.
Концепт нового світового порядку
в науково-теоретичній проблематиці світової політики.....83

Ляшук Ю.П.
Феномен жіночого політичного лідерства в Україні і світі 85

Мадрига Т.Б.
Стратегії політичних сил
на парламентських виборах 2002 року.....87

Матвійчук А.О.
Застосування концепції догматично-прагматичної амбівалентності
американської зовнішньої політики А.М. Шлезінгера
в оцінці сучасного політичного процесу в США.....89

Маковская Д.В.
Когерентный подход к анализу этнического статуса
как фактора этнополитического конфликта 91

Медвідь Ф.М.
Категорія "національна ідея" в системі політичної науки 93

Мельник О.Д.
Функціональна типологія конфліктів Л. Козера 95

Миколюк А.В.
Теорії та підходи європейської інтеграції України 97

Міщенко А.О.
Політичний міф як засіб впливу
на масову свідомість.....98

Мовчан Т.М.
Теоретичні аспекти дослідження політичної етики.....100

Мусієнко М.М.
Політична культура як умова розвитку
політичного процесу.....103

Нагорянський Є.А.
Концепція політичного реалізму Ганса Моргентау 104

Небрат К.Ю.
Легітимація політичного режиму
в умовах становлення демократії 106

Неліпа Д.В.
Специфіка застосування системного аналізу
при дослідженні соціально-політичних явищ та процесів 108

Олійник С.В.
Соціально правова держава
крізь призму ринкових відносин 110

Паламаренко Р.Ю.
Щодо предметного поля сучасної наукової субдисципліни
"світова політика" 112

Палько О.П.
Національний комунізм як один із можливих варіантів
втілення ідей марксизму у XX столітті 114

Панченко О.Ю.
Механізми існування ефективної демократії.....116

Петренко Я.О.
Проблема легітимності політичної влади 117

Поволокіна О.М.
Політичний дискурс сучасних ЗМІ.....119

Половко О.О.
"Політичний театр" в інтерпретації Гі Дебора 120

Постригань Г.Ф., Нікіфорова А.Х.
Особливості пізнання політичних явищ.....122

Пуртова К.О.
Національно-політична свідомість
українських громадян в сучасних умовах 123

Рева Т.С.
Політичний екстремізм:
сутність та форми прояву 125

Ротар Н.Ю.
Люстрація в політичному дискурсі України.....127

Руда Л.А.
Нормативно-правова боротьба міжнародних організацій
з проявами тероризму 129

Садова Х.І.
Елітаризм і демократія 131

Сарбаш К.О.
Становлення громадянського суспільства в Україні.....133

Сурганова Ю.О.
До питання про конституційно-правову модель
змішаної форми державного правління 135

Сенюшкина Т.А.
Методологические возможности аксиологического подхода
в исследовании политических режимов.....138

Сидоренко О.М.
Політичні виклики глобалізації 140

Силина Е.В.
Кризис политической системы мира:
философская рефлексия 142

Ситник О.І.
Свобода і демократія: що вище? 144

Скребков А.В.
Система "стримувань і противаг" органів законодавчої,
виконавчої і судової влади 145

Спицька Л.В.
Регіональний розвиток: аналіз основних підходів 147

Степанов-Ліхой А.С.
Технології політичного лобіювання.....149

Супрун О.О.
Макіавеллістська школа еліти.....151

Супруненко О.М.
Політична віра як умова функціонування
демократичного режиму 153

Тимощук К.А.
Екологізація політики як потреба сучасності
та умова виживання людства.....155

Ткач О.І.
Національна самосвідомість в країнах Латинської Америки 157

Трофимцева С.Ю.
К вопросу о классификации политической пропаганды
как вида информационно-психологического воздействия.....158

Федорченко В.М.
Політична ідеологія як предмет дослідження
сучасної політичної науки 160

Фенюк Д.П.
Нормативно-правові аспекти електронної демократії 162

Ходаківська В.П.
Тоталітарний політичний режим: поняття, особливості, типологія.....164

Шипіцина І.М.
Політична реклама як засіб активного політичного впливу.....165

Шоробура М.І.
Проблема легітимності влади
в суспільно-політичному вченні М. Вебера 168

Якубін О.Л.
Хронополітика у прийнятті рішень 169

Підсекція
"СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

Андрос О.Є.
Екологізм як складова політичного процесу України:
огляд тенденцій.....172

Дудченко Є.С.
Особливості та можливі кінцеві форми
політичної трансформації в Україні: інституційний вимір 174

Кобильник В.В.
Виборча система Республіки Польща: уроки для України 176

Ковальов А.В.
"Політичне православ'я" як вияв сучасного клерикалізму 177

Коротченко О.В.
Особливості політичної соціалізації особи в Україні 180

Коротченко Ол-др В.
Політична влада в Україні: проблема легітимності 181

Косьмій Ю.В.
Особливості прояву політизації етнонаціональних спільнот 183

Крицкалюк Н.І.
Проблеми легітимності влади в Україні.....185

Кузьменко Т.В.
Місце та роль цінностей у легітимації політичної влади 187

Лавренов Д.А.
Лобізм: українська практика 189

Ланин Т.А.
Гражданское общество: опыт Беларуси и Украины 191

Малкіна Г.М.
Президентські вибори
як засіб реалізації політичної відповідальності.....193

Михальчишина Н.В.
Особливості побудови політичних міфів 195

Міщенко А.М.
Становлення українського парламентаризму.....197

Раімов Д.Ю.
Соціал-демократична ідея та трансформація українського суспільства.....199

Ремізов А.П.
Україна – failed state: реальність та ілюзії 201

Романенко О.М.
Особливості етнонаціональної політики України
щодо етнокультурної ідентичності в сучасних умовах 203

Стеців А.І.
Проблеми формування сучасної політичної культури України.....205

Шайхалієва Ю.А.
Проблема становлення демократії в сучасній Україні:
стратегія і тактика 207

Шляхтун П.П.
Політологія в системі вищої освіти України.....209

Феркалюк В.М.
Перспективи становлення концепції зовнішньої політики України 211

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2010

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(21–22 КВІТНЯ 2010 РОКУ)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА X

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець Д. Ананьївський

**Підписано до друку 13.04.10. Формат 60x84 1/16. Вид. № 197-10. Гарнітура Arial. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 160. Ум. друк. арк. 13. Обл.-вид. арк. 18,7. Зам. № 210-5201.**

**Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43,
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; факс (38044) 239 31 28.
E-mail: vydav_polygraph@univ.kiev.ua
Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02.**